

**TOTALİTER SİSTEM VE STALİN DÖNEMİNİN
BASKI POLİTİKALARI**

**2022
YÜKSEK LİSANS TEZİ
BÖLGE ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI**

Tuğçe AKÇABAŞ

**Danışman
Prof. Dr. Ali ASKER**

TOTALİTER SİSTEM VE STALİN DÖNEMİNİN BASKI POLİTİKALARI

Tuğçe AKÇABAŞ

Prof. Dr. Ali ASKER

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Bölge Çalışmaları Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Temmuz 2022

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	4
DOĞRULUK BEYANI	5
ÖNSÖZ.....	6
ÖZ.....	7
ABSTRACT	8
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	9
ARCHIVE RECORD INFORMATION.....	10
KISALTMALAR	11
ARAŞTIRMANIN KONUSU	12
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	12
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	12
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM.....	12
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	13
BİRİNCİ BÖLÜM	14
1. SİYASAL SİSTEMLER VE TEMEL ÖZELLİKLERİ.....	14
1.1. GENEL OLARAK SİSTEM KAVRAMI	14
1.2. SİSTEMLE İLİNTİLİ TEMEL KAVRAMLAR.....	16
1.2.1. Rejim Kavramı.....	16
1.2.2. Siyasi Rejim Kavramı.....	17
1.2.2.1. Siyasi Rejim ve Siyasi Sistem Arasındaki İlişki	18
1.2.2.2. Siyasal Rejimlerin Sınıflandırılması	20
1.2.2.3. Siyasi Sistemin Tanımı ve David Easton'un Siyasi Sistem Analizi.....	23
1.2.3. Siyasal Kültür	27
1.2.3.1. Kültür	27
1.2.3.2. Siyasi Kültür ve Özellikleri.....	27
1.3. SİYASAL DEĞİŞİM	30
1.4. SİYASAL SİSTEMLER VE SINIFLANDIRILMASI.....	32
1.4.1. Totalitarizm	32
1.4.1.1. Totalitarizm Kavramı.....	32
1.4.1.2. Totalitarizmin Tarihsel Arka Planı.....	33
1.4.1.3. Totalitarizmin Özellikleri.....	35
1.4.1.4. Totalitarizm Unsurları	37

1.4.1.5. Totaliter Rejim Türleri	44
1.4.2. Otoriterizm	51
1.4.2.1. Genel Olarak Otoriter Kavramı.....	51
1.4.2.2. Otoriter Rejimlerin Sınıflandırılması	54
1.4.3. Demokrasi.....	55
1.4.3.1. Demokrasi Kavramı	55
1.4.3.2. Demokrasinin Temel Özellikleri.....	58
1.4.3.3. Demokrasi Tipleri.....	59
1.5. SİYASAL SİSTEMLER ARASI KARŞILAŞTIRMA	60
İKİNCİ BÖLÜM.....	62
2. STALİNİZM DÖNEMİNİN BASKI VE ŞİDDET POLİTİKALARI....	62
2.1. RUSYA'DA BOLŞEVİK DEVRİMİ.....	62
2.1.1. Devrim Öncesi Rusya'da Yaşananlar	62
2.1.2. Bolşevik Devrimi	68
2.1.2.1. Şubat Devrimi	68
2.1.2.2. Ekim Devrimi	74
2.2. BOLŞEVİK VE MENŞEVİK AKIMLARI	84
2.3.. EKİM DEVRİMİ SONRASI YENİ SİYASAL SİSTEMİN ŞEKİLLENDİRİLMESİ	89
2.3.1. Bolşevikler İktidarda	89
2.3.2. 1918 Anayasası	94
2.3.3. Lenin Yönetiminin İdeolojik Dayanağı: Marksist Leninist Öğreti	95
2.4. SOSYALİZMİN LENİN DÖNEMİ.....	99
2.4.1. Savaş Komünizmi.....	100
2.4.2. Yeni Ekonomi Politikası (NEP)	101
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	104
3. STALİN DÖNEMİ TOTALİTER SİSTEM.....	104
3.1. STALİN'İN İKTİDARA GELMESİ	104
3.2. İDEOLOJİK VE SİYASİ MÜCADELELER.....	108
3.3. TROÇKI-STALİN ÇATIŞMASI	113
3.4. STALİN İKTİDARININ GÜÇLENMESİ	114
3.5. MİLLİYETLER POLİTİKASI	117
3.6. BİRİNCİ BEŞ YILLIK EKONOMİ PLANI.....	121
3.7. TARIMDA KOLEKTİFLEŞTİRME HAREKETİ	127
3.8. HOLODOMOR	131
3.9. 1937 REPRESYA POLİTİKALARI VE İNSAN HAKLARI İHLALLERİ ...	133
3.9.1. Genel Olarak	133
3.9.2. “Büyük Temizlik” (Tasfiyeler, Yargısız İnfaz ve İdamlar) Siyaseti.....	134
3.9.3. Yargısız İnfazlar.....	139
3.9.4. Büyük Terör	141

3.9.5. Toplama Kampları ve Yaşanan Zulümler.....	146
3.9.6. Milliyetler ve Halkların Sürgünü (1943-1951)	149
3.9.6.1. Genel Olarak	149
3.9.6.2. Karaçay Malkar Türklerinin Sürgünü.....	151
3.9.6.3. Çeçenler-İnguşların Sürgünü	151
3.9.6.4. Ahıska Türkleri ve Sürgün Yılları	152
3.9.6.5. Kırım Sürgünü	154
3.10. STALIN'İN ÖLÜMÜ VE YUMUŞAMA POLİTİKALARI.....	155
SONUÇ.....	158
KAYNAKÇA	161
ÖZGEÇMİŞ.....	176

TEZ ONAY SAYFASI

Tuğçe AKÇABAŞ tarafından hazırlanan “TOTALİTER SİSTEM VE STALİN DÖNEMİNİN BASKI POLİTİKALARI” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Ali ASKER

.....

Tez Danışmanı, Uluslararası Siyaset Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Bölge Çalışmalarında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 01/07/2022

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Sanem YAMAK (KBÜ)

.....

Üye : Prof. Dr. Ali ASKER (KBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Turgay DÜĞEN (NÖHÜ)

.....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntılarım intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yaptığımı beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Tuğçe AKÇABAŞ

İmza :

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, Stalin döneminde uygulanmış olan totaliter sistemi anlamak ve bu sistemin neden olduğu şiddet ortamını incelemek amaçlanmıştır. Tez çalışmamın her aşamasında tecrübe ve bilgileriyle daima destek olan, dahil olduğum akademik çalışmalarda yol gösteren ve her zaman motivasyonumu sağlayan değerli tez danışmanım Prof. Dr. Ali Asker, jüri üyelerim Dr. Öğr. Üyesi Sanem Yamak ve Dr. Öğr. Üyesi Turgay Düğen, çalışmanın teknik yönden eksiklerinin giderilmesi için yardımlarını esirgemeyen okul arkadaşlarım İhsan Haşim Kutluk ve Zeynep Aydoğan'a, ayrıca her daim yanımda olan sevgili aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tuğçe AKÇABAŞ

ÖZ

Baskıcı bir sistemi ifade eden totalitarizm, Sovyetler Birliği ile bütünleşmiş bir kavram olmuştur. 1917 yılında Sovyet Rusya, sol totaliter rejim olarak adlandırılan sosyalizm ile şekillenmiş ve yaklaşık yetmiş yıl sosyalizm çatısı altında yönetilmiştir. 1917’de Lenin önderliğinde yönetimi ele geçiren Bolşevikler ilk başta herkesin eşit şartlarda yaşayacağı bir Rusya vadetmiştir. Fakat bu vaat sadece sözde kalmıştır; keza parti hegemonyası güçlenmiş, toplumsal yaşamın tüm alanları devletleştirilmiştir. Diğer yandan Lenin’in ekonomi alanında uygulamış olduğu Savaş Komünizmi ve NEP gibi uygulamalar da zaten kötü şartlarda olan Rusya’yı içinde bulunduğu bataklıktan kurtaramamıştır. Ufak iyileşmeler sağlanmış olsa da Rusya’nın durumu tam olarak düzelmemiştir.

Lenin’in ölümü ile kanlı bir iktidar yarışı başlamıştır. Belki de en kuytu isimlerden biri olan Stalin, yürütmüş olduğu strateji ile parti içerisinde güç kazanmaya başlamış ve çevresinde bulunan muhalifleri birer birer ortadan kaldırmayı böylece gücün tek sahibi olmayı hedeflemiştir. Büyük Temizlik adını verdiğimiz hareket ile muhalif kesimi ortadan kaldıran Stalin, adım adım kendi kültürünü oluşturmuş ve Sovyetler Birliği’nde yeni bir tek adam dönemini başlatmıştır. Lenin’den daha katı bir şekilde totalitarizmi işleyen Stalin, acımasız bir şekilde milyonlarca insanı hapse atmış, sürgün etmiş ya da öldürmüştür. Yargısız infazlar, sürgünler ve ölümlerle dolu Stalin dönemi, tarihin en kanlı sayfalarından biri olarak bilinmektedir. Bugün Stalinizm tarihin belleğinde en karanlık ve baskıcı bir dönem olarak yer almaktadır.

Anahtar kavramlar: Totalitarizm; Stalin; Büyük Temizlik; Gulag, Komünizm

ABSTRACT

Expressing an oppressive system, Totalitarianism became a concept integrated with the Soviet Union. In 1917, Soviet Russia was shaped by socialism, which is called the left totalitarian regime, and was ruled under the umbrella of communism for about seventy years. The Bolsheviks, who seized power under the leadership of Lenin in 1917, promised a Russia where everyone would live on equal terms. But this promise remained only in words; Likewise, party hegemony has been strengthened and all areas of social life have been nationalized. On the other hand, practices such as War Communism and NEP implemented by Lenin in the field of economy could not save Russia, which was already in bad conditions, from the swamp it was in. Although minor improvements have been made, the situation in Russia has not improved completely.

With the death of Lenin, a bloody power race began. Perhaps one of the most secluded names, Stalin started to gain power within the party with the strategy he carried out and aimed to eliminate the opponents around him one by one, thus becoming the sole owner of power. Eliminating the opposition with the movement we call the great purge, Stalin gradually formed his own cult and started a new one-man era in the Soviet Union. Stalin, who committed totalitarianism more strictly than Lenin, brutally imprisoned, exiled or had millions of people killed. The Stalin era, full of extrajudicial executions, exiles and deaths, is known as one of the bloodiest pages in history. Today, Stalinism stands in the memory of history as the darkest and most oppressive period.

Keywords: Totalitarianism; Stalin; Great Cleansing; Gulag, Communism

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	TOTALİTER SİSTEM VE STALİN DÖNEMİNİN BASKI POLİTİKALARI
Tezin Yazarı	Tuğçe AKÇABAŞ
Tezin Danışmanı	Prof. Dr. Ali ASKER
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	01/07/2022
Tezin Alanı	Bölge Çalışmaları
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	176
Anahtar Kelimeler	Totalitarizm; Stalin; Büyük Temizlik; Gulag; Komünizm

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	The Totaliter System and The Repressive Policies of The Stalin Period
Author of the Thesis	Tuğçe AKÇABAŞ
Advisor of the Thesis	Prof. Dr. Ali ASKER
Status of the Thesis	Master's Thesis
Date of the Thesis	01.07.2022
Field of the Thesis	Regional Studies
Place of the Thesis	KBU/LEE
Total Page Number	176
Keywords	Totalitarianism; Stalin; Great Cleaning; Gulag; Communism

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
ÇEKA	: Karşıdevrim, Sabotaj ve Mali Spekülasyona Karşı Olağanüstü Tüm-Rusya Mücadele Komisyonu
GPU	: Baş Siyasi İdare
GULAG	: Çalışma Kampları Yönetimi Genel Müdürlüğü
KGB	: Devlet Güvenliği Komitesi
MVD	: İçişleri Bakanlığı
NEP	: Yeni Ekonomi Politikası
NKVD	: İçişleri Halk Komiserliği
NSDAP	: Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi
OGPU	: Halk Komiserleri Konseyi Birleşik Devlet Siyasi İdaresi
RSDİP	: Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
VÇK	: Tüm-Rusya Olağanüstü Komisyonu

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Bu çalışmada, siyasal sistemler ve temel kavramlar, totaliter sistem ve bu sistemin uygulama alanlarından biri olan Sovyetler Birliği ele alınarak; 1917’de yaşanan Bolşevik Devrimi sonrasında Stalin’in adıyla özdeşleşen sistemin kuruluşu ve işleyişi incelenmiştir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

SSCB’nin oluşumu ve dağılması uluslararası ilişkilerin önemli olaylarından birisidir. Aradan uzun yıllar geçmesine rağmen, Stalin’in adıyla anılan Sovyet totalitarizminin zirve yapığı döneme ilişkin çok sayıda araştırma yapılmış ve yapılmaktadır. Fakat, o dönemde yaşanan olaylar üzerine yeni yeni yayınlar neşredilmekte, arşiv belgeleri ortaya çıkarılmakta, fail-i meçhul cinayetlerle ilgili yeni yeni bilgiler yayınlanmaktadır. Bu doğrultuda, çalışmanın amacı Stalinizm dönemine ait çalışma yaparak Türkçe literatüre katkı sağlamaktır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Tezin siyasal sistem ve ilgili kavramların tanımlanması, sınıflandırılması, benzer kavramlarla olan ilişkisi ve genel karşılaştırması hakkında bilgi edinmek amacıyla nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Tez çalışmasında, Stalin dönemi ile ilgili Türkçe, İngilizce, Rusça ve diğer Türk dillerinde yazılan bilimsel makaleler, konuya ilişkin kitaplar ve resmi internet sayfalarından yararlanılmıştır. Ayrıca Stalin dönemi oluşturulan anayasa ve olaylara şahitlik eden kişilerin hatıra yazıları da incelenmiştir.

Stalin döneminde faal olan totaliter sistem kavramsal ve tarihsel olarak incelenerek, etki ve sonuçları hakkında bilgi verilmiştir. Yönetimin totaliter bir sistemi benimseyerek almış olduğu kararlar ve uyguladığı politikalar; sebep ve sonuç ilişkisine dayandırılarak analiz edilmiştir.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM

Bolşevik Devrimi sosyalizm sisteminin inşasına yönelik olup, şiddet ve baskı uygulamalarına yol açarak, onları olağan siyaset haline getirmiştir. Ülkede köylü nüfusunun fazla oluşu ve yetersiz iş gücü gibi önemli hususların görmezden gelinmesi sistemin olumsuz çıktıkları olarak görülebilir. Totaliter sistem, ülkenin sosyalizm yönünde ilerleyişini sağlasa da toplumda derin siyasi-psikolojik yaralar açmıştır. Ciddi

bir kişi kültünü oluşturan Stalinci politikalar, sıra dışı özelliklerine rağmen, totaliter Sovyet sisteminin inşası bakımından sıradan bir olaydı. Dönemi ve sistemi değerlendirirken, olayın merkezinde siyasi-ideolojik saiklerin yer almış olması, bundan sonraki dönemlerde de sistem tartışmalarının devam etmesine neden olmaktadır.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Tez çalışmasının kapsamı üç boyutu içermektedir: teorik ve kuramsal boyut, devrim ve etkileri, Stalin politikaları. Lenin dönemi ve Stalin dönemi arasında belirgin farkların olması, Stalin'in uzun süre iktidarda kalması, kapalı bir sistem olan Sovyetler Birliği'ndeki gizli tutulan birçok belge ve belgenin hala gün yüzüne çıkarılmaması, konunun yeni belgeler ışığında işlenme olanağını ciddi şekilde sınırlandırmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SİYASAL SİSTEMLER VE TEMEL ÖZELLİKLERİ

1.1. Genel Olarak Sistem Kavramı

Sistem kavramı son zamanlarda ilgi duyulan ve sosyal bilimlerin özellikle kamu yönetimi, psikoloji, siyasi bilimler ve hukuk gibi benzeri alanların üzerinde durduğu kavramlardan birisidir. Bu kavram pek çok alanda kullanılsa da genel geçer bir tanımının yapılması çok da kolay değildir. Zira sistem birçok farklı bilim insanı tarafından çeşitli yorumlar ile ifade edilmeye çalışılmış, bu da mutlak bir tanımlamayı zorlaştırmıştır.¹

Genel Sistem Teorisinin öncü ismi Von Bertalanffy'dir. Bertalanffy sistemi karşılıklı etkileşim halinde olan eleman topluluğu şeklinde tanımlamıştır.² Esat Çam ise sistemi “her biri farklı durumlarda bulunabilen öğeler topluluğu” şeklinde tanımlamaktadır.³ Von Bertalanffy Genel Sistem Teorisi'ni 1920'lerde geliştirmiştir.⁴ Bu teoriye göre sistemler çevreleri ile kurdukları ilişkilere göre; açık sistem ve kapalı sistem şeklinde iki başlık altında incelenmektedir. Çevreleri ile güçlü bir ilişki içerisinde olan, sistemler açık sistemler olarak tanımlanmaktadır.⁵ Başka bir deyişle çevre ile iletişim halinde olan çevreye kulak veren ve onunla bilgi alışverişinde bulunan sistemler açık sistemlerdir. Açık sistemlerin olumlu yönü, çevreden aldıkları etkiyi eyleme çevirerek tekrar çevreye aktarabilmeleridir. Bu da açık sisteme kendisini düzeltebilme ve ayarlayabilme imkânı sağlamaktadır. Kapalı sistem ise açık sistemin aksine çevre ile iletişime kapalı olan sistemlerdir. Bu nedenle kapalı sistemler açık sistemler gibi kendilerini ayarlama ya da düzeltme avantajına sahip değildir. Bu da kapalı sistemlerin daimî olmasını engellemektedir.⁶

Sistem kavramına getirilen farklı yorumlara rağmen sistemi genel olarak şu şekilde tanımlayabiliriz: “Sistem birbirleriyle etkileşim içerisinde olan ve birbirlerine

¹ İlhan Atilla Dicle, Ülkü Dicle, “Sistem Kuramı ve Toplumsal Örgütlere Uygulanışı”, *Amme İdaresi Dergisi* 2, No:4,1969 (ss.86-98), s.86.

² Hasan Topbaş David Easton'un Siyasal Sistem Teorisi Bağlamında Türkiye'de Siyasal İletişim ve Siyasal Katılma (Erzurum Seçmeni Üzerine Bir Araştırma), (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Doktora Tezi) Ankara 2009, s.43.

³ Esat Çam, *Siyaset Bilimine Giriş*, 4. Baskı Der yayınları, İstanbul 1995, s. 444.

⁴ Zeynep Y. Kaban, “Genel Sistem Teorisi ve Sibernetik”, *Marmara İletişim Dergisi* 8, No:8, Ekim 1994 (ss. 219 – 226), s. 220.

⁵ Sulhi Dönmezer, *Sosyoloji*, 7. Baskı, İ.İ.T.İ. Akademisi Nihad Sayar yayınları, İstanbul 1978, s. 155.

⁶ Zeynep Kaban, s. 220.

bağımlılığı olan bir bütündür.”⁷ Günümüzde sistem kavramı uluslararası ilişkiler ve siyasi bilimler alanında sıklıkla kullanılmaktadır. Sistem kavramının birden fazla farklı tanımı bulunmaktadır. Bunların bir kısmını şu şekilde sıralayabiliriz;⁸

- a) Birbirleriyle ilişkili olan değişkenler bütünü,
- b) Değişken öğelerin oluşturduğu bütün,
- c) Bir uluslararası sistemde siyasi değişkenler arasındaki ilişkiler bütünü.

Bu farklı veya kısmen ortak ifadeleri barındıran kısa tanımlamalardan yola çıkarak sistemi meydana getiren öğelerin değişim gösterebileceğini söyleyebiliriz. Bu durumda sistem zaman zaman farklı değerlere sahip olabilen değişkenler kümesidir.⁹

Sistem düşüncesi Sosyoloji Biliminin öncü isimlerinden olan Talcott Parsons’un Sosyal Sistem çalışması ve sistem üzerine geliştirmiş olduğu sistem teorisinden etkilenmiş ve 1950’li yıllarda ortaya çıkmış bir yaklaşımdır. Pek çok alanda kullanılan sistem kavramını siyasi bilimlerde ilk kullanan kişi ise David Easton’dur. Ayrıca Easton, sistem yaklaşımının gelişiminde önemli katkıları olan bir şahsiyettir.¹⁰ Bu kavram İkinci Dünya Savaşı’nın sonlanmasıyla sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. Kavramın anlam kazanması ise, döneme damgasını vuran; realistler tarafından gerçekleştirilmiştir. Realistler, sosyoloji ve siyaset alanlarından etkilenerek; sistem kavramına yoğunlaşmışlardır. Talcott Parsons; sosyal meseleleri bir bütün olarak açıklamaya çalışmış ve bu bağlamda sosyal sistem kavramını ortaya atmıştır. David Easton, siyasal sistem kavramını Siyaset disiplininin önemli bir olgusu olarak ortaya çıkarmıştır. Sosyoloji ve siyaset alanlarında kullanılan sistem kavramı, düzenin nasıl sürdürüleceği ve bir bütünün parçalarını açıklama noktasında; bahsi geçen alanların gelişimine katkı sağlamıştır. Kısaca ifade etmek gerekirse sistem kavramı, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra düzeni kavramak ve onu açıklama noktasında yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır.¹¹

⁷ Ali Öztekin, *Siyaset Bilimine Giriş*, 1. Baskı, Siyasal Kitabevi, İstanbul 2003, s. 201.

⁸ Cafer Tayyar Arı, *Uluslararası Sistem Teorisi Açısından Hindistan-Pakistan Çatışmasına Bir Yaklaşım*, (Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Bursa 1986, s.42.

⁹ Hasan Topbaş, s.44.

¹⁰ Andrew Heywood, *Political Theory*, Palgrave Macmillan Press, New York 2004, s. 73.

¹¹ Atila Eralp, *Devlet ve Ötesi*, 10. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 128.

1.2. Sistemle İlişkili Temel Kavramlar

1.2.1. Rejim Kavramı

Birçok kavram sistem kavramı ile ilişkili olduğu için zaman zaman bu kavramın yerine idame ettirilmektedir. Kuşkusuz bu durum yanlış ve karmaşık durumlara yol açabilmektedir. Bu olumsuzluğu önlemek için siyaset biliminin ilgili kavramlarını ayrı ayrı tanımlanması ve aralarındaki ilişkinin açık bir şekilde tespit edilmesi büyük önem taşımaktadır. Sistem kavramı ile ilişkili kavramlardan birisi rejim kavramıdır. Rejim kavramının, uluslararası ilişkiler literatüründe geniş çaplı incelenmesi; İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru gerçekleşmiştir. Çünkü bu dönemde özellikle 1970 sonlarında ABD'nin gücünün zayıflamasıyla birlikte, liderliğinde kurulmuş olan uluslararası ticaret ve finans rejimlerinin reformları söz konusu olmuş, böylece rejim kavramını araştırma ihtiyacı doğmuştur. Özellikle Stephen D. Krasner'in düzenlemesini yaptığı; *Uluslararası Rejimler* kitabı bu kavramın incelenmesine öncülük eden eserlerden birisidir. Bu eser ve yapılan diğer çalışmalar, rejim kavramı ile ilgili farklı tanımlamalar sunmaktadır.¹² Rejim kavramı, içerik olarak geniş bir yelpazeye sahip olduğu için farklı tanımlarla karşımıza çıkabilmektedir. Rejim kavramından bahsedildiğinde, iktidarın faaliyetlerindeki yöntemlerin tümü, önemli ölçüde saptanmış olan bir yaşam seviyesi, saptanmış bir kurum (örneğin Stalin rejimi) ve herhangi bir işleyiş konusunda belirlenmiş olan kural ve ilkelerin bütünü gibi ifadeleri çağrıştırmaktadır. Rejimi geniş bir şekilde tanımlayacak olursak, gücün uygulanmasında, araç, usul ve yöntemlerden oluşan bir bütünü ifade etmektedir. Farklı alanlar arasında bir kimliğe sahip olan rejim kavramı, siyasi bilimlerde devletlerin yaşadıkları değişimleri ve yapılarını ifade etmek için kullanılmaktadır.¹³ Rejim kavramı pek çok alanda karşımıza çıktığı için, evrensel bir kavramdır. Ancak daha fazla siyasi ile hukuki alanlarda kullanılmakta olup toplumda gerçekleşen değişimlerin niteliklerini anlamamıza da yardımcı olmaktadır.¹⁴

¹² Sevilay Z. Aksoy, "Rejim Teorileri", *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 12, No:46, Ocak 2015(ss. 56-77), s. 19.

¹³ Ali Çakırbaş, *İki Savaş Arası Dönemde Avrupa'da Kaos ve Otoriterizm*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2019, s. 14.

¹⁴ Alesker Aleskerov, *Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişimleri*, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara 2007, s.31.

1.2.2. Siyasi Rejim Kavramı

Anıl Çeçen'e göre siyasi rejim, özünde bir bütünü nitelediği için siyasi bir sistemdir.¹⁵ İbrahim Kaboğlu, siyasi sistemin, siyasi rejim uygulanmasında etkili olan; ekonomik, kültürel ve dini unsurları içeren toplumsal yapı ve siyasi yapı arasında bir bağlantı oluşturduğuna dikkat çeker.¹⁶ Siyasi rejimi bir sistem olarak ele alıp ifade etmeye çalıştığımızda, somut ve gerçekleşme imkânlarını içeren bir şekil olduğu anlaşılmaktadır. Siyasi rejimler, belirli bir sürede ve belirli bir alanda meydana gelen sistemi nitelemektedir. Siyasi rejim, siyasi bir sistemin doğrudan bir şeklini veya şekillerinden birini ifade ederken sistemin esnek olmasını sağlamaktadır.¹⁷ Siyasi rejim, siyasi gücü kazanmaya yönelik "formel ve enformel" kurallardan meydana gelen bir yapı şeklinde ifade edilebilir.¹⁸ Başka bir ifadeyle siyasi rejim, kimin siyasi iktidara ulaşabileceği ve iktidarın nasıl kazanılacağını belirleyen ilkeler bütünüdür. Bu açıdan siyasi rejim, yönetenler ile toplum arasındaki ilişkilerin karakterini yansıtmaktadır.

Siyasi rejimin tanımlanmasına ilişkin pek çok yaklaşım mevcuttur. Bunlar arasında en önemlileri hukuki yaklaşım ve sosyolojik yaklaşımdır. Sosyolojik yaklaşımda siyasi rejim, sivil baskı toplulukları ve partilerin siyasi katılım şekillerini içerisinde barındıran; kendine mahsus sosyal bir düzenek veya bireyleri yönetme şeklidir. Bu yaklaşım yoğun olarak devlet ve bireyler arasındaki ilişkileri inceler. Hukuki yaklaşıma göre siyasi rejim, anayasal ilkeleri bünyesinde barındıran biçimsel hukuki metotlara dayalı resmi açık bir yönetim modelleri bütünüdür. Siyasi rejimin, bir ülkenin yönetim şekli olarak kabul edilmesi; bazı uzman kişilerce kabul görmemektedir, onlara göre siyasi rejim; devletin sahip olduğu niteliklerden biri olarak görülmektedir. Diğer yandan bu görüşe katılmayanlar ise siyasi rejimi bir yönetim şekli olarak belli bir düzenin öğelerini içerdiğini savunmaktadırlar.¹⁹

Siyasi rejimi devletin seçmiş olduğu bir yönetim şekli olarak tanımlanmasını sağlayan temel alınan unsurlar ise, siyasi kuruluşlar, parti mekanizmaları ve devlet aygıtlarıdır.²⁰ Bu açıdan Maurice Duverger'in ifadesine göre, rejim yalnızca kurumların

¹⁵ Anıl Çeçen, "Siyasal Rejimlerin Sosyal Yapıları", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 34, No:1,1997(ss. 88-145), s. 107.

¹⁶ İbrahim Ö. Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri Genel Esaslar*, Legal Yayınları, İstanbul 2014, s.92-93.

¹⁷ İbrahim Ö. Kaboğlu, s.93.

¹⁸ İbrahim Ö. Kaboğlu, s.107.

¹⁹ Ali Çakırbaş, s. 14.

²⁰ İbrahim Ö. Kaboğlu, s. 131.

oluşumu değildir, aynı zamanda “*partiler sisteminin, seçim tarzının, bir ya da birden çok kararlar tipinin, baskı gruplarının yapılanma biçimlerinin belli bir kombinezonu*”dur.²¹ Siyasi kurumlar sosyal, ekonomik ve ahlaki yapıları bünyesinde barındırmaktadır. Bir ülkedeki rejim, iktidar sahibinin kişiliğini, iktidar değişimini ve meşru olmasını sağlayan birtakım siyasi kuruluşlardan meydana gelmektedir. Bu siyasi kurumların bir araya gelmeleri ve ilişki kurmaları da siyasi rejimin özünü oluşturur.²² Siyasi kurumlar, bir devletin anayasasında bulunup bulunmamasına bakılmaksızın; devleti etkileyen her kurum (örneğin parlamento ve siyasi partiler gibi) siyasi birer kurum olarak kabul görmektedir. Siyasal kuruluşlar ile siyasi rejim arasında yakın bir bağ vardır. Bu açıdan, siyasal kuruluşların nizami bir şekilde bir arada bulunmaları bir bütünlük oluşturur. Bu bütün ise siyasi rejim şeklinde ifade edilir. Siyasi kuruluşların oluşturduğu bütünlük ne kadar nizami olsa da diğer taraftan karışık bir görüntüye sahiptir. Bu karışık görüntünün sebepleri; siyasi rejimin hukuki bir sisteme sahip olması, sosyal bir ortam dâhilinde oluşturulup faaliyet göstermesi ve bazı değerleri yansıtmaları şeklinde sıralanabilir. ²³ Siyasal rejimler, siyasi kuruluşların sahip olduğu “değer yargıları” üzerine inşa edilmiştir. Bu değer yargılarındaki farklılıklar da siyasi rejimlerin birbirlerinden farklı olması; sonucunu çıkarmaktadır. Siyasal kuruluşların sahip olduğu değer yargıları ve görüşler siyasi rejimin “dünya görüşünü” belirlemektedir. Her bir siyasi rejim, ardında bir ideolojiyi barındırmaktadır.²⁴ Siyasi rejimlerin varlıklarını sürdürebilmeleri, hukuki bir düzenlemeyle mümkün olmaktadır. Bir rejimin temel zemini, hukuki ilkeler ve devletin anayasasıdır. Anayasa ve hukuki ilkeler, rejimin anayasa sistemini oluşturmaktadır. Bu bağlamda ifade etmemiz gereken, siyasi rejimlerin hem düzenli hem de karmaşık bir bütün olduğu ve her ülkede farklı olabileceğidir.²⁵

1.2.2.1.Siyasi Rejim ve Siyasi Sistem Arasındaki İlişki

Siyasi sistem; ekonomik, sosyal ve dini değerler ile siyasi rejimin işleyiş sürecine tesir ederek, toplum ve siyasal hayat arasında bir köprü kurmaktadır.²⁶

²¹ İbrahim Ö. Kaboğlu, s. 131.

²² Tarık Zafer Tunaya, *Siyasî Müesseseler ve Anayasa Hukuku*, Sulhi Garan Yayınları, İstanbul 1969, s.238.

²³ Hüseyin Nail Kubalı, *Anayasa Hukuku Dersleri*, İÜHF Yayınları, İstanbul 1971, s.227.

²⁴Tarık Zafer Tunaya, s. 239.

²⁵İbrahim Ö. Kaboğlu, s. 228-229.

²⁶ İbrahim Ö. Kaboğlu, s. 92-93.

Bazen rejim derken sistem, sistem derken ise rejim ifadeleri anlaşılmaktadır. Yani bu ifadelerin birbirleri yerine kullanıldığı gözlenmektedir.²⁷ Siyasi rejim ve siyasi sistemlerin kategorileştirilmesi birbiriyle benzerlik göstermektedir; “şöyle ki demokratik siyasi sistemde demokratik rejim, otoriter ve totaliter siyasi sistemlerde otoriter ve totaliter siyasi rejimler hâkimdir.”²⁸

Siyasal rejim, siyasi sistem ve siyasi kurum kavramları birbirleri ile akrabadır. Çoğu araştırmada bu kavramların birbirleri yerine kullanması da aralarındaki yakın ilişkinin bir göstergesidir. Üç kavram arasında en nitelikli olanı sistemdir. Diğer bir ifadeyle sistem kavramı, rejim ve kurum kavramlarına kıyasla daha kapsamlıdır.²⁹ Bir ülkenin sahip olduğu meclis, yargı, bakanlıklar gibi yapılar siyasi kurumlar olarak tanımlanmaktadır. Bu siyasal kuruluşların arasında oluşacak bağın işleyiş şeklini belirleyen unsur; rejim olarak ifade edilmektedir. Siyasal kurumlar ve ülkelerin sahip oldukları sosyal-ekonomik ve kültürel tüm yapı ve değerler ise siyasal sistemin bünyesinde. Sistem ve rejim kavramlarının farklı tanımlarını vermiştik, fakat bu farklı tanımlamaların varlığı; iki kavram arasındaki yakın bağı yadsımamaktadır. Siyasi rejim, toplumda siyasal yaşamın olumlu bir düzeyde faaliyet göstermesini sağlayan bir araçtır. Diğer yandan siyasi rejim, siyasi kuruluşların işleyişlerinde gerek duydukları yasal veya yasal olmayan önlemleri bünyesinde barındırmaktadır.³⁰ Siyasi rejimin irdelenmesi, bir ülkede dönem dönem iktidarın nasıl gerçekleştiği, bireylerin sahip oldukları hak ve özgürlüklerin ne seviyede olduğunu ve hukuki yapıyı; açık bir şekilde cevaplandırır. Farklı dönemlerde, farklı siyasi rejimler görülebilmesi gayet normaldir. Örneğin Sovyetler Birliği’nde, 1980’lerin siyasi rejimi ile 1930’ların siyasi rejimi arasında belirgin farklılıklar gözlenmektedir. Diğer bir ifadeyle sistem aynı olsa da rejimler farklılık gösterebilmektedir. Sistemi tanımlarken, bütün olma durumuna değinmiştik. Bu bütünü oluşturan parçaların değişimi söz konusu olduğunda, sistemin bütünlüğü de değişime uğrar. Siyasi sistem, toplum üzerindeki etkisini meşru bir otorite aracılığıyla gerçekleştiren ve kurumlardan oluşan bir bütünü ifade eder. Tabi burada siyasi sistem için, sadece kurumların oluşturduğu bir bütün demek eksik bir ifade olur. Çünkü bu bütün içerisinde siyasi etkinliği olanların, birbirleriyle olan ilişkileri de yer almaktadır.³¹

²⁷ Alesker Aleskerov, s. 32.

²⁸ Alesker Aleskerov, s. 32.

²⁹ Nazif Akçalı, *Çağdaş Siyasi Rejimler*, Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İzmir 1994, s.5-7.

³⁰ Alesker Aleskerov, s.33.

³¹ Cemil Oktay, *Siyaset Bilimi İncelemeleri*, Alfa Yayınları, İstanbul 2005, s. 274.

Toplumdan ya da diğer çevrelerden gelen istekler, siyasal sisteme ulaştığında, sistemin işleyiş sürecinde, farklı adımlardan geçerek topluma ulaşmaktadır. Ama toplumsal ve çevresel isteklerin hepsi için bu durum geçerli değildir. Yani siyasal sisteme gelen tüm istekler, aynı işleyiş süreciyle topluma ulaşmayabilir.³² Siyasal rejimler, hâkimiyetleri altında yaşayan bireylerin itaatlerini kazanmak için bu bireyler üzerinde meşrutiyetlerini elde etmek isterler. Bu meşrutiyetin kurulabilmesi için de bir yol arayışında olurlar. Toplum üzerindeki bu meşrutiyetlerini nasıl sağlayacakları, yani bu noktada seçecekleri yollar da siyasal sistem ve rejimin niteliğini belirlemektedir.³³

1.2.2.2.Siyasal Rejimlerin Sınıflandırılması

Siyasal rejimler, Eski Yunan'dan bu zamana kadar üzerinde araştırmaların yapıldığı önemli konular arasında yer almıştır. Siyasal rejimlerin sınıflandırılması aşamasında, her ülkenin farklı yöntemleri kullandığı ve bunun sonucu olarak da her ülkenin kendince şekillendirdiği farklı rejim usulleri gözlenmektedir. Ülkelere özgü yöntemlerle farklılaşan siyasal rejimlerin sınıflandırılma işlemi çok da kolay değildir. Fakat bu farklı yöntemlerin yanında, elbette ülkeler arası benzerlikler de söz konusudur. Sınıflandırmalar bu benzerlikler üzerinden yapılmaya çalışılmıştır.³⁴

Herodot siyasal rejimleri demokrasi, oligarşi ve monarşi şeklinde bir sınıflandırmaya gitmiştir.³⁵ Aristo rejimleri üçe ayırmıştır; anayasal yönetim, krallık, aristokrasidir.³⁶ Polybus'a göre siyasal rejimleri altı başlığa ayırarak sınıflandırmıştır. Bunların üçünü iyi yönetimler olarak ele alırken üçünü ise iyi olmayan yönetimler olarak nitelemiştir. İyi olarak nitelediği rejimler; demokrasi, aristokrasi, krallıktır. İyi olmayan rejimler ise; demagoji, oligarşi, tirandır.³⁷ Montesquieu siyasal rejimleri üç başlıkta ele almıştır; cumhuriyet, despotluk ve monarşidir.³⁸ Siyasal rejimler yöneten ve yönetilenler arasındaki bağın demokratik veya demokratik olmamasına göre de sınıflandırılabilir.³⁹ Yönetimin usulüne göre, monokratik ve düalist; egemenliğin şekline göre de, doğrudan, yarı doğrudan ve temsili; kuvvetler arasındaki etkileşimin görüntüsüne göre ise;

³² Ali Öztekin, s. 208.

³³ Mümtazer Türköne, *Siyaset*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2012, s. 13.

³⁴ Hasan Buran, "Siyasal Rejim Sınıflamalarının Yeniden Gözden Geçirilmesi Üzerine", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 14, No:1, 2009 (ss. 69-97), s. 2.

³⁵ Mete Tunçay, *Batıda Siyasal Düşünce Tarihi*, Teori Yayınları, Ankara 1985, s.1.

³⁶ Mete Tunçay, s. 183.

³⁷ Mehmet Akad, *Genel Kamu Hukuku*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1997 s. 40.

³⁸ Alaeddin Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1998, s. 354.

³⁹ Esat Çam, *Çağdaş Devlet Sistemleri*, Der Yayınları, İstanbul 2000, s. 209.

kuvvetler ayrılığına bağı rejim ve kuvvetler birliğine bağı rejim şeklinde farklı sınıflandırmalar karşımıza çıkabilmektedir. Egemenliğin halka ait olmadığı toplumlarda ise monolitik yani tekçi ve oligarşik siyasi rejimleri de bir sınıflandırma olarak kabul edilmektedir.⁴⁰

Maurice Duverger, siyasi rejimleri sınıflandırırken karma rejimler tanımını kullanmaktadır. Duverger'e göre, otokrazi rejiminden demokratik rejime dönüşüm tek bir kademedede gerçekleşmemektedir. Karma rejimlerde, demokrasinin nitelikleri ile eski otokratik nitelikleri bir arada bulunmaktadır. Duverger, karma rejimleri de birleşmiş ve yan yana şeklinde iki gruba ayırmıştır.⁴¹

Duverger, rejim sınıflandırması yaparken birtakım ölçümleri dikkate almıştır;⁴²

Siyasi güç ve özgürlükler arasındaki bağı: Rejim sınıflandırması konusunda çalışmaları bulunan birçok insan, bir ülkede hürriyetlerin olup olmamasına dayanarak bir sınıflandırma yoluna gitmektedir. Bu sınıflandırma şekli, esas olarak dünya görüşüne göre şekillenmiştir. Buna göre siyasi rejimler, anti liberal ve liberal olarak iki bölümde incelenmektedir.⁴³

İdarecilerin sayısı: Bu yöntemde göre siyasi rejimler; demokrasi oligarşi ve monarşi olarak sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırma çeşidi Eski Yunandan beri bilinmektedir, fakat genel geçer bir kabulleniş söz konusu değildir. Bu yöntem ile bir sınıflandırma yoluna giden Aristo, rejimleri; cumhuriyet, aristokrasi ve monarşi olarak üç başlık altında incelemiştir

Yasama ve yürütme arasındaki bağı göre: Bu sınıflandırma şekline göre siyasi rejimler; kuvvetler birliği ve kuvvetler ayrılığı şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Bu yöntem günümüzde de geçerliliğini korumakla birlikte yasama ve yürütme arasındaki fiili ilişkiler, tartışılmaktadır. Kuvvetler birliğinde, yasama ile yürütme mecliste bir araya gelerek meclis hükümeti yapısını meydana getirir. Diğer bir ihtimal de, yasama ve yürütmenin faaliyetlerini bağımsız bir şekilde icra ederler ve bu da başkanlık rejimi şeklinde tasnif edilir.

⁴⁰ Hasan Buran, s. 71.

⁴¹ Maurice Duverger, *Siyasal Rejimler*, Sosyal Yayınları, Ankara 1947, s. 10-16.

⁴² Anıl Çeçen, s. 112.

⁴³ Hüseyin Nail Kubalı, s. 228-230.

Siyasi rejimleri sınıflandırırken; devlet yapılarının meydana çıkış ve işleyiş şekli, yasama-yürütme ve yargının birbirleri arasındaki bağ, bireylerin siyasal yaşama ne derece dahil oldukları, mahalli yönetimlerin siyasal hayata katılımı, siyasal partilerin işleyişi ve siyasal sistemin devlet ile olan etkileşimi gibi unsurlar önemli role sahiptir.⁴⁴

Ülkelerdeki siyasi rejimlerin değişime uğramaları, bu kavramın sınıflandırılmasını zorlaştırmaktadır. Siyasal sistemin sınıflandırmasını zorlaştıran bir diğer problem de bu sınıflandırmanın hangi kıstaslara göre yapılacağıdır. Çünkü her sınıflandırma farklı kıstasları göz önüne alarak gerçekleşmiştir. (Örneğin Eski Yunan'daki sınıflandırmalardan bahsederken farklı kıstasların belirleyici olduğundan bahsetmiştik) Tüm bu zorluğun dışında asıl problem, rejimin esnek bir kavram olması yani değişebilir özellikte olmasıdır.⁴⁵ Andrew Heywood'a göre rejimler değişken bir özelliğe sahiptir ve rejimleri sınıflandırma çabası; sürekli değişen siyasal hayatın gerisinde kalmamak için verilen bir mücadeledir. Fakat yine de modern dünyada beş çeşit rejimden söz edilebilmektedir.⁴⁶

Bunlardan birisi askeri rejimlerdir. Bu tarz rejimlere genellikle, Latin Amerika, Güneydoğu Asya, Ortadoğu ve Afrika gibi bölgelerde rastlanmaktadır. Bir diğer yeni demokrasilerdir. Yeni demokrasiler, Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru Sovyet Rusya'nın çökmesi ve komünizmin çöktüğü döneme denk gelmektedir. Bu dönem demokrasiye açılan kapının aralandığı bir dönemdir. Bu dönemin esas özellikleri, çok partili seçimlerin hâkim olması ve piyasa esaslı iktisadi yeniliklerin uygulamaya sokulmasıdır. Siyasal yönetimlerde İslam'ın etkili olmaya başlamasıyla özellikle Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Asya gibi bölgelerde meydana gelmiş İslam'ın kuvvetli etkilerinin görüldüğü rejim türleridir. İlginç bir rejim tipi Doğu Asya rejimleridir. Bu tarz rejimler, Pasifik'in batısında kalan ülkelerindeki ve Doğu Asya'daki yükselme ve Asya kültürünün önem kazanmasıyla ortaya çıkmışlardır. Bu rejim türünde, refah düzeyinin ve hükümete olan desteğin artması gibi öncelikler yer almaktadır. Diğer rejimlerden esaslı şekilde ayrılan türlerden biri Batı poliarşileri olarak bilinmektedir. Batı poliarşileri, "liberal demokrasiler" ya da "demokrasiler" şeklinde ifade edilen rejimleri ifade etmektedir. Batı poliarşilerinin esas yeri Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Avustralya'dır. Poliarşi rejimlerini diğer rejimlerden ayıran iki özelliği vardır. İlki muhalefete diğer rejimlere

⁴⁴ Alesker Aleskerov, s. 44-45.

⁴⁵ Andrew Heywood, *Siyaset*, Adres yayınları, Ankara 2006, s. 41.

⁴⁶ Andrew Heywood, *Siyaset*, s. 341-345.

kıyasla daha fazla hoşgörü duyulmaktadır. İkinci özelliği ise siyasete katılım daha yüksektir. Yine bu tarz rejimlerin dışında günümüzde en bilinen sınıflandırma demokrasi ve otokrasi bağlamında yapılmaktadır. Bu bağlamda üç tarz rejimden söz etmek mümkündür; demokratik, otoriter ve totaliter. Bunun dışında demokratik olan rejimler bir demokratik olmayan rejimler şeklinde de bir sınıflandırma yöntemi yaygın olarak bilinmektedir.⁴⁷

Siyasal rejimlerin sınıflandırmasındaki farklılıkları bu bölümde genel hatları ile vermeye çalıştık, ilerleyen bölümlerde daha detaylı bir şekilde siyasi rejimleri incelemeye çalışacağız.

1.2.2.3. Siyasi Sistemin Tanımı ve David Easton'un Siyasi Sistem Analizi

Siyasal sistem, siyasi bilimlerin ilgilendiği önemli alanlardan birisidir. Bunun yanı sıra Genel Kamu Hukukunun da kapsamına girmektedir. Çünkü Kamu Hukuku bir siyasi sisteminin işlevi esnasında oluşacak etkileşimleri incelemektedir. Kavramsal olarak siyasi sistem Batı dünyasında siyaset bilimi ve sosyoloji branşlarında sistem kavramıyla bağlantılı olarak ortaya çıkmıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi Sistem kavramının siyasi boyutu ilk kez David Easton tarafından ele alınmıştır. Böylece bu kavram D. Easton çalışmalarıyla belirgin boyut kazanmıştır.⁴⁸ Siyasi sistemi devlet ile olan ilişkisine dayanarak tanımlamaya çalışırsak; Devlet, toplumsal hayatta bireylerin yaşamlarına bağlı olarak ortaya çıkan karar ve faaliyetleri en bağlayıcı şekilde düzenleyen güçlü bir yapıdır. Devleti oluşturan unsurlar ise insan topluluğu, toprak ve egemenliktir. Ülkedeki yasama, yürütme ve yargı yetkileri devlete aittir. Siyasi sistem ise, bu yetkileri kimin kullanacağı ve bunların nasıl bir düzen haiz olacağını saptayan bir alandır.⁴⁹ Toplum hayatının devam etmesi, toplumsal hizmetlerin verilmesi, toplumsal sorunların çözümlenmesi için toplum farklı yapılara ihtiyaç duyulmaktadır. Diğer yandan toplumdaki bireyler yaşamlarının bir gereği olarak çevrelerindeki bireyler ile ilişki kurmaktadır. Bu da toplumsal hayatta bir düzenin sağlanması, ortak amaçlar ekseninde toplumda iş paylaşımı ve kurumsal bir yapılanma ihtiyacını doğurmaktadır. Toplumların ortak amaçlarını gerçekleştirebilmek için birbirleriyle ilişkili olan bu yapılar *bütününe* siyasi sistem adını vermekteyiz.⁵⁰ Nitekim Almond siyasi sistemi şöyle

⁴⁷ Alesker Aleskerov, s. 46.

⁴⁸ Alesker Aleskerov, s. 47.

⁴⁹ Süleyman Ekici, Hayek'te Devlet ve Siyasal Sistem, (İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi) Bursa 2015, s.3.

⁵⁰ İter Turan, *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*, Der Yayınları, İstanbul 1986, s. 16.

tanımlamıştır: “Toplumların kolektif amaçlarını belirlemek ve geliştirmek üzere geliştirdikleri bir örgütler dizisidir.”⁵¹

Toplum bir bütündür ve bu bütün bazı sistematik parçalardan oluşmaktadır; ekosistem, ekonomik sistem, kültürel sistem gibi. Siyasal sistem de bu sistemler gibi bütünü oluşturan parçalardan birisidir. Siyasal sistem, toplumun sahip olduğu değerlerin ve mevcudiyetin otoriter bir şekilde paylaşılmasını sağlamaktadır. Siyasal sistem bünyesinde, kurum ve yapılar barındırmaktadır. Gerek bu siyasi kurumların yapılandırma şekilleri gerekse bir ülkenin sosyal-ekonomik büyüme düzeyi, sahip olduğu tarih ve ideolojisi; siyasal sistemi meydana getirmektedir.⁵²

Siyasal sistem, toplumların ortaklaşa gayelerini gerçekleştirmek suretiyle geliştirdikleri örgütsel bir düzendir. Bu düzen içerisinde birbirleriyle bağlantılı olan unsurların oluşturduğu bir bütün vardır.⁵³ Siyasal sistemle bağlantılı olan unsurlar; anayasa, ideolojiler, toplumsal çevre, hükümet, siyasi partiler, siyasi topluluklar şeklinde sıralanabilir.⁵⁴ Bu unsurlar arasında oluşan ilişkilerin farklılıklar arz etmesi ise siyasal sistemlerin birbirlerinden farklılaşmasını sağlamaktadır.⁵⁵ Diğer yandan bu unsurların düzenli bir bütünü ifade ettiğini söylemiştik. Bu bütünün daima var olabilmesi için bu unsurların her zaman bir arada bulunması önemli kriterdir. Şöyle ki bu unsurlardan herhangi birinin yapısındaki değişim beraberinde diğer unsurların da değişimini ifade etmektedir. Toplumda var olan ve toplumsal sistemin bir alt sistemi olan siyasi sistem, siyasetle alakalı olan en kapsamlı alandır. Bu alan içerisinde devlet, devlet organları, parti, çıkar grupları ve seçmenler yer almaktadır. Toplumdan hükümete yöneldikçe siyasi kurumlar ve kararlar belirgin bir hal almaktadır. Ayrıca toplum ile siyasi sistem ve bu sistemin alt unsurları arasında karşılıklı bir bağ vardır. Siyasal sistemi toplumdaki diğer sistemlerden farklı kılan birtakım özellikleri vardır. İlk olarak, siyasal sistem pek çok toplumsal örgütü bünyesine dâhil eden ve bu örgütleri etkileyebilen oldukça kapsayıcı bir sistemdir. İkinci olarak, siyasal sistemin toplum üzerinde almış olduğu kararlar bağlayıcıdır. Bu da siyasal sisteme emredici bir nitelik kazandırmaktadır. Siyasi sistemden çıkan kararlar zorunluluk niteliğinde olup, aksi

⁵¹Gabriel Almond, *Comparati ve Politics Today A World View*, Pearson Press, 1974, s. 4.

⁵² Yaşar Gürbüz, *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler*, 2. Baskı, Beta, İstanbul 1987, s.3.

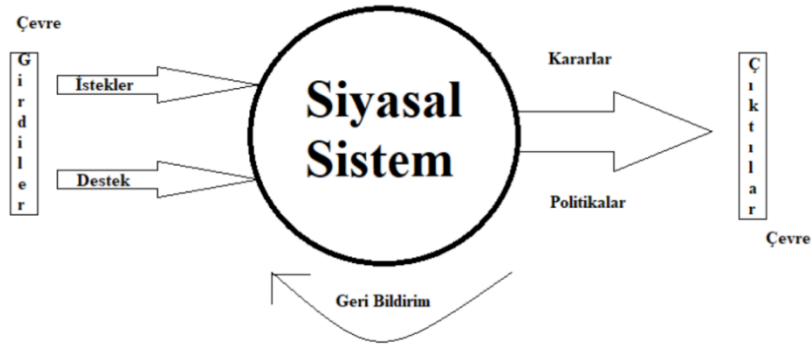
⁵³ Nurullah Terkan, “Siyasal Sistemler ve Halkla İlişkiler”, *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 2, No:4, 2003 (ss. 64-75), s. 65.

⁵⁴K. Haluk Yavuz, *Türkiye’de Siyasal Sistem Arayışı ve Yürütmenin Güçlendirilmesi*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2000, s. 57.

⁵⁵ Süleyman Ekici, s.53.

durumda yaptırımlar uygulanabilmektedir. Son olarak siyasi sistemin bünyesinde olan toplumlar diğer siyasi sistemlerin uluslararası sistemlerinde yaşayabilmekteler. Toplumlar bu çevreden etkilenebilirler aynı zamanda kendi hukuksal, ekonomik ve siyasi kurumlar aracılığıyla bu çevreyi etkileyebilirler.⁵⁶

Siyasal sistemin pek çok kaynaktan değinilen önemli bir özelliği meşru fiziki zora yani şiddet tekeline sahip olmasıdır. Bu tekel de siyasi sistemin kararlarının bağlayıcılığı olmasının dayanağını oluşturmaktadır. Ayrıca bu tekel yoluyla siyasi sistem varlık ve değerlerini dağıtabilmektedir.

David Easton siyasi sistemi sosyal sistemin bağlı bir alt sistem olarak kabul etmiştir. Easton'a göre siyasi sistem, değerler dağıtımının otoriteye dayandığı şekli oluşturmaktadır. Bu noktada Easton'a göre siyasi sistemin en büyük özelliği değer ve varlıkları otorite vasıtasıyla dağıtan bir sistem olmasıdır.⁵⁷ Easton'un tanımına göre siyasi sistem bir toplum için değerlerin otoriter bir şekilde dağılımını sağlayan etkileşimler bütünüdür. Otorite kavramı bu tanımda etkileşimlerin meşru olduğunu ifade etmektedir. Bu meşruluk da bu sisteme siyasilik kazandırmaktadır.⁵⁸

David Easton, siyasi sistemi girdi ve çıktılar şeklinde analiz ederek; bu sistemin işleyişini anlatmak istemiştir. Burada siyasi sistemin çevre ile etkileşim halinde olduğu ve birbirleri üzerinde etkilerinin olduğu anlaşılmaktadır. Yani, siyasi sistemler ve çevre arasında daima bir ilişki vardır. Siyasi sisteme, çevre tarafında sürekli olarak istekler ve destek gelmektedir. Easton, çevreden yansıyan bu istekleri "girdiler" olarak ifade etmektedir. Bu girdiler, siyasi sisteme ulaştıklarında birtakım işlemlerden geçerler ve çevreye "çıktılar" şeklinde ulaşırlar. Bu çıktılar dediğimiz şey de kararlar, uygulamalar

⁵⁶ Hasan Topbaş, s.59.

⁵⁷ Şirin Tekeli, *David Easton'un Siyaset Teorisine Katkısı Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1976, s. 137.

⁵⁸ Hasan Topbaş, s.59.

ve yasalar şeklinde geri dönmektedir. Diğer bir ifadeyle, çevreye iletilen bu çıktılar yine yeni istekler şeklinde girdi olarak sisteme yansımaktadırlar.⁵⁹Girdileri oluşturan bu istekler, çevrede meydana gelen değişimlerin siyasal sisteme yansması noktasında önemli bir unsurdur. Çünkü bu istekler aslında toplumun istekleridir. Yani toplumsal istekler siyasal sisteme ulaşır ve bu noktada faaliyete geçmesi gerektiğini belirtir.⁶⁰ Girdileri meydana getiren diğer önemli unsur da destektir. Destekler, siyasal sistemin varlığı noktasında büyük önem teşkil etmektedir. Siyasal sistem bu desteği, kendisini oluşturan yapılar sayesinde alır. Sistemin toplum üyelerinden beklediği destek, gücünün kabul edilmesi ve bu sisteme güven duyulması şeklinde ifade edilebilir. Bu noktada Heywood, bireylerin; siyasal hayata katılmalarını, vergi ödemelerini, siyasal sisteme birer destek olarak kabul etmektedir. Bu ifadeler göstermektedir ki, destek siyasal sistemin varlığı noktasında hayati bir öneme sahiptir ve bu desteğin eksikliği sistemin yok oluşuna giden yolu hazırlamaktadır.⁶¹ Destek ve isteklerin siyasal sistemde faaliyete dönüşmelerinde birtakım öğeler yer almaktadır. Bunlar; hükümet sistemi, siyasi topluluk ve siyasi rejimdir. Özellikle, siyasal sisteme iletilen destekler noktasında bu üç öge direk bağlantılıdır. Bu öğeler, siyasal sistemde isteklerin kararlara dönüşmesini, geri bildirimler ile yeni istekler oluşturmalarını ve daha da önemlisi bu sistemin kimliğini ve yapısını belirleme noktasında büyük rol oynamaktadırlar.⁶² Geri bildirim, sistemin yerine getireceği faaliyetlerde çevreden etkilenecek birtakım değişiklikler ile bunu gerçekleştirmesidir. Bu da siyasal sisteme, amaçlarına ne ölçüde yaklaştıklarını ve faaliyetlerini kontrol edebilme olanağı vermektedir. Geri bildirimden anlaşılan, sisteme iletilen girdilerin işleminden geçerek çevreye geri dönmeleridir. Siyasal sistemdeki bu geri bildirimde dört aşama vardır. Bunlar; etki, cevap, bilgi ve tepkidir. İlk olarak etkinin bir bilgiye dönüşmesi gerekir. İkinci olarak verilen destek söz konusu olmaktadır. Burada eğer istekler sisteme tekrar gelmiyorsa, çıktı başarılı olmuş demektir. Üçüncü olarak, verilen yanıtların siyasi otoritelere ulaşmaktadır. Son adım ise, siyasi otoritelerin vardıkları kararları yanı etki aşamasını oluşturmaktadır.⁶³

⁵⁹ Nur Vergin, *Siyasetin Sosyolojisi*, Doğan Yayınları, İstanbul 2003, s.53.

⁶⁰ Hasan Topbaş, s. 81-112.

⁶¹ Vergin, *Siyasetin Sosyolojisi*, s. 53.

⁶² David Easton, "An Approach To The Analysis Of Political Systems", *World Politics News* 9, No.:3, 1957, (ss. 383-400), s. 391-392.

⁶³ Erkan Akın, *Bilim ve Siyasal Sistem*, Büro Kitabevi, Ankara 1997, s. 144 – 145.

Easton'un bu modellemesine bakıldığında siyasi sistem, güçlü ve devamlı bir dönüşüm süreci içerisinde. Siyasi sistem çevresinden aldığı desteklere çıktılar şeklinde kararlar ve eylemler oluşturan bir mekaniğe sahiptir.⁶⁴

1.2.3. Siyasal Kültür

1.2.3.1.Kültür

Siyasal kültürü tanımlamadan önce kültür olgusunun tanımı da oldukça önemlidir. En bilinen anlamıyla kültür, herhangi bir toplumda zamanla şekil almış olan değerlerin tümüdür. Kültür, kişilerin toplum aracılığıyla kazanmış oldukları değer, inanç, sembol ve tutumları ile beraber oluşan geleneksel bir boyut kazanmış olan davranış şekillerinin sembolik ve somut çıktılarından oluşmaktadır. Kültür, bireylerin toplumda benliklerini inşa etmeleri ve diğer topluluklarla arasında var olan farklılıkları saptaması noktasında önemli bir etkiye sahiptir.⁶⁵ Diğer yandan, toplumun sahip olduğu kültür, yine o toplumun tarihinde yer alan tüm değerleri ifade etmektedir. Kültür, bir toplumun geçmişi ve geleceği arasında bağlantı kurmayı sağlayan bir araçtır. Bu yönüyle, siyasal olguların meydana gelmesinde de oldukça etkili olabilmektedir.⁶⁶

Kültürün yüzden fazla tanımı vardır. Bu yüzden genel olarak kültür, tek bir tanımla ifade edilemez. Bu farklı tanımları bünyesinde barındıran bir model ne yazık ki geliştirilememiştir. Bu yüzden kültür için yapılacak bir tanımlama onun tam olarak anlaşılması bakımından yeterli olmayacaktır. Kültürü ifade etmenin en iyi yolu, sahip olduğu birtakım özellikleri bilmekten geçmektedir. Kültür; bir üründür, bireylere özgüdür, çağdan çağa iletişim yolu ve eğitim ile geçmektedir, toplulukların sahip olduğu fikir ve değerlerin ortak bir paydasını oluşturur, kültür bir takım sembolik öğeler üzerine temellenir ve bireylerin tutumları ile kurumlar üzerinde etkiye sahiptir.⁶⁷

1.2.3.2.Siyasi Kültür ve Özellikleri

En basit tanımıyla siyasi kültür partiler, hükümet, anayasa gibi inanışlar, simgeler ve değerler ekseninde tanımlanan siyasi nesnelere "yönelimler yapısıdır."⁶⁸

⁶⁴ Hasan Topbaş, s.65.

⁶⁵ Barlas Tolan, *Sosyoloji*, Adım yayıncılık, Ankara 1993, s. 222-228.

⁶⁶ Ahmet Taner Kışlalı, *Siyaset Bilimi*, İmge Kitabevi, Ankara 2002, s. 124-128.

⁶⁷ Şaban Sitebölükbaşı, "Siyasal Kültürün Kavramlaştırılmasında Karşılaşılan Bazı Güçlükler," *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi* 2, No:2, Ocak 1997(ss. 249-266), s. 251.

⁶⁸ Andrew Heywood, *Siyaset*, s. 224.

Siyasi kültürle alakalı konular, farklı dönemlerde farklı düşünürlerce incelenmiş olsa da siyasi kültür İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan bir fenomendir. Yakın zamanda bu fenomen ile ilgili Verba ve Almond'un olduğu "*The Civic Culture*" adlı çalışmasının büyük katkısı olmuştur. Bu çalışmada beş farklı ülkenin demokrasilerinin ve siyasi davranışlarıyla etkileşimi ele alınmıştır.⁶⁹ Siyasal kültür ifadesi ilk kez Amerikalı bilim insanı Gabriel A. Almond tarafından kullanılmıştır. Siyasal kültür ifadesi bizlere en basit şekliyle bir yöntem farklılığını çağrıştırmaktadır. Fakat G. Almond ve Verba siyasal kültürü şöyle ifade etmektedir: "Bir toplumun siyasal kültüründen söz ederken, o toplumun tüm nüfusunun duyuş, düşünüş ve değerlendirişlerinde içselleştirilmiş olan siyasal sistemi kastediyoruz."⁷⁰

Siyasal kültürü siyasal davranışların, duyguların, bilgi ve kabiliyetlerin toplum nezdinde paylaşılması, siyasi eğilimler ve sisteme yönelik davranışlar şeklinde ifade eden Almond ve Verba, kültürü aynı zamanda askeriye'nin siyasete el atması noktasında etki sahibi olan unsurlardan biri olarak kabul etmiş; toplumun gelişmişlik seviyesiyle ilgili olduğunu vurgulamıştır.⁷¹ Tüm siyasi sistemlerde toplumun siyasi sisteme ve siyasete karşı davranış ve inançları vardır. Bütün bunlar, siyasi kültürü meydana getirmektedir. Bir toplumda bireylerin yönetimiyle alakalı, değerleri, ilgileri ve bilgileri ile birlikte bunlar üzerinde etki sahibi olan şartların tümü olarak ifade edilen siyasi kültür, "bütünsel kültürün siyasal yönleri" şeklinde de ifade edilmektedir.⁷² Siyasi kültür sosyal, ekonomik ve siyasi sahalarda meydana gelen gelişim süreçlerini ifade etmektedir. Siyasal kültür siyasi değişimi, toplumsal değişimi, siyasal sisteme gösterilen desteği, bireyler ile siyasal sistem arasındaki ilişkiyi, siyasi iktidarı, siyasi baskıyı ve siyasi faaliyetleri kapsayan oldukça geniş bir alandır.⁷³

Siyasi kültür, toplumun örf-adetlerinin, kişilerin talep ve amaçlarının, toplumsal kurumların özünün ve siyasi otoriterlerin tutumlarının birbirleriyle düzenli bir şekilde kalmalarını denetim altında tutmaktadır. Bu olgu, toplumun tarihsel geçmişinin ve

⁶⁹Gabriel A. Almond ve Sidney Verba, *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton Press, ABD 1963, s.5.

⁷⁰ Aytunç Altındal, *Siyasal Kültür ve Yöntem*, Destek yayımları, İstanbul 2019, s. 14.

⁷¹ Mutlu Yıldırım, Türkiye'nin Demokratikleşme Sürecinde Çıkış Güvencelerinin Rolü ve Etkisi (Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Doktora tezi) Denizli 2017, s.34.

⁷² Ferhat Uslu ve Huzeyfe Karabay, "Siyasi Kültür ile Parti İçi Demokrasi Arasındaki İlişki", *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 5, No:2, Temmuz 2019(ss. 381-405), s. 385.

⁷³Gabriel A. Almond ve Jr. G. Bingham Powell, *Comparative Politics Development Approach*, Little Brown, Boston 1978, s. 25.

toplumu inşa eden bireylerin sosyal-ekonomik hayatlarının bir çıktısı olarak ideolojik prensiplerle ahenkli bir görünüme sahip yapıdır.⁷⁴ “Siyasi kültür, insanların içinde yaşadıkları topluluk veya toplumun yönetimiyle ilgili algı, bilgi, değer ve eylemlerini, bu arada özellikle otorite sembolleri ve meşruluk ölçülerinin ve bunları etkileyen maddi ve manevi şartları anlatmaktadır.”⁷⁵

Almond, siyasi kültürün içeriğini; inanç (tanıma, algılama, bilme), değerlendirme ve duygusal şeklinde üç boyutta göstermektedir. İnanç boyutu, toplumdaki bireylerin siyasi yapılarda kimlerin rol aldığını, siyasal partilerin kapsamı ve renklerini bildiğini göstermektedir. Duygusal boyut, kişilerin bazı hallerde heyecanlanmalarını, endişe duyabilmelerini veya yine bazı hallerde duygusal olarak etkilenip siyasi bir kişiden uzaklaşmaları ya da ona daha çok güven duymalarını göstermektedir. Değerlendirme boyutu, kişilerin siyasal unsurlarla ilgili bildikleri değerleri ifade etmektedir. Siyasal kültürün üç boyutlu bu yapısı özellikleri bakımından devletten devlete farklılaşabilen siyasal kültürü meydana getirmektedir.⁷⁶

Siyasi kültür üzerine yapılan tartışmalar genellikle Verba ve Almond’un çalışmaları ile ilişkilendirilen “yurttaşlık kültürü” üzerinde durmaktadır. Almond ve Verba demokratik siyaseti en güçlü şekilde destek veren siyasi kültürü ifade etmeye çalışmışlardır. Bu bağlamda temel olarak üç siyasi kültürden bahsetmektedirler:⁷⁷

- a) Cemaat/dar grup kültürü
- b) Tebaa kültürü
- c) Katılımcı kültür

Almond ve Verba cemaat kültür grubunu “dar görüşlü cemaatçi” şeklinde tasnif etmiştir. Bu grupta modern olmayan toplumsal yapıların olduğu ve dolayısıyla siyasi yapıların yeterince kurumsallaşmadığı yani modern olamamış cemaatlerin var olduğu vurgulanmaktadır.⁷⁸ İkinci grup olan tabiiyet kültüründe kişiler, siyasal merkezin ne olduğu konusunda bilinç sahibi olanlardır.⁷⁹ Son grupta ise, Batı tarzı toplumlara atıf

⁷⁴ Ahmet Yücekök, *Siyasetin Toplumsal Tabanı*, AÜSBF Yayınları, Ankara 1987, s. 13.

⁷⁵ Özer Ozankaya, *Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1971, s. 1.

⁷⁶ Esat Çam, *Siyaset Bilimine Giriş*, s. 201.

⁷⁷ Andrew Heywood, s. 224.

⁷⁸ Mutlu Yıldırım, s.34-35.

⁷⁹ Cemil Oktay, s. 220.

yapılmaktadır. Burada demokrasinin halka ve ülkeye yerleştiği gözlenmektedir.⁸⁰ Daha basit bir ifadeyle bu grupta kişiler, siyasi yapıdan haberdarlar ve siyasi yaşama aktif bir şekilde katılım sağlamaktadırlar. Katılımcı kültür, siyasi kültürün modern bir biçimidir ve böylece siyasi kültürü de besleyen bir kültürdür.⁸¹ Kültür tiplerinin her biri siyasal bir yapıda vücut bulur. Siyasal gelişim noktasında, siyasi kültür ve siyasi yapının birbirine uygun olması çok önemlidir. Şöyle ki eğer bir siyasal kültür siyasal yapıdan farklılıklar gösteriyorsa, yani birbirlerine uyumlu değillerse; siyasi sistemin işleyişinde pürüzler meydana gelecektir.⁸² Siyasi kültürün değişim göstermesi beraberinde siyasi rejimlerin de değişimine yol açabilmektedir. Çünkü bu iki kavram arasında yoğun bir ilişki vardır. Siyasi kültür değişirken, kendisinden önceki kültürü silip atmaz, aksine onun üzerine yapılanmaktadır.⁸³

1.3.Siyasal Değişim

Her toplum belirli bir düzene sahiptir. Fakat bu düzen sabit değil, değişkendir. Düzen içerisinde değişime uğrayan unsurların yerleri her zaman bir yenisiyle doldurulmaktadır. Her toplum içerisinde bulunduğu dönemin koşullarına göre daima bir değişim halindedir.⁸⁴

Değişim yapısal özelliğe sahip sosyal bir kavramdır. Değişim kavramı Esat Çam'ın ifade ettiği şekliyle, “*zaman içinde gözlenebilen geçici olmayan, belirli bir toplumun geleceğe yönelik akışını değiştiren başkalaşımdır.*”⁸⁵ Bir toplumun tarihsel olarak yaşadığı tecrübe ve değişimleri sosyal değişim kavramı ile ifade etmekteyiz. Toplumdaki sosyal değişim ise beraberinde siyasal bir değişimi getirmektedir.⁸⁶ Sosyal değişim, bir toplumun hayata bakış açısında ve yaşam şeklinde gerçekleşen farklılıklar ile toplumun dış görüntüsündeki değişiklikleri ifade etmektedir. Zamanla toplumda meydana gelen gözle görülür ve toplumu derinden etkileyen kalıcı değişimler ile tarihin gidişatına yön veren değişimler de sosyal değişimler kapsamındadır.⁸⁷

⁸⁰Mutlu Yıldırım, s.35.

⁸¹ Cemil Oktay, s. 220.

⁸² Esat Çam, *Siyaset Bilimine Giriş*, s. 202.

⁸³ Esat Çam, *Siyaset Bilimine Giriş*, s.203.

⁸⁴ Gökçe Birsen, *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar*, Savaş Yayınevi, Ankara 2004, s.1-4.

⁸⁵ Esat Çam, s. 190.

⁸⁶ Alesker Aleskerov, s.46.

⁸⁷ M. Sait Doğan, “Sosyalleşme, Sosyal Değişme ve Siyasal Sosyalleşme,” *Sosyoloji Konferansları*, No:32, 2011(ss. 31-40), s. 32.

Sosyal değişim aynı zamanda bireyler arasındaki ilişkilerin de farklılaşması demektir. Bir toplumda ideoloji ya da teknolojinin değişmesi sosyal bir değişime neden olmaktadır. Özellikle teknolojinin değişimi toplumun ideolojisindeki değişimi de beraberinde getirmektedir.⁸⁸ Sosyal değişim eğitim ile bağlantılı bir olgudur. Bireylerin eğitim alması eğitimi geliştirerek sosyal değişimi de sağlamaktadır. Bu noktada siyasi ve iktisadi olarak kuvvetli gruplar etkin rol almaktadır. Bu gruplar, eğitim yoluyla verilecek olan dünya algısını bireylere benimseterek değer ve yargıları belirlemektedirler.⁸⁹ Alınan eğitimin sonunda daha hür dūřünen toplumsal gruplar, siyasi bir değişim için birlik oluştururlar. Bۆylece sosyal bir değişim, siyasi bir değişime dۆnüşür.⁹⁰ Siyasi değişim; “*bir toplumun içinde bulunduğu siyasal durumdan, dünya konjonktürünün de dayatmasıyla başka bir siyasal duruma geçmesi veya buna yönelik bir sürece girmesi*”⁹¹ şeklinde tanımlanabilir. Siyasi değişim, siyasal hayatın en mühim kavramlarından birisidir. Siyasi değişim ya olumsuz bir sonuç ile toplumu geriye de atar, olumlu bir değişim göstererek toplumun ilerleyişine katkı sağlar. Fakat sonuç ne olursa olsun siyasi değişim, devrim ve evrimin sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Evrim neticesinde ortaya çıkan bir siyasi değişimde, örneğin bir siyasi bir yapı kendi içerisinde yenilimler geçirerek varlığını devam ettirirken; devrim sonucunda meydana gelen siyasi değişimlerde ise bu siyasal yapı ortadan kalkar. Çünkü devrim kökten bir değişiklik anlamına gelmektedir. Devrimler olumlu bir şekilde sonuçlanırsa, genellikle şiddetli bir değişimle devam eder ve siyasi rejimlerin değişimi ile sonuçlanır.⁹² Siyasal değişim sosyal değişim ile benzer bir şekilde gerçekleşmektedir. Birey ve toplum siyasi bir varlıktır. Devlet mekanizmalarının oluşumu ve devlet yönetimlerinin bir arada olma gereksinimi siyasi faaliyetlerin artmasına sebep olmaktadır. Siyasi yapıların meydana gelmesinde, toplumsal yaşam tarzı ve toplum değişimindeki etkenler önemli rol oynamaktadır.⁹³ Bۆylece siyasi değişim yönetim tarzının, otorite ilişkilerinin ve devlet araçlarının değişimini kapsamaktadır. ⁹⁴

⁸⁸ Emre Kongar, *Toplumsal değişme kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1979, s.22-23.

⁸⁹ Özer Ozankaya, “Toplumsal Deęişme Üzerine Dūřünceler,” *Ankara Üniversitesi Siyasal Fakülteler Dergisi* 28, No:3, Mart 1973(ss. 35-55), s. 50.

⁹⁰ Ayşe Küçük, “Türkiye’de Sosyal ve Siyasal Değişim: 1980 ve Sonrası”, *Econharran Harran Üniversitesi İIBF Dergisi* 3, No:4, Eylül 2019(ss.20-45), s.22.

⁹¹ Ali Yaşar Sarıbay, *Siyasal Sosyoloji*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1996, s. 174-178.

⁹² Andrew Heywood, *Siyaset*, s. 312.

⁹³ Ayşe Küçük, s. 23.

⁹⁴ Ayşe Küçük, s.23.

Siyasal değişim ifadesi, siyasi tahlillerinde gelişim evresine girmiş olan toplumların mevcut olan siyasi sistemlerindeki değişimleri açıklamada kullanılmaktadır. Bu değişimler ise siyasi olarak ilerleme ya da siyasal düzenin değişimi şeklinde ifade edilmektedir. Toplumda var olan siyasi sistem ile siyasi kültürün uyum içerisinde olmaması, siyasi bir değişime neden olmaktadır. Toplumun başka toplumsal kültürler ile etkileşime geçmesi insanların algılarında bir değişiklik ile sonuçlanarak siyasi kültür ve siyasi sistemin de birbirlerine karşı uyumsuz olmasına neden olmaktadır. Özetlemek gerekirse siyasi değişim, toplumsal değişim ve sosyal değişimin bir çıktısı olması sonucunda karşımıza çıkmaktadır.⁹⁵

1.4.Siyasal Sistemler ve Sınıflandırılması

1.4.1. Totalitarizm

1.4.1.1.Totalitarizm Kavramı

Totalitarizm kavramı dilimize Fransızcadan geçmiştir. Totalitarizmin kökeni bütün, tüm, tamamen anlamlarına karşılık gelen Latince “*totus*” sözcüğünden gelmektedir.⁹⁶

Günümüz siyasi dünyasında en bilinen tanımıyla Totalitarizm, Nazi Almanya’sı, Stalin Rusya’sı ile Faşist İtalya ve iktidarın tek bir yerde toplandığı baskıcı ve mutlak yönetimleri ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Bunun yanı sıra totalitarizm, bireyleri sivil veya siyasi hayatlarında baskı altına alan pek çok denetim unsurlarının tek bir yerde bir araya geldiği siyasal bir yapıyı nitelemektedir.⁹⁷ Totalitarizm kavramının ne ifade ettiği konusunda felsefi alanda ortak bir anlayışın olduğunu söyleyebiliriz. Felsefe terimleri sözlüğü totalitarizmi şöyle açıklamaktadır: Bu sistem türünde sivil hayatın her açıdan kontrol altına alındığı ve mevcut iktidar dışında kalan kişilerin karar alma süreçlerinde yer almadıkları bir yönetim anlaşılmaktadır.⁹⁸ Totalitarizmle ilgili Andrew Heywood’un yapmış olduğu tanımlama bu kavramı anlamamız açısından önemlidir:

“Totalitarizm, devlet ve toplumu belirli bir bütünlük içerisinde birbirlerine eklemleyen, birbiriyle uyumlaştıran ve ortak bir dünya görüşünü topluma dayatan, bunun için gerektiğinde her türlü baskı ve zor kullanmayı kendi egemenlik alanında bulunduran bir

⁹⁵ Ali Yaşar Sarıbay, s.178.

⁹⁶ Tuğba Yazıcı, “Hannah Arendt’te Totalitarizmin Niteliği”, *Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, No:30, Nisan 2018(ss. 191-207), s.194.

⁹⁷ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları İstanbul, 2005, s. 1631-1632.

⁹⁸ Ahmet Cevizci, s. 393.

siyasal sistemdir. Totaliter sistemde toplum, bir ideolojik totalite (bütünsellik) içerisinde plan ve programa tabi kılınarak kontrol altına alınır. Totalitarizm, toplumu her yönüyle kapsam alanı içerisinde bulunduran ve kontrol eden bir siyasi sistem olarak yaygın ideolojik hile, aleni terör ve gaddarlık yoluyla kurulur. Toplumsal ve kişisel varoluşun her yönünü siyasallaştırma yoluyla “total iktidar” peşinde oluşu totalitarizmi hem otokrasi hem de otoriteryanizmden ayırır. Totalitarizm sivil toplumun tamamen yok edilmesini ima eder ve özel alanı ortadan kaldırır”⁹⁹

Heywood’un ifadelerine baktığımız zaman totalitarizmin toplumu her açıdan kontrol altına almayı amaçladığı bir siyasi sistem türü olduğu ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan toplum belirli bir ideolojik düşünce çerçevesine alınmak, daha basit bir ifadeyle toplumda tek tip birey modeli yaratılmak istenmektedir. Bu yapı o da devlete itaat eden ve devletin çizmiş olduğu sınırlar çerçevesinde hareket edebilen bir modele karşılık gelmektedir. Şunu söyleyebiliriz ki totaliter sistem, devlet ve toplumun birbirlerine en yakın olduğu siyasi bir sistemdir.

Buraya kadar vermiş olduğumuz tanımlar neticesinde totalitarizmin en genel anlamıyla tanımını şu şekilde ifade edebiliriz; “Devletle toplum arasındaki sınırın yıkılması ve toplumun siyasal örgütlerinin genellikle parti ve onun yan kuruluşları tarafından topyekûn siyasallaştırılmasıdır.” Totalitarizm kavramı bazen de daima herkes tarafından aynı anlamda kullanılmamaktadır. Bu kavram bazen kökten dinci gibi aşırı diktatör modellerini ya da popüler yöntemleri ortaya çıkaran, içeriği tartışmalı olan hareketleri nitelenmek için kullanılabilir. Totalitarizmin farklı anlamlara sahip olmasında değişen kültür ve ideolojik seçimler etkili olmaktadır. Bunun yanı sıra totaliter özelliklere sahip devletlerin farklı kültür ve ideolojileri olsa da sistemleri ya da yönetimleri benzerlik göstermektedir.¹⁰⁰

1.4.1.2.Totalitarizmin Tarihsel Arka Planı

Totalitarizm kavramı ilk kez İtalya’nın Mussolini iktidarındaki faşist yönetimi ifade etmek için P. Gabbini tarafından kullanılmıştır. Totalitarizm, toplumdaki bireylerin “total” olarak devlete bağımlı olma gerekliliğini ifade eden bir kavram olarak 1925 yılında Mussolini’nin yaptığı bir konuşma akabinde siyaset alanına girmiştir.¹⁰¹

Geleneksel yaklaşımların en önde gelen isimlerinden Karl. R. Popper’e göre totalitarizmin esin kaynağı Platon’un düşünceleridir ve totalitarizm Batı tarihi boyunca

⁹⁹ Andrew Heywood, *Siyasetin Temel Kavramları*, (Çeviren: Hayrettin Özler), Adres Yayınları, Ankara 2015, s. 255.

¹⁰⁰ Ali Çakırbaş, s. 14.

¹⁰¹ Ali Çakırbaş, s. 17.

varlığını korumuştur. Totalitarizmin çekiciliği tarih boyunca oluşmuş olan değer ve entelektüellere bağlıdır. Totalitarizm yeni bir kavram gibi görünse de “proto-totaliter” kavramlar farklı politik ve düşünsel sistemlerde görünebilmektedir. Popper eski totalitarizm ile yeni totalitarizm arasında bir fark olduğunu ifade etmiştir. Ona göre yeni totalitarizm eskisinden farklı olarak toplumdaki bireylere inebilen kitlesel bir doğaya sahiptir.¹⁰² Popper totalitarizmin belli bir döneme ait bir olgu olmadığını, yöneten ve yönetilen arasındaki ilişkiye bağlı olarak her toplumda olabileceğini ifade etmiştir.¹⁰³ Fakat totalitarizmin tam manasıyla yirminci yüzyıl başlarında “kavramsal ve politik bir gerçekliğe dönüştüğü ortaya çıkmıştır.”¹⁰⁴

Kavram yaygın bir şekilde Birinci Dünya Savaşı sonrasında kullanılmıştır. Totalitarizm özellikle savaş sonrası Avrupa’da sosyal siyasi ve ekonomik problemlerin baş göstermesi sonucunda Batı’daki demokrasilerde ortaya çıkan sorunların neticesinde kullanılmıştır. Giovanni Gentile ve pek çok İtalyan düşünürün bu kavramı kullanması totalitarizmi fenomenleştirmiştir. Kademeli olarak hem aşırı sağın katı diktatörlüklerini hem de Komünist yönetimleri özellikle de Joseph Stalin hâkimiyetindeki Sovyet Rusya’yı içerisine alacak şekilde genişletilmiştir. Totalitarizmin kökeni Fransız ihtilaline kadar uzatılabilmektedir. Fakat reel anlamda meydana çıkışı Birinci Dünya Savaşı sonrası kurulan Stalinizm Rusya’sı ve Faşist İtalyan yönetimlerinde görülmektedir.¹⁰⁵ Kısaca ifade edecek olursak totalitarizm 1945 sonrası dünyada faşist ve sosyalist diktatörlüklerin ortak özelliklerini ifade etmede kullanılan bir kavram olarak ortaya çıkmıştır.¹⁰⁶

İlk başlarda totalitarizm ifadesi Faşist İtalyan yönetimi ve Nazi Almanya’sı için kullanılmaktaydı. Fakat 1929 yılı itibariyle bu kavram Times gazetesinde yer aldıktan sonra Sovyet Rusya için de kullanılmaya başlanmıştır. Sovyet Rusya’nın Almanya’ya karşı olan ülkelerin yanında yer alması; Stalin Rusya’sının totaliter olarak nitelenmesini zorlaştırmıştır. Sovyet Rusya ile ilgili olarak totalitarizm kavramı L. Troçki tarafından kullanılmıştır.¹⁰⁷ İkinci Dünya Savaşı sonuna gelindiğinde totalitarizm, Faşist ve

¹⁰²Mücella Sakman, “İdeolojik Hegemonya İçerisinde Örgütlenen Siyasal Bir Sistem Olarak Totalitarizm”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, No:55, 2015(ss.117-126), 118.

¹⁰³ Mücella Sakman, s. 118.

¹⁰⁴ Ali Çakırbaş, s. 17.

¹⁰⁵ Cengiz Anık, “Siyasi Rejimler ve Kamuoyu”, *Selçuk İletişim Dergisi 1*, No:1, 1999(ss. 78-83), s. 80.

¹⁰⁶ Halis Çetin, “Totalitarizm: İdeolojik Kökenleri ve Toplumsal İnşa Araçları,” *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi* 26, No:1, Mayıs 2002(ss. 15-43), s. 16.

¹⁰⁷Alesker Aleskerov, s. 49.

Sosyalist yönetimlerin ortak özelliklerini ifade eden bir kavram olarak kullanılmaya başlanmıştır.¹⁰⁸ Totalitarizmin yaygın bir şekilde Faşist ve Sosyalist ülkelerin siyasi sistemlerini tanımlamasının yanında, siyasi iktidarın toplum üyelerinin sosyal ve siyasi yaşamları üzerinde denetim sağlayan bir aygıt olarak nitelendiği tüm siyasi sistemler için de kullanılabilir. Bu anlamda totalitarizm ne sadece geçmişe özgü bir kavramdır ne de sadece modern zamanlara ait bir kavramdır. Totalitarizmin niteliklerini taşıyan pek çok toplumda bu sisteme rastlayabiliriz. Bu noktada Popper totalitarizmin ne insanlık çağı kadar eski olduğunu ne de yeni olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁹

Friedrich ve Brzezinski totalitarizmi şöyle tanımlamaktadır: Devletin modern teknolojik ekipmanlarını kullanarak bireylere sığınma alanları bırakmayacak bir şekilde, rejimin en derin yerlerine girerek, orada geniş çaplı bir iktidar sistemi oluşturması ve buna devamlılık sağlamasıdır.¹¹⁰ Bu da toplumu bütün olarak siyasallaştırmak demektir. Bu noktada totalitarizm için kuvvetli bir mobilizasyon sistemi diyebiliriz. Burada en önemli nokta bu unsurların hepsinin bir arada iktidarın alanı içerisinde olması devamlı olmasıdır. Bu da toplumdaki bireylerin fikir ve faaliyetlerinin iktidarın alanlarına dâhil olması ve bu alanlarda da özgürlüklerinin olmaması demektir. Özgürlüğün siyasi iktidar ile ilişkilendirildiği totaliter sistemlerde toplum, rızası olmaksızın baskı altında bir oybirliği görüntüsü altında ideolojik olarak düzenlenir. “Bu sistemde birey ve devlet özdeşir, devlet makro birey, birey mikro devlettir.”¹¹¹

1.4.1.3.Totalitarizmin Özellikleri

Totaliter sistemlerin en bilinen özelliği, insanların özel ve siyasi yaşam alanlarında katı ve sürekli bir denetim oluşturmak isteğidir. Mevcut siyasi rejimin yanında olanların iyi, muhalif tarafta olanların ise kötü olarak nitelendirildiği totaliter sistemler; Otoriterizm ve diktatörlükle bağlantılıdır. Bireyin sahip olduğu hak ve özgürlüklerin önemli oranda kısıtlanması, din ve konuşma serbestliğinin kaldırılması, özel mülkiyetin dokunulmazlık özelliğinin kısıtlanması ve totaliter sistemi desteklemeyen insanların baskı ve şiddete maruz kalması; bu sistemin en bilinen özellikleridir.¹¹² Totalitarizm, toplum ve devleti birbirlerine uyumlu hale getirerek

¹⁰⁸ Halis Çetin, s. 17.

¹⁰⁹ Karl R. Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, Liberte Yayınları, Ankara 2008, s. 2.

¹¹⁰ Carl J. Friedrich ve Zbigniew K. Brzezinski, *Totaliter Diktatörlük ve Otokrasi*, (Çeviren: Oğuz Onaran), Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara 1964, s. 132.

¹¹¹ Mücella Sakman, s. 121.

¹¹² Ali Çakırbaş, s.18.

onlara belli başlı fikirleri baskı yoluyla dayatmaya çalışan siyasal bir sistem türüdür. Totaliter sistem toplum üzerinde kullanmış olduğu baskı ve zorlama yöntemlerini kendi yetki sınırları içerisinde görmektedir. Totaliter devlet, toplumu belli bir ideoloji çerçevesinde tutarak, onun üzerinde kontrol sağlamak ister. Totalitarizm, toplumu birçok açıdan denetim altına alan bir siyasal sistem olarak terör ve zalimce yollarla ortaya çıkar. Bu sistem bir noktada sivil toplumu ve özel hayatı hiçe saymaktadır.¹¹³

Totaliter devlet sistemlerinde idari düzen bireysel yaşama müdahalede bulunarak toplumu tahribe uğratmaktadır. Örnek verecek olursak totaliter bir sisteme sahip olan Sovyet Rusya'da devlet bireylerin dini inançları üzerinde müdahalelerde bulunarak onlara pozitivist-materyalist tarzlı bir görüşü benimseterek eğitim almaları noktasında baskı uygulamıştır. Totaliter sistemi benimsemiş olan devletlerden bazıları dini amaçlarla hareket ederken bazıları ideoloji amaçlarla hareket etmektedir. Fakat bu devletlerin varacakları hedef aynıdır: bireyleri tek bir çizgide tutarak yine o çizgide düşünmelerini sağlamaya çalışmaktır.¹¹⁴ En basit şekliyle bu sistem insanları bir hamur gibi şekillendirmeye çalışan, özlere saygı duymayan bir sistemdir. Totalitarizm plüralizme karşı zorunluluğun, hürriyetin yerine Otoriterizmin temel alındığı siyasal bir sistemdir. Totalitarizmin özgürlüğe karşı olmasının yanında en önemli özelliği tepkisel bir nitelik taşımasıdır. Çünkü "Totalitarizm kapitalizmin yüksek artım temposuna bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlamda, totalitarizmi tepkisel bir rejim olarak da karakterize edebiliriz."¹¹⁵

Friedrich ve Brzezinski totaliter sistemi "*İnsan doğasının bütün yönlerini kapsayan ve toplumu oluşturan bütün bireylerin edilgen bir şekilde tabii oldukları bir doktrin; hiyerarşik ve oligarşik bürokratik gücü arkasına almış tek ve güçlü bir liderin, bir diktatörün emrindeki kitle partisinin hâkimiyetidir*" şeklinde ¹¹⁶ nitelerken özelliklerini şu şekilde sıralar;¹¹⁷

- a) Toplumun bağlı olduğu resmi bir ideoloji
- b) Tek adam diktatörlüğü
- c) Diktatörün yönetiminde olan tek parti sistemi
- d) Toplum üzerinde katı bir polis denetimi (şiddet ve terör)

¹¹³ Andrew Heywood, *Siyasetin Temel Kavramları*, s. 255.

¹¹⁴ Nevzat Can, *Siyaset Felsefesi Problemleri*, Elis Yayınları, Ankara 2005, s.35.

¹¹⁵ Alesker Aleskerov, s.49.

¹¹⁶ Alesker Aleskerov, s.50.

¹¹⁷ Carl J. Friedrich ve Zbigniew K. Brzezinski, s. 13-14.

- e) Parti üyelerince iletişim araçları kullanılarak sağlanan denetim sistemi
- f) Bürokratik bir şekilde ekonomiyi merkezden kontrol etme
- g) Muhalif kesimin varlığının kabul edilmemesi.

Bu özellikleriyle totalitarizm toplumu tek bir düşünce çerçevesinde tutarak, tek bir hedefe tek bir otorite vasıtasıyla ulaşmak için organize olmuş siyasi bir sistem şeklinde ifade edilebilir.¹¹⁸ Yukarıda saymış olduğumuz özellikleri Linz şu unsurlara dayandırmaktadır:

“monist, fakat monolitik olmayan bir iktidar merkezi; eğer kurumlar veya gruplar arasında bir plüralizm varsa, bu meşruluğunu o merkezden alır ve büyük ölçüde onun hakemliği altında işler. Tekelci, özerk ve fikren az çok geliştirilmiş bir ideoloji; yönetici grup veya lider, onların emri altındaki parti, kendilerini bu ideoloji ile özdeşleştirirler, onu politikalarına temel yaparlar veya bu politikaları meşrulaştırmakta kullanırlar. İdeolojinin belli sınırlarının dışına çıkmak, müeyyidesiz kalmayacak bir heterodoksluktur. İdeoloji, belli bir programdan veya meşru siyasi eylem sınırlarının tanımından ibaret olmayıp bir nihai anlam, bir tarihsel amaç duygusu ve bir sosyal gerçeklik yorumu getirmektedir. Vatandaşların, siyasi görevlere ve kolektif sosyal görevlere katılmaları ve bu amaçla aktif bir mobilizasyon içinde olmaları özendirilip talep edilir ve ödüllendirilir. Tek parti ve çok sayıda tekelci ikincil grup bu katılımın kanallarını oluşturur.”¹¹⁹

Toplumu kontrol altında tutan baskı ve iletişim araçlarının mevcudiyeti, resmi bir ideoloji, siyasi bir diktatör, güçlü bir bürokrasi ve tek bir ideoloji etrafında eğitilen bir toplumun varlığı bizlere totalitarizmin esas özelliklerini vermektedir.¹²⁰

1.4.1.4.Totalitarizm Unsurları

a. İdeoloji

Totalitarizmin farklı tanımları yapılırsa da pek çok kişi tarafından kabul edilen birtakım özelliklerinden bahsetmiştik. Bu özelliklerden biri hatta belki de totalitarizm için anahtar bir kavram olabilecek unsur ideolojidir. Siyasi iktidar resmî ideoloji çerçevesinde faaliyetlerini yürütür. Totaliter devlet sisteminde bir alan düşünün, bu alan resmi ve tek bir ideolojik düşünce ile çevrelenmiş bir toplumu bünyesinde barındırır ve bu alan devlet tarafından sıkı bir denetime tabidir.

İdeoloji kavramının ilk kullanımı Fransız İhtilaline kadar uzanmaktadır. Kavram ilk kez 1797 yılında “İdeologlar” olarak adlandırılan aydınlardan Destut de Tracy

¹¹⁸ Hasan Çetin, “Özgürlüğe Karşı Güvenlik: Hayek’in Kölelik Yolu Eserini Yeniden Okumak, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 5, No:1, 2004, (ss.1-23), s.3.

¹¹⁹ Juan José Linz, *Totaliter ve Otoriter Rejimler*, (Çeviren: Ergun Özbudun), Siyasi İlimler Türk Derneği Yayınları, Ankara 1984, s. 13-14.

¹²⁰ Halis Çetin, s. 17-18.

tarafından kullanılmıştır. Buradaki kullanımda ilk anlamıyla ideoloji: “herkese doğru düşünme imkânı sağlamak için kullanılacak fikir bilimi” olarak tarif edilmiştir.¹²¹ Fakat kavram en kalıcı anlamını on dokuzuncu yüzyılda Karl Marx’ın yazıları ile kazanmıştır. Marx’ın ifadesine göre ideoloji “yönetici sınıfın” düşüncelerini daha doğrusu sınıflı sisteme destek vermeye ve sömürü sistemini sürdürme noktasında destek sağlayan düşünceleri ifade etmiştir.¹²²

Sosyal bilimler bağlamında Seliger ideolojiyi şöyle tarif etmektedir: Var olan siyasi iktidar ilişkileri sistemini muhafaza etmeyi, değiştirmeyi ya da yok etmeyi hedefleyen ve düzenlenmiş bir siyasi faaliyet için temel oluşturan tutarlı fikirlerin oluşturduğu bir bütünü ifade etmektedir. Bu noktada tüm ideolojiler,¹²³

- a) Genel olarak bir “dünya düzeni” görüntüsünde, var olan düzenle ilgili bir değerlendirme sunarlar
- b) İleriye dönük iyi bir toplumsal düzen oluşturma noktasında, gelecek modeli oluştururlar
- c) Siyasal anlamda bir değişim sürecinin nasıl ve ne şekilde olabileceğine ilişkin bir yol çizerler

Diğer yandan ideolojiler kalıplaşmış ve değişmez bir düşünsel bütünlük değildir. Aksine diğer düşünceler ile zıtlaşabilecek değişken düşüncelerdir. Esas olarak ideolojiler siyaset felsefeleri ile paralellik göstermektedir; “tatbiki” olarak ise geniş düzeyli siyasi eylemlerdir.¹²⁴ Totalitarizmde ideoloji özellikle iktidarın meşruluğunu kabul ettirebilmesi noktasında önemli bir role sahiptir. Dahası, iktidarın kazanılması, hatta bu iktidarın sürdürülebilmesi noktasında da oldukça önemlidir. İdeoloji, totaliter partinin temel politikalarını belirlemektedir. Fakat en önemli işlevi totaliter rejimi meşrulaştıracak olmasıdır.¹²⁵ Totaliter sistemlerdeki ideoloji yalnızca iktidarların inşa ettiği bir şey değildir. Çoğu zaman bu ideolojiler, toplumun derin duygularına dokunabilen, tarihsel bir kültürü bünyesinde barındıran ve toplumu ikna etme konusunda başarılı olan düşünsel yapılardır. Örneğin, Stalin 1936 yılında hak ve özgürlüklerle ilgili bir anayasa çıkarmıştır ve burada topluma adil bir düzen sözü vermiştir. Fakat bu sözünü

¹²¹ Şerif Mardin, *İdeoloji*, Sosyal Bilimler Derneği Yayını, Ankara 1976, s. 10.

¹²² Andrew Heywood, *Siyasetin Temel Kavramları*, s. 54.

¹²³ Andrew Heywood, *Siyaset, Liberte Yayınları*, Ankara 2015, 54.

¹²⁴ Andrew Heywood, *Siyaset*, s.54.

¹²⁵ Betül Karagöz, *Toplumsal Adalet ve Totalitarizm*, Divan Kitap, Ankara 2011, s. 141.

demokrasi harici totaliter bir sistem düzeninde yapmaya çalışmıştır. Stalin için adil olan şey “öteki” olarak niteledikleri bireylere adil olmayan koşulları gaddarca yöntemlerle dayatması olmuştur.¹²⁶

İdeoloji kavramı günümüzde olumsuz bir anlamı çağrıştırabilmektedir. Bu kavramın totalitarizm ile içi içe olması da bu olumsuzluğu arttırmaktadır. Birinci Dünya Savaşı sonrası oluşan totaliter sistemlerin varlığı Talmon, Popper ve Arendt’in ideolojiyi “boyun eğme ve itaati sağlayan bir sosyal denetim aygıtı” şeklinde tanımlamalarına neden olmuştur.¹²⁷ Totaliter sistemlerde iktidarın toplumsal düzeni oluşturmasındaki en önemli araç ideolojidir. İdeolojinin önemi, siyasal iktidarın saptadığı amaç ve düşünceler çemberinde toplumu oluşturması ve topluma bir kimlik kazandırmasındaki işlevselliğinden gelmektedir. İdeoloji tek başına bunu gerçekleştirmez, çünkü ideolojinin işlevselliği totaliter sistemin amaçlarına hizmet etmektedir.¹²⁸

Toplumda insanların dünya görüşü, değerleri ve inanışları eğer siyasi bir sistemin belirleyiciliği ile şekilleniyorsa; bu sistem totaliter sistemin ta kendisidir. Burada siyasi sistem tarafından toplum için belirlenen düşüncelerin bütünü, resmi bir ideolojiyi ifade etmektedir. Resmî ideoloji ile beraber siyasi sistem, totaliter bir müdahale etme hakkını kendisinde görebilmektedir. Tabii bu noktada siyasi iktidar açısından, siyasi ekonomik pek çok alanda ideoloji artık bir baskı aracı olarak kullanılmaktadır.¹²⁹ Friedrich ve Brzezinski resmî ideoloji için şu ifadeleri kullanmıştır:¹³⁰ Resmî ideoloji “İnsan varlığının bütün hayati yönlerini kaplayan ve toplumda yaşayan herkesin, edilgin bir şekilde bağlı olduğu doktrindir.” Totaliter sistemde belirlenen tek bir ideoloji, toplumun benliğini hiçe sayacak sınırlara ulaşabilmektedir. Bir kere toplumu zorunlu olarak itaat etme mecburiyetine sokar, diğer yandan toplumun bireysel hayatına, günlük yaşam tarzlarına kadar pek çok özel alanına girerek bu alanlarda kontrol sağlamaya çalışır.¹³¹ Başka bir deyişle, toplumun benliği yok edilmeye ve tek bir ideoloji ile şekillenen tek model bir insan yaratılmaya çalışılmaktadır.

¹²⁶ Betül Karagöz, s.141.

¹²⁷ Andrew Heywood, *Siyaset*, s.55.

¹²⁸ Halis Çetin, s. 7-8.

¹²⁹ Halis Çetin, s. 8.

¹³⁰ Carl J. Friedrich ve Zbigniew K. Brzezinski, s. 13.

¹³¹ Leszek Kolakowski, *Totalitarizm ve Yalan*, (Çeviren: Aydın Yalçın), Siyasal Kitabevi, Ankara 1993, s. 319.

Totaliter devletlerde ideoloji, sistem için oldukça önemlidir. Hatta bu yüzden ideokrasiler olarak da adlandırılabilirler. Totaliter sistemlerde siyasi iktidar, toplumsal bir anlayış çerçevesinde oluşturulan ideolojiden meydana gelmektedir. Yine bu ideoloji siyasi iktidarın meşrutiyet kaynağıdır. Bu açıdan ideoloji her totaliter sistem için değişkenlik gösterebilen bir unsurdur. İdeolojinin değişkenliği, totaliter sistemlerin birbirlerinden farklı olabileceği sonucunu doğurmaktadır.¹³²

Totalitarizmde bahsettiğimiz ideoloji, tek ve tekel olma özelliğine sahiptir. Bu da toplumda farklı inanışların ve düşüncelerin farklı olamayacağı, daha doğrusu farklı düşüncelerin sisteme düşman olarak görülmesine neden olmaktadır. Bu düşmanlık iktidarı, toplumunu diğer farklı düşünenlere karşı koruduğu algısını oluşturur. Temel ideolojiden farklı düşünenlerin toplumun huzurunu bozacağı algısı ile iktidar meşruluğunu kuvvetlendirmektedir. Tabi bu durumda sisteme karşı olan farklılıklar da toplumdan dışlanır. Toplumda oluşturulan bu ötekileştirme ile ideolojiyi destekleyen “biz” ve temel ideolojiden farklı düşünen “onlar” arasında bir çatışma ortaya çıkar işte burada iktidar kahramanlık rolü yaparak, toplumsal anlamda güven sahibi olur.¹³³ Bu noktada şunu söyleyebiliriz ki, ideoloji temelli oluşan toplumdaki biz-onlar düşmanlığı totaliter sistemi güçlendirmektedir.

Totalitarizm için ideolojinin önemini belirtmek adına şunu ifade edebiliriz ki, bu sistemde belirlenmiş olan tek ideolojinin sınırlarından çıkmak ya da bu ideolojiyi terk etmek; hâkim olan rejimin ve liderin sonunu hazırlamaktadır. Örneğin, Sovyet Rusya'nın Perestroyka zamanında devletin sosyalist niteliği ile ideolojisini sınırlı çoğulculukla bir arada yürütmek istemeleri Gorbaçov ve Honecker gibi liderlerin sonuna giden yolda etkileyici olmuştur.¹³⁴

b. Şiddet/Terör

Totaliter sistemlerde şiddet yöneten ve yönetilen ilişkisine şekil veren önemli bir unsurdur. Bu siyasal sistemde şiddet çok yaygın bir şekilde kullanılmaktadır ve potansiyel olarak terör şeklini almaktadır. Montenquieu, despotluk rejimiyle ilgili olarak bu rejimin dayanağının korku olduğunu söylemektedir. Montenquieu'nun korku unsuru

¹³² Juan Jose Linz, *Totaliter ve Otoriter Rejimler*, (Çeviren: Ergun Özbudun), Liberte Yayınları, Ankara 2012, s. 49.

¹³³ Friedrich August Von Hayek, *Kölelik Yolu*, (Çeviren: Turhan Feyzioğlu ve Yıldray Arsan), Liberte Yayınları, Ankara 1999, s. 188.

¹³⁴ Alesker Aleskerov, s.54.

totaliter sistem için de geçerlidir. Şöyle ki totaliter sistemler sınırı olmayan bir şiddet ve şiddet tehditlerini kullanmaktadır. Şiddet denilince aklımıza ilk gelen işkencedir. Fakat bu şiddet; sürgün etme, çalışma kamplarına gönderme ve bireylerin birbirlerine karşı şüphe duymalarını sağlama şeklinde de olmaktadır. Bu durum herkesi bir korku çemberine hapseder. Diğer yandan korku içerisinde olan ve boyun eğen bir toplum inşasını hedeflemektedir.¹³⁵ Giddens'e göre¹³⁶ totaliter sistemleri yansıtan en önemli unsur, şiddettir. Totaliter bir devlet sistemi çok kuvvetli bir şekilde şiddet ve izleme tekeline sahiptir. Totaliter devletlerde bu şiddetin işleyebilmesini sağlayan ise polis ve istihbarat örgütlenmeleridir. Polis ve istihbarat teşkilatlanmaları geçmişle kıyaslandığında çok daha iyi yapılandıkları gözlenmektedir.

Şiddeti bir araç olarak en etkin şekilde kullanan devlet kuşkusuz totaliter sisteme sahip devletlerdir. Totaliter devletler polisi ve ona bağlı şiddet unsurlarını, belirlemiş oldukları temel ideolojiyi topluma benimsetmek amacıyla kullanmaktadır.¹³⁷ Diğer yandan toplumda cezalandırmaların verilmesi noktasında polis ve şiddet unsurları etkin rol oynamaktadır. Totaliter devletlerde cezalandırma konusunda hukukun değil de polisin etkin olmasının esas sebebi bu cezalandırmaların toplum içerisindeki düşmanlardan kaynaklı olmasıdır. Bu sistemlerde temel ideolojiye karşı olanlar düşman olarak nitelendiği için polisin bu unsurlar üzerinde devamlı bir şiddet tekeli bulunmaktadır.¹³⁸ Toplumda iç veya düşmanlar yaratmak totalitarizmin en önemli konusudur.¹³⁹ Totalitarizmde bireyler her zaman polisin zor kullanmasına ve cezalandırma tehditlerine maruz kalmaktadır. Bu da polis şiddetinin her daim her yerde kaçınılmaz olduğunu göstermektedir.¹⁴⁰

Totalitarizmin bir diğer önemli unsuru, iktidarın kullandığı kontrollü devlet terörüdür. Totaliter sistemlerde toplum veya toplum dışı düşmanların yok edilmesinde devlet terörü etkin bir araç olarak kullanılmaktadır. İktidarın, topluma düşman sayılan bu grupları püskürtmek için askeri gizli örgütlenmeler ile gerçekleştirdiği terör olayları, toplumda korku havası yaratırken; bu korku düşmanları yok edebilmektedir.¹⁴¹ Totaliter

¹³⁵ Yaşar Gürbüz, s. 42.

¹³⁶Anthony Giddens, *Ulus Devlet ve Şiddet*, (Çeviren Cumhur Atay), Kalkedon Yayınları, İstanbul 2008, s. 383.

¹³⁷Anthony Giddens, s. 396.

¹³⁸Carl J. Friedrich ve Zbigniew K. Brzezinski, s. 134-136.

¹³⁹Friedrich August Von Hayek, s. 188.

¹⁴⁰Anthony Giddens, s. 398.

¹⁴¹ Juan Jose Linz, s. 34-38.

sistemlerde zorbalıkla benimsetilmeye çalışan ideoloji çalışmaları, bireylerin aklından ziyade duygularına hitap etmektedir. Bu da psikolojik bir şiddetin varlığını göstermektedir. Fakat bu psikolojik şiddet daha sonra fiziksel bir şiddet ve terör ile devam etmektedir. Bu şiddet, kişiler üzerinde korkuya yol açarken aynı zamanda kişilerin düşünebilme kabiliyetlerini ortadan kaldırmaktadır. Hatta muhalif düşüncelerin varlığı da sonlanmaktadır.¹⁴² Totaliter sistemlerde şiddet ve terör yalnızca toplum içerisinde ideoloji karşıtı grupları püskürtmek için değil aynı zamanda toplumu yönetmek için doğal kabul edilen bir araçtır.¹⁴³ Totaliter devletlerin şiddeti bir araç olarak görmesi, “totaliter terör” olarak bilinen olguyu açığa çıkarmaktadır. Totaliter bir devlet bu terörü, iktidarı ele geçirmek ve sistemde genel olarak bir totaliter yapı inşa etme noktasında bir araç olarak kullanmaktadır. Linz totaliter terör için şu ifadeleri kullanmıştır:¹⁴⁴

“Totaliter sistemlerdeki zor kullanımı, aşağıdaki özellikleri göstermektedir: (1) Benzeri görülmemiş yaygınlık; (2) özgül eylemlerden doğan suçlar araştırılmaksızın, sosyal kategorilere karşı zor kullanımı; (3) cezalandırmada, hukukî usullerin, yargılama formalitelerinin ve her türlü savunma imkânının görüntülerinin bile hiçe sayılması; (4) ahlâki haklılığa olan inanç ve çoğu zaman terörü çevreleyen aleniyet; (5) terörün elit mensuplarına da teşmili; (6) sanığın, suçla ilgili olmayan aile üyelerinin de teröre maruz kalmaları; (7) sanığın eylemlerinden çok, kastının ve sosyal özelliklerinin ön plana çıkması, (8) terörde gayri resmi unsurlardan çok, devlet ve/veya parti örgütlerinin kullanılması; (9) rejimin iktidara yerleşmesinden sonra da terörün devam etmesi, hatta bazen şiddetlenmesi ve (10) silahlı kuvvetlerin komutanlarının da, baskı politikasından masun tutulmaları.”

Totaliter terör, toplumu korku duygusuna hapseder ve böylece toplumsal bir görüş birliği oluşturmak ister. Buradaki hedef topyekûn bir toplumdur. Son teknolojinin hâkim olduğu totaliter toplumlarda korku hâkim olur. Toplum üzerinde oluşturulan bu korku ile iktidarın gücü arttırılmaya çalışılır ve toplumsal bir görüş birliği inşa edilmeye çalışılır. Toplumda eğer hala var olan muhalifler var ise kendilerini toplumdaki dışlanmış hissederler. Bu devlet terörü total bir nitelik taşırsa da en çok etkiyi toplumdaki dışlanmış muhalifler alır.¹⁴⁵

c. Tek Partili Sistem

¹⁴²Alesker Aleskerov, s.56.

¹⁴³Alesker Aleskerov, s.51.

¹⁴⁴ Juan Jose Linz, s. 84.

¹⁴⁵ Carl J. Friedrich ve Zbigniew K. Brzezinski, *Totalitarianism Dictatorship and Autocracy*, Harward University Press, Cambridge 1965, s. 169-170.

Tek parti sistemi, rejimde sadece tek partinin var olduğunu ve devlet yönetiminde tek partinin iktidar olduğunu ifade etmektedir. Totaliter sistemler de tek partili olma özelliğine sahiptir.¹⁴⁶

Totaliter tek parti düzeninin en niteleyici özelliği, total bir ideolojiyi temel alması ve dünyayı tümüyle açıklama eğiliminde olan bir sistem anlayışına sahip olmasıdır. Bu sistemde partinin arzusu, belirlenen ideoloji ile uyumlu olacak bir toplum inşa etmesidir. Bu isteği doğrultusunda parti toplum üzerinde geniş çaplı bir denetim tekeli oluşturur, sosyal siyasi ve ekonomik pek çok alanda toplumu denetimine alarak yönetmeye çalışır. Bu sistemlere özellikle Komünizm ve Faşizm ile yönetilen toplumlar örnek verilmektedir.¹⁴⁷ Bu tarz sistemlerin kaynağını totaliter bir parti oluşturmaktadır. Toplumsal hayatın pek çok alanına girer ve bu totaliter parti, partili olmayan geniş toplumsal kitleler tarafından desteklenir. Partinin almış olduğu kararlar partiye destek verenler aracılığıyla topluma ulaştırılır. Toplum kendi eli ile “geniş halk kitlelerinin iradesi ifade olunur.”¹⁴⁸ Totaliter sistemlerde parti ve liderin doğruları hiçbir şekilde eleştirilemez. Farklı siyasal hareketlerin varlığına da müsaade edilmez.¹⁴⁹ Tek partili sistemin meydana gelmesinde iki unsur çok önemlidir. Birincisi tek bir ideoloji varlığı. Bu ideoloji milliyet, din veya ırksal unsurlara dayanan bir ideolojidir. Hâkimiyeti elinde bulunduran parti, temel olan ideoloji dışındaki tüm düşünce ve fikirlerin varlığını yasaklamaktadır. “Bu durumda enformasyon üzerinde tekeli bir denetim söz konusudur ve ideolojik propaganda aygıtı toplumsal düşünceye enjekte edilen mitler oluşturur. Kendilerini mitlere vermiş bireyler, evrensel değerlerden farklı değerlerin var olduğu gerçeklik dışı bir dünyada yaşar.”¹⁵⁰

Tek partili sistemlerde, demokratik kurumlara rastlanmamaktadır. Bu nedenle, kişiler bütün olarak siyasi iktidarın dışında tutulmaktadır. Bir takım sivil toplum örgütleri olsa da siyasi bir özelliğe sahip olmadıklarından, bu gerçeği değiştirmemektedir. Zaten bu kurumlar, partinin denetimi altındadır. Dolayısıyla kurumların eylemleri de parti tarafından düzenlenmektedir. Şunu söylemek gerekirse,

¹⁴⁶ Ali Yaşar Sarıbay, *Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler*, Alfa Yayınları, İstanbul 2001, s. 27-28.

¹⁴⁷ Münci Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1995, s. 178.

¹⁴⁸ Alesker Aleskerov, s. 53.

¹⁴⁹ Juan Jose Linz, s. 32-34.

¹⁵⁰ Alesker Aleskerov, s. 53.

demokratik kurumların yokluğu devlet ile kişiler arasındaki çizgiyi kaldırarak; kişilerin devlet tarafından şekillenmesine neden olmaktadır.¹⁵¹

1.4.1.5.Totaliter Rejim Türleri

a. Sağ Totaliter Rejimler

Faşizm

Faşizm kavramı, eski Roma’da birlikten güç doğar anlamını sembolize eden, İtalyancada fascio olarak adlandırılan bir baltanın üzerine bağlı olan sopalardan gelmektedir.¹⁵² Burada ifade edilen balta sembolü bir şefi, baltaya bağlı olan sopalar da şefe itaat eden kişileri simgelemektedir. Sopalar aslında vurucu kuvvete sahip olan faşistlerdir. Başka bir ifadeyle, sopa olarak simgelenen faşistler her daim kullanıma hazır kaba gücü temsil eden unsurlardır.¹⁵³ Fakat yaygın bir şekilde faşizm, İkinci Dünya Savaşına girerken savaş zamanında var olan İtalya’nın milliyetçi diktatörlük rejimine verilen addır.¹⁵⁴ En genel ifadeyle faşizm, Marksizm dışında kalan tüm zorbalıkları bünyesinde barındırır. Faşizm dar anlamıyla, İkinci Dünya Savaşı öncesi Almanya ve İtalya’da hâkim olan diktatör rejimlerine verilen addır.¹⁵⁵ Faşist sistemin tarihi on dokuzuncu yüzyıla kadar götürebilse de aslında bu fikirler, Birinci Dünya Savaşı sonrası bu süreci inşa eden savaşlar ve ayaklanmalar ile asıl şeklini almaya başlamıştır.¹⁵⁶

Faşizmin bir ideoloji olarak görülüp görülemeyeceği, kavramın tanımlamasında en sık karşılaşılan sorunlardan biridir.¹⁵⁷ Faşizm, İtalya’da ortaya çıktıktan sonra faşist üyelerce siyasi bir ideoloji olarak görülmemiştir. Daha çok halkı mücadele etmeye çağırان bir hareket olarak görülmüştür. Ama bu hareketin halkın desteğini elde edebilmesi ve kabul görmesi, bir takım siyasi doktrinleri gerekli kılmıştır. Bu noktada Giovanni Gentile ile faşizmin özellikleri, uygulanışı ile ilgili bilgiler siyasi doktrinler yoluyla halka iletmeye başlamıştır. Bu bağlamda farklı ideolojilerden olgulara değinen ve bu olguları faşizmi meşrulaştırma yolunda kendi bünyesine katan bir siyasi doktrin

¹⁵¹ Alesker Aleskerov, s.54.

¹⁵² Abdül Samet Çelikçi ve Can Kakışım, “İtalyan Faşizmi ve Tarihsel Gelişimi”, *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 1*, No:2, Aralık 2013, (ss.83-99), s. 84.

¹⁵³ Nevzat Can, “Şiddetin İdeolojik Yüzü ya da Faşizmin Korunan Baltası”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 13*, No:1, Nisan 2009(ss. 1-10), s. 3.

¹⁵⁴ Hatice Birsen Örs, *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler 'de Faşizm: Modernitenin Karanlık Yüzü*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007, s. 477-514.

¹⁵⁵ İlhan Akın, *Kamu Hukuku*, Beta Yayınları, İstanbul 1993, s. 246.

¹⁵⁶ Andrew Heywood, *Siyaset*, s. 84.

¹⁵⁷ Hatice Örs, s.482.

meydana getirilmiştir. Oluşturulan bu doktrin çerçevesinde faşizmin bir ideoloji olarak görülmesi noktasında uzlaşma sağlanmış olmuştur.¹⁵⁸

Faşizmi genel çizgileri ile İtalya geçmişinin önemli bir bölümünü teşkil eden, 1919-1945 yılları arasında Mussolini diktatörlüğünün hâkim olduğu siyasi rejimin temel ideolojisini ifade eden bir kavram olarak ifade edebiliriz. Aynı zamanda siyasi bir hareket olarak da nitelendirilmiştir. Çünkü bazı yazarlar faşizme yalnızca ideoloji demenin bu kavramı sınırlandırdığını düşünmüş ve faşizmin demokrasi ile kapitalizmin hâkim olduğu siyasi düzene karşı çıkan bir siyasi eylem olduğunu da iddia etmişlerdir.¹⁵⁹ Faşizm kavramının tanımlanmasının yanı sıra bu kavramın siyasi alandaki yeri de tartışma konusudur. Fakat bu noktada örneğin E. Nolte ve G. Mosses faşizmi sağ ideoloji grubuna koymaktadır.¹⁶⁰ Tabi herkesin düşüncesi bu yönde değildir. Ama biz de bu çalışma kapsamında faşizm sağ totaliter grubun kapsamına girdiğini savunmaktayız.

İtalya’da 1922 yılında Benito Mussolini iktidarı ele aldıktan sonra, İtalya’nın resmî ideolojisi faşizm olmuş ve bu durum uzun süre devam etmiştir. 1922 yılından İkinci Dünya Savaşı bitimine kadar olan dönem, faşizmin bir devlet rejimi olarak aleni bir şekilde kullanıldığı tek dönemdir. Diğer yandan İtalya haricinde, bu dönemde ne bir devlet rejimi ne de siyasi bir parti kendisini faşist olarak ilan etmemiştir. Fakat faşizm kavramı iki savaş arası zamanda Avrupa’da ortaya çıkan diktatörlük rejimlerini ifade etmede kullanılırken aynı zamanda İkinci Dünya Savaşı’nın nasyonal sosyalist ideolojisinin son bulması ile demokrasi, insan hakları ve özgürlük gibi temel insani değerlerin dikkate alınmadığı; gerici bir devlet sistemini ifade etmede de kullanılmaktadır. Yani faşizm, iki savaş arası dönemde kurulan diktatörlük rejimlerini tanımlamasının yanı sıra savaş sonrası baskıcı rejimleri de ifade etmede kullanılan bir sistemdir.¹⁶¹ Sovyet Rusya’da iktidara gelen Sosyalist rejime benzer olarak, Birinci Dünya Savaşı’nın bitmesiyle birlikte siyasal hayata yeni rejimler eklenmiştir; bu rejimlerden biri de faşizm olmuştur. Sovyet Rusya’da olduğu gibi, İtalya’da faşizmin ortaya çıkışında savaş zamanında ve bitiminde iç düzende patlak veren kaoslar,

¹⁵⁸Dave Renton, *Fascism: Theory and Practice*, Pluto Press, London 1999, s. 18-29.

¹⁵⁹ Roger Griffin, *Faşizmin Doğası*, (Çeviren: A. Selman), İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s.21.

¹⁶⁰ Hatice Birsen Örs, s. 485.

¹⁶¹ Hatice Birsen Örs, s. 480-486.

ekonomik problemler, siyasi partilerin aktif olamaması ve yaşanan memnuniyetsizlik durumları etkili olmuştur.¹⁶²

Faşist bir ülkede, halk çoğunluğunun yönetilmesi gibi bir durum gözlenememektedir. Faşist devletler halkın egemenliğini ellerinde bulundururlar. Devletin idaresinde söz sahibi parlamento değil, elit vatandaşlardır. Devlet ne derece güçlenirse, kişi de o derecede geniş çaplı faaliyet alanlarına sahip olur. Faşizmde, devlete karşı özgürlük söz konusu değildir. Bu ideoloji çerçevesinde kişilerin devlet nezdindeki kimliği, devlete karşı sorumlulukları olan ve yine devletin tanıdığı yetkilerle donatılmış kişilerdir.¹⁶³ İtalyan faşist ideolojisi korporatif devlete dayanmaktadır. Burada liberal bireyci devlet toplum ve birey anlayışını göz ardı etmektedir. İtalyan İş Kanunu'na göre İtalyan ulusu canlı bir varlıktır ve bu canlı varlığın ömrü bu canlıyı meydana getiren kişi ve kuruluşlardan daha uzundur. Ulusun hedefleri kişilerininkine nazaran daha üstün görülür ve nitekim sahip olduğu imkânlar da daha fazladır. Devlet içerisinde var olan İtalyan ulusu iktisadi, manevi ve siyasi bir bütünü teşkil etmektedir.¹⁶⁴ Faşizmde eylem düşünceyi takip etmektedir. Yani, eylem düşünceden önce meydana gelmektedir. Faşizm belirli savlara dayanmaz, pratikte izlenecek yolları belirtmek ile yetinir. Faşizmin temel dayanağını demokrasi başarısızlığı ve komünizm karşıtlığı oluşturmaktadır. Böylece faşist politikanın politikaları da bu iki karşıtlık üzerinden oluşmaktadır.¹⁶⁵

Faşist ideoloji bünyesinde mücadele, liderlik, birlik ve güç gibi unsurları barındırmaktadır. Bu sebeple faşizm Fransız ihtilali akabinde doğup büyüyen eşitlik, özgürlük, akılcılık ve ilerleme gibi değerleri içeren Batı siyasal fikirlere karşı bir tepki olarak da kabul edilebilir. Bu noktada İtalyan faşistlerinin “1789 öldü”¹⁶⁶ söylemlerinde bulunmaları bu tepkinin önemli bir göstergesidir. Faşizmin karşıt bir özelliğe sahip olduğunu ve bu özellikleri antikapitalizm, antikomünizm, anti-liberalizm ve anti-bireycilik şeklinde sıralayabilmekteyiz.¹⁶⁷

¹⁶² Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2010, s. 217.

¹⁶³ Muvaffak Akbay, *Umumî Amme Hukuku*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1961, s. 229-230.

¹⁶⁴ Göze Ayferi, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1982, s. 348.

¹⁶⁵ İlhan Akın, *Kamu Hukuku*, Beta Yayınları, İstanbul 1993, s. 242.

¹⁶⁶ Alesker Aleskerov, s.61.

¹⁶⁷ Andrew Heywood, *Siyaset*, s.84.

İdeolojik olarak faşizm ulusun doğal, canlı bir organizma olduğunu öne sürmektedir. Faşistler, toplumda heterojen olmanın ulusal birliğe zarar vereceğine inanarak, dışarıda ve içerideki düşmanların ulusal birliği bozabilecek potansiyelde olduklarını savunmuşlardır. Faşizm, ulus ve ırk üstünlüğünün varlığına dikkat çekerek, bunların dışındakileri aşağı seviyede kabul etmiştir.

“Faşizm, sosyal sınıflar arasındaki çıkar farkını reddettiği gibi milliyetçiliğin ortak çatısı etrafında farklı sınıflardan insanların birliğine odaklanmıştır ve homojen ulusu sınıflar arasında hiçbir ayırım gözetmeksizin, monolitik bir beden, bir birlik olarak görmüştür. Bu haliyle faşizm anti-bireysel ve anti-burjuva bir nitelik de taşımaktadır.”¹⁶⁸

Faşizm ideoloji açısından, siyasi gücün devletin denetiminde olduğu ve iktidar tarafından baskı araçlarının hatta terörün aktif bir şekilde uygulanan totaliter bir siyasi düzene karşılık gelmektedir. Faşizmin kaynağında totalitarizm bulunmaktadır ve bireyin dünyasını ve doğasını değiştirmeyi amaçladığı için otoriterizmden ayrılmaktadır. Schmitt Politik Kavram eserinde faşizmi kavramsal olarak incelemiş ve faşizmi devletin tek önceliği olarak liberal demokrasiye, Marksizm’e, liberal ekonomiye ve eşitliğe karşı olan bir devlet olarak ifade etmiştir.¹⁶⁹

Faşist ideolojinin genel ilkelerini şu şekilde sıralayabiliriz:¹⁷⁰

- a) Parlamenter demokrasiye karşı bir duruş vardır.
- b) Ulusun yazgısı yayılmacı ve istilacı bir dış politika olarak görülür.
- c) Barışçıl bir enternasyonalizmi reddetme.
- d) Mutlak bir liderin varlığı ve toplumun devlete itaati.
- e) Tek bir ulus üstünlüğü ve diğer sınıfların aşağılanması.

Faşist sistemde tek parti varlığı söz konusudur. Faşist parti kapalı ve askeri güce dayanmaktadır. Faşist partideki üyeler bir ordudaki asker gibi eğitim görürler. Faşist parti devletin bir unsuru hatta devletin anayasa organı gibidir. Aynı zamanda faşist parti devletin varlığını somutlaştırmaktadır.¹⁷¹ Mussolini faşist bir devletin var olmasında, tek parti sistemini önemli bir koşul olarak kabul etmektedir: Tek partinin toplumda patlak verebilecek sınıf ya da çıkar çatışmalarını engelleyebileceği, ekonomi dahil pek çok siyasi arenada refah ve birliği sağlayabileceği ve böylece, toplum ortak çıkar

¹⁶⁸ Uğur Aşık, Faşizm İdeolojisi Bağlamında Türk Milliyetçiliği: Milliyetçi Hareket Partisi Üzerine Bir İnceleme (İstanbul Gelişim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora tezi, İstanbul 2020, s.40.

¹⁶⁹ Michael A. Peters, “The Return of Fascism: Youth, Violence and Nationalism” *Educational Philosophy and Theory* 49, No:14, Eylül 2018(ss. 674-678), s. 675.

¹⁷⁰ Andrew Heywood, *Siyaset*, s. 133.

¹⁷¹ A. Şeref Gözübüyük, *Anayasa Hukuku*, Turhan Kitapevi, Ankara 1998, s. 62.

çatışmalarından sıyrılarak ortak bir dinin çatısı altında bir araya geleceği düşünülmektedir.¹⁷² Faşist ideolojide lider, önemli bir konumdur. Çünkü faşist liderler saldırgan sembollerle, güçlü ve karizmatik olarak kendilerini tanımlamaktadırlar. Faşist ideoloji halk ile ilişkileri önemli görmektedir. Bu yüzden liderler için kitleler ile kişisel olarak bağlantı kurmak çok önemli bir noktadır. Burada liderin otoritesi mutlak ve sorgulanamaz niteliktedir. Bu sebeple artık insanlar liderler aracılığıyla kendilerini ifade eder hale gelmektedirler.¹⁷³

Genel olarak faşizm, sınıflar arasındaki çelişkiyi yok etmeği ister. Bu da faşizmin heterojenliğe karşı olduğunu ve “Tek şef, tek parti, tek devlet” anlayışının hâkim olduğunu göstermektedir.¹⁷⁴ Mussolini’ye göre faşizmin kaynağında devlet bulunmaktadır. Toplumun devleti her zaman üstün kabul etmesi, devlete karşı görevlerindedir.¹⁷⁵ Hiçbir unsur devlete karşı gelemez. Bireylerin de birbirlerine karşı üstünlükleri vardır yani aralarında eşitlik yoktur. Bu nedenle bireyler de yönetici ve yöneten olarak kategorize edilir, yönetilenler de bu üstünlüklere karşı itaat etmekle yükümlü olmaktadır. Böyle bir sistem, bireylere doğdukları an eşitsiz bir ortam sunmaktadır.¹⁷⁶

Nazizm

Nazizm, 20.yüzyılın başlarında Almanya’da Adolf Hitler’in lider olması ile ortaya çıkmıştır, fakat düşünsel temelleri on dokuzuncu yüzyıl ortalarında atılmıştır. 1920 yılının başlarında Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi (NSDAP) Nazizm’i resmî ideolojisi olarak kabul etmiştir.¹⁷⁷ Bu ideolojiyi benimseyenler ve NSDAP üyeleri “Naziler” olarak tanımlanmıştır.

Nazizm ideolojisi Almanya’nın Devlet Başkanı Adolf Hitler ile bütünleşmiş siyasal bir hareketi ifade etmektedir.¹⁷⁸ Hitler Nazizm ideolojisini Almanya’ya benimsetmek istemişlerdir. Çünkü Birinci Dünya Savaşı sonunda Almanya, mağlup devletlerarasında olmuş ve Versay Antlaşması ile ağır yükümlülükler altına girmiştir.

¹⁷² Göze Ayferi, s.349.

¹⁷³Uğur Âşık, s.41.

¹⁷⁴Nüvit Gerek, *Siyaset Bilimi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2004, s. 233.

¹⁷⁵ Murat Sarıca, Rona Aybar, *Faşizm*, İzlem Yayınları, İstanbul 1962, s. 26.

¹⁷⁶ Nüvit Gerek, s. 233.

¹⁷⁷Nicholas Goodrick Clarke, *The Occult Roots Of Nazism: Secret Aryan Cults And Their Influence On Nazi Ideology*, NYU Press, New York 1993, s. 7.

¹⁷⁸Lan Kershaw, *Hitler 1936-1945: Nemesis*, (Çeviren: Zarife Biliz), İthaki Yayınları, İstanbul 2007, s. 344.

Hitler de Nazizm ile; Almanya'nın Versay yükümlülüklerinden kurtulacağını ve ulusal prestijlerini tekrar kazanacaklarını amaçlamışlardır.¹⁷⁹ Başka bir ifadeyle Almanya'nın savaş sonrası kaybettiği güç, Nazizm ile tekrar inşa edilmeye çalışılmıştır.

Nasyonal Sosyalizmin kaynağında iki önemli unsur vardır: Almanya birlik-beraberliği ve Führer düşüncesidir. Führer, topluma yol gösteren bir lideri ifade etmektedir. İktidarı da asil iktidardır. İktidarlık ne bir devlet eliyle ne de toplum tarafından verilmiştir, iktidarlık führer oluşundan kaynaklanmaktadır. İktidarın üzerinde bir otorite bulunmamakla birlikte tekelci bir nitelik taşımaktadır.¹⁸⁰ Alman toplumu ırksal bir birlikteliğe dayanmaktadır. Bu birliktelik de führer (Lider) tarafından yönetilmektedir. Nasyonal Sosyalizm ırk birliği düşüncesini temel almaktadır. Toplumu meydana getiren etnik sınıfın, tek bir ırka mensup bireylerden oluşması gerekir. Diğer yandan, bireylerin sahip olduğu değerler mensup oldukları çeşitli ırklardan dolayı birbirlerinden farklılaşabilmektedir. Bu yüzden de ırklar, üstün (ari) ve üstün olmayan ırklar şeklinde iki gruba ayrılmaktadır.¹⁸¹

Nazizm'e göre Almanya'daki ari ırk (üstün) Kuzey Avrupa toplumlarıdır. Bu toplumlar, üstün ırk niteliklerini taşırlar ve Nazilerin üstün ırk olarak gördüğü bu toplumlar; Liderlik vasıflarına sahiptir. Bu yüzden bu toplulukların sahip oldukları ari ırkın muhafaza edilmesi gerektiğine inanmışlardır.¹⁸² Nazilere göre Alman toplumunda özellikle Yahudi ırkı ve diğer sınıflar, üstün olmayan ırklar olarak kabul edilmiştir.

Nazizm'in savunduğu Ari ırk ile ilgili Hitler *Kavgam* kitabında şu ifadeleri kullanmıştır:¹⁸³

“Tarih boyunca üstün ırkın izleyeceği yol açıkça gösterilmiştir. Üstün ırk bayağı ırkları yönetecek ve onu eğitecektir. Zaferler, üstün ırkın hakkıdır ve dünyanın en kuvvetli milletleri onlar olacaktır. Aşağı ırklar, yönetilmek için yaratılmışlardır. Dünyamızda üstün ırka mensup olmayanlar bir saman çöpü gibi etkisiz ve hükümsüzdür.”

Hitler'e göre yeryüzünün tüm zenginliklerine üstün ırkın sahip olmalıdır. Bu sebeple üstün olmayan ırk olarak tanımladıkları Yahudiler bu yeryüzünde olmamalıdır. Hitler'in bu düşüncesi, iktidara geldikten 1939 yılına kadar Yahudi düşmanlığı ve soykırımı ile sürmüştür. Bu düşünce çerçevesinde ilk önce Yahudilerin temel hak ve

¹⁷⁹Lan Kershaw, s. 93.

¹⁸⁰ Ayferi Göze, *Liberal Marxiste Faşist Nasyonal Sosyalist ve Sosyal Devlet*, 8. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 363-364.

¹⁸¹ Ayferi Göze, s.356-357.

¹⁸² Caner Çakı, “Nazizm İdeolojisinde Sporun Sunumu: Spor Konulu Nazi Propaganda Posterleri Üzerine İnceleme”, *TRT Akademi 4*, No:8,2019(ss.346-366), s.349.

¹⁸³Kuter Çelen, *Adolf Hitler Kimdir?* Kastaş Yayınevi, İstanbul 2015, s. 28.

özgürlüklerine son verilmiş, maddi birikimleri ele geçirilmiş ve eğitim, sağlık gibi pek çok önemli alanda sınırlandırmalar getirilmiştir. Fakat ari ırk düşüncesi ile bu sınırlandırmalarla yetinmeyen Nazi yönetimi, Yahudilerin kökünü kazımak için onları yakma yolunu seçmişlerdir.¹⁸⁴ Yahudilere karşı yapılanları Hitler şöyle ifade etmiştir:

“Doğanın kanunu böyleydi. Daha kuvvetli olan hükmeder. Daha zayıf olanla asla kaynaşmaz veya iş birliğine tenezzül etmez. Eğer üstün bir ırk da böyle davranmazsa kendine ve ırkına yazık etmiş olur.”¹⁸⁵

Hitlere göre üç çeşit devlet vardır:

- a) Fethe dayalı devlet
- b) Kültüre dayalı devlet
- c) Çıkara dayalı devlet

Çıkara dayalı devletler çıkar ile bağlantılı olarak yıkılabilmektedir. Diğer yandan tarih fethedilen devletlerin de çöküşüne neden olmaktadır. Kültüre dayalı devletlerin esas sorumluluğu ari ırkın muhafaza edilmesi, doğallığının kaybedilmemesi ve bütünlüğünün devam etmesidir. Doğallığını kaybetmiş olan ırk ise Nasyonal Sosyalist devlet aracılığıyla üstünlüğünü tekrar kazanmaktadır.¹⁸⁶

Nasyonal Sosyalist devletin temel olarak iki ana sorumluluğu vardır:

- a) Alman ırkının saf hale getirilmesi ve düşmanlara karşı muhafaza edilmesi.
- b) Alman ari ırkını diğer devletlere tanıtarak onlara kabul ettirmeye çalışmak ve böylece büyük hayat sahaları elde etmek.

Bu amaç doğrultusunda Hitler işçi grubuna güvenli bir çalışma sahası sunmuş ve her an silah tutabilecekleri gerçeği ile onlara eğitim vermiştir.¹⁸⁷

Faşizmde sınıfsal çatışmalara karşı ulusal birliktelik olmalıdır. Emek ve sermaye devlet denetimi altında birbirleriyle uzlaşma içerisinde olmalı ve herhangi bir çatışmadan kaçınmalıdır. Aradaki bu uzlaşmanın oluşabilmesi noktasında temel alınacak görüş ise üstün ırkı temel alan ulus ilkesidir. Bu görüş altında bir araya gelen toplum uyum içerisinde. Nasyonal Sosyalist toplumda bireyler aynı ırktan geldikleri için halk olma

¹⁸⁴ Kuter Çelen, s. 118-119.

¹⁸⁵ Kürşad Polat, *Heil Hitler*, Yenyüzyıl Yayınları, İstanbul 2009, s. 95.

¹⁸⁶ A. Şeref Gözübüyük, s. 66.

¹⁸⁷ İlhan Akın, s. 254-255.

bilincine sahiptir. Almanya’da çok kısa bir zaman diliminde devlet düzeni ve ırk üstünlüğü ile ilgili pek çok konuda Führer ’in arzu ettiği gelişmeler gerçekleşmiştir. Bu da bize Nazizm’in Faşizmin bir dalı değil de ayrı bir toplumsal düzeni oluşturduğu gerçeğini göstermektedir.¹⁸⁸

b. Sol Totaliter Rejimler

Sol totaliter rejim denildiğinde akla ilk gelen örneği Sovyet Rusya’nın komünist rejimi oluşturmaktadır. Komünist rejim, Rusya’da 1917 yılında meydana gelen Ekim devriminden sonra vuku bulmaya başlamış ve neredeyse yetmiş yıl kadar devam etmiştir. Komünist rejimler büyük oranda Marksist teoriden etkilenmiştir. Bu düşünceye göre halk tek bir sınıf şeklinde yönetime dâhil olmaktadır. Çünkü sosyalist toplumdaki burjuva sınıfı toplumdaki tasfiye edilmiştir. Bu düzende herkese eşit şartlar sunulmak istenir ve toplumdaki sınıfsal ayrım yok edilir. Tabi bu düşünceden farklı bir gerçek mevcuttur. Komünizmde bazı bireylerin iktisadi güçleri toplumun geri kalanına göre daha fazladır. Komünist parti üyeleri, bürokraside yer alan kişiler ve sanat alanındaki kişilerin sahip oldukları maddi manevi imkânlar toplumun diğer kesimlerine göre daha yüksek olduğu bilinmektedir.¹⁸⁹

Sovyet Rusya’da uygulanan totaliter rejimin en tipik özelliği, tek partili siyasi sistemi benimsemiş olmasıdır. Devletin bünyesindeki tüm siyasi düzenlemeler Sovyetler Birliği Komünist Partisi tarafından yapılandırılmıştır.¹⁹⁰ 1917 devrimiyle uygulama alanı bulan komünizmde Sovyet Rusya’nın amacı, bu ideolojiyi evrenselleştirerek tüm dünyaya hükmetmek olmuştur. Komünizmin önde gelen isimlerinden Marx’ın “önümüzde kazanacağımız bir dünya var” sözleri ile Josef Stalin’in “Rus ihtilalinin ve tarihi meselesinin en güç tarafı işte burası. Beynelmilel meseleleri halletmek ihtiyacı, dünya ihtilalini inkişaf ettirmek ihtiyacı” ifadeleri Sovyet komünizminin sınırı olmayan bir ideoloji amacı taşıdığını göstermektedir.¹⁹¹

1.4.2. Otoriterizm

1.4.2.1.Genel Olarak Otoriter Kavramı

¹⁸⁸ A. Şeref Gözübüyük, *Anayasa Hukuku*, s.66.

¹⁸⁹ Bülent Daver, *Siyasal Bilime Giriş*, Simurg Kitabevi, İzmir, 1968, s. 119.

¹⁹⁰ Alesker Aleskerov, s.64.

¹⁹¹ James Burnham, *Rus- Amerikan Mücadelesi*, (Çeviren: Mustafa Demiralp), Nebioğlu Yayınları, İstanbul, s. 65.

Siyasi literatürde genel olarak otoriterlik, faşizm veya tek parti gibi kuvvetli düşüncelere yaslanmayan karizmatik lider ya da belirli bir kesimin diktatörlüğü şeklinde ele alınır. Bu bağlamda otoriterliğin çok partili bir düzende varlığını sürdüremeyeceği sonucuna varılır. Çoğu zaman, demokrasi ile iç içe bir sistem olan çok partili bir düzende, Otoriterizmin yaşayabileceği göz ardı edilmektedir. Bunun nedeni otoriterizmi tanımlama konusunda farklı yaklaşımların mevcudiyeti ve bu kavramın totalitarizm ile karıştırılıyor olmasıdır. Otoriter bir sistemi, tek ve çok partili sistem anlayışından bağımsız bir şekilde değerlendirmek gerekir. Ayrıca bu sistemi, her ülkenin sahip olduğu tarihi geçmişi de ele alarak incelemek daha doğru bir yöntemdir.¹⁹²

Otoriterizmin ortaya çıkışındaki nedenler incelendiğinde, arka planda Birinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa’da patlak veren siyasi, ekonomik ve ideolojik kaoslar gözlenmektedir. Savaşla beraber Avrupa’da ulus devletlerde savaşın neden olduğu negatif çıktılar düzeltmek ve hızlı bir şekilde ayağa kalkmak için “paramiliter” sosyal organizasyonlarını kuvvetlendirmeleri sonucu geleneksel muhafazakârlığın gücü kırılmıştır. Savaş sonunda çok uluslu devletlerin çökmesi özellikle Avrupa’da ayrımcılığı yani kendileri dışındakileri düşman olarak kabul eden bir milliyetçi görüşün ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. Tüm bu çıktılar, Avrupa’da Otoriterizmin hızlı bir şekilde yayılmasına neden olmuştur. Hatta 1938’lerde Avrupa’da yirmi yedi parlamenter devletin on beşi sağcı otoriter partilerin hâkimiyetindeydi.¹⁹³

Otoriterizm, tek bir kişi ya da grubun sınırsız iktidarını ifade etmektedir. Bu iktidar muhalif kesimin varlığını kabul etmez ve toplumun sadece siyasi alanlar haricinde serbest kalmasına müsaade eder. Bir başka sınırlama da siyasi eylemler konusundadır. Otoriter rejimler, siyasi eylemleri yasaklamaktadır. Toplumun siyasi haklarına saygı gösterilmezken diğer haklara saygı gösterilebilir. Diğer yandan otoriterizmde halkın güvenlik ve serbestliği konusunda bağımsız mahkemeler ya da muhalefet partileri gibi kurumsal anlamda bir güvenceleri yoktur. Bu tarz rejimlerin yönetimi ise devleti temsilen elit bir kesime bırakılmaktadır. İdeoloji ve siyasi alanda bağlayıcı ve sert düzenlemeler bulunurken, ekonomide negatif etki yöntemleri bulunmaktadır.¹⁹⁴

¹⁹² Ahmet İnel, "Otoriterizmin Sürekliliği," *Birikim Dergisi*, 1999 (ss.143-166), s.124.

¹⁹³ Ali Çakırbaş, s. 23-24.

¹⁹⁴ Alesker Aleskerov, s.67-68.

Otoriterizm tarihsel olarak mutlak monarşi, eski tiranlık, aristokratik rejimler ve tiranlıklar şeklinde ortaya çıkmıştır. Tek kişi egemenliğine dayanan monarşiyi diktatörlükten ayıran nokta ise iktidarlığı kazanması ve meşrutiyetinin dayanağıdır. Monarşide iktidar sahibi bu yetkisini veraset yoluyla alır ve böylece toplumu yönetme yetkisi de tarihsel bir geçmişe dayanır. Diğer yandan iktidarın bunu hak ettiğine ve devletin de onun malı olduğuna yönelik bir inanış vardır. Fakat diktatörlükte baskı yoluyla birtakım usulsüzlüklerle iktidar kazanılabilirken Hitler'in yaptığı gibi demokratik yollarla da iktidarı ele geçirebilir.¹⁹⁵ En genel ifadeyle otoriterizm, siyasi alanlar haricindeki alanlarda serbestliğe müsaade eden, siyasi muhalefet karşısında tek bir lider veya partinin sınırsız iktidarınıdır.¹⁹⁶ Otoriter rejimler tek bir kişi veya sınıfın iktidarlığı kazanarak, toplum üzerinde baskı ve zorbalık temelli bir hâkimiyet oluşturmaktadırlar. Otoriter rejimler, toplumsal çıkarların yanı sıra iktidar sahibinin çıkarlarına hizmet eden, var olan iktidar ilişkilerinin korunmasını amaçlayan bir yönetim biçimidir. İktidarın toplum üzerinde kurduğu baskının temel sebebi ise iktidarlığı kaybetme korkusudur.¹⁹⁷

Otoriter rejimler, halkın siyasi yaşama katılmasına karşı çıkmaktadır. Çünkü bu tip rejimlerin hayatta kalabilmeleri için halkın büyük kesimini siyasi alandan ve yönetimden uzak tutması gerekir. Bu sebeple otoriter rejimler, toplumsal örgütlenmeleri farklı şekillerde önleyerek ya da yasaklayarak toplumsal bir siyasallaşmanın önüne geçerler. Rejimin hayatta kalması toplumun dengesine bağlı olduğu için, merkezi bir yönetim ile toplumu kontrol altında tutmaya ve toplumun mevcut düzenini korumaya çalışmaktadır.¹⁹⁸

Otoriterizm, diktatörlük ve geleneksel bir yönetim teorisidir. Kişilerin düşünce ve eylemlerindeki özerkliği kabul etmeyen ve otoriteye karşı itaati esas alan bir ilkedir. Bir hükümet modeli olarak otoriterliğin dayanağını anayasal bir sistem değil kişi ya da elit bir sınıf oluşturmaktadır. Totaliter rejimlerin aksine otoriter rejimlerin gelişmiş ve tek bir ideolojileri yoktur. Otoriter rejimlerde lider keyfi olarak gücünü kullanabilir ve kendisini var olan yasadan üstün kabul etmektedir.¹⁹⁹

¹⁹⁵ Andrew Heywood, *Siyaset*, s. 150-151.

¹⁹⁶ Ahmet İnsel, s. 125.

¹⁹⁷ Mümtazer Türköne, *Siyaset*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2012, s. 152.

¹⁹⁸ A. Faruk Mutlusu, "Yönetsel Yapıların Oluşumunu ve Niteliğini Belirleyen Etkenler", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3, No:3, 2001(ss. 72-94), s. 88.

¹⁹⁹ Juan Jose Linz, s. 40-44.

Otoriter yönetimlerin özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz;²⁰⁰

- a) Tek bir kişi veya partinin liderliği
- b) Hukuki düzenin yürütmenin kontrolünde olması
- c) Halkın desteğine dayanan bir meşruiyet
- d) Muhalefetin kabul edilemez oluşu

Otoriter sistemler çoğu zaman tek ve baskın partiler vasıtasıyla eğitim, medya ve ekonomi toplum üzerinde etkili olan alanları kontrol altına alma eğilimindedir. Otoriterizmin doğasında bu alanları denetim altına alma veya bunları yok etme arzusu vardır. Bu rejimlerde iktidarı denetleyebilecek hukuki normlardan fiili olarak bahsedemiyoruz. Çünkü hukuki normlar olsa da sadece yazılı olarak var olabilmekteler. Modern anlamda otoriter rejimler devletin görelî özerklik fikrine dayanmaktadır. Bu da iktidarın gücü dönüştürmede işine yarayabilir. Bu bağlamda modern otoriter rejimler siyasi alanın bürokrasi tarafından denetlendiği bir düzenin iktidarındır diyebiliriz.²⁰¹

Otoriter rejimler, toplumu değiştirmek istemezler aksine mevcut durumu sürdürmek isterler. Bu yüzden otoriter rejimler yeniliklerden uzak durmaya çalışırlar. Otoriter rejimler toplumu değiştirecek sosyal veya ekonomik planlamalar hedeflemediği için yaygın olmayan bir kamu yönetimini seçerler. Bu kamu yönetimi şekli, iktidar ve üst kademe bürokrat sınıfına keyfi yetkiler tanıyan, hukuki sınırlaması belirgin olmayan bir “patrimonyal” nitelikli bir yönetimdir.²⁰²

Otoriter rejimlerin en tipik özelliği keyfi iktidar yetkisine sahip bir lider ile bu yetkiye uygunluğunu sorgulamadan ekonomik veya psikolojik sebepler ile iş ortaklığı yaptığı kişilerin yönetim tekeline eline geçirmesidir. Bu kişilerin karakteristik özelliği ise iktidarı ele geçirebilme konusunda hırslı olmaları ve usulsüzlük, hile gibi uygulamalara alışık olmalarıdır.²⁰³

1.4.2.2.Otoriter Rejimlerin Sınıflandırılması

²⁰⁰ Lamia Mammadova, *Sovyet Sonrası Dönem Gürcistan ve Azerbaycan'da Demokratikleşme ve Otoriterleşme Eğilimleri* (Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi İngilizce Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora tezi) İstanbul 2016, s.43.

²⁰¹ Ahmet İnsel, s. 126.

²⁰² A: Faruk Mutlusu, s. 17.

²⁰³ David Spitz, *Antidemokratik Düşünce Şekilleri*, (Çeviren: Şiar Yalçın), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1996.

Otoriter rejimler çok farklı tiplerde karşımıza çıkabilmektedir. Askeri rejimlerden, tek parti rejimlerine kadar pek çok şekilde kendisini gösterebilir.

1) Askeri Diktatörlük

Ordu gücünün hâkim olduğu bir yönetimdir. İktidara kimin getirileceği ordu tarafından belirlenmektedir. Bu tarz rejimler genellikle, demokrasinin güçlü olmadığı ve sivil toplumun gelişmediği devletlerde ortaya çıkmaktadır. Askeri diktatörlüklerin bazıları yönetimde doğrudan yer alabilirken, herhangi bir tehdit olmadığı sürece kendilerini geri plana alarak ülke yönetimini bürokratik yöneticilere de bırakabilirler.²⁰⁴

2) Tek Partili Rejimler

Bu tip rejimlerin en tipik özelliği yasama yürütme ve yargı organlarının tek bir parti tarafından kontrol edilmesi ve işletilmesidir. Parti hükümet ve halk arasında daha doğrusu sistemle halk arasında körü işlevi gören bir örgüt konumundadır. Bu tarz bir sistemde çoğulculuk olmaz. Bu da tek partili sistemlerin muhalefeti kabul etmemesi demektir.²⁰⁵

3) Tek Lidere Dayanan Diktatörlükler

Bu tarz rejimlerde karizmatik bir liderin varlığı söz konusudur. Yani tek bir kişinin iktidarı şeklinde de tanımlayabiliriz. Bu rejim tipinde, dış tehlikelerin ülke bütünlüğünü tehdit etmesi ve ülkenin bu konudaki korkuları, rejimin altyapı unsurlarıdır. Lidere dayalı diktatörlüklerde rejim halkın desteğini alabilir. Liderler, toplum nezdinde bir desteği kazanabilmek için milli söylemlere yer vererek bağımsızlık gibi ideolojileri de kullanabilmektedirler.²⁰⁶Bu diktatörlük rejiminin belirgin bir özelliği olarak, liderin otoritenin kaynağı olması ve iktidarın gücünü lidere olan yakınlığı ve desteği ile sağlayabilmesi şeklinde ifade edebiliriz. Bu tarz rejimlerde devletin üst makamlarında liderin yakın çevresi yerleştirilmektedir.²⁰⁷

1.4.3. Demokrasi

1.4.3.1. Demokrasi Kavramı

²⁰⁴Alesker Aleskerov, s. 64.

²⁰⁵Tuğrul Korkmaz, "Türkiye'de Tek Partili Dönemin Toplum ve Siyaset Anlayışının Dünya Konjonktürü Bağlamında Değerlendirilmesi," *Akademik Barış Dergisi*, No:43, Haziran 2014, (ss.1-22), s.7.

²⁰⁶Alesker Aleskerov, s. 70.

²⁰⁷Tuğrul Korkmaz, s.7.

Demokrasi kavramının tarihi kökeni Eski Yunan'a kadar uzanabilir. Örneğin otokrasi, aristokrasi ve bürokrasi gibi sonu "krasi" ile biten kavramlar gibi demokrasi, yönetim veya iktidar anlamına gelen Yunanca kratos sözcüğünden gelmektedir. Demokrasi de "demos tarafından yönetimi" ifade etmektedir. Buradaki demos halkı temsil etmektedir. Yani demokrasi halk tarafından yönetim demektir. Fakat Yunanlılar demos kelimesini daha çok "çoğunluklar" ve "fakirler" için kullanmıştır. Kavramın kökenini göz önünde bulundurduğumuzda demokrasiyi basit şekilde "halk tarafından yönetim" şeklinde tanımlayabiliriz.²⁰⁸

Demos kavramı dönem dönem farklı anlamlarda kullanılmıştır. Bu da demokrasi kavramının farklı şekillerde tanımlanmasına sebep olmuştur. Ancak demokrasinin günümüze ulaşmış en genel tanımı, "*halkın kendi kendini yönetmesidir*". Daha açık bir ifadeyle halkın özgür, adaletli ve nizami bir seçim yoluyla halkın içerisinde iktidar sahibini seçebildiği yönetim biçimini ifade etmektedir.²⁰⁹

Demokrasiler vatandaşların kendi istekleri ile en üst seviyelerde siyasi düzenin oluşumuna ve iktidarın kullanımına katılabildikleri baskı ve zorbalığın olmadığı siyasal sistemler olarak kurumsallaşmışlardır.²¹⁰ Demokraside "özgürlük", "eşitlik", "adalet", "insana saygı" ve "akıl egemenliği" gibi değerler yer almaktadır. Bu değerler demokrasinin özünü oluşturmaktadır.²¹¹

Demokrasi iki şekilde tanımlanabilmektedir. Bu bağlamda iki farklı demokrasi teorisi vardır. Bunlar; Normatif ve ampirik demokrasi teorileridir.²¹² Normatif teori demokrasiyi, yukarıda tarihsel kökenine dayanarak tanımladığımız şekilde tanımlamaktadır. Yani "halk tarafından yönetim". Aynı zamanda "halk için yönetim" şeklinde de bir tanımlama yapmaktadır. Bu tanımlama ışığında Abraham Lincoln 'ün demokrasi için kullanmış olduğu ünlü tanım şöyledir: "*halkın, halk tarafından, halk için yönetimi.*"²¹³

²⁰⁸ Andrew Heywood, *Siyaset*, s. 125.

²⁰⁹ Murat Aktaş, "Demokrasi Kavramına Eleştirel Bir Bakış", *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3, No:1, Temmuz 2015(ss. 87-105), s. 90.

²¹⁰ Davut Dursun, *Siyaset Bilimi*, Beta Yayınları, İstanbul 2004, s. 174.

²¹¹ Sabri Büyükdüvenci, "Demokrasi, Eğitim ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 23, No:2, 1990(ss.583-597), s. 583.

²¹² Kemal Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş: Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku*, Ekin Yayınları, Bursa 2016, s. 103.

²¹³ Arend Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, (Çeviren: Ergun Özbudun ve Ersin Onulduran), Yetkin Yayınları, Ankara 1997, s. 11.

Normatif demokrasinin diğ er adı ideal demokrasidir. Çünkü bu teori temelde ideal bir demokrasi modelini arzulamaktadır. Baş ka bir de ğ iş le burada olması gerektiğ i gibi bir demokrasi modeli söz konusudur. Normatif demokraside halkın mutlak iradesi ile uyumlu olan bir yönetim söz konusudur. Yani bu demokrasi modelinde halkın tüm isteklerine cevap verebilen, uyumlu bir yönetimden söz edilmektedir. Burada toplum siyasi alan içerisindeki sorunların çöz ümlenmesinde rol alabilirken alınacak kararlarda da etkin olabilmektedir. Halk ile böylesine uyumlu ve iç iç e bir yönetimi Arend Lijhart şöyle yorumlamış tır, “böylesine halkın eğ ilimlerine tam olarak uyan bir yönetim hiç bir zaman olmamış tır ve belki de hiç olmayacaktır”. Arend ’in bu sözlerinden yola çıkarak, normatif demokrasi, demokratik olmak isteyen yönetimlerin hayallerini ifade eden bir idealler bütünüdür. Bu idealler demokratik olmak isteyen bir yönetim için inkâr edilemez ama demokrasiyi bu idealler doğ rultusunda tanımlamak da pek sağ lıkli olmamaktadır. Çünkü demokrasiyi normatif bir çerçevede tanımlayacak olursak, dünyada demokratik rejim kalmaz. Bu doğ rultuda, baş ka bir tanımlama yoluna gidilmiş ve ampirik demokrasi teorisi ileri sürülmüş tır.²¹⁴

Ampirik demokrasi modeli diğ er adıyla deneysel demokrasi teorisi, normatif demokrasiye karşı ortaya atılmış tır. Ampirik demokrasi, ideal olanın aksine var olan ile ilgilenmektedir. Ampirik demokrasi modelinde, demokratik olan yönetimlerin sahip olduğu ortak özellikler açıklanmaya çalışılır. Bu tarz yönetimlerde demokratik yönetimlerin ortak özelliğ i “tam bir demokratik duyarlılık değ il, nispeten çokça bir yurttaş grubunun uzun bir zaman boyunca arzularına cevap verebilmesidir”.²¹⁵ Robert Dahl, bu tip yönetimlere ideal yönetimlerden ayırabilmek için “poliarş i” adını vermiş tir. Poliarş i, Yunancada yönetmek ve birçok anlamlarına gelmektedir. Bu bağ lamda poliarş iyi çoğ unluğ un yönetimi olarak tanımlayabilmekteyiz. Diğ er bir ifadeyle poliarş i, tek parti ya da tek kiş i yönetimlerinden farklı bir modeli ifade etmek için kullanılmaktadır.²¹⁶

Poliarş i, çoğ unluğ un hâkimiyetini ve iktidar merkezlerinin birden fazla olduğu bir devlet modelidir. Diğ er yandan poliarş i, en ideal demokrasi olmasa da diğ er rejimler

²¹⁴ Kemal Gözler, s. 103.

²¹⁵ Kemal Gözler, s. 103.

²¹⁶ Robert A. Dahl, *On Democracy*, Yale University Press, New Haven and London 1998, s.45.

ile kıyaslandığında ideal demokrasiye en yakın siyasal rejimi ifade etmek için de kullanılmaktadır.²¹⁷

Dahl poliarşi olarak adlandırdığı demokrasinin özelliklerini şöyle sıralamaktadır:²¹⁸

- a) Yetişkin bireylere oy kullanma hakkının tanınması
- b) Siyasi liderler arasında rekabet hakkı
- c) İfade özgürlüğü
- d) Adil ve özgür seçimler
- e) Farklı kaynaklardan bilgilere ulaşabilme
- f) Örgütlenme ve örgüte katılabilme serbestliği
- g) Kamu görevi için seçilebilme hakkı
- h) Seçim yaparak beklentilerin ifade edilmesi ve kamusal düzeni oluşturma kabiliyeti.

1.4.3.2. Demokrasinin Temel Özellikleri

Demokrasinin en önemli özelliklerinden biri siyasi eşitliktir. Yani siyasi gücün olabildiğince adil bir şekilde dağıtılmasıdır. Bu gücü kimin dağıtacağı önemli bir sorudur. Daha doğrusu halkı kimin temsil edeceği demek yanlış olmayacaktır. Bunun en basit cevabı “demos” yani halktır. Halk total olarak tüm insanları kapsar, yani ülke nüfusunun bütünüdür.²¹⁹

Demokrasinin diğer önemli bir özelliği de siyasi seçimler ve siyasi katılımıdır. Siyasi hayata dâhil olma konusunda siyasi tercih serbestliği önemli bir unsurdur. Demokratik rejimlerde bireyler istedikleri siyasi partiye iştirak edebilir, yine istediği partiye oy verebilir ve istediği şekilde düşünebilmektelerdir. Demokratik rejimlerde seçimler serbest ve düzenli aralıklar ile yapılması gerekir. Bu sebeple seçimlerin adil olmasının yanında genel oy, eşit oy, gizli oy ve açık seçim ilkeleri esas alınmalıdır. Diğer yandan, demokratik bir rejimde “etkin siyasi makamlar” halk tarafından seçim ile belirlenmelidir. Farklı siyasi partilerin varlığı ve muhalefete iktidar olabilme fırsatının verilmesi de demokrasinin özellikleri arasındadır. Muhalefetin varlığı seçimlerin

²¹⁷ Annie M. G. Schmidt, *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, (Çeviren: M. Emin Köktaş), Vadi Yayınları, Ankara 2002, s. 208.

²¹⁸ Mehmet Güneş, *Bir Siyasal Rejim ve Demokrasi Uygulaması Olarak: Vesayetçi Demokrasi* (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora tezi) Ankara 2011, s. 35.

²¹⁹ Andrew Heywood, *Siyaset*, s. 126.

demokratik olabilmesi açısından oldukça önemlidir. Çünkü seçimlere birden fazla muhalif partinin katılması demokrasinin göstergesidir. Aksi takdirde tek partili bir rejim, demokratik olma şansını baştan kaybetmektedir. Demokratik rejimlerde düşünce özgürlüğü, basın özgürlüğü, söz özgürlüğü gibi kamusal haklar tanınmalı ve güvence altına alınmalıdır. Bu haklar halka tanınması seçimleri demokratik bir hale getirmektedir.²²⁰

Ampirik demokrasi teorisine göre saptamış olduğumuz bu özellikler, demokrasinin asgari özellikleridir. Bu özellikler bir demokrasi için söyleyebileceklerimizin sadece bir kısmını oluşturmaktadır. Ancak bu özellikleri taşıyan rejimleri, demokratik olarak nitelendirme şansımız oldukça yüksektir. Ampirik demokrasi teorisinin, demokrasi için kabul ettiği bu özellikleri ele alarak demokrasiyi şu şekilde tanımlayabiliriz: “Demokrasi, etkin siyasal makamların, düzenli aralıklarla tekrarlanan, birden fazla siyasal partinin katıldığı, muhalefetin iktidar olma şansına sahip olduğu serbest seçimlerle belirlendiği ve temel kamu haklarının tanınmış ve güvence altına alınmış olduğu bir rejimdir.”

1.4.3.3. Demokrasi Tipleri

Günümüzde, egemenliğin kullanılması bakımından demokrasinin üç ayrı uygulanış tipi vardır. Bunlar; Doğrudan demokrasi, Temsili demokrasi ve Yarı-Doğrudan demokrasidir.

a. Doğrudan Demokrasi

“Doğrudan hükümet” olarak da bilinen “doğrudan demokrasi” toplumun egemenliğini direkt olarak kullandığı demokrasi tipidir.²²¹ Doğrudan demokrasi, pratikte ideal demokrasiye en yakın olan demokrasi tipini ifade etmektedir. Bu demokrasilerde devlet ile ilgili kararlar halk tarafından alınmaktadır. Bu kararları halk bir aracı temsilci olmadan kendisi alır. Bu nedenle en ideal demokrasi tipi olarak nitelendirilmektedir. Fakat bu demokrasi tipi daha çok az nüfuslu bölgelerde ve coğrafi olarak da küçük bölgelerde uygulanabilmektedir. Çünkü fazla nüfuslu ve geniş coğrafi bir bölgede toplumun bir araya gelerek kararlar alması doğal olarak zorlaşmaktadır. Mesela Roma Devleti coğrafi büyüklüğü ve genişleyen nüfusu ile demokrasiden iraklaşmıştır.

²²⁰ Kemal Gözler, s. 104

²²¹ Kemal Gözler, s. 106

Tarihsel olarak incelediğimizde doğrudan demokrasi Eski Yunan'da görülmüş, ancak günümüzde sadece İsviçre'nin Glarus, Appenzell kantonlarında uygulanmaktadır.²²²

b. Temsili Demokrasi

Temsili demokraside halk egemenliğini kendi seçmiş olduğu temsilcilere bırakmaktadır. Başka bir deyişle bu tip demokrasilerde halk egemenliğini doğrudan kendisi kullanmamaktadır. Halkın seçmiş olduğu temsilciler bu egemenlikleri halk adına kullanmaktadırlar. Temsilciler halkı temsilen siyasi faaliyetlerde rol alarak, siyasi işlevleri yerine getirirler. Günümüzde uygulanan demokrasinin şekli Temsili demokrasidir. Ayrıca Temsili demokrasi modern devletlerin ortaya çıkışı ve nüfusların büyümelerine paralel olarak ortaya çıkmıştır ve demokrasinin geniş toplumlarda uygulanabilirliğini sağlamıştır. Diğer yandan dünyada istikrar sağlamış çoğu demokrasilerin temsili demokrasiler olduğunu söyleyebiliriz.²²³Günümüzde bu tip demokrasilere örnek olarak Türkiye, Almanya, İngiltere gibi ülkeleri gösterebiliriz.

c. Yarı- Doğrudan Demokrasi

Yarı-doğrudan demokrasi, temsili demokrasi ve doğrudan demokrasinin bir sentezidir. Çünkü yarı-doğrudan demokrasilerde kullanılan demokrasi halk ve temsilciler arasında bölünmektedir. Egemenliğin kullanımı konusunda seçimle göreve getirilen temsilciler yetkilendirilmektedir. Daha doğrusu seçim ile göreve gelen makamlar yer almaktadır. Ama bazı durumlarda halk egemenliğini referandum, halk vetosu ya da halk teşebbüsü aracılığıyla doğrudan kullanmaktadır.²²⁴

1.5.Siyasal Sistemler Arası Karşılaştırma

Rejimler hakkında vermiş olduğumuz kısa bilgilerden sonra, bu rejimleri birbirleriyle karşılaştıracak olursak;

Totaliter rejimlerde devlet kontrolü dâhilinde ve devletin ideolojik hedeflerini gerçekleştirebilme noktasında olsa da toplumun örgütlenmesi ve siyasi hayata katılmalarına olanak sağlanırken, otoriter devletler toplumu siyasi hayattan uzak tutmak isterler. Mesela Faşist sistemlerde insanların siyasi hayata katılmaları devlet denetimi altında sağlanırken, Sovyet Rusya gibi sosyalist devletlerde insanların siyasi hayata

²²² Kemal Gözler, s.90.

²²³ Atilla Yayla, *Siyaset Bilimi*, Adres Yayınları, Ankara, 2016, s. 147-148.

²²⁴ Kemal Gözler, s. 289-296.

katılımını sınıfsal gruplar yoluyla fakat devlet denetimi ile sağlanmıştır. Çünkü totaliter sistemlerde ideolojik hedeflerin gerçekleştirilmesinde topluma düşen görevler vardır.²²⁵ Demokrasiye baktığımızda ise bireyler siyasi hayata otoriter ve totaliter sistemlerin aksine daha kolay bir şekilde katılabilmektedir.

Siyasal sistemlerde lider ve liderin nasıl seçildiği noktasında da farklılıklar mevcuttur. Demokraside halk kendini yöneteceği kişiyi seçimle iş başına getirmektedir. Dolayısıyla burada halkın doğrudan bir şekilde siyasi lideri seçtiğini söyleyebilmekteyiz. Fakat totaliter ve otoriter sistemlerde özellikle bireyler siyasi hayattan olabildiğince uzak tutulmaya çalışılmaktadır. Toplumsal hayata saygı noktasında şüphesiz en ideal sistem demokrasidir. Çünkü totaliter ve otoriter sistemlerde halk yoğun bir şekilde devletin kontrolüne tabi tutulmaktadır. Öyle ki otoriter sistem siyasi alanlar dışında topluma birtakım özgürlükler tanırken; totaliter sistemlerde halkın siyasi ve sosyal yaşamlarında kısıtlamalar mevcuttur. Totaliter sistemi, demokratik ve otoriter rejimlerden ayıran en önemli özelliği tek boyutlu bir ideoloji söylemidir. Çünkü halkı bir ideoloji çerçevesine sığdırmak demokratik ya da otoriter devletlerin nitelikleri arasında değildir. Siyasal sistemlerin unsurlarından bahsederken muhalif partilerden bahsetmiştik. Demokrasinin belki de en önemli özelliği olarak birden fazla farklı muhalif partilerin varlığını kabul etmesini gösterebiliriz. Bu noktada otoriter ve totaliter rejimler birbirine benzemektedir. Çünkü iki sistem de muhalif partilerin varlığını kabul etmemektedir. Hatta totaliter sistem daha da ileri giderek toplumdaki muhalif kesimi kötü diğerlerini ise iyi olarak adlandırmaktadır.

²²⁵ A. Faruk Mutlusu, s. 89.

İKİNCİ BÖLÜM

2. STALİNİZM DÖNEMİNİN BASKI VE ŞİDDET POLİTİKALARI

2.1. Rusya’da Bolşevik Devrimi

2.1.1. Devrim Öncesi Rusya’da Yaşananlar

Yirminci yüzyılın ortalarına doğru patlak veren Bolşevik Devrimi, dünya tarihinin en önemli olayları arasında yerini almaktadır. Devrimin öncesindeki sebepler ve sonrasında oluşan çıktılar ele alındığında bu devrim sadece Rusya devletini değil tüm dünyayı etkisi altına alan bir olay olarak tarihi sahnede yerini almıştır. Bolşeviklerin liderliği ile Rusya için bir dönüşüm süreci başlamıştır. Tabii bu devrime giderken Rusya İmparatorluğunda meydana gelen tüm olaylar bu devrimi hazır hale getirmekteydi.²²⁶

Rusya, II. Nikolay (1894-1917) yönetimindeyken patlamak üzere olan bir bomba gibiydi. 1861’de serfliğin ortadan kaldırılması ile beraber köy toplumu dağılmış ve köyden ayrılan topraksız köylüler iş bulabilmek için şehirlere akın etmeye başlamışlardır. 1880’lerde sanayileşme hız kazanmış ve böylece şehirlere gelen köylüler de iş sahibi olabilmişlerdir. Ancak işçi maaşlarının düşük olması işçileri huzursuz etmiştir. Aleksandr III döneminde işçilerin problemlerine yönelik düzenlemeler yapılsa da işçi sorunları giderek artmıştır. Diğer yandan serfliğin kaldırılmış olması köylüye toprağına kavuşacağı umudu vermişti fakat bu bir türlü gerçekleşmiyordu. Böylece 1890’lardan itibaren temelde sosyal ve ekonomik problemlerin olduğu bir takım protestolar başlamıştır.²²⁷ 20. yüzyıla gelindiğinde yeryüzünün altıda birine sahiplik eden ve yüz otuz beş milyonluk nüfusunun yüzde doksanının köylerde yaşam sürdüğü Çarlık Rusya, ekonomik, sosyal ve siyasi krizler içerisinde, adeta boğulan büyük bir İmparatorluk haline gelmiştir.²²⁸ 1900 ve 1903 yılları arasında yaşanan ekonomik kriz ile birlikte Rusya’nın ekonomisi çöküşe geçmiş; enflasyon oranları düşmüş, üretim de bu kötü şartlara paralel olarak düşüşe geçmiştir. Kötü ekonomik şartların en olumsuz çıktısı ise halkın yaşam şartları üzerine olmuştur.²²⁹ . Bu krizin hemen ardından 1904’te

²²⁶ Füsün Kara, ‘‘1917 Bolşevik İhtilali’ndeki Hayal Kırıklığı ve Türkistan Türkleri’’, *TDAV Dergisi*, No:205, Ağustos 2013(ss. 9-24), s.10.

²²⁷ Kezban Acar, *Orta Çağ’dan Sovyet Devrimi’ne Rusya*, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s. 319-320.

²²⁸ Alesker Aleskerov, s. 177.

²²⁹ Alesker Aleskerov, s. 177.

başlayan Rus- Japon savaşı da Rus ekonomik hayatını daha da kötüye götürmüştür. İki ülke arasındaki savaş kıvılcımı Rusya'nın Çin'e doğru genişleme eylemleri ile ortaya çıkmıştır. Rusya 1895 yılında Mançurya'ya iktisadi amaçlar doğrultusunda Rus-Çin bankasının kurulmasına öncülük etmiştir.²³⁰ Ardından 1898'te Rusya Çin'in Port Arthur limanını ele geçirmişlerdir ve 1897'de başlamış oldukları "Trans- Sibirya" demiryolu inşasını 1903'te bitirmişlerdir. Böylece Rusya, bu önemli limanda etkinliğini gittikçe kuvvetlendirmiştir.²³¹ Fakat 1903'e gelmeden önce 1900 yılında Rusya Yietuan isyanı bastırmayı sebep göstererek Mançurya'yı işgal etmiştir.²³² Bu durum Rusya'nın Uzak Doğu'ya yayılmasının bir göstergesi olmuştur. Bu durumdan rahatsız olan ülke ise Japonya olmuştur. Japonya Rusya'nın bu yayılcı hareketini engellemeye karar vermiş ve Rusya'ya savaş ilan etmiştir. Böylece 1904 yılında Rus-Japon savaşı başlamıştır.²³³

Rusya ve Japonya arasındaki savaş yaklaşık on sekiz ay sürmüştür. Rusya için gerek karada gerekse havadaki çarpışma büyük bir hayal kırıklığı ile sonuçlanmıştır. Japonya Liaotung yarımadasına askerlerini yerleştirerek Rusya'yı karada yenilgiye uğratmıştır. Diğer yandan Port Arthur Limanında bulunan Rus donanmasına da bir yenilgi yaşatarak bu donanmayı da yok etmiştir. Bunların üzerine Rusya Baltık donanmasını Uzak Doğu'ya göndermiş fakat Japonya bu donanmayı da yok etmiştir. Sonuç olarak Rusya, 1905 yılında Portsmouth barışını imzalayarak Japonya karşısında yenilgisini kabullenmiştir.²³⁴ Rusya'nın kendisinden daha güçsüz olarak gördüğü Japonya karşısında yenilmesi, Rusya'da mevcut olan iç sorunların daha da artmasına sebep olmuştur.²³⁵ Rusya'nın Japonya karşısındaki büyük yenilgisi ile beraber ülkede değişim ve dönüşüm taleplerinin sesleri de duyulmaya başlamıştır.²³⁶ Savaş sonrası Liberal-Burjuva sınıfından insanlar parlamenter yönetim tarzı yönündeki isteklerini duyurmaya başlamıştır.²³⁷ Böylece Rusya'nın uzun süredir iç sorunlar içerisinde

²³⁰ Merve Suna Özel Özcan, Ravshan Goziev, "XIX. Yüzyılda Doğu Asya'da Rus-Japon İmparatorluklarının Güç Mücadelesi", *Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi* 1, No:2, 2019(ss. 46-65), s. 60.

²³¹ Nesrin Sarıahmetoğlu, Nadir Devlet ve Esra Hatipoğlu, *Rusya Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2013, s. 175.

²³² Merve Suna Özel Özcan, Ravshan Goziev, s. 60.

²³³ Nesrin Sarıahmetoğlu, s. 175.

²³⁴ Fahir Armaoğlu, s. 94.

²³⁵ Mustafa İnce, *Bolşevik Propagandasına Karşı Bir Uyarı Aracı: Bildiriş Gazetesi (1930-1931)*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, Doktora Tezi) İstanbul 2016, s.7.

²³⁶ Nadir Devlet, *Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi (1905-1917)*, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s.111.

²³⁷ Alesker Aleskerov, s. 177.

boğulması ve halkının memnuniyetsiz tavırlarının üstüne bir de Japonya karşısında aldığı yenilgi; Rusya’da 1905 Devrimi’ne giden kapıyı aralamıştır.²³⁸

Savaşın beklenen zaferi getirmemesi sonucunda muhalefet, çok geçmeden Rusya’nın yerel hükümet konseylerinin liberal üyeleri etrafında eyleme geçmeye başlamıştır. Liberal politikacılar, seçilmiş olan yerel konseylerin şehirlerde “duma” köylerde ise “zemstvo” adını almışlardır. Japonya ile savaş ve üzerine yaşanan toplumsal huzursuzlukların neticesinde 6-8 Kasım 1904’te Zemstvo kongresi toplandı ve Çar’a yasama meclisi oluşumu ile ilgili taleplerini ulaştırmak için tüm kamu kuruluşlarından dilekçe yazmaları gerektiği belirtilmiştir. Başlarda az sayıda üyeleri bulunan meclis yavaş yavaş üye sayısını arttırarak genişledi ve Liberaller artık işçi eylemlerini de bu mücadeleye katmakla ilgilendiler. Bu doğrultuda potansiyel olarak gördükleri Rus Ortodoks Papazı Georgi Gapon’u da dilekçe yazması konusunda ikna etmişlerdir.²³⁹ 9 Ocak 1905’te Gapon’un önderlik ettiği çok sayıda işçi hayat ve iş koşullarını Çar’a ifade edebilmek amacıyla Kışlık Saraya doğru yola çıkmışlardır. Papaz Gapon 1903’te St. Petersburg Şehri Fabrika ve Maden İşçileri Meclisi’ni inşa etmiştir. Sosyalist Marksist teorileri esas alan bu örgütlenmenin 1905 yılında üye sayısı yaklaşık yirmi bin olmuştur. St. Petersburg polisi ve valisi ile bağlantılarından kuvvet alan Gapon bu gücü işçilerin lehinde kararlar alınması için kullanmaya çalışmıştır. Fakat başarılı olamayınca 3 Ocak’ta bir grev çağrısında bulunmuştur. Bu grev süresince St. Petersburg iş gücünün yaklaşık üçte ikisi işi bırakmıştır. Bu grev de başarı sağlamayınca Gapon üç yüz binden fazla işçinin imzasını alarak bir dilekçe oluşturmuştur. Dilekçede işçiler içinde buldukları kötü yaşam koşullarını dile getirmişler, konuşma, düşünce, ibadet ve dernek özgürlüğü gibi temel kişi hak ve özgürlüklerini talep etmişlerdir. Diğer yandan ekonomik düzenlemeler ve vergi borçları ile ilgili talepler de bu dilekçede yer almıştır.²⁴⁰

Bu noktada Georgi 21 Ocak 1905 tarihinde Çar’a bir mektup göndermiştir:²⁴¹

“Efendim! Bakanlar devletin gerçek vaziyetini size göstermiyorlar. Onlar sizi aldatıyorlar. Halk size inanıyor. Yarın Kış Sarayı önüne saat ikide isteklerimizi size bildirmek için

²³⁸ Merve Suna Özel Özcan, Ravshan Gozıev, s. 63.

²³⁹ Geoffrey Swain, *Rus Devrimi’nin Kısa Tarihi*, (Çeviren: Mert Büyükkarabacak), İletişim Yayınları, İstanbul 2019, s. 29- 30.

²⁴⁰ Kezban Acar, “1905 Rus Devrimi’nin Genel Bir Değerlendirmesi”, *Disiplinlerarası Çalışma Dergisi* 13, No:24, 2008(ss. 79-98), s. 90.

²⁴¹ Vefa Kurban, *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Tarihi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2020, s. 421-422.

geleceğiz. Hiçbir şeyden korkmamanızı, ben işçilerin ve arkadaşlarımın temsilcisi olarak, şahsınıza dokunulmayacağı hakkında size garanti veriyorum”.

22 Ocak'ta Gapon öncülüğünde iki yüz bin kişinin oluşturduğu bir grup ellerinde haçları alarak Çar'ın sarayına doğru ilerlemeye başlamışlardır. Gapon ise Çar'a sunacağı dilekçeyi yanında götürmüştür. Bu dilekçede işçilerin talepleri yer almıştır. Yürüyüştekiler Çar'ın sarayına yaklaştıklarında “Tar Çar'ı Korusun” sesleri yükselmiştir. Fakat saraya geldiklerinde askerlerin ateş ile karşılık vermeleri sonucu yaklaşık beş yüz kişi ölmüş ve binlerce insan yaralanmıştır. Yaşananlar Rusya'nın tarihine “Kanlı Pazar” olarak kaydedilmiştir. Böylece Gapon'un amacı gerçekleşmemiş ve göstericilerin çoğu sosyalist kesime geçmeye başlamıştır. Daha da önemlisi Rusya için 1905 ihtilali artık başlamıştır.²⁴²

Bu devrim Rusya'nın deneyimlediği ilk ihtilal olmuştur. Bu devrimin altında yatan sebepler ile ilgili Rusya'nın Ekonomi Bakanı Witte'nin 13 Ekim 1905 tarihinde Çar'a yazmış olduğu mektup oldukça önemlidir. Bakan'ın ifadelerine göre bu devrimin sebepleri Rusya'nın uzun süredir içerisinde bulunduğu huzursuz ortamdı. “*Rusya toplumunun düşünen kesimlerinin ideolojik talepleri ile halkın yaşantısı arasındaki bozulmuş bağdı*”. Ona göre, Rusya'da var olan rejimin süresi dolmuştu ve sivil özgürlükler üzerine oturmuş kanunla yönetime ihtiyaç vardı.” Rusya halkı için ümit ettiği yaşam koşulları sağlanmalıydı. Bunun için ilk olarak halkın seçmiş olduğu temsilcilerin oluşturacağı bir “Devlet Duma'sına” ihtiyaç vardı. “Devlet Duma'sı” bireylere düşünce, basın ve toplantı yapabilme özgürlüğü tanımalıydı. Bu noktada Hükümet, Duma'nın aldığı karar ve eylemlere müdahale etmemeli ve halkın lehine olacak ekonomi politikalarını takip etmeliydi.²⁴³

Rusya'da grevler ve protestolar devam ederken devrim sesleri ülkenin her yerine yayılmaktaydı. Bu durum karşısında Çar II. Nikolay 17 Ekim 1905 Manifestosunu ilan etmiştir. Manifestoda Çar, halka yeni düzenlemeler sunmuştur. Manifestonun genel çerçevesi şunları içermektedir:²⁴⁴

- a) Çar, halka bireysel dokunulmazlık hakkı, düşünce, toplantı yapabilme ve dernekler kurabilme özgürlüğü gibi temel ilkeleri esas alan kişisel özgürlükleri tanımaktaydı.

²⁴² Nesrin Sarıahmetoğlu, s. 169.

²⁴³ Kezban Acar, *Orta Çağ'dan Sovyet Devrimi'ne Rusya*, s. 339.

²⁴⁴ Mustafa İnce, s. 8.

- b) Hükümetin alacağı her türlü kanun ile ilgili Devlet Duma'sının fikrini alması ve hükümetin denetlenmesi noktasında seçim yolu ile halkın katılabilmemesinin mümkün olacağı.
- c) Seçim hakkını elinde bulundurmayan toplumsal sınıflara kanunlar nezdinde seçim hakkının tanınması ve en yakın zamanda seçimlerin yapılacağı. (İşçi sınıfına seçim hakkının tanınması)

Yayımlanan manifestonun asıl amacı protestoları yatıştırmak ve rejimi ayakta tutabilmektir. Fakat manifestoda vaat edilenler tam anlamıyla gerçekleşmemiş ve protestolar kaldığı yerden devam etmiştir. Böylece manifesto devrimci hareketi bir hamlede sonlandırmayı başaramamıştır.²⁴⁵ Manifesto, otokrasinin yetkilerine sınır getirmiş ve halka bir takım hukuki hakları da vermiştir.²⁴⁶ 23 Nisan 1906 tarihinde bir Anayasa oluşturulmuştur. Anayasada devlet kurumlarının işleyişi hakkında hükümler ve vatandaşların hal ve özgürlükleriyle ilgili kanunlar yer almıştır.²⁴⁷ Manifestonun getirmiş olduğu bir diğer yenilik de Duma'nın oluşumu olmuştur.²⁴⁸ 1906 yılında Duma açılmış fakat bu da ülkedeki problemleri çözmede yetersiz kalmış ve ardından Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ile ülke bir başka sorun ve ihtilale kapı aralmış olmuştur.²⁴⁹

Çar II. Nikolay'ın birtakım özgürlükler vaat ettiği ve Rus Meclisi'ni yani Duma'yı açması bile ülkedeki hareketliliği durduramamıştır. Duma'nın açılmış olması fikir akımlarının faaliyetini kolaylaştırmış, diğer yandan çatışmalar da artarak devam etmiştir. Böylece hükümet ile meclis arasında tartışmalar başlamış ve Rusya'daki ihtilalci fikirler eksenini yeni taraftarlar edinmeye başlamıştır.²⁵⁰ 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı Çar II. Nikolay'ın orduya genel seferberlik ilanında bulunması ve Almanya'nın Rusya'ya savaş açması üzerine başlamıştır. Savaşın başlarında Rusya halkı milli bir heyecan duygusu yaşamış ve Duma'da hemen hemen tüm partiler savaşa destek göstermiştir. Rusya halkı kısa vadeli bir zafer umudu içerisine girmiştir. Böylece ülkedeki grevler durmuş ve binlerce insan gönüllü olarak askerlik yapmak istemiştir. Fakat savaş süresi beklenenin aksine daha uzun sürmüştü ve bu da ülkedeki sosyal

²⁴⁵ George Vernadsky, *Rusya Tarihi*, Selenge Yayınları, İstanbul 2009, s. 329-330.

²⁴⁶ Sibel Akgün, Atif Abbasov, "Ekim 1917 Bolşevik İhtilali'ni Hazırlayan Süreç ve Rus Olmayan Azınlıkların Durumu", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 7, No. 1, 2020(ss. 1-17), s. 8.

²⁴⁷ Alesker Aleskerov, s. 178.

²⁴⁸ Sibel Akgün, Atif Abbasov, s. 8.

²⁴⁹ Kemal Beydilli, *Rusya*, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2008, s. 258.

²⁵⁰ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s. 532.

ekonomik problemlerin daha da artmasına sebep olmuştur. Büyük çiftlik sahiplerinin kredi borçlarını ödeyemez hale gelmiş, üretim gerilemiş ve tahıl fiyatları artmıştır. Rusya'nın ekonomisi savaş içerisinde müttefiklerinden gelen krediler ile desteklenmiştir. Diğer taraftan işçilerin askere alınması üretimi aksatmış, hammadde fiyatlarındaki artış da iktisadi sıkıntıları büyüterek paranın değer kaybetmesine neden olmuştur. Ayrıca kaybedilen topraklar üzerindeki fabrikaların yıkımı gerçekleşmiş, köylüler bölgeden uzaklaştırılmış hammadde ve tahıllar ordunun eline geçmiştir.²⁵¹ Savaşla birlikte mevcut olan problemler geçici bir süre unutulmuş gibi görünmüştür. Rus birlikleri tarafından kazanılan birkaç başarı halkın heyecanını arttırmıştır. Ancak bu durum kısa süre içerisinde değişmiştir. Sırasıyla gelen yenilgiler Rusya'nın hayal kırıklığı ve huzursuzluğunu tekrar hatırlamasına neden olmuştur. Savaş Rusya'ya maddi olarak da ağır gelmiştir. Diğer yandan hükümet ve komuta kademesi arasında casusluk söylemleriyle de sorunlar artmış ve Rusya'nın savaşın başında sahip olduğu heyecan bitmeye başlamıştır.²⁵²

1915 yazı itibariyle cephede ardı arkasına yenilgiler gelmeye başlamış ve burjuva muhalefeti itirazlara ve grevlere yeniden başlamıştır. İlk başlarda iktisadi problemlerden kaynaklı başlayan grevler kısa süre içerisinde siyasi bir boyut kazanmıştır. Hatta 1916 başlarında savaşın son bulması için sesler yükselmiştir.²⁵³

Savaşın getirmiş olduğu ekonomik problemlerin yanında devrim taraftarları da kendini göstermeye başlamıştır. Fakat hükümetin devrimcileri durdurmak için müdahalesi gecikmemiştir. Zaten savaşın başlamasıyla Çar yanlılarının varlığı, devrimci hareketleri zorlamıştır. Hükümet kendisine karşıt haber ve yayınların yapıldığı gazeteleri kapattırılmış ve hapis cezası ile yargılanan Lenin İsviçre'ye kaçarak, ileride Bolşevizm'in idari merkezi olarak tanınan Bern'e yerleşmiştir.²⁵⁴ Ocak 1917'ye geldiğinde ülkedeki hayat koşulları artık tahammül edilemeyecek duruma gelmiştir. Ekonomik kriz öyle bir noktaya yükselmiş ki emekçi halk, özellikle de şehirlerdeki işçiler et, yağ ve hatta ekmek bile bulamaz olmuşlardır. Duma'nın ve belediyelerin çabalarına rağmen mevcut hal daha da kötü bir hale dönüşmüştür. Halk hatta ordu bile

²⁵¹ Nadir Devlet, s. 216-217.

²⁵² Voline, *Rus Devrimleri*, (Çeviren: Ramazan Macit), Babil Yayınları, İstanbul 2000, s.49.

²⁵³ Oskar Anweiler, *Rusya'da Sovyetler (1905-1921)*, (Çeviren: Temel Keşoğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1958, s. 144.

²⁵⁴ E.H. Carr, *Rusya Tarihi Bolşevik Devrimi 1 (1907-1923)*, 4. Baskı, (Çeviren: Orhan Suda), Metis Yayınları, İstanbul 2012, s. 71.

kıtlığa mahkûm edilmiştir.²⁵⁵ 1917 yılında yiyecek problemi iyice artmış, enflasyon artmış, fabrikalar kapatılmış ve kaçak asker sayısı ciddi sayılara ulaşmıştır. Yani halk içerisinde huzursuzluk günden güne artmış bu da paralel olarak hükümete olan tepkileri de arttırmıştır. Savaş koşullarının bu denli kötü olması Çarlık Rejiminde çatlaklar oluşturmuştur. 23 Şubat 1917 tarihinde Petrograd'da açlık isyanları patlak vermiştir. İsyana katılan grevde olan işçi sınıfından destek görmüştür. Bunun üzerine hükümetçe toplantılar düzenlenmiştir. Duma, Çar'ın görevinin sonlanmasını istemiştir. Geçici komite de aynı yönde karar almıştır.²⁵⁶

Savaş sonunda Rusya ağır bedeller ödemiştir. Çarlık Rusya savaş sonunda topraklarını kaybetmiş, köylünün sahip olduğu gıda tükenmiş, binlerce insan hayatını kaybetmiş, köyler şehirler yıkıma uğramış, sanayisinin üçte birini kaybetmiş ve iktisadi zayıflama ile ekonomik kriz içerisine girmiştir.²⁵⁷ Birinci Dünya Savaşı'nı kazanmak ümidiyle giren Çarlık Rusya'da özellikle Almanya cephesi karşısında aldığı ağır mağlubiyetlerle halk içerisindeki huzursuzluklar tekrar canlanmıştır. Bu da Çarlık iç siyasetinin halktan iraklaşması ile savaşın sonucunda alınan ekonomik ve manevi yıkım, 1905'te meydana gelen ihtilalin 1917 devrimi ile devam etmesine neden olmuştur.²⁵⁸

2.1.2. Bolşevik Devrimi

2.1.2.1.Şubat Devrimi

Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru "*Gittikçe Rusya çok farklı bir ülkeye dönüşüyordu. Artık Romanovlar Çar sülalesinin sonunu getirecek Ekim 1917 Bolşevik devrimine giden yol açılmıştı.*"²⁵⁹ Genel olarak Rusya yukarıda anlatılanlar ile böyle bir hava içerisinde 1917 Devrimi'ne girmiştir. Şubat devrimi, Birinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu yokluk ve kıtlık gibi zor yaşam koşullarına artık dayanamayan Petrograd sakinlerinin sokaklardaki grevleriyle başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın umulmadık yenilgisi, ülke içerisindeki huzursuzluk ve ayaklanmaları daha da arttırmıştır. Savaşın halk üzerindeki olumsuz çıktıları, ihtilalcilerin işlerini kolaylaştırmıştır ve sosyalist kitlelerin bir araya gelmesine neden olmuştur. Savaşa yüksek miktarda paralar harcanmıştır bu da toplumun gelir dengesini bozmuştur. 1917 yılına girerken Rusya'daki

²⁵⁵ Voline, s.50.

²⁵⁶ Tadeusz Swietochowski, "1920 Öncesinde Rus Azerbaycan'ında Milli Kimliğin Yükselişi ve Edebi Dil Politikası", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 22, No: 34, Ekim 2003(ss. 3-10), s. 123.

²⁵⁷ Sibel Akgün, Atif Abbasov, s.11.

²⁵⁸ Taha Akyol, *Sovyet Rus Stratejisi ve Türkiye*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1976, s. 42.

²⁵⁹ Sibel Akgün, Atif Abbasov, s.8.

iç durum daha da kötü bir hal almış ve 23 Şubat- 8 Mart tarihlerinde başlayan sokak gösterileri 25 Şubat- 10 Mart tarihlerindeki gösteriler ile bir ihtilale dönüşmüştür.²⁶⁰ Devrimin en önemli olayı 26-27 Şubat tarihlerinde Petrograd Garnizonunun birtakım birliklerin hareketleri bastırmak yerine devrimcilerin safına geçerek devrimi desteklemiş olmalarıdır.²⁶¹

1917 Rusya için artık Çar'ın ülkeyi yönetemediği, ordunun ve halkın sıkıntı içerisinde olduğu bir dönemdir. 1917'nin eski takvimi ile şubat ayında artık Çar'ın ülkeyi yönetemediği aşikârdır. Böylece orduda başkaldırmalar ve şehirlerde yağmalama hareketleri kendini göstermiştir. Hep bir ağızdan Çar'ın istifa etmesi yönünde sesler yükselmiştir.²⁶²

27 Şubat (12 Mart) 1917 tarihinde Petrograd'da ekmeğin temin etme sorunu sebebiyle halk ayaklanmış ve ordunun da bu ayaklanmaya dâhil olması ile beraber ayaklanma bir ihtilale dönüşmüştür. Aynı gün içerisinde Duma "İlerici Blok", "Geçici Devlet Duma'sı Komitesi" oluşturularak iktidarı ele almıştır. Ardından Asker Vekilleri Sovyeti (İşçilerin ve Askerlerin Sovyeti) inşa edilmiştir. Sovyet ve Duma yetkilileri arasında iki günlük bir toplantı süreci olmuş ve sonucunda 14 Mart'ta liberal yapıda geçici bir hükümet oluşturulmuş ve Çar'ın istifası yönünde karar alınmıştır.²⁶³ Geçici hükümetin kurulmasının ardından Çar II. Nikolay iktidarlık tahtından ayrılmıştır.²⁶⁴ Bu da üç asırdan fazla bir süredir yönetimi elinde bulunduran Romanov Hanedanlığının son bulunduğu anlamına gelmiştir.

Eski rejimin ortadan kalkması sonucu akıllardaki soru bundan sonra ne olacağı ile ilgili olmuştur. Ülkeyi yönetecek olan iki güç dikkatleri çekmiştir. Bunlar; Çar'ın feshini geri çevirerek çalışmalara devam eden Duma ve Petrograd Sovyeti olarak bilinen Petrograd İşçi ve Asker Vekilleri Sovyeti isimli yapıydı. Duma, resmi bir hükümet oluşturulana kadar geçici bir komite ile olayların kontrolünü sağlamak ve düzeni sağlamaktan yana olmuştur. Sendika önderlerinden, komünist eylemcilerden ve entelektüellerden oluşan Sovyet grubu ise, iki kademeli Marksist devrim ilkesine bağlı

²⁶⁰ Nahide Şimşir, *Rus Devleti Tarihi (XVI. – XX. Yüzyıllar)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 159-160.

²⁶¹ Alexander Rabinowitch, *Devrimin Doğru Petrograd Bolşevikleri ve 1917 Temmuz Ayaklanması*, (Çeviren: Serpil Pehlivan), Yordam Kitap, İstanbul 2014, s. 28-29.

²⁶² Bilsay Kuruç, "100. Yılında Ekim Devrimi", *İktisat ve Toplum Dergisi*, No:84, Ekim 2017(ss. 15-22), s. 18.

²⁶³ Serpil Sürmeli, *Türk- Gürcü İlişkileri (1918-1921)*, Halk Kitabevi, Ankara 2001, s. 1.

²⁶⁴ Zeki Velidi Togan, *Türklüğün Mukadderatı Üzerine*, 1. Baskı, Kayı Yayınları, İstanbul 1970, s. 22.

kalmayı önermiştir. Bu ilke doğrultusunda ilk başta burjuvazi tarafından gerçekleştirilecek geçici ve kısa süreli bir devrim yaşandıktan sonra, ikinci kademede proletarya tarafından resmi, şiddete başvuran ve sürekli bir devrim önerilmiştir. Bu sebeple Sovyet tarafı, Duma üyelerinden seçilecek birinci kademedeki ikinci kademeye geçişi sağlayacak Geçici Hükümet önerisine destek vermiştir.²⁶⁵

2 Mart tarihinden 25 Ekim'e kadar Rusya'da birbiri ardına üç Geçici Hükümet kurulmuştur. Eski rejimin kalıntıları olarak ekonomik kriz, savaşın devam ettirilmesi, işçi meselesi ve toprak problemi gibi meseleler Geçici Hükümet'in ilgilenmesi gereken konular olmuştur. İlk iki hükümet Anayasal Demokrat Parti'nin liberallerinden oluşmuş, üçüncü Geçici Hükümet'in çoğunluğunu ise Menşevikler ve Sosyalist Devrimciler oluşturmuştur.²⁶⁶

Mart 1917'de Çarlık Rejimi sona ermiştir ve Geçici Hükümet'in başkanlığına Liberal fikirlere destek veren kişiliği ile Prens Lvov getirilmiştir. Geçici Hükümet içerisinde Bolşevikler hariç diğer pek çok siyasi hareketin dâhil olduğu koalisyon hükümeti oluşturulmuştur.²⁶⁷ Bolşevikler katılmayı reddetmişler bu sebeple baskın olarak Geçici Hükümet Menşeviklerden oluşmuştur.²⁶⁸

Geçici Hükümet başa geldiğinde çözülmeyi bekleyen temel problemler şunlar olmuştur.²⁶⁹

- a) Savaş konusu: Rus ordusu her açıdan yorgundu, ülke hem devrim ile hem de ekonomik sıkıntılardan geçerken savaşın olumsuz çıktılarıyla da savaşıyordu.
- b) Tarım sorunu: Devrim, köylülerin toprak taleplerini daha da arttırmıştır. Artık hiçbir vaat dinlemeyecek olan ve ordu içerisinde de yer alan köylü bu tarz eylemleri desteklemeye hazırды.
- c) İşçi konusu: İşçiler devrim ile istediklerini alacaklarını umut etmişler fakat hükümet işçiye tanıyacağı hakları en düşük seviyede tutma görüşündeydi.
- d) İktisadi kriz: Savaş ve devrim ile ciddi seviyelere yükselen kriz, çözümü bekleyen en mühim konu olmuştur.

²⁶⁵ Paul Bushkovitch, *Rusya'nın Kısa Tarihi*, (Çeviren: Mehmet Doğan), Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016, s. 312-325.

²⁶⁶ Stephane Courtois, Nicolas Werth, Jean Louis Panne, Andrzej Packowski, Karel Bartosek, Jean-Louis Margolin, *Komünizmin Kara Kitabı*, Felix Kitap, Ankara 2020, s.64.

²⁶⁷ Oral Sander, *Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e*, 29. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2015, s. 390-391.

²⁶⁸ Kezban Acar, *Orta Çağ'dan Sovyet Devrimi'ne Rusya*, s.367.

²⁶⁹ Voline, s.53-54.

Geçici Hükümet'in ilk ekibi, hukuk ve özgürlük gibi prensipleri sağlamak için çaba göstermiştir. Bu doğrultuda 3 Mart'ta yayınlanan bir bildiri ile söz, basın, dernek oluşturma, grev hakkı gibi özgürlükler tanınmıştır. Bunun yanında bildiride siyasi suçlardan yargılanan ve ülke dışında olan Lenin, Stalin, Troçki, Plehanov Rusya'ya geri dönmüştür.²⁷⁰ Fakat Geçici Hükümet'in ömrü yalnızca sekiz ay sürmüştür.²⁷¹ Çünkü reformcu Geçici Hükümet Rus halkının esas isteklerini anlayamamıştır. Halkın ihtiyacı ekmek ve barıştı, bu yüzden savaş ortamında Geçici Hükümet'in yapması gereken şey barışı sağlamak, işçilerin problemlerine kulak vermek ve toprak reformlarını yapmaktır. Geçici Hükümet, bunların hiçbirini gerçekleştirememiştir, aksine Alman cephesinde mantıksız bir saldırı girişiminde bulunmuştur.²⁷² Zaten Geçici Hükümet göreve başlar başlamaz savaşa devam edeceklerini belirtmiştir.²⁷³ Geçici Hükümet'in bir diğer hatası da ülkede gerçekleşen devrimci hareketlerin tabanını ekonomik sebepli değil de siyasi bir devrim olarak görmüş olmasıdır. Bu anlayış doğrultusunda ilerleyen Geçici Hükümet, genel oy, genel af, söz ve yazı özgürlüklerini içine alan siyasi nitelikte bir "reform programı" oluşturmuştur.²⁷⁴ Fakat bu olumlu adımlara karşın Geçici Hükümet'in gözünden kaçırdığı üç önemli şey vardı: "bütün halkların kendi kaderlerini kendilerinin belirlemesi" ilkesi, savaştan geri çekilme kararı ve toprak reformu gibi konular olmuştur.²⁷⁵ Diğer yandan ekonomik problemler arka plana atılmış ve toprak reformları da gerçekleşmemiştir. Özetle söyleyecek olursak Geçici Hükümet, halkın umutla beklediği barış ve güçlü iktisadi şartları sağlayamamıştır.²⁷⁶ Mevcut hükümetin gittikçe istikrar kaybetmesi Nisan 1917 tarihinde ilk ciddi krizin patlak vermesi ile sonuçlanmıştır. Geçici Hükümet'in savaş ile ilgili "zafere kadar savaş" şeklindeki yaklaşımı sonucu Petrograd halkı hükümetin savaş stratejisine karşı çıkmış ve hükümet yeniden oluşturulmuştur. Böylece ilk kez Haziran 1917'de Sovyetler kongresinde Kadetler ve Sosyalistlerden oluşan koalisyon kurulmuştur.²⁷⁷ Geçici Hükümet'in ülke içerisinde huzuru sağlayacak politikalar yürütememesi sonucunda Mayıs ve Haziran aylarında ülkede grev ve sokak gösterileri tekrar canlanmıştır. İşçi sınıfı yaşam

²⁷⁰ Kutay Gökdeniz, "Ekim Devrimi'nden Federasyon'a Rusya'da Rejim Yapılanması", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 15, No: 57, 2016(ss.440-462), s.444.

²⁷¹ İdil Tunçer Kılavuz, "Sovyetler Birliği'nde Rus Milliyetçiliği ve Rus Milli Kimliğinin Gelişimi", *Journal of Political Sciences* 26, No: 2, Ekim 2017(ss.79-110), s. 82.

²⁷² Oral Sander, s. 390-391.

²⁷³ Fahir Armaoğlu, s. 73.

²⁷⁴ Oral Sander, s. 390-391.

²⁷⁵ Kezban Acar, s.368.

²⁷⁶ Oral Sander, s. 390-391.

²⁷⁷ Alesker Aleskerov, s.174.

koşullarının düzeltilmesini ve iş saatlerinin sekiz saat ile düzene sokulmasını talep etmişlerdir. Diğer yandan orduda da durum farklı olmamıştır. Ordu içerisinde de huzursuzluklar tekrar canlanmaya başlamıştı, öyle ki askerler artık savaşmayı bile reddediyorlardı.²⁷⁸ Geçici Hükümet'in halkın beklentilerini karşılayamaması, güç kaybetmesine neden olmuştur. Böylece halkın isteklerini vaat eden Bolşevikler etkin olmaya başlamıştır.²⁷⁹

Geçici Hükümet'in çalkantılı durumunu fırsat bilen Bolşevik Parti Merkez Komitesi 10 Haziran'da bütün işçi ve askerleri Petersburg'da "Bütün iktidar Sovyetlere" sloganı ile kitlesel bir gösteri yapmak için çağrıda bulunmuştur. Başkent'in işçi ve asker kesimi bu çağrıya destek göstermişlerdir. Bu sırada Menşevikler ve Eserler de 18 Haziran'da gösteri planı yapmışlardır. 18 Haziran'da hemen hemen beş yüz bin işçi ve asker "Bütün İktidar Sovyetlere" "On kapitalist bakan hemen istifa etsin" "Taarruz politikası kabul edilemez!" sloganları ile sokaklara akın etmişlerdir. Devam eden süreçte ülkenin pek çok yerine bu gösteriler yayılmıştır. Nisan ayında Petersburg'a dönen Lenin'in "Ekmek, Barış, Hürriyet" ve "Bütün iktidar Sovyetlere" sloganları ile Bolşevikler güçlenmeye başlamışlardır. 3 Temmuz'da Petrograd'da birçok kişi hükümet karşıtı yürüyüşler gerçekleştirmiştir. Halk hükümetin devrilmesi ve kapitalist bakanların görevden alınması yönünde taleplerini dile getirmiştir.²⁸⁰ Temmuz gösterileri çok sayıda insanın hayatını kaybetmesiyle sonuçlandı. Bu gösterilerin sorumlusu Bolşevikler üzerine kalmıştır. Böylece bazı Sovyetlerden destek gören Geçici Hükümet Bolşeviklere karşı önlemler almaya başlamıştır. Bu da Bolşeviklerin yeraltına çekilmelerine neden olmuştur.²⁸¹ Hükümetin baskısı ile karşılaşan Bolşevikler eylemlerine yeraltı faaliyetleri ile devam etmişlerdir. Temmuz ayının sonu ve ağustos ayının başlarında RSDİ(B)P kongresinde silahlı isyan kararına varılmıştır.²⁸² 17 Temmuz tarihinde Bolşevikler ayaklanma girişiminde bulunmuşlardır, fakat başarı sağlayamamışlardır. Bunun üzerine 20 Temmuz'da Prens Lvov hükümet başkanlığından çekilmek zorunda kalmıştır. Yeni

²⁷⁸ Maksim Gorki, Molotov, Vorosilov, Kirov, Jdanov, Stalin, *1917 Sovyet Devrimi*, (Çeviren: Alaattin Bilgi), Kor Kitap, İstanbul 2004, s. 231.

²⁷⁹ Kezban Acar, *Orta Çağ'dan Sovyet Devrimi'ne Rusya*, s.368.

²⁸⁰ Lev Troçki, *Rus Devriminin Tarihi*, (Çeviren: Bülent Tanatar), Yazın Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 25.

²⁸¹ Helene Carrere D'encausse, *Lenin Biyografisi*, (Çeviren: Ali Cevat Akkaoyunlu), Doğan Kitap, İstanbul 2000, s.200.

²⁸² Alesker Aleskerov, 175.

hükümeti oluşturma işi ise Kerensky'e verilmiştir.²⁸³ Böylece Lvov çekilmiş yerine Kerensky başbakan olmuştur.²⁸⁴

Lenin iki hâkimiyetlerin artık sona erdiğini ve Sovyetler, Geçici Hükümet'in "güçsüz bir eklentisine" dönüşmüştür. Hem askerler hem de sağ-sol kuvvetler arasında ülkede bir diktatörlük yönetimi için talepler gelmeye başlamıştır. Bu iş için ilk olarak askerler öne çıkmıştır. Ağustos ayında General L.G. Kornilov bir darbe girişiminde bulunmuştur. Darbenin esas hedefi devrimciler olmuştur. Geçici Hükümet darbeye karşı mücadele etmek için Bolşeviklere çağrıda bulunmuştur. Böylece Bolşevikler askeri olarak donanmaya başlamışlardır. Bu darbe Sovyetlerin güçlenmesine ve Bolşeviklerin itibarının artmasına neden olmuştur. Ağustos ve ekim aylarında Bolşeviklerin üye sayısı yaklaşık üç yüz bine ulaşmıştır.²⁸⁵

Kerensky, Başbakan olmadan önce savaş bakanı olarak görev yapmıştı ve o sırada Rusya'nın savaşa devam etmesi taraftarıydı. Temmuz'da Başbakan olan Kerensky yine aynı düşüncededeydi. Savaş devam edecekti, Rusya'nın onuru bu zafere bağlıydı. Fakat halk savaştan bıkmıştı, yokluk ve sefalet hat safhadaydı. Bu sırada Lenin ve arkadaşları, savaşı sona erdirme vaatleri ile halkı arkalarına almalarını sağlamıştır. Diğer yandan bu durum Ekim Devrimi'ne giden yolu da açmıştır.²⁸⁶

Lenin ihtilalci eylemlerini gerçekleştirecek alanı gün geçtikçe kazanmıştır. Özellikle Geçici Hükümet'in savaştan geri adım atmama düşüncesine karşı, Bolşevikler, "derhal barışın akdi ve harbe son verilmesi ve toprağın derhal köylülere dağıtılması" yönünde söylemler ile propagandalar düzenlemişler ve sayıları günden güne artan bir kitlenin desteğini arkalarına almışlardır. Rus ordusu, işçileri ve köylüler doğal olarak bu sosyalist söylemleri ve partileri desteklemişlerdir. Bolşevik eylemcilerinin de etkisiyle artık ordudaki askerler silahlarını bırakarak evlerine dönmüşler, köylüler de çevrelerindeki büyük çiftliklerin topraklarına el koymaya başlamışlardır. Bütün bu yaşananlar Bolşeviklerin etki alanını genişletebilmesine neden olmuştur. Diğer yandan

²⁸³ Leyla Devrisheva, "Rusya'dan Türkiye'ye Göç Eden Aydınların Gözüyle Bolşevik İhtilali", *Mediterranean Journal of Humanities*, No:2, 2014(ss.61-70), s.67.

²⁸⁴ Fahir Armaoğlu, s. 73.

²⁸⁵ Alesker Aleskerov, s.177.

²⁸⁶ Nesrin Sarıahmetoğlu, Nadir Devlet ve Esra Hatipoğlu, s. 186.

Eylül ayının bitiminde Petrograd Sovyet’indeki çoğunluk Bolşevik Partisinden oluşmuştur. Bu da Geçici Hükümet’in arka planda kaldığını göstermiştir.²⁸⁷

2.1.2.2.Ekim Devrimi

Dünyanın ilk ve en büyük Sosyalist Devleti Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin inşasına giden yolda, ekonomik ve siyasi temellerin atılmasına sebep olan 1917 Rus Devrimi (Ekim Devrimi), Vladimir Lenin öncülüğünde “ekmek” “barış” “özgürlük” sesleri ile başlamıştır. Rusya’da yaşanan 1905 Devrimi’nin bir devamı olarak kabul edilse de 1905 olaylarında bir halk iradesi söz konusu iken, Ekim devriminde bir parti düşüncesi ön planda olmuştur. Ekim Devrimi ilk önce Petrograd şehrinde kendisini göstermiştir. Akabinde bütün dünyanın yazgısını değiştirmiş ve 20. yüzyılın en mühim olaylarından biri olarak kabul görmüştür.²⁸⁸

Eylül ayı sonları, ekim ve kasım aylarının başında, Rusya bir buz dağının suyun içerisinde olan kısmına benzetilmiştir. Suyun içerisinde esas olarak iki önemli olay gerçekleşmiştir: İşçi, köylü ve asker grupları iktidarlık hedefleri doğrultusunda eyleme geçmişlerdi. Hükümet ise günden güne büyüyen bu çıığı durdurmak istemiştir. Bu tarz “direktuar” yönetimini benimsemiş olan son Kerensky Hükümeti, Kurucu Meclis için yasal olarak bir seçim yoluna gitmiş, diğer yandan barışı sağlama yönünde Müttefikler ile anlaşma yolunu seçmiş, Cumhuriyet ilan edilmiştir. Tüm bunların yanında ülke içerisinde eylemlere karşı ordu içerisinde tedbirler alınmaya çalışılmıştır.²⁸⁹

Bilindiği üzere 1917’de Rusya’da ekonomik, siyasi istikrasızlık ve Birinci Dünya Savaşı’nın getirmiş olduğu yenilgiden kaynaklı olarak hoşnutsuzluk hâkimdi ve bu hoşnutsuzluk bu dönemde iyice artmış durumdaydı. Bu durum içerisinde Bolşevikler eyleme geçmeye karar vermiştir. Artık Lenin’in zamanı gelmişti. 1917 Ekim Devrimi’nde Lenin ve Troçki önemli bir rol oynamıştır. Şubat Devrimi sırasında sürgünde olan Lenin, devrimi öğrendikten iki ay sonra Petrograd’a geri dönmüştür. Ülkeye geri dönen Lenin’in ilk işi hükümet karşıtı bir kampanya başlatmak olmuştur.²⁹⁰

Ekim Devrimi’nin öncü ismi Lenin olsa da aslında bu dönemde çok farklı siyasi partiler olmuştur. Menşevikler, Devrimci Sosyalistler, Bolşevikler, Salt Erkinlikçiler,

²⁸⁷ Akdes Nimet Kurat, *Kazan Türklerinin Medeni Uyanış Devri*, Anadolu Sahaf, Ankara 1969, s.324-325.

²⁸⁸ Fahir Armaoğlu, s. 71.

²⁸⁹ Uygur Hocabaşoğlu ve Metin Berge, *Bolşevik İhtilali ve Osmanlılar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 91.

²⁹⁰ Kezban Acar, s.368.

Milliyetçiler ve Panislamcılar gibi pek çok parti var olmuştur. Fakat Ekim Devrimi'nde rol alan Bolşevikler olmuştur. Çünkü Bolşevikler dışındaki partiler, Rusya'nın Birinci Dünya Savaşı'na devam etmesi yönünde düşüncelere sahip olmuştur. Oysa Bolşevikler ,halkın istediği gibi savaşa hayır söylemleri ile halkı arkalarına alabilmişlerdir. Lenin, savaş ortamından bıkmış ve huzursuzluk içerisinde olan halka stratejik bir şekilde yaklaşmıştır. Bu da Bolşeviklerin günden güne büyümesini sağlamıştır.²⁹¹

Bolşeviklerin üye sayısı günden güne artmıştır. 1917 başlarında üye sayısı 24.000 iken, nisan sonunda 80.000 ve temmuz sonunda ise 240.000 olmuştur. Parti üyelerinin çoğunluğunu ise çalışan sınıf oluşturmuştur.²⁹²

Nisanda ülkeye dönen Lenin'in hükümet karşıtı kampanyalar başlattığını söylemiştik. Lenin, Geçici Hükümet'in ülke genelindeki problemleri çözemeyeceğini söylemiştir. Bolşeviklerin iktidara gelmesi durumunda, hükümetin arka plana aldığı konuları ele alan Lenin, savaşa devam etmeyerek barış imzalayacaklarını, halka ekmek ve köylülere de toprak vereceklerini söylemiştir. Halkın kendi kaderini kendisinin belirme hakkına da değinen Bolşevikler, halkın hükümete karşı durmasını ve kendilerine destek vermelerini sağlamıştır.²⁹³

Bolşevik lideri Lenin, nisan ayında Pravda gazetesinde yayınlanan Nisan Tezleri ile Ekim Devrimi'ne giden süreci başlatmıştır. Nisan tezinde Lenin, Şubat Devrimi'nin bir burjuva devrimi olduğunu ve bu devrimin ilk aşamasını oluşturduğunu belirtmiştir. İşçi ve köylülerin kendi iktidarlarını kazanabilmeleri için devrimin ikinci adımına geçmelerini, bu iktidarın öncelikli organının ise köylü, işçi ve asker Sovyetleri olduğunu söylemiştir.²⁹⁴ Ayrıca tezde "Bugünkü Devrimde Proletaryanın Görevleri" bölümünde Lenin oldukça net ifadelerde bulunmuştur. Ona göre parlamenter cumhuriyet, doğrudan demokrasinin gerçekleştiği işçi vekilleri Sovyetlerinden sonra geriye atılacak bir adımdı. Bu yüzden Lenin şunları amaçlamıştır:

- a) Aşağıdan yukarıya tüm işçilerden, köylü temsilcilerinden ve ücretli tarım temsilcilerinden oluşan,
- b) Bürokrasinin ortadan kaldırıldığı,

²⁹¹ Jean-Marie Chauvier, *SSCB: Ekonomik ve Siyasi Gelişmeler (1917-1988)*, (Çeviren: Temel Keşoğlu), BDS Yayınları, İstanbul 1991, s. 25-26.

²⁹² Neil Faulkner, *A People's History of the Russian Revolution*, Pluto Press, London 2017, s.182.

²⁹³ Kezban Acar, s. 368-369.

²⁹⁴ Rex A. Wade, *Revolutionary Russia: New Approaches*, Routledge, London 2004, s. 9-15.

c) Tüm memurların seçim yoluyla göreve seçildiği ve aynı şekilde seçim yoluyla görevden alındığı,

d) Memur ücretlerinin nitelikli bir işçi ücretinden fazla olmadığı, bir Sovyet Cumhuriyeti oluşturmak.

Bu amaçlar doğrultusunda Lenin, asıl hedefinin doğrudan bir sosyalizme geçişi sağlamak olmadığını, sadece üretim ve dağıtımın işçi vekilleri Sovyetlerinin denetimine girmesi olduğunu da belirtmiştir.

Lenin Nisan Tezlerindeki bu ifadelerinden sonra meşhur “bütün iktidar Sovyetlere” sloganını atmıştır.²⁹⁵ Bu slogan Lenin’in devrimin ikinci aşaması diye bahsettiği işçi ve köylü sınıfın iktidarı Sovyetler yoluyla ele geçirmesi anlamına gelmekteydi. Fakat Lenin’in bu düşünceleri kendi partisi içerisinde çok fazla desteklenmemiştir. Çünkü çok az bir zaman önce Geçici Hükümet’in Sovyetler ile denetlenmesi kararı Bolşevik partisi tarafından alınmıştı. Böylece Lenin kendi partisinin çoğunluğunu karşına alırken²⁹⁶ ve Lenin’in Nisan Tezleri kendi partisi içerisinde taraftar bulamamıştır.²⁹⁷

Lenin’in Nisan Tezlerinde Troçki ve birkaç bilinen isim dışında destek gelmemiştir. Lenin, parti içerisinde tezlerine destek bulabilmek yani tezlerini kabul ettirebilmek için çok uğraşmıştır. Sonunda Lenin’in Tezleri, Bolşevik Partisinin çoğunluğu tarafından gönülsüz de olsa kabul edilmiştir. Lenin’in söylemleri gün geçtikçe gerçek olmaya başlamıştır. İşçiler, hükümetten istedikleri yönde yanıtlar alamayınca fabrikalara el koymaya ve üretim üzerinde doğrudan bir denetim oluşturmaya başlamışlardır. Diğer yandan, Geçici Hükümet’in savaşa devam etme kararı, ordudan askerlerin firar etmesine neden olmuştur. Yaz aylarına doğru, hükümet içerisinde çıkan çatışmalar sonucu, Bolşevik liderlerinden Troçki gibi birkaç isim tutuklanmış, Lenin ise Finlandiya’ya saklanmak üzere kaçmıştır.²⁹⁸

Lenin sürgündeyken *Devlet ve Devrim* adlı bir çalışma hazırlamıştır. Bu çalışmanın son cümleleri, Rusya’nın Ekim Devrimi için sinyaller vermiştir. Lenin bu çalışmada devrim deneyimini tatmanın, devrim deneyimi üzerine yazmaktan daha zevkli

²⁹⁵ Rex A. Wade, s. 9-15.

²⁹⁶ İlker Aktükün, “1917 Ekim Devrimi Neden Rusya’da Gerçekleşti?”, *İktisat Dergisi*, No.538, Temmuz-Aralık 2017(ss. 18-36), s. 33.

²⁹⁷ Edward Hallett Carr, *Bolşevik Devrimi 1917-1923*, (Çeviren: Orhan Suda), Metis Yayınları, İstanbul 1998, s. 32.

²⁹⁸ Edward Hallett Carr, s. 93-94.

ve faydalı olduğunu belirtmiştir.²⁹⁹ *Devlet ve Devrim* çalışması, Lenin'in Nisan Tezleri çalışmasının bir devamı niteliğini taşımıştır.³⁰⁰

1917 sonbaharında neredeyse bütün ülkede köylü isyanları patlak vermiştir. Eski Rusya'nın hemen hemen yüzde yetmiş yedisi bu isyanlardan etkilenmiştir.³⁰¹ Eylül ortalarında, hala sürgünde olan Lenin Merkez Komitesine bir mektup göndermiştir. Lenin mektupta, Moskova ve Petrograd'da Bolşeviklerin çoğunluğu sağladığını söyleyerek artık “günümüz geldi” ifadelerini kullanmıştır. Diğer yandan Geçici Hükümet'i devirmek ve iktidarı ele geçirebilmek için silahlı bir ayaklanma zamanının geldiği çağrısında bulunmuştur.³⁰² Lenin 12- 14 Eylül tarihlerinde yazdığı iki mektup ile somut olarak silahlı ayaklanma hazırlık yapılması çağrısında bulunmuştur:

“Her iki başkent işçi ve asker temsilcileri Sovyetlerinde de çoğunluğu sağlayan Bolşevikler, iktidarı ellerine alabilirler ve almalıdırlar. Bunu yapabilirler çünkü yığınları sürüklemek için, düşmanın direncini kırmak, onun yok etmek için iktidarı fethetmek ve elde tutmak için, her iki başkent halkının etkili devrimci ögeler yoğunluğu yeter.”³⁰³

İşçi sınıfının önündeki problemler açık ve netti: “silahlı ayaklanma”. Fakat Lenin daha önceleri siyasi iktidarı ele geçirmede silahlı bir ayaklanmanın söz konusu olmadığını söylemiştir. Temmuz ayında başlayan krizler ile beraber Lenin'in fikri değişmiş ve silahlı bir ayaklanma fikrini savunur hale gelmiştir. Lenin, bu yeni tutumunu başka bir çalışmasında şöyle ifade etmiştir.³⁰⁴

“...iktidarın Sovyetlere geçmesinin bugün gerçekte silahlı ayaklanma anlamına geldiği üzerinde durmak gerekiyor. (...) Şimdi silahlı ayaklanmadan vazgeçmek, Bolşeviklerin temel sloganından (tüm iktidar Sovyetlere) ve genel olarak proleter devrimci enternasyonalizminden vazgeçmek anlamına geliyor”.

Lenin'in tüm bu söylemlerine Merkez Komitesinden cevap geldiğine dair bir kanıt olmamıştır. Lenin 9 Ekim 1917 tarihinde başka bir kimlik ile Petrograd'a geri dönmüş ve ardından merkez komitesinin tarihi bir toplantısına katılım sağlamıştır. Lenin'in toplantıda “ayaklanma sorununa kayıtsız kalındığını” kınaması ile komitedeki dengeler bozulmuştur. Merkez komitesinde silahlı ayaklanmaya iki karşıt oyun yanında on lehte oy kullanılmıştır. Silahlı ayaklanma lehinde oy verenler Troçki, Lenin, Stalin, Sverdlov, Uritski, Cerjinski, Kollontay, Bubnov, Sokolnikov ve Lomov olmuştur. Bu

²⁹⁹ Vladimir İlyiç Lenin, *Devlet ve Devrim*, (Çeviren: Halim Spatar ve Celal Üster), Yordam Yayınları, İstanbul 2016, s. 155.

³⁰⁰ Bilsay Kuruç, s.21.

³⁰¹ İlker Aktükün, s. 33.

³⁰² Neil Faulkner, s. 186.

³⁰³ Vladimir İlyiç Lenin, *Ekim Devrimi Dosyası*, (Çeviren: Kenan Somer), Sol Yayınları, Ankara 1999, s.107.

³⁰⁴ Vladimir İlyiç Lenin, *Ekim Devrimi Dosyası*, s.146.

kişiler silahlı ayaklanma yolunda hazırlık yapmaya ve bunu gerçekleştirmek için “siyasi büro” inşa etmeye karar vermişlerdir. Siyasi büro yedi kişiden oluşmuştur; Lenin, Troçki, Stalin, Zinovyev, Kamenev, Sokolnikov ve Bubnov.³⁰⁵

16 Ekim’de merkez komite tekrar toplanmıştır. Bu seferki toplantıya bir düzine Bolşevik katılmıştır. Toplantıda acil olarak silahlı ayaklanmaya hazırlık yapılması kararının bir emir değil, yalnızca “genel yönelim” meselesi olarak ele alınması konusu tartışılmıştır. İki gün sonra Zinoviev and Kamenev’in Menşevik gazetesinde silahlı ayaklanmaya karşı yayınladıkları bir yayın partide bomba etkisi yaratmıştır. Bunun üzerine Lenin onları “grev kırıcılar” olarak suçlayarak partiden ihraç edilmelerini istemiştir.³⁰⁶ Ayrıca Lenin, 16 Ekim toplantısında çok yönlü bir mücadeleden söz etmiştir:

“Başarılı olmak için ayaklanma bir komploya ya da bir partiye değil, öncü sınıfa dayanmalıdır. İşte birinci nokta ayaklanma halkın devrimci atılımına dayanmalıdır. İşte ikinci nokta, ayaklanma yükselen devrim tarihinin halk öncüsünün etkinliğinin en güçlü olduğu, düşman saflarında ve devrimin güçsüz, karasız, çelişki dolu dostlarının saflarında duraksamaların en güçlü oldukları bir dönüm noktasında patlak vermelidir; işte üçüncü nokta.”³⁰⁷

Tarihler 24 Ekim’i gösterdiğinde artık devrim başlamıştı. Ülkenin tüm önemli noktaları belirlenmiş ve Kızıl Gvardiya’lılar tarafından el konulmuştur. 25 Ekim akşam saatlerinde hükümetin bulunduğu kışlık saray kuşatılmıştır. Kışlık Saray işgal edilmiş ve hükümet Bolşeviklerin eline geçmiştir.³⁰⁸ Böylece 25 Ekim’de harekete geçen Bolşevikler, neredeyse hiçbir karşı duruşla karşılaşmadan “Tüm iktidar Sovyetlere” sesleriyle kışlık sarayı ele geçirmişlerdir.³⁰⁹ Yine aynı tarihte Lenin ve Troçki önderliğinde Bolşevik Kızıl Muhafızları sokakları, köprüleri, iletişim binalarını, hükümet binalarını, devlet bankasını, karakolları ve tren istasyonlarını ele geçirmişlerdir. Artık Geçici Hükümet yıkılmıştı. İkinci Sovyet kongresi açılmış ve burada, yapılan darbe diğer sosyalistler tarafından desteklenmemiştir. Menşevik ve Sosyal devrimciler, Bolşeviklerin yapmış olduğu şeyi bir macera olarak nitelendirerek bir birlik çağrısı yapmışlardır. Fakat bu çağrı Troçki tarafından aşağılanarak geri çevrilmiştir. Böylece sosyalist liderler Bolşevikler’e destek vermeyerek kongreden

³⁰⁵ Edward Hallett Carr, s. 97.

³⁰⁶ Neil Faulkner, s. 190-191.

³⁰⁷ Vladimir İlyiç Lenin, *Ekim Devrimi Dosyası*, s.110.

³⁰⁸ A.M. Ataç, *Rusya Tarihi Türkler ve Komşularıyla Münasebetleri*, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1954, s. 245.

³⁰⁹ John Reed, *Dünyayı Sarsan On Gün*, (Çeviren: Rasih Güran), Yordam Yayınları, İstanbul 2006, s. 327-328.

ayrılmışlardır. Bu da Bolşeviklerin kongrede çoğunluğa ulaşmalarına neden olmuştur. Kongre, Lenin'in talebi olan devlet otoritesinin işçilere, köylü Sovyetlerinin hâkimiyetine geçmesini onaylamıştır.³¹⁰

Aslında devrim hareketleri batı takvimine göre 6 Kasım akşamı başlamıştır ve 7 Kasım sabahı da Petrograd'ın önemli yerleri ele geçirilerek aynı gün sabah 10.00'da Lenin'in "Rusya vatandaşlarına" diye başlayan bir bildiri ile devrimin başarısı bütün Rusya'ya ve dünya'ya duyurulmuştur:

"Geçici Hükümet devrilmiştir. İktidar, Petrograd İşçi ve Asker Temsilcileri adına hareket eden Petrograd proletarya ve garnizonunun başındaki Askeri Devrim Komitesi'nin eline geçmiştir. Halkın uğrunda mücadele ettiği, derhal demokratik bir barış, toprak mülkiyetinin ilgası, üretimin işçilerce denetimi ve Sovyet iktidarının kurulması amacı gerçekleştirilmiştir. Yaşasın işçi, asker ve köylülerin devrimi"³¹¹

26 Ekim akşamı neredeyse hiçbir kan dökülmeden, içeriden hazırlanmış planlar ve askeri birliklerle iktidarı elen alan Bolşevikler başta Lenin, Troçki ve Stalin tarafından "İşçiler ve Köylüler Geçici Hükümet'i" kurulmuştur.³¹² Böylece Rusya'da Çarlık Rejimi yıkılmış, Bolşevik Rejimi başlamıştır.

Ekim Devrimi'nde nüfusun azı tarafından destek gören Bolşevikler'in zafer kazanmasının sebepleri şunlar olmuştur:

- a) Proletaryanın kuvvetli bir çoğunluğa sahip olması
- b) Silahlı kuvvetlerin neredeyse yüzde elliden fazlasının desteğini alabilmesi
- c) Siyasi açıdan önemli bir konumda olan Petrograd ve Moskova'da Bolşeviklerin çoğunluğu elde etmiş olması.³¹³

Bolşevikler iktidarı ele aldıktan sonra 1917'de istiklal beyannamesi yayınlanmıştır. Burada herkesin eşit haklara sahip olacağına vurgu yaparak,

"Rusya Müslümanları, Volga boylarının, Kırım Tatarları, Sibirya'nın ve Türkistan'ın Kırgızları ve Sartları, Kafkas ötesi Türkleri, Tatarlar ve Azeriler, Kafkasların Çeçenleri ve Dağıstanlılar, Rus Çarlarının zalimleri tarafından camileri, minberleri yıkılmış, dinleri adetleri çiğnenmiş olanlar, biz sizlere hitap ediyoruz. Bundan böyle sizin akide ve adetleriniz, milli ve medeni bütün müesseselerinizin hür ve her türlü taarruzdan masun olduğu ilan olunuyor. Yani milli hayatınız hür ve engelsizce tesis ediniz. Sizin buna hakkınız vardır..."

³¹⁰ Nicholas V. Risanovsky ve Mark D. Steinberg, *Rusya Tarihi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2011, s.499.

³¹¹ John Reed, s. 95.

³¹² Hüseyin Baykara, *Azerbaycan İstiklal Mücadelesi Tarihi*, Azerbaycan Halk Yayınları, İstanbul 1975, s. 235-237.

³¹³ Tony Cliff, *Bütün İktidar Sovyetlere*, 2. Cilt, (Çeviren: Tarık Kaya ve Bernağ Kutluğ), Yeni Uluslararası Yayıncılık, İstanbul 1994, s. 203.

şeklinde ifadelere yer vermişlerdir.³¹⁴

a. Ekim Devrimi'nin Sebepleri

Ekonomik Tabanlı Sebepler

Bolşevik Devrimi'ne kapı aralayan belki de en önemli sebeplerden biri sosyal adaletsizlik olmuştur. Rusya ihtilal dönemlerinde büyük varlıklı zenginler ile oldukça fakir olan köylü ve işçi sınıflarının varlığına sahne olmuştur. Bu iki sınıf arasında derin eşitsizlik hâkim olmuştur.³¹⁵

Bolşevik Devrimi'nden önce Çarlık Rusya, Birinci Dünya Savaşı'nın olumsuz çıktıları ile iktisadi olarak büyük bir çöküntü evresine girmiştir. Özellikle ulaşımda yaşanan sıkıntılar, kentlerdeki açlık probleminin de önünü açmıştır. Savaş zamanında yaklaşık on üç milyon köylü orduya yani silahaltına alınmıştır ve tarımda insan gücü eksikliği ortaya çıkmıştır. Bu nedenle pek çok fabrika işlevini yitirmiştir. Tüm bu olumsuz hava içerisinde halktan askeri vergi adı altında alınan vergiler de durumu daha da kötüye götürmüştür. Köylüler gittikçe büyüyen bu sıkıntılardan hoşnut olmadıklarını belirtmek için grevlere başlamışlardır. Çarlığa karşı yükselen bu sesler, ciddi boyutlara ulaşmıştır.³¹⁶ Köylülerden sık sık grev ve isyan haberleri gelmiştir. Sadece temmuz ayında bile kırk üç vilayette köylü isyanları çıkmıştır.³¹⁷

Rusya'da 1916 yılında alım gücü gittikçe alt seviyelere düşmüş, tarımdaki üretim düşmüş ve artık açlık krizi başlamıştır. Köylülerin içinde buldukları duruma olan şikâyetleri, hükümetin başarısız nüfus politikalarıyla daha da artmıştır. Nüfusun yükselmesine paralel olarak üretim ters bir rüzgârdaydı. 1917'de tarımla ilgili reformlar yapılsa da bu kötü durumu iyileştirmeye yetmemiştir. İşçi kesiminin yoğun olduğu Petrograd ve Rusya'nın önemli bölgelerindeki sosyal durum, ayaklanma isyanları hazır hale getirmiştir. Sosyal durumun olumsuz çıktılarından en fazla etkilenen bu bölge insanları, gittikçe hükümete karşı duruş sergilemeye başlamıştır. Böylece tüm bu adaletsiz ortam ve savaşın olumsuz çıktıları, halkın ayaklanmasına ve çatışma ortamının doğmasına sebep olmuştur.³¹⁸

³¹⁴ Mehmet Saray, *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s.36.

³¹⁵ Zeki Velidi Toğan, *Türklüğün Mukadderatı Üzerine*, Kayı Yayınları, İstanbul 1970, s. 227.

³¹⁶ Taha Akyol, s. 38.

³¹⁷ Trofik Teyyuboğlu Mustafa zade, *Guba Hanlığı*, 7. Cilt, (Çeviren: Sadık Sadıkov), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 103.s

³¹⁸ Taha Akyol, s. 40- 41.

Ekim ayaklanmasının ekonomik sebepleri ile ilgili Cafer Seydahmet Kırimer ekonomik sıkıntıyı şöyle özetlemiştir; Kırimer'e göre temel neden Çar'ın halk ile arasındaki mesafeyi günden güne genişletmesi yani halktan uzaklaşması ve savaşın olumsuz çıktıları ile Rus halkında oluşan manevi çöküştür. Birinci Dünya Savaşı'na büyük bir zafer ümidi ile giren Rusya'nın, Almanya orduları tarafından bozguna uğraması; ülke içerisinde sosyal ekonomik krizlerin patlak vermesine de neden olmuştur. Bu ortamda savaş zenginleri ile savaş yoksulları ve ordudan ayrılan askerler olarak üç sınıf oluşmuştur. Yoksul sınıf, ayaklanmalara ve isyanlara gün geçtikçe hız vermiştir. Böylece bu yoksul sınıfın Lenin'in "ekmek", "barış" sloganlarına destek vermekten başka çaresi de kalmamıştır.³¹⁹

Siyasi Tabanlı Sebepler

1917 Bolşevik Devrimi'nin belki de en önemli sebepleri, siyasi alanda cereyan eden olaylardır.³²⁰ Rusya diğer pek çok ülke gibi Birinci Dünya Savaşı'na hazırlıksız bir şekilde girmiştir. Savaş, Rusya'yı günden güne çöküşe sürüklemiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya'nın Almanya karşısında mağlup olması ve iç politikadaki başarısızlıklar, halkın ayaklanmasına sebep olmuştur. Bu ayaklanmalar içerisinde çeşitli etnik kimliğe sahip Türkler ve Rusya'nın hâkimiyeti altında olan Türkler bulunmuştur. Bu dönemde Türk toplulukları iktisadi ve kültürel yönden sömürüye uğramıştır. Özellikle bu toplumlar üzerinde yapılan Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma politikaları ile toplumun bütün haklarını ellerinden alınmıştır.³²¹

Devrim öncesi önemli problemlerden biri de tek bir kişi ile özdeşleşen Çarlık Rusya'da, Nikolay'ın kriz dönemlerini iyi ve beklenen yönde karşılayamamış olmasıdır. Buna ek olarak Nikolay, yakın çevresindeki kişilerin tedbirlerine de engel olmuştur. Birinci Dünya Savaşı öncesinde de savaş sırasında da Nikolay'ın, siyasi ve askeri liderliği yeterli olmamıştır. Nikolay savaşa girmeme yönündeki tüm muhalif seslere rağmen, Panislistlerin özellikle de Balkanlarla bağlantılı olan milliyetçi planlarının etkisinde kalarak, Birinci Dünya Savaşı'na girme kararı almıştır. Nikolay'ın savaş öncesi ve sırasında sergilemiş olduğu bu kişilik, halkın Çar'a olan güvenini sarmış ve

³¹⁹ Leyla Devrisheva, s. 64.

³²⁰ Halime Büyükgözel, *Rusya'nın Türk Cumhuriyetleri Politikası*, Kripto Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 128.

³²¹ Ahmet Gündüz, "1917 Bolşevik İhtilalinin Türk Dünyasındaki Yansımaları", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* 6, No:1, 2005(ss. 1-12), s.2.

rejimin sonunu hazırlamıştır.³²² Diğer yandan Çar'ın zorba yönetimi ve halkın taleplerine kulak asmaması, muhaliflerin seslerinin yükselmesine neden olmuştur.³²³

Birinci Dünya Savaşı Rusya için mağlubiyet ile sonuçlanmasaydı acaba Çarlık Rejimi ayakta kalabilir miydi? Ya da Bolşevik Devrimi yine gerçekleşir miydi? Bu iki soru da özellikle sebeplerini konuştuğumuz Bolşevik devrimi için çok önemli sorular olmuştur. Fakat bu sorular ile ilgili bazı araştırmacılar tespitlerde bulunmuştur. Örneğin savaşın Rusya'nın içerisinde bulunduğu olumsuz ekonomik ve sosyal hayata etkisinden bahseden Leopold Haimson, eğer savaş kazanılsaydı ve her şey iyi yönde gitseydi, Rusya'nın Bolşevik Devrimi'ni yaşamayacağını fakat peş peşe alınan başarısızlıkların ters bir yönde etki ettiğini belirtmiştir. Diğer yandan Leopold, Üçüncü Duma tarafından yapılan reform faaliyetlerinin ciddi değişiklikleri beraberinde getirebileceğini ve eğer savaş gerçekleşmeseydi devrimin de engellenebileceğini belirtmiştir.³²⁴

Pek çok araştırmacı Bolşevik Devrimi'nin sebeplerini incelemiştir. Bu konuda Taymas, Bolşevik Devrimi'nin sebeplerini şu şekilde sıralamıştır:³²⁵

- a) Başarısız ve kör bir rejim
- b) Milliyetçi duyguların yoksunluğu
- c) Teşkilatlanma eksikliği
- d) Yenilgiler ile süren bir savaş.

Milli Sebepler

Rusya 1917 yılına geldiğinde emperyalist ve yayılcılığının bir sonucu olarak, neredeyse bütün Türk şehirleri üzerinde hâkimiyet sahibi olmuştur. Çarlık Rusya'sı Türk halkları üzerinde yoğun bir Ruslaştırma faaliyetleri gerçekleştirmiştir. Bunun yanı sıra geniş bir coğrafi alana yayılmış olan ve farklı kültürlere sahip olan Türk halkını kültürel ve iktisadi açıdan sömürmüştür ve neredeyse tüm haklarını ellerinden almıştır. Türklere karşı uygulanan bu sömürü faaliyetleri, Türklerin milli bilinçlerini kamçılıyarak siyasi arenada bir kuvvet olmalarına neden olmuştur. Böylece siyasi mücadelede Türkler de yerlerini almıştır.³²⁶

³²² Kezban Acar, s. 375.

³²³ Leyla Devrisheva, s.65.

³²⁴ Leopold Haimson, "The Problem of Social Stability in Urban Russia", *Slavic Review* 23, No: 4, Aralık 1964(ss.619-642), s. 634.

³²⁵ Abdullah Battal Taymas, *Rus İhtilalinden Hatıralar I*, Güven Basımevi, İstanbul 1947, s. 70.

³²⁶ Mehmet Saray, *Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1998, s. 234.

Rusya hâkimiyetindeki Türk nüfusunun bu sömürü yazgısı, devrimden sonra da değişmemiştir. Türkler adaletsizlik, sömürü, sürgün ve haksızlık çemberinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ruslar, Türklerin sahip olduğu mal varlıklarına el koyarken diğer yandan manevi değerlerini de sömürme amacıyla olmuşlardır. Örneğin ilk kez Nikolay İvanoviç İlminsky, Kazan'da Türkleri Ruslaştırma amacı ile bir Kreşen Tatar okulu projesi hazırlamıştır. Bu proje ile Türkler' in birbirlerinden farklı olmaları hedeflenmiştir.³²⁷

Türkler üzerinde uygulanan Ruslaştırma politikaları ve diğer sömürü faaliyetleri bu halkların yönetime karşı memnuniyetsizliklerinin de oluşmasına neden olmuştur. Hem savaşın olumsuz sonuçları ile her yönden mücadele eden bu hal hem de Rusya'nın sömürü faaliyetleri ile günden güne yönetime karşı bilenmişlerdir.³²⁸ Rusların temel gayesi Türklere kendi öz kimliklerini unutturmak olmuştur. Bu da özellikler 1905 ihtilalinden sonraki süreçte Türklerin de milli seslerinin duyulmasına giden süreci başlatmıştır.

Çarlık Rusya'da yaşayan bu topluluklar bu dönemde Çarlık Rejimine karşı sürekli itirazlarda bulunarak ayaklanmalar gerçekleştirmişlerdir. Yönetim ise isyancıları cezalandırarak ayaklanmaları engellemeye ve bastırmaya çalışmıştır. Sadece Türk Müslüman halka değil diğer Rus olmayan topluluklar üzerinde de Çarlık Rusya'nın siyaseti aynı olmuştur. Türk toplumlarına verilen haklar oldukça yetersiz olmuştur. Özellikle medeni ve politik haklar çok az olmuştur. Ruslardan daha fazla vergi ödemek zorunda bırakılmışlardır. Devlet makamlarında memurluk kazanmaları da imkânsız hale getirilmiştir. Diğer Hristiyan, Gürcü ve Ermeni yani Rus olmayan toplumlarla karşılaştırıldığında Türklerin durumu bu toplumlardan daha kötü olmuştur. Rusya'nın bazı bölgelerinde Türkler bir takım ekonomik problemler ile karşı karşıya kalmışlardır; emlak sahibi olma gibi, bankalardan kredi çekebilme gibi. Böylece Türkler kendi sorunlarını anlamaya başlamışlar ve eyleme geçmeye başlamışlardır. 1917 Bolşevik devrimi sonucu yıkılan Çarlık yönetimi, daha sonra bu toplumlara belli bazı haklar ve özgürlükler verse de bağımsızlıklarını kazanamamışlardır.³²⁹

³²⁷ Füsün Kara, s. 11.

³²⁸ Nadir Devlet, *1917 Ekim İhtilali ve Türk-Tatar Millet Meclisi*, Ötüken Neşriyat Yayınevi, İstanbul 1998, s.63.

³²⁹ Sibel Akgün, Atıf Abbasov, s. 10.

Yukarıda sayılan sebepler ile Rusya'nın o dönem içerisinde bulunduğu durumdan da anlaşılacağı üzere, 1917 Bolşevik Devrimi ansızın gerçekleşen, beklenmedik bir olay değildir. Bir olasılıktır ki 1905 ihtilalinin ardından ülke içerisinde yaşananlar, sosyal, siyasi ve ekonomik sarsıntılar 1917 devriminin gerçekleşmesine sebebiyet vermiştir. Böylece bu sebeplerin yarattığı kargaşa ortamını, amaçlarını gerçekleştirebilmek için fırsat olarak gören Bolşeviklerin; iktidarı ele geçirmesine neden olmuştur.³³⁰

2.2. Bolşevik ve Menşevik Akımları

Rus işçileri arasında sosyalizm fikirlerini benimseyenlerin sayısı az olmasına rağmen, üniversite öğrencileri ve aydın sınıf sosyalizm fikirleriyle aşılınmış; Çarlık rejimine karşı mücadeleyi önemli bir görev olarak görmüşlerdir. Teşkilatlı bir sosyalizm hareketi henüz yeniyken, Plehanov yaz tarafından 1883'te inşa edilen "Sosyal Demokrat" partisine katılanların sayısı da oldukça azmış. Lenin'in bu hareketlere dâhil olmasıyla birlikte, bu ihtilalci hareketler başka bir safhaya girmeye başlamıştır. Lenin Rusya'daki Çarlık rejiminin yıkmak için bir inkılap yapılması düşüncesinde olmuştur. Bu düşünce doğrultusunda Lenin, Marks'ın düşünce ve fikirlerini rehber edinmiştir. Böylece bir proletarya ihtilalinin gerçekleştirileceğine inanarak; Marksist olmuştur.³³¹

Rusya'daki ihtilalden bahsedildiğinde akla ilk olarak her zaman Bolşevikler gelmiştir. Bolşeviklerin siyasi arenaya girmeleri ve Rusya'da bir ihtilal gerçekleştirmeleri sonucunda Bolşevizm olgusu ortaya çıkmıştır. Bolşevizm, 20. yüzyılın başlarında, bir grup Rus devrimcisi ve özellikle de Lenin tarafından geliştirilmiş olan ve proletaryanın iktidarı ele geçirmesinin, devrim için gerekli tüm nesnel koşullar gerçekleşinceye dek ertelenemeyeceğini ve iktidarın legal bir şekilde, mecliste çoğunluğu elde ederek değil de kuvvet yoluyla ele geçirilmesini; proletarya diktatörlüğü bir kez kurulunca, bunun yalnızca burjuva sınıfına karşı değil, ekonomik sistemin sosyalizasyonunu hızlandırmak için kullanılması gerektiğini savunan Marksist teori şeklinde meydana çıkmıştır.³³²

1890'lı yıllarda Rusya'da sosyalistlerin sayısı yükselmeye başlamıştır ve siyasi alana girmeye başlamışlardır. 1898 yılında Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi

³³⁰ Leyla Devrisheva, s.66.

³³¹ Leyla Devrisheva, s. 62-63.

³³² Leyla Devrisheva, s. 62-63.

kurulmuştur. Aynı sene içerisinde İsviçre’de Rus Sosyal Demokratlar Birliği oluşturulmuştur. “İleride Rusya Komünist Partisi” yani Bolşevik sonra ise Sovyetler Birliği Komünist Partisi ismini alan partinin geçmişi 1898’de Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisinin kurulduğu dokuz kişilik bir kongreye uzanmıştır. Bu dokuz kişi Petersburg, Kiev, Moskova, Ekaterinoslav yerel örgütlerini ve yaygın olarak “Bund” isimli Rusya ve Polonya Yahudi İşçiler Genel Birliğini temsil etmişlerdir. Kongre üç gün sürmüştür ve kongre sonunda bir gazetesinin yayınlanmasına karar verilmiştir. Minsk’te gerçekleşen bu kongre Rusya’da Marksist bir parti inşa etme yolunda atılmış ilk adım olmuştur.³³³

Bu parti Bolşevik ve Sovyetler Birliği Komünist Partisinin başlangıcı olmuştur. Partinin kurulmasında Marksizm etkili olmuştur. Rus Marksist hareketlerin ilk hareketini Narodnik hareket oluşturmuştur. Marksist hareketlerin etkisi ile Rusya’da farklı Marksist dernekler inşa edilmiştir. Bunlardan biri de 1895 yılında Vladimir İlyiç Ulyanov (Lenin) tarafından Petersburg’da oluşturulan İşçi sınıfının Kurtuluşu İçin Mücadele Birliği’dir. Ama bu faaliyeti Lenin’in Sibiryaya sürgün edilmesine neden olmuş ve böylece Lenin sürgündeyken RSDİP’nin oluşumu Rus Marksistleri tarafından gerçekleştirilmiştir.³³⁴

Bolşevikler, 1912 yılına kadar Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisinde bir görüşü temsil eden siyasi bir grup olmuştur. 1913 ve 1914 yıllarına gelindiğinde kentlerdeki işçi sınıfından aldıkları destek ve Petrograd’da düzenlenen grevlere liderlik etmeleri; devrimci bir partiye dönüşmelerini sağlamıştır. 1917 ekim ayına gelindiğinde ise Bolşevikler artık iktidarı ele geçirmeye çalışan kitlelerin partisi ve halk tarafından da destek gören bir parti haline gelmiştir. Tabii partinin gelişimi ve kabul görmesi kolay olmamıştır. Çünkü parti içerisinde çok fazla görüş ayrılıkları yaşanmıştır. Mesela, 1914’te sağ kanattaki şovenistler ayrılmıştır, yine 1917 Mart ve Nisan aylarında içlerinde Stalin-Kamanev-Zinovie’un bulunduğu yeni bir kanat oluşmuştur.³³⁵

RSDİP’nin oluşturulması kolay olmamıştır. Lenin parti inşası için izlenecek yolları ünlü makalesi olan “Nereden Başlamalı?” ve “Ne Yapmalı?” adlı çalışmalarda belirtmiştir. Lenin bu çalışmasında şunları söylemiştir:

³³³ Edward Hallett Carr, *Bolşevik Devrimi 1917-1923*, s. 15-16.

³³⁴ Fahir Armaoğlu, s. 72.

³³⁵ Ernest Mandel, *Ekim 1917 Darbe mi, Sosyal Devrim mi?* Yazın Yayıncılık, İstanbul 1997, s.18-19.

“faaliyetlerimizin çıkış noktası, istenilen Örgütün yaratılması yolunda atılacak ilk pratik adım, son olarak, onun sayesinde bu örgütü hiç sapmadan geliştirebileceğimiz, derinleştirebileceğimiz ve genişletebileceğimiz esas çizgi, tüm Rusya çapında siyasi bir gazetenin yayınlanması olmalıdır... O olmadan, genelde sosyal-demokratların sürekli ve en önemli görevi ve nüfusun en geniş kesimlerinde siyasete, sosyalizmin meselelerine karşı ilgi uyandırdığı şu anın özellikle acil bir görevi olan, ilkelere bağlı ve çok yönlü propaganda ve ajitasyonu sistemli bir şekilde sürdüremeyiz.”³³⁶

Sürgünden dönen Lenin ihtilalci faaliyetlerini devam ettirmiştir. Sosyal Demokrat Partinin önemli bir ismi haline gelen Lenin 1900 yılında Plehanov ve Martov ile beraber Partinin bir organı olan İskra gazetesini çıkarmaya ve yasal olmayan yollar ile işçiler arasında propagandalar yapmaya başlamışlardır. Lenin böyle bir gazetenin partiyi ideolojik olarak bütünleştireceğini ve aynı zamanda yerel örgütlerin de parti halinde birleşeceğini düşünmüştür. Lenin böyle bir gazetenin sadece kolektif bir propagandist ve kolektif bir kışkırtıcı olmadığını bunun yanında kolektif bir örgütleyici olduğunu da belirtmiştir. Nihayetinde İskra, Partinin ideolojik ve örgütsel olarak güçlenmesinde rol almış ve Rusya’da siyasi bir gazete kimliği kazanmıştır.³³⁷

İskracılar Rusya’daki Sosyalist hareketleri bir düzene sokma amacıyla kongreler düzenlemişlerdir.³³⁸ İskracılar 1903 yılında ilk olarak Brüksel daha sonra da Londra’da kongreler düzenlenmiştir. Kongrede Lenin, aşırı grubu temsil etmiştir ve

“Merkez komitenin, bütün teşkilât ve azalar üzerinde mutlak bir otoritesi olması lâzım geldiğini, partiye yeni azaların alınması ancak merkez komitenin muvafakati ile mümkün olacağını iddia etti ve her azanın bilfiil ihtilâlcî harekete faal bir şekilde karışmasını istedi.”

Martov ise daha küçük bir grubu temsil etmiştir ve bu görüşlere ufak bir değişiklik ile karşı çıkmıştır. Bunun sonucunda parti içerisinde ikili bir karşıtlık ortaya çıkmaya başlamıştır.³³⁹

Parti içerisinde çıkan ikili görünüm Bolşevik ve Menşevik olarak adlandırılmıştır. Bolşevikler Lenin önderliğinde partinin çoğunluğunu oluşturmuştur. Bolşevik Rusçada çoğunluk anlamına gelen “bolşenstvo” kelimesinden gelmiştir. Parti içerisindeki azınlık kısmı ise Menşevikler oluşturmuştur. Menşevik kelime kökenini Rusçada azınlık manasına gelen “menşestvo” kelimesinden almıştır.³⁴⁰ Sonuç olarak,

³³⁶ Vladimir İlyiç Lenin, *Seçme Eserler*, Cilt 2, İnter Yayınları, İstanbul 1993, s. 20.

³³⁷ J. V. Stalin, *Eserler*, Cilt 15, İnter Yayınları, İstanbul 1938, s. 46.

³³⁸ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’ye kadar*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul 1987, s. 367-368.

³³⁹ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’ye kadar*, s.368.

³⁴⁰ Leyla Devrisheva, s.-63.

Menşevikler 1903 sonrası Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin “devrimci sağ” kanadı olarak kurulmuştur.³⁴¹

Kısa süre içerisinde Lenin ve Martov iki ayrı bloğa ayrılmıştır. Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisinin 1903 yılında Brüksel ve Londra'da gerçekleştirmiş olduğu ikinci kongrede, Rusya'da Marksist bir devrimin gerçekleştirilmesi ve bu noktada RSDİP'nin nasıl bir nitelik edinmesi konusunda görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır.³⁴² Diğer yandan Lenin ile Martov'un temsil ettiği cepheler (Bolşevik- Menşevik) arasında görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır.³⁴³ Bu görüş ayrılıkları neticesinde Rus Marksistleri, Lenin etrafında bir araya gelen çoğunluk grubu yani Bolşevikler ve azınlık grubu olan Menşevikler olarak ikiye ayrılmıştır. Yer yer uzlaşmaya çalışan bu iki grubun, 1912 Prag Kongresinde ayrılıkları resmileşmiştir. Böylece Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisine Bolşevikler hâkim olmuştur.³⁴⁴

Bolşevik ve Menşevikler (Martov'un temsil ettiği grup) arasında başlarda oldukça önemsiz farklar olsa da Lenin'in Rus sosyalist hareketin tek önderi olmak isteği ve diğer partileri kesinlikle kabullenmek istememesi Bolşevik ve Menşevik akımları arasındaki ayrılıkları daha da güçlendirmiştir. Bolşevikler, Rusya'da tam olarak “proletarya” diktatörlüğü kurmayı temel ilke haline getirmişlerdir. Fakat parti içerisindeki herkes proleter değilmiş.³⁴⁵

Parti programının belirlemiş olduğu birtakım hedefler olmuştur, bunlar:

- a) Siyasi hedefler: Eşit ve genel oy hakkı, örgütlenme hakkı ve basın özgürlüğü.
- b) Köylülerin ekonomik istekleri: toprak köleliğinin kaldırılmasının ardından haksız yere toprakları alınan köylüğe toprağının geri verilmesi
- c) İşçilerin ekonomik istekleri: İş gücünün sekiz saat olarak sınırlandırılması ve yaşlılar için devlet sigortasının sağlanması.

Bütün bu talepler partinin, burjuvazi desteğini alabilmek için belirlediği talepler olmuştur.³⁴⁶ Bu talepler belirlendikten sonra sıra önemli bir konu olan parti üyeliğine

³⁴¹ Ernest Mandel, s.18-19.

³⁴² Fahir Armaoğlu, s. 72.

³⁴³ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye kadar*, s. 367-368.

³⁴⁴ Fahir Armaoğlu, s. 72.

³⁴⁵ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye kadar*, s. 369.

³⁴⁶ Berker Bank, “Rusya'da 1905–1920 Yılları Arasında Tarihsel Dönüşüm Süreci ve Siyasal Tartışmalar”, *Sosyal Bilimler Dergisi* 4, No:1, Nisan 2011(ss. 2-37), s.9.

gelmiştir. Lenin, parti üyesinin parti programını kabullenen, partiye destek veren ve partinin organizasyonuna bağlı bulunan bir kişi olarak belirlenmesini istemiştir. Martov ise ilk iki şarta, parti organizasyonlarından birinin denetimi altında çalışan kişi kistasının da eklenmesi gerektiğini savunmuştur. Lenin kendi düşüncesi üzerinde ısrar etmiş ve merkezîyetçilik ilkesinden kopmadan parti üyesine başka türlü bir tanımlama yapılmasını kabul etmemiştir. Çünkü Lenin'e göre herhangi bir parti organizasyonuna bağlı bulunmayan bir kişinin parti üyesi olması, parti tarafından yapılan tüm denetlemelere karşı çıkmak anlamına gelmiştir. Yine Lenin'in iddiasına göre Martov, İskra'nın ilkelerine ters bir ilke savunmuştur. Çünkü Martov'un bu düşüncesi parti sınırlarının genişlemesine neden olacaktı. Lenin, Martov'un bu konudaki hatasının, kongre içerisinde entrika peşinde olanları bilmesine rağmen, Partinin kapılarını her fırsata açmış olmasını belirtmiştir.³⁴⁷

Parti üyeliği konusunda dile getirilen farklılıklar söz konusu önerelerde şu şekilde ifade edilmiştir:

"... Martov'un tasarısındaki birinci madde şöyle: "Rus Sosyal-Demokrat İşçi Partisinin üyesi, parti programını kabul ederek, parti organlarının [aynen böyle!] denetim ve yönetimi altında, partinin amaçlarını gerçekleştirmek için faal olarak çalışan kişidir." Benim tasarısındaki birinci madde şöyle: "Parti üyesi, parti programını kabul eden ve hem mali yönden, hem parti örgütlerinden birine bizzat katılarak partiyi destekleyen kişidir"³⁴⁸

Lenin, Martov'un parti üyeliği konusundaki düşüncelerinden dolayı onu "oportünist" olarak nitelendirmiştir. Lenin her parti üyesi bir organizasyonun denetiminde olmasını böylece merkez komitesinin üyeler ile diyalog kurabileceğini belirtmiştir. Diğer yandan Martov'un tanımını ise ucuz olarak nitelendirmiştir.³⁴⁹

İki parti lideri arasındaki esas ayrılık meselesi Martov, parti içerisine daha fazla üyelik sağlanması için şartların daha esnek tutulmasını savunurken; Lenin daha profesyonel devrimci üyelerin partide yer almasını istemiştir.³⁵⁰

Bolşevik ve Menşevikler ülkedeki sorunların çözümü konusunda da farklı görüşlere sahip olmuşlardır. Bolşeviklere göre problemleri çözmek için iki yol vardı: Ya anayasal bir yapı oluşturmak ya da silahlı bir devrim. Bolşevikler ise ikinci seçeneği seçmişlerdir. Menşevikler ise Bolşeviklerin bu çözüm yollarını ütöpik olarak

³⁴⁷ V.İ. Lenin, *Rus Sosyal-Demokrat İşçi Partisi'nin Kuruluşu*, 1. Baskı, Günce Yayınları, İstanbul 1977, s.92.

³⁴⁸ V.İ. Lenin, *Bir Adım İleri İki Adım Geri*, (Çeviren: Yurdakul Fincancı), Sol Yayınları, Ankara 1992, s. 58.

³⁴⁹ V.İ. Lenin, s.92.

³⁵⁰ Tony Cliff, *Partinin İnşası*, Cilt 1, (Çeviren: Tarık Kaya), Yeni Gün Yayınları, İstanbul 1987, s. 54.

değerlendirmişlerdir. Menşeviklere göre ilk olarak anayasal bir yönetim kurulmalıydı ve böylece var olan politik yapı ortadan kalkacaktı. Şayet gerekli olduğu takdirde bir devrim gerçekleştirilmeliydi. İki grup arasındaki bu görüş farklılığına rağmen Bolşevik ve Menşevikler 1912'deki resmi ayrılıklarına kadar Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi etrafında çalışmalarına devam etmişlerdir.³⁵¹

Bolşevik ve Menşeviklerin ayrılışları Rus Demokratlarının 1912 yılında Prag'da gerçekleştirmiş oldukları 6. Kongrede kesinleşmiştir. Bu kongrede Lenin taraftarları çoğunluğu temsil ettiği için Bolşeviklerin sunduğu teklifler kolayca kabul edilmiştir. Bu kongrede Bolşevik ve Menşevikler iki ayrı bloğa dönüşmüştür.³⁵² Vladimir Lenin, 1912'deki Prag Kongresi'nden sonra

“Bolşevik Partisi'nin hakiki ve yegâne lideri olmuş ve ihtilal hareketini yürütmeği kendi inhisarı altına almış gibiydi”³⁵³

Bundan sonra Lenin'in temsilinde olan parti Sosyal Demokrat diğer adıyla Bolşevik partisi olarak adlandırılmış ve partinin adı 1918 yılına kadar bu isimde kalmıştır.³⁵⁴

2.3. Ekim Devrimi Sonrası Yeni Siyasal Sistemin Şekillendirilmesi

2.3.1. Bolşevikler İktidarda

Planlı bir şekilde hareket etmelerinin sonucunda iktidarı ele geçiren Bolşevikler, ilk etapta çok fazla ciddiye alınmamışlardır. Yani halkın nezdinde bu sadece geçici bir rejimdi. Ama Bolşevikler büyük Rus topraklarında iktidarlığı kuvvetlendirebilme yolunda adımlar atmaya başlamışlardır. Bu durum ile ilgili Taymas şu ifadeleri kullanmıştır. “*Sosyal devrimin vücuda getirdiği rejimi pek ciddiye alan yoktu. Rejim üzerine çokluk küçümseme edasıyla konuşuyordu. Herkes eninde sonunda rahat, insanca ve normal bir hayat sisteminin kurulacağına inanır gibi idi*”³⁵⁵ Bolşevikler iktidarı ele geçirdikten sonra rejimi, üç güce dayandırmaya başlamışlardır. Bunlar:³⁵⁶

³⁵¹ Kezban Acar, s.335-336.

³⁵² Leyla Devrisheva, s.-63.

³⁵³ Akdes Nimet Kurat, s. 430.

³⁵⁴ Leyla Devrisheva, s.-63.

³⁵⁵ Abdullah Battal Taymas, *Ben Bir Işık Arıyordum*, Turan Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 64-65.

³⁵⁶ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, 25. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2015, s.26.

- a) Petrograd Sovyeti
- b) Parti örgütü
- c) Kara ve Deniz kuvvetleri birlikleri

İlk başlarda Bolşevik devrimi tam bir kargaşa dönemi içerisinde bir darbe olarak değerlendirilmiştir. Lenin bir parti programı hazırlamıştır. Bu program içerisinde şunlar yer almıştır:

- a) Köylülere toprak
- b) Aç olanlara yiyecek
- c) Sovyetlere iktidar
- d) Almanya ile barış

Köylüye toprak hemen gerçekleşmiştir. Aç olanlara yiyecek ise yalnızca. Sovyet iktidarını kabul edenlere sağlanmıştır.³⁵⁷ Almanya ile barış ise 3 Mart 1918'de imzalanan Brest-Litovsk Anlaşması ile gerçekleşmiştir.³⁵⁸ Ekim ihtilali ile zafer elde eden Bolşevikler, bu başarılarını dış politikaların baskısında ezilmemesi için Rusya'nın hemen Birinci Dünya Savaşı'ndan ayrılmasını istemiştir. Böylece Aralık 1917'de Almanya ile barış müzakereleri başlamıştır. Fakat ilk etapta Rusya, Almanya'nın taleplerini kabul etmemiş bu da savaşın devam etmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda Sovyet Rusya Almanya'ya boyun eğmiştir.³⁵⁹ Çünkü Bolşevik Hükümeti için en mühim konu iç barışın sağlanması olmuştur. Bu bağlamda Brest-Litovsk Barışı imzalanmış bu da Rusya'ya pahalıya mal olmuştur. Brest-Litovsk anlaşması ile Rusya; Baltık devletleri, Ukrayna, Polonya, Beyaz Rusya ve Polonya topraklarının bir kısmını kaybetmiştir.³⁶⁰

Partinin denetimi altında olan Sovyetler veya işçi konseyleri, ilk etapta fabrikalar ve ordu birlikleri olmak üzere ülkenin neredeyse her yerinde kurulmaya başlamıştır. Neticede iktidar oldukça iyi örgütlenmiş ve disiplinli Parti'nin hâkimiyetine geçmiştir. Partinin bu gücü iki örgütle daha da kuvvetlenmiştir:

³⁵⁷ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, s.26.

³⁵⁸ Yıldırım Koç, "Rus Devrimi ve Vatan Savunması", *Teori Dergisi*, Mart 2007(ss. 15-21), s. 4.

³⁵⁹ Coşkun Üçok, *Siyasal Tarih: 1789-1960*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1980, s. 223.

³⁶⁰ Oral Sander, *Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e*, s. 391.

a) “Karşıdevrim, Sabotaj ve Mali Spekülyasyona Karşı Olağanüstü Rus Mücadele Komisyonu” bu örgüt sonradan OGPU, NKVD, MVD KGB ve ÇEKA isimlerini almıştır.

b) Troçki tarafından kurulan Kızıl Ordu

Bunun sonucunda devrimin ilk üç ayında Bolşevik siyasi sisteminin dört esas dayanağı inşa edilmiştir: Parti, Sovyetler, gizli polis ve Kızıl Ordu. Lenin, bu dört dayanak ile çağdaş dünyanın ilk totaliter ve tek partili diktatörlüğünü kurmak için çabalamıştır.³⁶¹ Bolşevikler, kentlerdeki işçi sınıflarından büyük bir destek görmüştür. *Fakat kırsal* kesimde Sosyalist devrimciler de köylünün büyük desteğini almaya devam etmiştir. Bu durum karşısında Savnarkom ilk iş olarak bir “barış kararnamesi” yayınlamıştır. Kararname, toprak ilhakı olmaksızın barışın inşa edilmesini talep ediyordu. Diğer yandan Kararnamede, Rusya’daki sömürge hâkimiyetlerinin bittiğini ve Rusya’da yaşayan bütün etnik gruplara kendi kaderlerini tayin hakkı verildiği duyurulmuştur.³⁶² Bu konuyla ilgili 18 Eylül 1917’de Geçici Hükümet de Rusya’daki bütün halklara kendi kaderlerini kendilerinin tayin edeceği yönünde yaptığı açıklamaya rağmen bunu uygulamaya koymaması, bu ilkeyi ilan edeceğini söyleyen Bolşeviklerin halkın desteğini almasında ve iktidarı ele geçirmelerinde etkili olmuştur.³⁶³

Barış beyannamesinin ilanından sonra Lenin, toprak kararnamesini sunmuştur. İlgili kararnamede; toprakta özel mülkiyetin kaldırılması ve bütün özel mülk ile kilise mülkü topraklarının ihtiyaca göre bireysel olarak köylülere dağıtılmak üzere Toprak komiteleri ile Köylü Vekilleri Sovyetlerine devredilmesi öngörülmüştür. Toprak kararnamesi Bolşeviklerin savunduğu komünal toprak programının temel prensipleri ile çelişmiştir. Ama esasında bu kararname büyük bir desteğe sahip olan Sosyalist Devrimci toprak programından ilham almıştır. Bu çelişki konusu ile ilgilenenlere Lenin “Varsın öyle olsun Demokratik bir hükümet olarak, onlarla aynı fikirde olmasak bile yığınların görüşünü yok sayamayız” diyordu. Kararname Sol Sosyalistler tarafından incelenmiş ve büyük bir çoğunluk tarafından da onaylanmıştır.³⁶⁴

³⁶¹ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, s.26.

³⁶² İlker Aktükün, “1917 Ekim Devrimi Neden Rusya’da Gerçekleşti?”, s. 34.

³⁶³ Kezban Acar, *Orta Çağ’dan Sovyet Devrimi’ne Rusya*, s.369.

³⁶⁴ Alexander Rabinowitch, *Bolşevikler İktidarda*, (Çeviren: Can Saday), Hakkı Başgüneş ve Nihan Elmas, Yordam Kitap, İstanbul 2016, s. 37.

26 Ekim 1917'de Lenin'in başkanlığını yaptığı Savnarkom (Sovyet Halk Komiserliği) kurulmuştur. Sovyet Halk Komiserliği Kurucu Meclis seçimleri yapıldıktan sonra Sovyetler adına iktidarın sahibi olmuştur.³⁶⁵ Yani Geçici Hükümet görevini görmüştür. Başkanlığını Lenin'in yaptığı Halk Komiserliği Şurası, tüm Rusya Sovyetleri Kongresine ve kongrenin düzenlendiği zamanlarda yasama işlerini yürüten ve onun Merkezi yürütme komitesine karşı da sorumlu olmuştur.³⁶⁶

Devrim sonrası Bolşevik yönetimin almış olduğu kararlar Scharpiro tarafından kısaca şöyle belirtilmiştir:³⁶⁷

“...Bolşeviklerin ezici çoğunlukta olduğu Merkezi Yürütme Komitesi ve Halk Komiserleri Şurası, çok sert kararlar almaya başladı. 8 Ekim'de alınan ilk kararlar, iç ve dış dünyaya olumlu mesaj gönderme amacı taşıyan gösteri karakterli kararlardı: toprak sahiplerinin arazilerini kamulaştıran ve bütün tarım topraklarını süresiz olarak köylülerin kullanımına veren 'Toprak Üzerine Karar' ve bütün savaştan devletleri, adil bir barış için ilk adım olarak, hemen ateşkese çağıran 'Barış Üzerine Karar'. 9 Ekim'de geçici olarak gazetelerin özgürce faaliyetini durduran 'Basın Üzerine Karar' yürürlüğe girdi. 11 Ekim'de, günlük çalışma süresini sekiz saate indiren karar ve 15 Ekim'de, ülkenin Rus olmayan halklarına kendi kaderini tayin hakkı tanıyan karar yayınlandı. 5 Aralık'ta yürürlüğe giren karar, eski mahkeme sistemini tamamen yürürlükten kaldırıp yerine devrim bilincini ve devrim adaletini esas olan devrim mahkemelerini koydu. 1918 yılının başlarında, geniş çaplı kamulaştırma ve ekonomi yönetiminin merkezileştirilmesi kararları alındı. Bankalar devletleştirildi, fabrikaların yönetimi, işçi komitelerine devredildi. Savaşın ve devrimin hâkim kıldığı kargaşa ve Bolşevik yönetimine karşı şiddetlenen başkaldırıları, tasarlanan politikaların yürütülmesine engel oluşturmaya başlayınca, Bolşevik liderler merkezde ve taşrada karşı tepki olarak hukuki olmayan yöntemlere başvurmada hızlandılar. 19 Aralık 1917'de, partiye, keyfi yönetimini teröre has yöntemlere sürdürmesini sağlayacak, bütün ülkeye yerel teşkilatıyla yayılmış 'Karşı Devrim ve Sabotaja Karşı Olağanüstü Mücadele Komisyonu' kuruldu...”

Ekim ihtilalinin ardından bütün yargı organları ve mahkeme kaldırılmış ve yerine askeri mahkemeler oluşturulmuştur. Bu mahkemelerin yargılamadaki temel prensibi “proleter vicdanı ve devrimci bilinç” olmuştur. Karşıt devrimciler ile mücadele etme yönünde Aralık 1917'de Tüm Rusya Olağanüstü Komisyonu (VÇK) kurulmuştur. Komisyonun başkanlığında bulunan F. Dzerjinski “...bize şimdilik hukuk gerekmez. Bize karşı-devrimcilerin faaliyetlerinin devrimci bir şekilde cezalandırılması gerekir” demiştir.

1917 yılı bitimine yakın kongrenin aldığı kararlara rağmen ölüm cezası başlamıştır. Bu doğrultuda Lenin, “Kurşuna dizmeden devrim gerçekleştirilir mi?” ifadelerini kullanmıştır. 9 Ağustos 1918 tarihinde Lenin, komitelere beyaz muhafızların,

³⁶⁵ İlker Aktükün, “1917 Ekim Devrimi Neden Rusya'da Gerçekleşti?” s. 34.

³⁶⁶ Natig Abdullayev, “Rusya'da Sosyalizmin Kurulma Sorunsalı veya Sonun Başlangıcına Bakış”, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi* 3, No: 11, 2007(ss. 53-70), s. 61.

³⁶⁷ Leonardo Schapiro, *The Government and Soviet Union*, 6. Edition, Hutchinson Educational, Britain 1984, s. 43-44.

kulakların ve karşı devrimcilerinin üzerinde kitle terörü uygulanmasını; şüpheli gördüklerini ise toplama kamplarına gönderilmesini buyurmuştur. Ardından kilisenin mal varlığı devletin himayesine geçmiş ve devlet din düşmen ideoloji ilan edilmiştir.³⁶⁸

15 Kasım 1917 tarihinde Lenin ve Stalin tarafından Rusya Halkları Deklarasyonu yayınlanmıştır. Bu bildirge şunlara imkân tanımıştır:³⁶⁹

- a) Rus halklarının eşitlik ve egemenlik haklarının tanınması
- b) Tüm etnik ve dinsel ayrıcalıkların ortadan kaldırılması
- c) Kendi kaderlerini tayin edebilme ve kendi devletlerini oluşturabilme hakkı
- d) Ulusal azınlık ve etnik toplumların özgür bir şekilde gelişim hakkı

Fakat bu deklarasyonun nihai hedefi yüzde ellisi Rus olmayan nüfusun desteğini alabilmek olmuştur. Hatta bir zaman sonra eski Çarlık sınırlarında bağımsızlıklarını elde eden Azerbaycan, Ukrayna ve Gürcistan gibi cumhuriyetlerin varlığı Kızıl ordunun işgali ile sonlandırılmıştır.³⁷⁰ Kısacası Lenin ve Stalin tarafından ilan edilen bu Deklarasyon, Çarlık yönetimi altında hakları elinden alınmış olan halkların ihtilal sürecine destek vermelerini sağlamak ve böylece sistemi sağlamlaştırma yolunda atılmış; samimi ve gerçekliği olmayan siyasi bir adım olmuştur.³⁷¹

8 Ocak 1918'e gelindiğinde Bolşevikler Petrograd'da bir araya gelen Kurucu Meclisi dağıtmışlardır. Bunun sonucunda Rusya'da bir merkez kalmamıştır.³⁷² Yani, Bolşeviklerin haricinde diğerlerinin artık bir merkezi yoktu.³⁷³ Kurucu Meclisi dağıtmış olmaları önemli bir adım olmuştur. Bu durum Bolşeviklerin davranış ve politikalarını belirlemesine neden olmuştur. Bolşevikler daha önceden de Kerensky hükümetine Kurucu Meclisin toplanması yönündeki taleplerini iletmiştir. Fakat hükümetin aldırış etmemesi; Bolşeviklerin bir sonraki şiddetli girişimlerine de kapı aralamıştır.³⁷⁴

Kurucu Meclisin dağılması ile Rusya'da proleter diktatörlüğü çağı başlamıştır. Diğer yandan yeni yönetim örgütlenmelerinin başlangıcı da yine bu dönemde

³⁶⁸ Alesker Aleskerov, s. 181.

³⁶⁹ Umut Bekcan, "Devrimden Sonra: Bolşeviklerin Zorunlu Dış Politikası 1917-1925", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 68, No:4, 2013(ss. 73 – 102), s. 14-15.

³⁷⁰ Alesker Aleskerov, s. 181.

³⁷¹ Ahmet Gündüz, s. 3.

³⁷² Ayaz İshaki, *İdil-Ural Devleti 1917-1918*, (Çeviren: Bayram Kodaman), Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 305.

³⁷³ Leyla Devrisheva, s. 69.

³⁷⁴ Rosa Luxemburg, *1917 Ekim Devrimi*, (Çeviren: Ferit Muzaffer), BDS Yayınları, İstanbul 1989, s. 31.

gerçekleşmiştir. Bu döneme kadar faaliyetlerini geçici bir şekilde devam ettiren yönetim kurulları sürekli bir kurum şekline dönüşmüştür. Böylece çok partililik prensibi ile ortaya çıkan Sovyetler, tek partili bir yapıya dönüşmüştür. 1918'in Temmuz aylarında sağ Eser ve Menşevikler Sovyetlerden ihraç edilmiştir. Bu ihracın sebebi ise bu grupların devrim karşıtı eylemlerde bulunuyor olmasıydı. Bolşevikler bu yılın ortalarına doğru diğer partileri dışlayarak, ülkede tek partili bir rejimin ilk sinyallerini vermiştir hatta bu yıl ile Rusya'da tek partili bir rejim kurulmuştur.³⁷⁵

2.3.2. 1918 Anayasası

1918 yılının temmuz ayına gelindiğinde Lenin, Komünist Partinin tavsiye etmiş olduğu bir anayasa Rusya için kabul etmiştir: ³⁷⁶ 10 Temmuz 1918'de oluşturulan Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Anayasası. 1918 Anayasası Sovyetlerin kurumsal bir görüntü almasını sağlamıştır. Anayasa ilk etapta büsbütün devrimci bir görüntüde olan organizmaların, devlet iktidarının girmesini desteklemiştir. Bu da ülkenin kaderini büyük ölçüde etkileyecek bir durum olmuştur. 1918 Anayasası Sovyet devletine özgü olan hakikati de gizlememiştir. Bu hakikat “biçimsel, hukuki, anayasal ve genel siyasal oluşum arasındaki kutuplaşmada, birer araç ve kaldıraç olarak Sovyetlerle, proletarya diktatörlüğü sisteminin yönlendirici gücü olan parti arasındaki diyalektik kutuplaşmada” kendisini göstermiştir. Fakat Anayasa ilan edildiği dönemde siyasi hâkimiyeti ele geçirmiş olan Komünist Parti'den söz etmemiştir.³⁷⁷

1918 Anayasası üretim araçlarını halkın hâkimiyetine bırakmıştır. Böylece “halk diktatörlüğü” anayasa metninde yer almıştır. Diğer yandan Anayasa güçler birliği prensibini benimsemiştir. Anayasaya göre güç teorik olarak Panrus Sovyet Kongresine verilmiştir. Kongrenin anayasa üzerinde değişiklik yapma, dış siyaseti şekillendirme ve ekonomik hayatı yönlendirme gibi yetkilere sahip olmuştur. Fakat bu sadece görünen kısım olmuştur. Yani hakikatte gücün sahibi Rus komünist partisi olmuştur. 1918-1922 savaş dönemlerinde hakikatin tersi durum devam etmiş fakat daha sonra bu anayasa yerini 1924'e bırakmıştır.³⁷⁸

Lenin'in tek partiye dayanan bir totaliter devler kurma girişimleri karşısında Sosyal Devrimcilerden tepki de gecikmemiştir. 1918 yazlarına doğru Bolşeviklere karşı

³⁷⁵ Alesker Aleskerov, s. 182.

³⁷⁶ Hakan Yılmaz, *Tarih Boyunca İhtilaller ve Darbeler*, TİMAŞ Yayınları, İstanbul 2014, s. 145.

³⁷⁷ Oskar Anweiler, s. 302.

³⁷⁸ Esat Çam, *Devlet Sistemleri*, Der Yayınları, İstanbul 1993, s.208.

mücadele Don vadisinde, eski Çar subayları, iş adamları ve toprak sahiplerinden başlatılmıştır. Komünizm karşıtı Beyaz Ordu, Bolşevik Kızıl Orduya savaş açmıştır. Rusya'da başlayan iç savaş ülkenin bazı bölümlerinde 1920 bazı bölümlerinde ise 1922'ye kadar devam etmiştir.³⁷⁹ İç Savaş'ın galibi, yetmiş yıllık dünya düzenini değiştirecek olan Komünistler, Rusya'nın tek yöneticileri olmuşlardır. Bunun yanında bu savaş Rusya için sosyal ve ekonomik anlamda büyük bir çöküntüye sebebiyet vermiştir. Fakat diğer yandan Bolşeviklerin bu zaferi sonucunda dünya; sosyalist ve kapitalist olarak iki sınıfa ayrılmıştır.³⁸⁰

Resmi olarak 1922'de Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti, Beyaz Rusya SSC, Ukrayna SSC, Orta Asya ve Kafkasya Cumhuriyetleri'nin bir araya gelmesi sonucu Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) kurulmuştur. Komünist parti idaresinde olan SSCB Batılı devletlerce tanınmış ve Temmuz 1923'e gelindiğinde yeni bir anayasa onaylanmıştır.³⁸¹

2.3.3. Lenin Yönetiminin İdeolojik Dayanağı: Marksist Leninist Öğreti

Kurulan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), Marksist, komünist ve sosyalist düşünce şekilleri ile yeni bir Sovyet inşasına başlamışlardır. Bu doğrultuda rejim tarafından toplumu yeniden inşa edebilmek için çeşitli devlet kurumları oluşturulmuş ve çeşitli politikalar ile toplum üzerinde etki etmek amaçlanmıştır.

Marks, Engels ve Lenin'in devrimci öğretisi Marksizm-Leninizm olarak adlandırılmıştır. Marksist Leninist öğretisi, işçi sınıfının dünya görüşünü oluşturmuştur. Marksizm-Leninizm dünyayı tanıma ve onu devrim yolu ile şekillendirme biçimidir. Bu teori "toplumun, doğanın ve düşüncenin gelişme yasallıklarına, kapitalizmi yıkmak ve sosyalist-komünist toplumu kurmak için işçi sınıfının, tüm emekçilerin yürüttüğü devrimci savaşımın yasalarına ilişkin bilimdir."³⁸²

Marksizm, modern çağın ağır sanayi döneminin dünya görüşü olarak ortaya çıkmıştır. Gerçekten de Marx'ın yaşamış olduğu dönem, teknik anlamda gelişmelerin yaşandığı ve toplumların zenginleşmeye başladığı bir dönem olmuştur. Bu pozitif ilerlemelerin kısa bir zaman sonra toplum üzerinde negatif bazı sonuçları çıktığı ve

³⁷⁹ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, s.27.

³⁸⁰ Sibel Akgün ve Atıf Abbasov, "Ekim 1917 Bolşevik İhtilali'ni Hazırlayan Süreç ve Rus Olmayan Azınlıkların Durumu", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 7, No:1, 2020(ss. 1-17), s. 14.

³⁸¹ Sibel Akgün ve Atıf Abbasov, s. 14.

³⁸² Rıza Poyraz, *Leninci Parti Öğretisi, Aşama Yayınları*, Ankara 1974, s. 17-18.

çalışan insanların gün geçtikçe fakirleşerek özgürlüklerini kayb ettikleri görülmüştür. Marx ortaya çıkan bu durumu araştırarak bir çözüm geliştirmek için çabalamıştır. Liberal devlet sisteminde ağır sanayi proletaryasının ortaya çıkmasına paralel olarak Marksizm de ortaya çıkmıştır. Marksizm, dönemin saymış olduğumuz bu sorunlarını dile getiren ve bunlar için çözüm arayışında olan bir görüş olarak meydana çıkmıştır.³⁸³

Marksizm'i daha da eskilere götürebiliriz. Marksizm bir teori olarak 1800'li yıllarda meydana çıkmıştır. Bu teori üzerinde düşüncelerin yapıldığı, iktidarın uygulayacağı politikaları ne tür araçlarla uygulaması gerektiğinin münakaşa edildiği bir çağda kısa bir zaman için Paris Komününde denenme imkânını elde etmiştir. Deneyim neticesinde komünist-sosyalist bir iktidarın var olabileceği düşüncesi ortaya çıkmıştır. Sosyalist düşünceler çerçevesinde iktisadi, tarım ve sanayi politikaları üreten, sosyalist çizgide bir eğitim politikası yürüten ve sosyalist düzeni sosyal yaşama yansıtan ilk ülke Sovyet Rusya olmuştur. Sovyet Rusya 1917'den 1991'e dek iktidarını kuvvetlendirebilmek için sosyalizmi ülkesinde şekillendirmiştir.³⁸⁴

Sosyalizm, sanayileşme çağında kapitalizmin pik yapması sonucunda işçi sınıfının olumsuz hayat şartları ile sömürülenler için eşit hakları tüm topluma sağlamak amacıyla ortaya çıkan, üretim araçlarının ve mülkiyetin topluma ait olmasını savunan bir görüştür.³⁸⁵

Sosyalist görüşlerin geçmişi on yedinci yüzyılın Levellers ve Diggers'ine ya da Thomas More'un *Ütopya*'sına hatta Platon'un devletine kadar gidebiliyor olmasına rağmen sosyalizm 19. Yüzyıla kadar siyasi bir biçime sahip olmamıştır. İlk şekliyle sosyalizm ütopyacı, köktenci ve devrimci bir niteliğe sahip olmuştur. Sosyalizmin nihai amacı kapitalist ekonomik düzeni yıkarak yerine ortak mülkiyet prensibine bağlı bir sosyalist toplum kurmak olmuştur. Sosyalizmin en önemli temsilcisi ise Karl Marks olmuştur.³⁸⁶

1917 Bolşevik Devrimi'nin ardından, Marksizm Lenin'in katkısı ile uygulanma alanı bulmuş, belirli bir temele oturtulmuş ve bütün sosyalist cumhuriyetler artık Marksizm-Leninizm'den etkilenmiştir. Bu sebeple 1917'den sonra Marksizm

³⁸³ Ayferi Göze, *Liberal Marxiste* s. 55.

³⁸⁴ Kor Kitap, *Sovyetler Birliği Komünist Partisi (Bolşevik) Tarihi*, İstanbul 2018, s. 41.

³⁸⁵ Aybala Lale, "Kuzey Kore'nin Juche İdeolojisi ve Marksizm-Leninizm, Maoizm ile Mukayesesi", *Doğu Araştırmaları Dergisi* 2, No: 2, 2019(ss. 66-93), s. 79.

³⁸⁶ Andrew Heywood, *Siyaset*, s. 71.

gelişmeleri Sovyetler Birliği'nin, Halk cumhuriyetlerinin ve dünyada yer alan diğer komünist partilerinin siyasi gelişmeleri ile ayrılmaz bir bütün oluşturmuştur.³⁸⁷

Marksist teorilerin Rusya'da vuku bulmasında, ekonomik ve politik koşullar etkili olmuştur. 19. yüzyılda Kafkasya'nın fethedilmesi, Sibiry'a ve maden kaynakları yönünden zengin olan Altay bölgesine ulaşılması Rusya'nın sanayileşmesinin maddi şartlarını hazır hale getirmiş bu durum da Rusya'yı sanayi gücü haline dönüştürmüştür. 1861'de köylülerin özgürlüklerini ellerine alması ile Rus feodal düzende dönüşüme kapı aralamaları, aslında güçlü bir burjuvanın ilerleme koşullarının bulunmadığı Rusya'da modern sanayi kapitalizminin ilk sinyallerini vermeye başlamıştır.³⁸⁸

Fakat bunun öncesinde Rusya'da Marx'ın fikirlerine uygun yapılanmalar ortaya çıkmıştır. Mesela 1903 yılında Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi programında Marksist düşüncelere yer verilmiştir: “üretim ve değişim araçları üzerindeki özel mülkiyetin yerini sosyal mülkiyetin alacağından ve sosyal üretim sürecinin planlanmasına geçileceğinden” bahsedilmiştir.³⁸⁹

Sovyet ideolojisinin temelini Marksizm oluşturmaktadır. Marksizme göre ekonomik ve sosyal evrim temel kuralları içerisinde gelişen bir süreçtir.³⁹⁰ Marksistler 20. Yüzyılın başlarında burjuva devletinden sosyalizme nasıl geçileceği konusunda tartışmışlardır. Diğer bir ifadeyle devletin nasıl ortadan kalkarak yerine sosyalizmin kurulacağı konusu, esas tartışma sahalarını oluşturmuştur.³⁹¹ Marx'a göre tarihi saptamanın yolu, sınıflar arası mücadeleden geçmektedir. Bu mücadelenin sonunda ise toplum bulunduğu aşamadan bir diğer aşamaya geçecektir. Böylece mücadele içerisinde olan yeni sınıf devrim yoluyla hâkim sınıfı yıkarak kendi toplumunu kuracaktır.³⁹²

Marx incelemelerinde çağdaş toplumun, uzun bir sürede kendi üretici kaynaklarından en verimli şekilde faydalanmayı mümkün kılacak bir şekilde örgütlenmeye çalışacağı düşüncesinden hareket etmiştir. Bu sebeple incelemelerine mevcut olan toplumsal düzeni inceleyerek başlamıştır. Bu incelemelerinde topluma göstermek istediği netice; kapitalist sistemin ilk etapta toplumun üretim kaynaklarını

³⁸⁷ Ayferi Göze, s. 96.

³⁸⁸ Kutay Gökdeniz, s. 446.

³⁸⁹ E. H. Carr, *Bolşevik Devrimi 2*, (Çeviren: Orhan Suda), Metis Yayınları, İstanbul 2002, s. 16.

³⁹⁰ Alesker Aleskerov, s. 178.

³⁹¹ N. İter Ertuğrul, “Reel Sosyalizm ve Bürokrasi”, *Mülkiye Dergisi* 33, No: 264, 2009(ss. 173-198), s. 175.

³⁹² William Ebenstein, *Two Ways of Life: The Communist Challenge to Democracy*, Rinehart and Winston, New York 1964, s. 94.

arttıracığı fakat sonrasında ilerleme ve gelişmeye durduracağı bir aşamaya gireceğidir. Başka bir ifadeyle kapitalist sistem yıkılarak yerine üretim kaynaklarından faydalanmayı sağlayacak olan yeni sosyal sistem kurulacaktır.³⁹³

Marksizme göre: Kapitalist devlet, devrim sonucu yıkılacak olan bir yapıdır. Kapitalist yapıyı yıkacak olan şey ise devrimci sınıfın girişeceği sınıf mücadelesidir. Devrimin sonucunda ise kapitalist toplum ortadan kalkacak ve aşamalı olarak komünist bir toplum oluşturulacaktır. İlk aşamada proletarya diktatörlüğü inşa edilecektir. “*Bu dönem son hedef değildir.*” Aksine bir araçtır. Bu araç, kapitalist toplum ile komünist toplum arasında bir köprü vazifesi görecektir. Bu zaman zarfında proletarya iktidarı hâkimiyetinde tutacaktır. Bu aşamada kapitalist toplumda sömürü altında olan sınıf ile sömürüyü yapan sınıfın yerleri değişecektir. Yani artık sömürüyü yapanların sömürüldüğü bir zaman olacaktır. Proletarya diktatörlüğü dönemi, sömüren sınıfların karşı duruşlarını yıkmak üretim araçlarının mülkiyetini bu sınıflardan almak, içerde ve dışarda var olan düşmanlar karşısında rejimi muhafaza etmek için var olması gereken bir dönemi ifade etmiştir.³⁹⁴ Marx’a göre üretici güçlerin ilerlemesinin farklı bir aşamaya geleceğini ve bu aşamada var olan ilişkilerde ancak yanlış yönlendirici olabilen, artık üretici olmayan yıkıcı güçler durumuna gelen, üretici güçler ve dolaşım araçları ortaya çıkar. Bununla birlikte, toplumun hiçbir avantajından faydalanmayan ve toplumun bütün yükünü taşıyan bir sınıf ortaya çıkar. Bu sınıf, toplum üyelerinin çoğunluğundan oluşan bir sınıftır ve esasında bir devrimin zorunluluğuna dair bilinç, bu sınıftan kaynaklanmıştır.³⁹⁵

İlk aşamadan sonra gerçekleşecek ikinci aşama, komünizm döneminin alt aşaması olarak adlandırılmıştır. Bu dönemde üretim araçlarının özel mülkiyeti sona erecek ve böylece toplumun sömürülmesi sona erecektir. Ama komünizmin toplumda tüketimin “*herkese ihtiyacına göre*” prensibinin geçerli olacağı eşitlik döneminin şartları henüz gerçekleşmemiştir. Herkes üretilen değerlerden “işine göre” veya “yeteneğine göre” pay sahibi olabilmektedir. Bu durum da ücretler arasında eşitsizliğin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bunun nedeni de insanların eşit olmamasıdır yani bazıları güçlü iken bazıları güçsüzdür, ya da daha farklı kıstaslarla birbirlerinden

³⁹³ E. H. Carr, *Bolşevik Devrimi 2*, s. 11.

³⁹⁴ Ayferi Göze, s. 73.

³⁹⁵ David Fernbach, *Siyasal Marx*, (Çeviren: Murat Akad), Yeni Hayat Kütüphanesi, İstanbul 2004, s.28.

ayrılmaktadırlar. Bu durumda üretimde eşit pay alması durumunda bazıları zengin bazıları yoksul kalacaktır.³⁹⁶

2.4. Sosyalizmin Lenin Dönemi

Sosyalizm akımının kökeni diğer pek çok akım gibi Fransız ihtilaline dayandırılmıştır. 1789 İnsan ve Vatandaş Hakları Demecinin ortaya çıkarmış olduğu kanun önünde tüm vatandaşların eşit olduğu ve siyasal eşitliğin de yanında ekonomik eşitliğin de söz konusu olması, sosyalizm akımının doğmasına sebep olmuştur. Yazarlar siyasal eşitlik ve vatandaşlar arasındaki eşitliğin yeterli olmayacağını ve tam anlamıyla bir eşitliğin sağlanabilmesi için bireyler arasında ekonomik eşitliğin de olması gerektiğini savunmuşlardır. Bir toplumda ekonomik eşitliğin sağlanabilmesi konusunda devletlerin nasıl bir düzen ve sistemi takip etmeleri konusu oldukça önemli olmuştur. İşte bu konuda farklı farklı sosyalist görüşler ortaya atılmıştır. Sosyalizm fikirsel olarak 19. y. y. boyunca eyleme geçmeden sürmüştür. Fakat 1917'de Rusya'da ortaya çıkan Bolşevik devrimi ile sosyalizm artık fikirsel olmanın da ötesine geçmiştir.³⁹⁷

Sosyalizmin temel unsurlarını Heywood şu şekilde sıralamıştır:³⁹⁸

a) Topluluk, Sosyalizmin merkezinde ortak bir insanlığın varlığıyla ilgili bir sosyal varlık olan insan görüşü vardır.

b) Kardeşlik, insanlık birbirine kardeşlik duygularla bağlıdır ve bu yaklaşım sosyalistlerin birbirleriyle rekabetten ziyade kolektif bir şekilde bir arada bulunarak faaliyette bulunmalarını sağlamaktadır.

c) Sosyal eşitlik, eşitlik sosyalizm için merkez kavramdır. Fakat sınırları tartışmalı olmuştur.

d) İhtiyaç

e) Sosyal sınıf, Sosyalizm sınıfı sosyal bir bölünme olarak ele almışlardır.

f) Ortak mülkiyet

Sosyalizmin nihai amacı kapitalist ekonomik düzeni yıkarak yerine ortak mülkiyet prensibine bağlı bir sosyalist toplum kurmak olmuştur. Sosyalizmin en önemli temsilcisi ise Karl Marks olmuştur.³⁹⁹

³⁹⁶ Ayferi Göze, s. 74.

³⁹⁷ Fahir Armaoğlu, s. 1 18.

³⁹⁸ Andrew Heywood, *Siyaset*, s. 66-67.

³⁹⁹ Andrew Heywood, *Siyaset*, s. 71.

Yukarıda değindiğimiz gibi Sosyalizm Marx'ın öngörülerinin tam tersinde, yani sanayileşmesi yetersiz olan Rusya'da ortaya çıkmıştır. Lenin liderliğindeki Bolşevikler Rus halkının kendilerine vermiş olduğu kredi ile sosyalizmi uygulamaya başlamışlardır. Fakat ilk aşamada sosyalizmin son hali görülmemiştir. Sosyalizm günün koşullarına göre evrimini devam ettirerek somutlaşmıştır. Sosyalist sistemin ilk olarak güçlü bir sanayiye ve güçlü proletaryaya sahip bir ülkede değil de Rusya'da uygulama alanı bulmuş olması, Karl Marx'ın teorilerine aykırı bulunmuştur.⁴⁰⁰

Yeni Sovyet yönetimi işe tüm toprakları kamulaştırma yoluna giderek toprakları köylüye dağıtmak istemişlerdir. Ardından sanayide işçiler üzerindeki denetim kurumlaştırılmış ve ticarete gizlilik ortadan kaldırılmıştır. Devlet bankaları ele geçirilerek, bütün özel bankalar devletleştirilmiştir ve dış borçların ödenmemesi kararlaştırılmıştır.⁴⁰¹

2.4.1. Savaş Komünizmi

Savaş komünizmi çerçevesinde yapılan ekonomik politikalar aslında sosyalizme geçişin ilk adımlarından biri olmuştur.⁴⁰² Tahılın zorba bir yöntem ile ele geçirilmesi ve emeğin askerileştirilmesi ile uygulama alanı bulan “savaş komünizmi” demokratik işçilerin kurumsal anlamdaki kontrolünü son erdirmiştir. Yeni işe giren işçi sınıfı, fabrikanın idaresinde söz sahibi olmamıştır. Siyasi karar alma hakları olmamıştır.⁴⁰³

Savaş Komünizmi Rusya'da 1918- 1921 yılları arasında uygulanan geçici, sıkı sosyalizm olarak adlandırılmıştır. Bolşevikler, iç savaş sırasında darmadağın olmuş olan ekonomiyi iyileştirmek adına kendi idari kararları doğrultusunda hayalî kararlarını, politikalarını uygulamaya başlamışlardır. Bu uygulamalardan biri de savaş komünizmi olmuştur.⁴⁰⁴ Savaş komünizmi 1918 yılından 1921 yılına kadar devam eden ve devletin şiddetli önlemlerle bütün gücü merkezde toplamaya çalıştığı bir politika olmuştur. Uygulanan bu yeni yöntem neticesinde üretimde çok büyük düşüşler meydana gelmiştir

⁴⁰⁰ İsmail Özsoy, “Sovyet Sisteminin Çöküşünden Tarihi ve Evrensel Dersler”, *Bilig Dergisi*, No: 39, 2006(ss. 163-194), s. 166.

⁴⁰¹ Nazif Kuyucuklu, *İktisadi Olaylar Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Siyasi Bilimler Fakültesi Yayınları, İstanbul 1982, s. 285.

⁴⁰² Tony Cliff, *Kuşatılmış Devrim*, 3. Cilt, (Çeviren: Bernar Kutluğ), Z Yayınları, İstanbul 1996, s.80.

⁴⁰³ Ali Çakırbaş, s.38.

⁴⁰⁴ Michael G. Roskin, *Çağdaş Devlet Sistemleri Siyaset, Coğrafya, Kültür*, 8. Baskı, (Çeviren: Bahattin Seçilmişoğlu), Liberte Yayınları, Ankara 2016, s. 331.

ve çalışma zorunluluğu getirilerek “*Çalışmayana yiyecek yok*” prensibi ile “*ücretsiz cumartesi çalışmaları*” uygulamalarına geçilmiştir.⁴⁰⁵

Savaş komünizmi ile üst sınıfların mallarına el konulmuş, işletmeler ve fabrikalar kamulaştırılmıştır. Pazar, bir çırpıda yasadışı ilan edilmiştir. Özel ticaret, toprak kiralama ve tüm özel teşebbüs ve sahipleri ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca köylüler tarafından üretilen fazla mahsuller Bolşevikler tarafından, iç savaş kuvvetlerini ve kasabalardaki işçileri desteklemek için alınmış. Diğer yandan güce sahip olanlar özel muameleye tabi tutulmuştur.⁴⁰⁶

Uygulanan politika felaketle sonuçlanmıştır.⁴⁰⁷ Rusya’da Savaş komünizmi sırasında neredeyse bütün sanayi kuruluşları kamulaştırılması ile beraber üretimde büyük ölçekli düşüşler meydana gelmiştir. 1913 yılındaki üretim ile karşılaştırıldığında sanayi üretimi büyük teşebbüslerde yüzde seksen yedi, küçük teşebbüslerde yüzde elli altı, bütün sanayi bölgelerinde ise neredeyse yüzde seksene kadar düşüşler yaşanmıştır.⁴⁰⁸

Uygulanan politikalar çok kötü sonuçlar doğurmuştur. Ülke ekonomik bir yıkım içerisindeyken, diğer tarafta fabrikaların ve pek çok işletmenin faaliyetleri durma noktasına gelmiştir. Bu da işçilerin ekmek bulamaz hale gelmeleri ve köylere geri dönmek istemeleri ile sonuçlanmıştır. Savaş komünizmi, “*burjuvazinin ekonomik ve siyasi hâkimiyetinin kökünü kazırken, diğer taraftan işçi sınıfının sınıfsızlaştırılmasına*” sebep olmuştur.⁴⁰⁹

2.4.2. Yeni Ekonomi Politikası (NEP)

Savaş komünizminin başarısızlıkla sonuçlanması karşısında Lenin’in bu başarısızlığı kabul etmesi sonucu yeni bir program devreye sokulmuştur: Yeni Ekonomi Politikası (NEP).⁴¹⁰ Lenin bu programı 1921 tarihinde 20. Parti kongresine sunmuştur. NEP karar tasarısı ekonomik ve sosyal bir çöküntünün hâkim olduğu bir ortamda kabul

⁴⁰⁵ İsmail Özsoy, s. 166.

⁴⁰⁶ Sheldon L. Richman, “War Communism to NEP: The Road from Serfdom”, *The Journal of Libertarian Studies* 5, No:1, 1981(ss.89-97), s. 90.

⁴⁰⁷ Sheldon L. Richman, s. 90.

⁴⁰⁸ Alexander Baykov, *The Development Of The Soviet Economic System*, 1. Basım, Macmillan, New York 1947, s.8.

⁴⁰⁹ Alesker Aleskerov, s. 183.

⁴¹⁰ Tony Cliff, *Kuşatılmış Devrim*, s.123.

edilmiştir.⁴¹¹ Yeni Ekonomi Politikası 1921-1928 tarihleri arasında Lenin'in özel faaliyete müsaade eden bir program olmuştur.

Bu yıllar Rusya için hızlı ekonomik iyileşmeler dönemi olmuştur. Piyasaya sürülen iktisadi sosyalizm yani NEP, özel girişimciliğin geliştiği ve ekonominin devlet tarafından denetlendiği bir ekonomik serbestleşme dönemini ifade etmiştir. Bu dönemde sanayileşme gelişmiştir.⁴¹² Diğer yandan bu ekonomi politikası ile piyasa ekonomisinin önemli birtakım unsurları tekrar gündeme getirilmiştir. 1921 ve 1928 dönemlerinin ekonomi politikası olan NEP, önceki aşırı sosyalizm ve merkezileşmiş politikadan geçici olarak çekilmiştir. Çünkü 1918'den beri uygulanan Savaş Komünizmi, ülkenin ulusal ekonomisini yıkılma noktasına getirmiştir. Ağır sanayi, bankacılık ve taşımacılık devletin denetiminde kalmıştır. Fakat serbest bir iç pazarın oluşumuna müsaade edilmiştir. Bu sebeple, özel teşebbüse, restoranlara ve küçük çaptaki üretime izin verilmiştir. Hatta köylülerin çiftliklerini işletebilmelerine de izin verilmiştir. Zorla teslimat yöntemi sonlanmış bunun yerine köylüden vergi alınmaya başlanmıştır. Devlet tüm arazilerin sahibi olmaya devam etmiştir.⁴¹³ Böylece NEP, ülke ekonomisinin iyileşmesi yönünde atılmış olan hızlı ve geçici bir tedavi yöntemi olmuştur diyebiliriz.

Programın içeriğinde devlet eli ile sanayileşme ve köylülerin kooperatifler şeklinde bir araya gelmesi hedeflenmiştir. NEP, zayıflamış olan ekonomiyi tekrar canlandırabilmeyi amaçlamıştır. Politik anlamda da köylülerin siyasi taleplerini yerine getirerek rejimin istikrarını kuvvetlendirmek amaçlanmıştır.⁴¹⁴

Lenin, Rusya'nın sosyalizm için henüz hazır olmadığını anlamış ve bu nedenle ağır sanayinin "zirvelerine komut eden" devlet denetimini planlı bir şekilde geri çekerek, ekonominin çoğunun özel özel teşebbüse geri dönmesine izin vermiştir. Lenin'in bu politikası az da olsa birtakım rahatlamalar sağlamıştır; çiftçiler kendi topraklarını işlemiş, "NEP" küçük özel girişimciler gibi faaliyet göstermiş ve genel anlamda bir refah sağlanmıştır. Fakat NEP' da göze çarpan bir durum vardı o da Sovyet Rusya'yı Sosyalizme yaklaştırmıyor gibi görünmesi ve sanayinin çok yavaş büyümesiydi. Ancak

⁴¹¹ Edward Hallett Carr, *Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi 1917-1929*, (Çeviren: Levent Cinemre), Mer Yayınları, İstanbul 1992, s. 42.

⁴¹² Burak Şakir Şeker, "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve Rusya Federasyonu'nun (RF) Siyasal Sistemleri", içinde: *Karşılaştırmalı Politika ve Siyasal Rejimler*, Adom Yayınları, İstanbul 2020, s. 17-79.

⁴¹³ Ali Çakırbaş, s.41.

⁴¹⁴ Umut Bekcan, s. 87.

Lenin, bu politikayı sosyalist düzene geçmeden önce verilen bir mola olarak düşünmüştür.⁴¹⁵

NEP ile, ticaret ve küçük işletmelere serbestlik sağlanmıştır. Köylüye toprak mülkiyeti hakkı verilmiştir. Fakat savaş komünizmi döneminde gerçekleşen ağır sanayi, dış ticaret, ulaşım sistemi ve banka sisteminin kamulaştırılması kararları devam etmiştir. Üretimde yaşanan düşüş oranları 1925-1926 yıllarında savaş öncesi seviyesine ulaşmıştır. Tarım ve sanayi ücretlerinin denkleştirilmesi, İşsizlik, “kulakların” ve yeni burjuvaların zengin hale gelmesi gibi problemler olsa da NEP 1929 yılına kadar sosyalizmin oluşturulmasında ön koşul olan ulusal ekonominin kalkınmasını gerçekleştirebilmiştir.⁴¹⁶

NEP Sovyet Rusya’ya kısa sürede nefes aldırabilmiştir. Hatta NEP döneminde Batılı ülkeler tarafından tanınan Rusya için siyasi başarı da sağlanmıştır. Sorunları bir nebze olsun yatıştıran Rusya problemlerini daha iyi inceleyerek çözüm yolu arayışına girmiştir. Fakat şunu söyleyebiliriz ki Sovyet Rusya bu dönemde sosyalizmi biraz geriletmiş gibi görünse de sosyalist modelin oluşumu bu dönemin çıktısı olmuştur.⁴¹⁷

⁴¹⁵ Michael G. Roskin, s. 331-334.

⁴¹⁶ Edward Hallett Carr, *Bolşevik Devrimi 1917-1923*, s.135.

⁴¹⁷ Jean Maillet, *İktisadi Olayların Evrimi*, (Çeviren: Ertuğrul Tokdemir), Remzi Kitabevi, İstanbul 1983, s. 176.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. STALİN DÖNEMİ TOTALİTER SİSTEM

3.1. Stalin'in İktidara Gelmesi

İosif Vissarionoviç Cugaşvili, ismi Lenin'in ölümüne kadar çok fazla duyulmamasına rağmen; Lenin'in ölümünden sonra iktidara gelerek Rusya tarihinin unutulmaz isimlerinden biri olmuştur. İosif Cugaşvili 21 Aralık 1879 tarihinde Gürcistan'ın Gori şehrinde doğmuştur.⁴¹⁸ Gürcü asıllı olan ve daha sonra Stalin lakabıyla anılan genç adam Ortodoks Rahip okuluna gitmiş ancak mevcut otoriteye karşı geldiği için okuldan atılmıştır. Daha sonra devrimci olmaya karar vermiştir. Bu doğrultuda Lenin'in eserlerini okuyarak Marksist bir yolda yürümüştür.⁴¹⁹

İosif 1896'da daha 17 yaşındayken dönemin sosyalizm tapınağı olan Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisine üye olmuştur. Kendisini bu doğrultuda geliştirmek isteyen İosif, aynı yıl ilahiyat okulunda bir Marksist örgüt oluşturmuştur. Örgüt çapında her gece toplantılar düzenleyerek etrafındakilere ileride Rus-Bolşevik partisinin temel ilkelerini anlatmıştır. İosif'in bu toplantıları okul yönetiminin gözünden kaçmamıştır. Okul yönetimi İosif'in bir din adamı olarak yetişiyor olmasındaki sorumlulukları yerine getirmediği kanaatine varmışlardır. Daha sonra İosif'i sapkın bir sosyalist olarak nitelermeleri sonucu kendisinin okuldan atılmasına karar vermişlerdir. İosif'in okuldan atılması ile artık devrimci kariyeri de başlamış olmuştur. Fakat İosif'in hayatı 1917 Bolşevik Devrimine kadar hapisanelerde ve sürgünlerde geçmiştir.⁴²⁰ Tiflis'te Rusya Sosyal Demokratik İşçi Partisine katılarak çeşitli işçi örgütlenmelerde yer almıştır. 1900 yılında Tiflis'te gerçekleşen işçi grevlerinde görev alan İosif, bu grevlerdeki çalışmalarıyla kendisini ispatlayarak Marksist teorileri ile ön plana çıkmaya başlamıştır. İosif, Marksist hareketlerdeki çalışmaları ile hükümetin de dikkatini çekmiştir. Böylece önemli bir kişilik olmaya başlamıştır. 11 Kasım 1901 tarihinde Tiflis'te parti komitesine seçilmiştir. Daha sonra komitenin kararı ile Stalin Batum'da devrimci hareketlere devam ederek sosyal demokrat bir örgüt kurmuştur. Fakat bundan sonra 1902'de tutuklanmıştır

⁴¹⁸ Yuriy Yemelyanov, *Stalin: İktidara Giden Yol*, 2. Baskı, (Çeviren: Orhan Uravelli), Lena Yayınları, Ankara 2014, s. 27.

⁴¹⁹ Simon Sebag Montefiore, *Genç Stalin*, (Çeviren: Yavuz Alogan), İthaki Yayınları, İstanbul 2010, 82-83.

⁴²⁰ Muhammed Esad, *Diktatör Joseph Stalin*, (Çeviren: Şahin Uzun), İlgü Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2020, ss. 40-42.

ve burada da sosyalist hareketlerin gelişimine devam etmiştir. Devam eden süreçte İrkutsk'a sürgün edilmiştir. Sürgün zamanında İosif, partinin düzenlemiş olduğu ikinci kongrede anlaşmazlık yaşandığını ve partinin Bolşevik ve Menşevik olarak iki bloğa ayrıldığını öğrenmiş ve bunun sonucunda Lenin'in safında yer almayı seçmiştir. Yani Bolşevizm tarafında yer almıştır. Bu süreçte İosif'in Lenin'den aldığı bir mektup ile ikilinin ilk tanışması gerçekleşmiştir. Parti içerisindeki bu ayrılma ile Lenin'in partisi yok edilmeye çalışılmıştır. Lenin parti içerisinde iktidar mücadelesi verirken Stalin Sibiry'a sürgün edilmiştir. Stalin parti içerisindeki bu ayrılığı öğrendikten sonra Leninist tezleri sorgusuz sualsiz kabul etmiş ve kendisini Lenin'in ilkelerine ve görüşlerine adanmıştır. Stalin'in Lenin'den yana olması aslında şaşırtıcı olmuştur. Çünkü Stalin, Gürcü asıllı biri ve o dönemler Gürcistan hatta tüm Kafkasya Menşeviklerden taraf olmuştur. Dolayısıyla Stalin'in bu tutumu ilgi çekici olmuştur. Neticede Stalin için artık Lenin çok önemli bir şahsiyet olmuştur.⁴²¹ 1903'te Bolşeviklere katılmıştır. Partinin düzenlemiş olduğu ikinci kongrede devrimcilerin safında göstermiş olduğu destek ile Lenin'in ilgisini çekmiştir. Böylece RSDİP'nin ve Bolşeviklerin Kafkas bölge temsilcisi olmuştur.⁴²²

Kafkaslardan sonra 1911 yılında İosif, Bolşeviklerin S.t. Petersburg'da bulunan Sankt Petersburg örgütüne katılmıştır. Daha sonra 1912'de düzenlenen Prag Parti konferansında ilk kez merkez komitesine seçilmiştir. Böylece parti içerisinde birtakım görevler üstlenmeye başlamıştır. Pravda gazetesinin yayınlanmasında görevler üstlenmiştir. Bu süreden sonra yazılarında ve parti içerisinde çelik adam anlamına gelen Stalin ismini kullanmaya başlamıştır.⁴²³ Prag konferansında Stalin merkez komitesine seçilerek daha güçlü bir isim haline gelmiştir. Fakat bu süreçlerde çoğu kez tutuklanarak sürgüne gönderilmiştir. 8 Mart 1917 tarihinde çıkan genel af ile Petersburg'a dönen Stalin, Lenin'in yokluğunda Molotov ile merkez komitesinin ve Petersburg Bolşevik parti komitesinin yönetimini üstlenmiştir. Daha sonra Lenin'in ülkeye dönmesiyle liderlik tekrar Lenin'de olmuştur. Bu süre zarfında Stalin, Lenin'in güvenini kazanabilmiştir ve Merkez komite ile Pravda gazetesinin yönetiminde tekrar sorumlu

⁴²¹ Muhammed Esad, s. 40-52.

⁴²² Simon Sebag Montefiore, s. 82-83.

⁴²³ Simon Sebag Montefiore, s. 144.

olmuştur. Ayrıca yine aynı dönemde Bolşevik partisinin 1917’de gerçekleşen Petersburg kongresinin de idaresinde yetki sahibi olmuştur.⁴²⁴

1917 Bolşevik Devriminden sonra kurulan kabinede Lenin, Stalin’e Milliyetler Halk Komiserliği görevini vermiştir.⁴²⁵ Böylece 1917 yılı Stalin’in güçlendiği, kendine daha çok güvendiği ve cesaretlendiği bir dönem olmuştur.⁴²⁶ O zamanlar halkın bildiği kadarıyla Ekim devrimi Lenin, Troçki, Zinovyev ve Kamenyev ile özdeşleştirilmiştir. Anlaşılacağı üzere Stalin çok fazla görünürde olmamıştır. Bir savaşçı olarak bile Ekim Devriminde önemli bir rolü olmamıştır. Yalnızca parti çevrelerinde, Merkez Komitede, Lenin’in yanında veya komplocu bürolarda kurmuş olduğu komplo taktikleri ile beğeniler toplayıp ön plana çıkabilmiştir. Yani Stalin, halk önüne çıkmayı çok fazla sevmemiştir. Parti içerisinde de sahip olduğu nitelikler yönünden geri planda olmuştur. Parti içerisinde Stalin’den daha nitelikli üyeler olmuştur, örneğin Lenin’den sonra partinin lideri olarak kabul edilen Troçki bu üyelere biri olmuştur.⁴²⁷

Isaac Deutscher parti içerisinde pek fazla göz önünde olmayan Stalin’in, ileride elinde tutacağı sınırsız gücü nasıl sağladığı ile ilgili şu yorumu yapmıştır:⁴²⁸

“İktidarı ele geçirmek isteyen bir kimse için başka şartlar altında bir kusur teşkil edecek olan şey, yani parlak bir kişiliğe sahip olmamak ve göze çarpmamak, Stalin’in başarıya ulaşmasını sağlayan bir özelliktir... Stalin’in göze çarpan özelliği, göze çarpan hiçbir özelliği olmamasıydı.”

Bu ifadelerden Stalin’in kişiliğinin, iktidarlığı ele almasında etkili bir unsur olduğu sonucunu çıkarabiliriz.

1922 yılında toplanan partinin on birinci kongresinde parti bünyesindeki kurulların işleyişinde koordinasyonu sağlamak amacıyla oluşturulan Genel Sekreterlik kuruluna Stalin seçilmiştir. Daha önce Politbüro’ya bağlı bulunan Genel Sekreterlik zamanla onun yürütme organı haline gelmiştir. Bu gelişmeler ile birlikte Stalin’in parti içerisindeki gücü artmaya başlamıştır.⁴²⁹

1922 yılının mayıs ayına gelindiğinde Lenin felç geçirmiş ve haftalarca işlerini yürütemez hale gelmiştir. Düzelir gibi görünse de aralık ayında daha şiddetli bir felç

⁴²⁴ İosif Stalin, *K Şestidesyatiletıyü so Dnya Rojdeniya*, Pravda, Moskova 1940, s. 27.

⁴²⁵ Carlton J. Hayes, *Milliyetçilik Bir Din*, (Çeviren: Murat Çiftkaya), İz yayınları, 1995 ss. 34-35.

⁴²⁶ Simon Sebag Montefiore, s. 413.

⁴²⁷ Muhammed Esad, s. 40-172.

⁴²⁸ Gün Zileli, *Sovyetler Birliği’nde Devlet Terörü ve Gulaglar*, Kaos Yayınları, İstanbul 2021, s.49.

⁴²⁹ İlker Aktükün, *SSCB’den BDT’ye Nasıl Varıldı: Marksist Bir Tahlil İçin Saptamalar*, Sorun Yayınları, İstanbul 1995, s.83.

geçirmiş daha sonra geçirdiği son felç ile konuşamaz hale gelmiştir.⁴³⁰ Lenin'in hastalığından dolayı çalışmamasını, Stalin bir fırsat olarak görmüş ve böylece Lenin'e karşı hareket etme serbestisi de yakalamıştır.⁴³¹ 16 Aralık 1922'de Lenin'in sağlık durumu daha da kötüye gitmeye başlayınca, Politbüro, Stalin'in Lenin'e olan yakınlığını göz önünde bulundurarak Lenin'in kişisel sorumluluğunu Stalin'e yüklemiştir. Fakat Lenin hastalık sürecinde Stalin ile ilgili önemli ifadelerde bulunmuştur. Bu ifadeler Stalin'e güvenmediğini gösteren ifadeler olmuştur. Örneğin şu ifadeler Stalin ile ilgili düşüncelerini açıkça göstermiştir:

“Stalin oldukça kabadır ve kendi aramızdaki ilişkilerde, biz komünistlerin arasında gayet tahammül edilebilir olan bu eksiklik, Genel Sekreterlik görevi söz konusu olduğunda kabul edilemez bir hale gelmektedir. Bu nedenle, ben, yoldaşlara, Stalin'i bu makamdan alıp başka bir göreve nakletme yolu üzerinde düşüncelerini ve bu göreve yoldaş Stalin'den sadece bu konuda üstün olmakla kalmayıp her açıdan ondan daha sabırlı, daha uyumlu, yoldaşlara karşı daha saygılı ve dikkatli, daha az kaprisli vb. olan başka birini atamalarını öneriyorum.”⁴³²

Lenin'in Stalin'in Genel Sekreterlik makamından alınmasını vasiyet etmesi, Stalin'i büyük bir buhrana düşürmüştür. Öyle ki bu ona atılmış en büyük politik darbe bile olmuş olabilir. Normalde Lenin'in Genel Sekreterlik makamındaki kişiye karşı güvensiz oluşu, o kişiyi bu makamdan edebilirdi. Hele ki o dönemler adının bile az geçtiği Stalin gibi zayıf bir kişiliği bu makamdan etmek çok kolay olabilirdi. Bu dönem Stalin'in ileride sınırsız bir güce ulaşacağını düşünmek belki de imkansızdı. Fakat Stalin'i bu zayıf durumdan, ileride birer birer ölüme göndereceği Bolşevik liderler kurtarmıştır. İlk etapta Kamenev ve Zinovyev Stalin'in yanında yer alarak onunla üçlü bir ittifak oluşturmuştur. Dahası bu dönem düzenlenecek olan 13. Parti kongresinde Lenin'in eşi vasiyetin yayınlanması konusunda ısrar etmiş fakat bu ısrar Kamenev ve Zinovyev tarafından bastırılmıştır. Hatta vasiyetin yayınlanmaması konusunda Stalin'in ezeli rakibi Troçki bile aynı fikirde olmuştur. Böylece Stalin politik hayatının baltalanacağı bu durumdan bu isimlerce kendisini kurtarmıştır.⁴³³

Lenin'in bu isteği bir vasiyet olmuş fakat hastalığının gittikçe ağırlaşması sonucu gerçekleşmemiştir ve 1924 yılında hayatını kaybetmiştir. Lenin'in ölümünden sonra parti içerisinde Stalin ve Troçki taraftarları arasında çıkan siyasi mücadeleler sonucu

⁴³⁰ Edward Hallett Carr, s.118.

⁴³¹ Moshe Lewin, *Lenin'in Son Mücadelesi*, (Çeviren: Seyfi Öngider), Mer Yayınları, İstanbul 1992, s. 44.

⁴³² Yuriy Yemelyanov, s. 401-406.

⁴³³ Gün Zileli, s.49.

Sovyetler Birliği'nin başına Stalin geçmiş ve 1953 yılına kadar Sovyetlerin lideri konumunda olmuştur.⁴³⁴

Stalin'in iktidarı ele alişında izlemiş olduğu yolun belki de en önemlisi: Fraksiyonları birbirine atıştırmak ve her defasında fraksiyonlardan kişilerle ittifak oluşturup diğerini alt etmek; en sonunda ise hepsini lme göndermek. 1924-1926 yılları arasında Zinovyev ve Kamenev ile birlik olup Troçki muhalefetini; 1926-1928'de ise Buharin ile birlik olup Kamenev Troçki ve Zinovyev üçlüsünü; en son ise 1928-1930'da yenik ve duygusal olarak teslim olmuş muhalefetin desteğini alarak Buharin'i saf dışı bırakmıştır. Böylece 1930 yılında elde edeceği tek adam diktatörlüğünün önünde hiçbir engel kalmamıştır.⁴³⁵

3.2. İdeolojik ve Siyasi Mücadeleler

Lenin'in 1924'te ölmesi ile parti içerisinde Lenin'in yerini almak isteyenler arasında siyasi mücadele başlamıştır. Lenin'in başyardımcılarından Stalin ve Troçki iktidar mücadelesine girmişlerdir.⁴³⁶ Aslında ikili arasındaki iktidar mücadelesi esas olarak Lenin'in hastalandığı 1923 yılında ortaya çıkmış ve giderek büyümüştür.⁴³⁷

Mayıs 1922'den 1923'e kadar yani Lenin'in hastalandığı dönemlerde Troçki Merkez Komitenin çoğunluğuna karşı hep karşıt bir duruşta olmuştur. Troçki bu dönemde Politbüro kararlarına karşı geldiğini ve bu kararları kabul etmek istemediğini söyleyerek resmen meydan okumuştur. Lenin 1922'de hastalığı devam ederken Troçki'ye Halk Komiserleri Kurulu Başkan yardımcılığı görevini yapması için teklifte bulunmuştur. Fakat Troçki bunu reddetmiştir. Stalin ise bu durumu Politbüro'nun gündemine taşı mıştır. Bu da Troçki'nin Stalin'e karşı saldırıya geçmesinin ilk nedenlerinden biri olabilir. Fakat Troçki Stalin'in parti içerisindeki konumunun kuvvetli olduğunu diğer yandan Stalin'in parti içerisinde gerekli bir kişi olduğunu kabul ederek; kendisini başlıca rakibi olarak görmüştür.⁴³⁸

1924 yılında parti içerisinde iki grup oluşmuştur. Birinci grup 1920-22 yıllarından beri devlet aygıtı içerisinde hâkimiyet sahibi olan Stalin'in oluşturduğu

⁴³⁴ Emine Gürsoy, Naskali ve Liaisan şahin, *Stalin ve Türk Dünyası*, Kızkulesi Yayıncılık, İstanbul 2007, s.7.

⁴³⁵ Gün Zileli, s.50.

⁴³⁶ William Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, 3. Baskı, (eviren: İsmet zel), şule Yayınları, İstanbul 2003, s. 361.

⁴³⁷ mer Sami oşar, *Troçki İstanbul'da*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s.2.

⁴³⁸ Yuriy Yemelyanov, s. 399.

tarafı. Diğer tarafta Buhari'nin liderlik ettiği sağ kanat ile Zinovyev, Kamenev grubu ve Troçki'nin liderlik ettiği iki grup daha varmış. Stalin, Troçki'yi en güçlü rakibi olarak görmüş ve ona karşı bir kampanya başlatmıştır ve kısa süre içerisinde mücadelenin kazanımı Stalin olmuştur.⁴³⁹

Lenin daha hayatta iken parti içerisinde farklı görüşler ortaya çıkmıştır ve bu görüşlerin temsilcileri arasında gittikçe artan bir muhalefet savaşı ortaya çıkmıştır. Tarihçilere göre o dönemlerde parti içerisinde dört görüş bulunmaktaydı.⁴⁴⁰

- a) Parti organına bağlı Stalin'in görüşü
- b) Partinin Leningrad şubesinde kuvvetli pozisyonlara sahip olan G.E. Zinovyev ve L. B. Kamenev
- c) "Sol Komünist" başında bulunan L.D. Troçki (K.B. Radek, G. L. Pyatakov, L. P. Serebryakov, N.N. Krestinski, A.A. İoffe H. G. Rakovski ve diğerleri)
- d) Daha sonradan partinin "sağ kanadı" olarak suçlanan Politbüro'nun ılımlı üyeleri: N.İ. Buharin, A.İ. Rıkov, M.P. Tomski.

Bu görüşler nedeniyle partide gerçekleşen iktidar mücadelesi hem liderlerin bireysel ihtirasları hem de ülkede ve tüm dünyada partinin siyasi ve iktisadi ilişkilerine ait anlaşmazlıklarla ilgili olmuştur.⁴⁴¹

Lenin'in ölümü sonrası sağ kolu olarak Zinovyev sorumluluğu üstlenmiştir. Carr'a göre Zinovyev 1923-1924 yılları arasında parti liderliği için en kuvvetli aday olmuştur. İlk başlarda Troçkiy başta olmak üzere parti politikalarına karşı çıkanları Leninizm karşıtlığıyla suçlamıştır. Zinovyev parti liderliği konusunda en hırslı adaylardan biri olmuştur. Zinovyev Stalin ve Kamenev'i de yanına çekerek Troçki'ye karşı Zinovyev-Kamenev-Stalin "Troykası" oluşmuştur.⁴⁴² İlk etapta Troçki'nin karşısında Stalin, Kamenev ve Zinovyev üçlü hareket etmişlerdir.⁴⁴³ Diğer yandan Troçki askeri vazifeleri ile de göz önünde olan bir isim olmuştur. Özellikle Ekim Devrimindeki önemli rolü ile parti içerisinde Stalin'e göre daha popüler bir isim olmuştur her zaman.

⁴³⁹ İlker Aktükün, *SSCB'den BDT'ye Nasıl Varıldı: Marksist Bir Tahlil İçin Saptamalar*, s.89.

⁴⁴⁰ Vefa Kurban, s. 130-131.

⁴⁴¹ Vefa Kurban, s.131.

⁴⁴² G. Zinovyev, *Rusya Komünist Partisi Tarihi*, Mızrak Yayınları, İstanbul 2012, s.23.

⁴⁴³ Edward Hallett Carr, *Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi*, s. 185.

Lenin'in hastalığı sırasında Halk Komiserliği Başkanlığı görevine Kamenev getirilmiştir. Diğer yandan partinin on ikinci kongresinde Lenin'in yerine Merkez komisyonu rapor sunumunu yapmak üzere Zinovyev görevlendirilmiştir. Bu sırada Stalin Merkez Komisyonu Genel Sekreterlik görevine devam etmiştir. Bu üçlü birbirlerini destekleyerek, Troçki'nin parti ve ülkenin hâkimiyetini elde etmesini engellemeye çalışmışlardır. Bu bağlamda kongrede gündem ve konuşmacı düzeni bu üçlü tarafından oluşturulmuştur. Ayrıca Troçki'yi siyasi konuların dışında bırakarak kendisine endüstri konusunu vermişlerdir.⁴⁴⁴

Stalin ve bu üçlü Troçki'yi siyasetten silmek istemişlerdir. Stalin de Lenin'in bırakacağı mirası ele geçirmek amacıyla Troçki'yi kamuoyunda bitirmek istemiştir. Bu doğrultuda Politbüro'da komplolar kurmaya başlamışlardır. Parti içerisinde Troçki'yi devirerek onu parti işlerinden uzaklaştırma konusunda bir anlaşma sağlanmıştır. Tüm bu komplolar Troçki'nin yokluğunda resmi bir şekilde ön toplantı sırasında hazırlanmıştır. Politbüro toplantısında on ikinci parti kongresi için siyasi raporun kimin sunacağı tartışma konusu olmuş ve Stalin bu iş için Troçki'yi göstermiştir. Fakat Troçki, Lenin'in yerine kısa sürede bir kişinin geçmemesi gerektiğini söyleyerek bu raporu sunmayı reddetmiştir. Bunun üzerine Stalin ve Kamenyev Bolşevikler arasında

“siyasi raporu Troçki sunmak istiyor. Belli ki Lenin'den sonra onun yerine geçmek için çabıyor! Yoldaş olması gerekirken, partinin ve devletin tek hükümdarlığına mı, yoksa Sovyet devletine mi bakacak?” şeklinde dedikodular yaymaya başlamışlardır. Anlaşılan şu ki artık kontrol Stalin'deydi. Diğer taraftan bürokraside kademeli bir şekilde Troçki'ye destek verenler etkisizleştirilmiştir.⁴⁴⁵

Liderlik yarışında Zinovyev'in hırslı oluşu ve bu yüzden özellikle Troçki ile çarpışması sürerken liderliğe aday isimler arasında geri planda duran Stalin, bu “Olimpos tanrılarını” ustalıkla gerisinde bırakmayı başarmıştır. Stalin, Zinovyev gibi iyi bir hatip değildi fakat usta politikası, “*üstelik Jakoben sarihliğinde bir politikası vardı.*” Bu yüzden parti kadroları ve tabanı ustalıkla kendi politikalarına çekmeye başlamıştır.⁴⁴⁶

Stalin gün geçtikçe parti içerisindeki gücünü arttırmıştır. Hatta partinin on üçüncü kongresinden sonra Stalin, uluslararası meselelerle de ilgilenmeye başlamış ve 20 Haziran 1924'te Komintern Polonya Komisyonu başkanı seçilmiştir. Stalin'in etki alanının genişlemesi ona karşı muhaliflerin çoğalmasını da beraberinde getirmiştir. Örneğin Komintern işleri ile ilgilenmesi Komintern YK Başkanı Zinovyev'i

⁴⁴⁴ Yuriy Yemelyanov, s. 414-415.

⁴⁴⁵ Muhammed Esad, s. 201-202.

⁴⁴⁶ G. Zinovyev, *Rusya Komünist Partisi Tarihi*, Mızrak Yayınları, İstanbul 2012, s.23.

endişelendirmiştir. Troçki muhalefetinin hezimete uğratılması sonucunda üçlü ittifak arasında da sürtüşmeler çıkmaya başlamıştır.⁴⁴⁷ Gittikçe iktidarı ele alan Stalin'in, Troçki'ye karşı başlatmış olduğu komplolar devam ederken Troçki hastalanmıştır. Hastalığının ilerlemesi ile birlikte dinlenmeye çekilen Troçki, ordu birliklerini hala elinde tutuyor olmasına rağmen kendisine karşı başlatılan bu komplolara cevap vermemiştir ya da vermeye takati olmamıştır. Bu sırada Stalin, parti içerisinde Troçki hakkında söylemlerde bulunarak, partinin tavrını Troçki'ye karşı çevirmeye çalışmıştır. Özellikle 19 Kasım 1924 tarihinde Rusya Sendikalar Komitesi genel kurul toplantısında yapmış olduğu ünlü konuşmada, Troçki'nin geçmişteki faaliyetlerini yok saymış, kendisinin; Lenin'den her zaman nefret ettiğini ayrıca birincil düşmanı olduğunu vurgulamıştır. Stalin'in konuşmalarını dinleyenler oldukça etkilenmiş ve onu çok gerçekçi bulmuşlardır.⁴⁴⁸

Ocak 1925 ile Troçki'nin hastalığı tekrarlayınca artık parti merkez komite toplantılarına dâhil olamamıştır. Bunun üzerine Troçki'nin askeri işlevlerinden feragat etmesi istenmiş ve böylece Troçki Askeri Devrimci Komite Başkanlığı ile Savaş Komiserliği görevlerinden ayrılmıştır. 1925 yılı parti için önemli bir yıl olmuştur. Çünkü hastalığından kurtulamayan Troçki bu dönemlerde liderlik yarışında etkin olamamıştır.⁴⁴⁹ Troçki'nin Askeri Devrimci Komite Başkanlığı ile Savaş Komiserliği görevlerinden alınması üzerine Kamenev, Stalin'den Savaş Komiserliği görevinin kendisine verilmesini talep etmiştir. Fakat bu talep kabul edilmemiştir. Bu olay çok fazla büyütülmemiştir ancak 1925 yılında Zinovyev "Çağın Felsefesi" adlı çalışmasında Stalin'in öne sürmüştüğü tek ülkede sosyalizm tezini eleştirmesi; uzun süredir Troçki'ye karşı hareket eden üçlü ittifakın artık tamamen bozulmasına neden olmuştur.⁴⁵⁰

Troçki ve sol muhalefeti etkisiz hale getirmek için Stalin ile beraber hareket eden Kamenev ve Zinovyev, 1925'ten sonra Stalin'in hâkim olduğu parti kararlarına karşı gelerek sert bir şekilde muhalif olmaya başlamışlardır. Bu dönem esas sorun Stalin'in ortaya attığı Tek Ülkede Sosyalizm görüşü olmuştur.⁴⁵¹ 1925 aralık ayında toplanan on dördüncü parti kongresinde Stalin partinin siyasi raporunu sunmuştur. Raporda,

⁴⁴⁷ Yuriy Yemelyanov, s. 447.

⁴⁴⁸ Muhammed Esad, s.205-206.

⁴⁴⁹ Bülent Bakar, *Esir Şehrin Misafirleri Beyaz Ruslar*, Tarihçi Kitapevi, İstanbul 2012, s. 254-255.

⁴⁵⁰ Isaac Deutscher, *Silahsız Sosyalist Troçki 1921-1929*, Alfa Yayınları, İstanbul 2016, ss. 290-295.

⁴⁵¹ İlker Aktükün, *SSCB'den BDT'ye Nasıl Varıldı: Marksist Bir Tahlil İçin Saptamalar*,.89-91.

Sovyetler Birliği'nin siyasi ve ekonomik büyüme karnesi üzerinde durulmuştur. Ülkenin ekonomisi savaş öncesi durumuna ulaşmıştı fakat Stalin bunun yeterli olmadığını belirterek partinin sosyalizm zaferinin ancak sosyalist sanayileşme ile gerçekleşebileceğini şu sözleri ile açıklamıştır:⁴⁵² “Ülkemiz bir tarım ülkesinden, ihtiyaç duyduğu makineleri kendi çabalarıyla üretebilecek durumda olan bir sanayi ülkesine dönüştürmek -genel çizgimizin özü, temeli budur”. Bu sözleri ile Stalin, sanayileşme ile ekonomik bağımsızlığın sağlanacağını ve sosyalizm zaferi için gereken koşulların elde edileceğini vurgulamıştır. Fakat Zinovyev ve taraftarları partinin bu kararlarına karşı çıkmıştır. Kongre yeni muhalefetin bu karşı çıkışını anti Leninist hareket olarak nitelendirmiş ve kongre sonucunda hem Troçki taraftarları hem de yeni muhalefet yani Kamenev ve Zinovyev bozguna uğratılmıştır.⁴⁵³

1926 yılında içlerinde Zinovyev, Kamenev ve Troçki'nin bulunduğu Birleşik Muhalefet oluşmuştur. Fakat bu muhalefet Stalin'in parti içerisinde elde etmiş olduğu üstünlük karşısında çok fazla faal olamamıştır.⁴⁵⁴ Çünkü Stalin ve destekçilerinin parti içerisindeki pozisyonları çok güçlenmişti dolayısıyla Stalin'e karşı oluşturulan bu muhalefet 1927 yılının sonunda yenilerek dağılmıştır.⁴⁵⁵ Partinin on beşinci kongresinde delege seçimleri gerçekleşmiştir ve muhalefet çok az bir oy alarak delegelik elde edememiştir. Bunun sonucunda kongre, muhalefet önderlerinin parti ile ilişkisinin kesilmesi kararını almıştır. 1928 yılına gelindiğinde ise patiden ihraç edilen muhalefet önderleri sürgüne gönderilmiştir. Troçki farklı yerlere sürgün edilse de 1929'da Sovyetlerden sürgün edilmiş ve 1940'ta da Meksika'da bir Sovyet istihbarat ajanı tarafından öldürülmüştür.⁴⁵⁶ Böylece on beşinci kongre sonucunda, Sovyetler Birliği'nde etkin bir muhalefet olan sol kanat ortadan kalkmıştır.⁴⁵⁷

1930 yıllarda üçlü muhaliften sonra sıra Buharin, Tomski ve Rıkov'a gelmiştir. Stalin ile görüşleri zamanla farklılık gösteren bu üçlüyü Stalin sağcılıkla suçlayarak partiden ihraç edilmelerini sağlamıştır. Böylece Sovyet Rusya'da Stalin'in bireysel erki inşa edilerek, gelecekte kişilik kültürüne dönüşen bir dönem başlamıştır.⁴⁵⁸

⁴⁵² J.V. Stalin, *Eserler*, Cilt 15, (Çeviren: İsmail Yarkın), İnter Yayınları, İstanbul 1938, s. 295.

⁴⁵³ J.V. Stalin, s. 295-298.

⁴⁵⁴ İlker Aktükün, *SSCB'den BDT'ye Nasıl Varıldı: Marksist Bir Tahlil İçin Saptamalar*, s.92-93.

⁴⁵⁵ Vefa Kurban, s. 132.

⁴⁵⁶ Vefa Kurban, s. 132.

⁴⁵⁷ İlker Aktükün, *SSCB'den BDT'ye Nasıl Varıldı: Marksist Bir Tahlil İçin Saptamalar*, s.92-93.

⁴⁵⁸ Vladimir Potyemkin, *Uluslararası İlişkiler Tarihi (Başlangıçtan bugüne Diplomasi Tarihi)*, (Çeviren: Atilla Tokatlı), May Yayınları, İstanbul 1979, s. 70.

3.3. Troçki-Stalin Çatışması

Troçki⁴⁵⁹ ve Stalin arasındaki tartışmanın boyutu yalnızca Lenin'in yerine kimin geçeceği konusu ile ilgili olmamıştır. Bunun yanında ikili arasında Rusya'da kurulması istenen sosyalist düzenin oluşturulmasında nasıl bir yol izlenmesi konusu da, ikilinin görüş mücadelesini oluşturmuştur.⁴⁶⁰ Troçki Rusya'daki sosyalist devrimin ilerideki durumunu, Batıda gerçekleşecek diğer sosyalist devrimlerin başarısına bağlamıştır. Bu bağlamda Troçki'ye göre Rusya Avrupa'da bulunan kapitalist ülkeler ile devrim faaliyetlerini etkin bir şekilde yürütmeliydi. Yani Troçki devrimci bir savaşın Sürekli Devrim ile gerçekleşmesi gerektiğini savunmuştur.⁴⁶¹ Şöyle ki Troçki, Rusya'da gerçekleşecek olan Komünist devrimin dünyadaki diğer ülkelere de rol model olması gerektiğini savunurken Stalin, Rusya'daki Komünist devrimin geliştirilmesi gerektiğini savunmuştur.⁴⁶²

Stalin, Troçki'nin Sürekli Devrim teorisine karşı çıkmıştır ve 1924 yılında öne sürdüğü Tek Ülkede Sosyalizm tezini savunmuştur.⁴⁶³ Stalin Tek Ülkede Sosyalizm görüşünü ilk kez bir çalışmada şu sözler ile ifade etmiştir:⁴⁶⁴

“Tek bir ülkede burjuvazinin iktidarını devirmek ve proletaryayı iktidara getirmek sosyalizmin tam zaferi demek değildir. Devrimin zafere ulaştığı ülkenin proletaryası, ancak iktidarını pekiştirdikten ve köylülerle birlik kurduktan sonra, sosyalist toplumu kurabilir ve kurmalıdır.”

Stalin, “Tek Ülkede Sosyalizm” görüşünü ileri sürerek Troçki'nin Sürekli Devrim fikrini kapitalist devletlerdeki işçilerin devrim gerçekleştirebilmeleri inancına güvensizlik anlamına geldiği sebebiyle eleştirerek tek ülkede sosyalizmin gerçekleşebileceğine inanmıştır.⁴⁶⁵

Troçki Tek Ülkede Sosyalizm fikrine sert bir şekilde karşı çıkmış ve Sürekli Devrim fikrini savunmuştur. Ona göre Stalin'in Tek Ülkede Sosyalizm fikrini desteklemesinin sebebi, bu tarz bir devrimin Rusya'daki işçileri hareketlendirecek

⁴⁵⁹ Troçki Rusça bir isimdir ve Türkçedeki kullanımları farklılık gösterebilmektedir. Ben Troçki olarak kullanmayı tercih ettim.

⁴⁶⁰ Burcu Özdemir, “Troçki Muhalefeti ve Komsomol'a Yansımaları”, *DTCF Dergisi* 58, No:1, 2018(ss. 283-300), s. 287-288.

⁴⁶¹ Alesker Aleskerov, s.186.

⁴⁶² Robin Milner Gulland ve Nikolay Dejevskiy, *İletişim Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi Rusya ve Sovyetler Birliği Tarihi*, 3. Cilt, (Çeviren: Metin Çulhaoğlu), İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s.156.

⁴⁶³ Lev Troçki, *İhanete Uğrayan Devrim*, (Çeviren: Ayla Ortaç), Yazın Yayınları, İstanbul 1998, s. 39.

⁴⁶⁴ Yuriy Yemelyanov, s. 440.

⁴⁶⁵ Wolfgang Leonhard, *Bugünkü Sovyet İdeolojisi*, (Çeviren: Cemil Ziya Şanbey), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1976, s. 211.

olması ve bunun da Stalin'in adım adım kurduğu iktidarına tehdit arz edecek olmasıydı.⁴⁶⁶

Troçki, ekonomi politikalarını da eleştirmiş ve karşı çıkmıştır. Troçki, NEP'in son bulması gerektiğini, dünya devrimi için etki faaliyetlerin yapılması gerektiğini ve sosyalist düzen inşasının hızlandırılmasını istemiştir. Tek ülkede sosyalizm düşüncesinin normal olmadığını savunarak proletarya devriminin güvenliğini tüm dünyada yayılması şartına bağlamıştır.⁴⁶⁷ Stalin ise ilk etapta sosyalizmin Rusya içerisinde gerçekleşip ilerletilmesi gerektiğini daha sonrasında dünyada bir Bolşevik Devrimi'ne gidileceğini savunmuştur.⁴⁶⁸ Fakat Politbüro Troçki'nin bu söylemlerini kabul etmeyerek kendisini bu kuruluştan çıkarmıştır. 27 Aralık 1927'de düzenlenen on beşinci parti kongresinde Stalin zaferi kesin bir hale gelerek Troçki ve taraftarları sürgün edilmişlerdir.⁴⁶⁹

3.4. Stalin İktidarının Güçlenmesi

1922 yılında Komünist Parti Genel Sekreteri görevini üstlenen Stalin, Lenin'in ölümünden sonra muhalefet ile girmiş olduğu mücadeleyi kazanmış, böylece kendisine engel oluşturabilecek bir güç kalmamıştır. Ardından ülkede kendi şekillendirdiği politikalar ile tek adam yönetimi kurmuştur.⁴⁷⁰

Stalin ile Sovyetler Birliği'ndeki totaliter rejim daha da somutlaşmıştır. Bolşevik Devrimi'nden sonra Stalin, devlet yapısı içerisinde önemli görevler üstlenmiştir. İlk olarak Sovyetler Birliği'nde Milli meselelerden sorumlu organı olan Halk komiserliği görevini almıştır. Daha sonra 1919 yılında yeni inşa edilen İşçi ve Köylü Denetimi Komiserliği görevini almıştır. Partide bulunan üyelerin sivil ve askeri görevlere atanmaları ile ilgilenen Stalin diğer yandan parti içindekilerle de ilişkilerini sıkılaştırmıştır. Bunların sonucunda 1922 yılında gerçekleşen partinin on birinci kongresinde Genel Sekreterlik makamına alınmıştır. Zamanla Genel Sekreterlik Politbüro, Merkez Denetim Komisyonu ve Merkezi komite arasında bir bağlantı organı

⁴⁶⁶ Isaac Deutscher, *Kovulan Sosyalist Troçki 1929-1940*, Alfa Yayınları, İstanbul 2016, s. 494.

⁴⁶⁷ Sina Akşin, *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi*, 5. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 124-125.

⁴⁶⁸ Ömer Sami Coşar, s.1.

⁴⁶⁹ Sina Akşin, *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi*, 5. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 124-125.

⁴⁷⁰ Mark Mazower, *Karanlık Kıta: Avrupa'nın 20. Yüzyılı*, (Çeviren: Mehmet Moralı), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008, s.11.

haline dönüşmüştür. Bu durum da Stalin'in parti içerisinde üstün bir konuma sahip olmasını ve partideki muhalifleri tasfiye edebilmesini sağlamıştır.⁴⁷¹

Lenin'den sonra Stalin iktidarın sahibi olmuştur. Ama daha önce de belirttiğimiz gibi aslında Lenin, kendisinden sonra Stalin'in iktidar sahibi olmasına çok sıcak bakmamıştır. Bunu da ünlü vasiyetinde açıkça belirtmiştir. Lenin Stalin'i kaba olmasıyla eleştirmiştir. Bu nedenle genel sekreterlikten alınmasını ve yerine "...daha hoşgörülü, daha sadık, yoldaşlarına daha kibar de daha değer veren, daha az kaprisli" özelliklere sahip birinin gelmesini istemiştir.⁴⁷² Fakat Lenin'in hastalığı ilerleyince parti işleri ile ilgilenememiştir. Stalin de bu durumu fırsat bilmiş ve partideki etkinliğini günden güne arttırmayı başarmıştır.

Lenin bu satırları yazarken, Genel Sekreterlik makamı ilerleyen dönemlerde kazanacağı güçlü konuma sahip değilmiş. Fakat parti mekanizması ve aygıtı üzerindeki denetimi onu, daha güçlü bir konuma getirmeye başlamıştır. Yüksek ihtimalle Lenin, Stalin'in bu kadar büyük bir gücü eline alacak oluşunu anlamış ve bu durum onu endişelendirmiş olmalı ki vasiyetinde Stalin'in Genel Sekreterlikten alınmasını söylemiştir.⁴⁷³

Stalin, Lenin öldükten sonra partinin başına geçmiştir. Stalin, parti içerisinde üst düzey önderlerle girmiş olduğu rekabet ve anlaşmazlıkları ustaca kullanarak, kendi güvendiği kadroyu büyütmüş ve böylece diğerlerine karşı bir hizip oluşturmuştur. Mücadelesinin sonucunda parti ve Politbüro 'da oy çoğunluğuna ulaşmıştır. Bu destek ile parti üzerinde bireysel diktatörlüğünü kurarak totaliter bir rejim inşa etmiştir.⁴⁷⁴ Stalin'in kurmuş olduğu totaliter rejim birçok unsura dayanmıştır. Kişilik kültürü, sosyalist gerçekçilik, büyük terör ve Stalin'in sosyal-iktisadi politikaları; totaliter rejimin devamlılığında önemli bir rol oynamıştır. Tüm denetimi elinde tutan ve halkın toplu bir şekilde yönetimini gerektiren bir rejim olmuştur.⁴⁷⁵

Totaliter rejim olduğu için Stalin rejiminin belirgin karakteristiği de lider kültürü olmuştur. Sovyetler Birliği'nin geçmişteki liderlerini de göz önüne aldığımızda en çok yüceltilen liderin Stalin olduğunu söyleyebiliriz. Bu yüzden Sovyet tarihindeki kült lider

⁴⁷¹ Edward Hallett Carr, *Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi 1917-1929*, s. 69-72.

⁴⁷² Edward Hallett Carr, *Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi 1917-1929*, s. 69-72.

⁴⁷³ Gün Zileli, s.48.

⁴⁷⁴ Ali Çakırbaş, s. 40-42.

⁴⁷⁵ Ali Çakırbaş, s. 40-41.

oluşunun zirve yaptığı dönem Stalin dönemi olmuştur. 1924'ten 1953'e kadar tam 29 yıl Sovyet tarihinin kaderi Stalin ile çizilmiştir. Stalin yürütmüş olduğu politikalar ile Sovyet tarihinin en koyu rejimini, Stalinizmi oluşturmuştur. Stalinizm, Stalin'in kişisel diktatörlüğüne dayanmıştır.⁴⁷⁶

1924 yılından sonra Stalin'in ismi pek çok yerde duyulur hale gelmiştir. Tüm Avrupa ve Amerika gazetelerinde yayınlanan siyasi makalelerde artık Stalin'in resmi daha belirgin olmuştur. Stalin'in resimleri dergilerde, dünyadaki tüm komünist toplantı odalarında ve evlerinde yer almaya başlamıştır. Rusya'nın tartışmasız despot ismi, Marx ve Lenin'in tek varisi, uluslararası komünizmin önde gelen ismi Stalin olmuştur. Stalin'in bu gücü partideki üç yapıya hâkimiyeti ile gelişmiştir:⁴⁷⁷

- a) Rusya Komünist Partisi ilk Genel Sekreteri,
- b) Komünist Parti Politbüro üyesi
- c) Komünist Parti Merkez Komitesi üyesi

Parti içerisindeki bu görevleri dışında icra kurulunda görev almayan Stalin'in gücü parti bürokrasisine dayanmıştır. Böylece bu güç tüm Rusya'ya yayılmıştır. Bir örgüt olarak Komünist Parti *“ülkedeki bütün geçici pozisyonları işgal eden bir manastır düzeni hiyerarşisiyle karşılaştırmak pekâlâ mümkündür.”* Partinin gücü tüm ülke üzerinde en etkin güç olmuştur. Ülke partinin yüce otoritesi tarafından denetim altında tutulmuştur.⁴⁷⁸ Merkez Komite de partinin en yüksek en büyük yönetim organı olarak kabul edilmiştir. Politbüro ise siyasi bir büro olarak partinin en üst yönetim organı olmuştur.⁴⁷⁹ Partinin ülke üzerindeki bu etkinliği, otoritesini ve Stalin'in parti içerisinde üstlenmiş olduğu görevleri göz önüne aldığımızda; Stalin'in gücünün nasıl arttığını daha iyi anlamaktayız.

Lenin'in ölümünden sonra üst yönetimde herhangi bir atama gerçekleşmemiştir. Partinin ve ülkenin siyasi olarak planları konusunda da bir açıklama yapılmamıştır. Yalnızca Lenin'in fikir ve ilkelerine sadık kalınması yönünde ifadelerde bulunulmuştur. Konuşma yapan isimlerden biri de Stalin olmuştur⁴⁸⁰:

“Biz komünistler özel türden insanlarız. Biz özel bir maddeden biçimlendirilmişiz. Biz, büyük proleter stratejisinin, Lenin yoldaşın ordusunu oluşturanlarız. Bu orduya mensup

⁴⁷⁶ Alesker Aleskerov, s. 189.

⁴⁷⁷ Muhammed Esad, s. 219.

⁴⁷⁸ Muhammed Esad, s.219.

⁴⁷⁹ Michael G. Roskin, s. 341.

⁴⁸⁰ Yuriy Yemelyanov, s.438.

olmaktan daha büyük bir onur yoktur. Lenin yoldaşın kurucusu olduğu ve önderi olduğu Partinin üyesi olmaktan daha büyük bir ad yoktur...

“Lenin yoldaş bizlerden ayrıldığında, bize Parti üyesi olma yüce adını yüksekte tutmayı ve onun arlığını korumayı vasiyet etti. Sana yemin ederiz ki Lenin yoldaş, senin bu buyruğunu onurla yerine getireceğiz!...”⁴⁸¹

Stalin’in o günlerde yapmış olduğu konuşmalar tüm parti adına olmuştur. Bu da Stalin’in parti içerisinde inşa etmiş olduğu gücün bir göstergesi gibi olmuştur.⁴⁸²

Stalin parti önderliğini ele aldıktan sonra bireysel gücünü arttırmak ve ülkede sosyalizmi inşa etmek için uğraşmıştır. Diğer yandan Rusya’nın etrafındaki kapitalist ülkelerin rejimi yıkabileceği endişesi içerisinde olmuştur. Bu yıllarda Rusya’nın ihtiyacı olan üç temel şey para, ticaret ve diplomatik olarak tanınma olmuştur. Bu sebeple Sovyetler Birliği bu dönem “tarafsızlık ve saldırmazlık” politikası izlemiştir.⁴⁸³

3.5. Milliyetler Politikası

Bolşevik Devrimi ile yeni hükümet din, dil ve ırk ayrımı yapmaksızın Sovyetler Birliği’nde yaşayan bütün milletlerin kardeşliğini amaçlamıştır. Fakat bu amaçlar sadece ütöpik birer söz olarak kalmıştır. 1920 ile beraber Sovyetler Birliği’nde Sovyet insanı inşa etme süreci başlamıştır.⁴⁸⁴

Bolşevik Devrimi gerçekleştiğinde, yeni yönetim; sınıf ayrımı yapmadan, herkesin barış içinde yaşayacağı söylemlerinde bulunmuştur. Fakat 1920’ler itibariyle bu söylemler sadece sözde kalmıştır. Çünkü yeni bir üst kimlik oluşturulmak istenmiştir; yeni bir Sovyet kimliği. 1917 Bolşevik Devrimi, Sovyetler Birliği içerisinde bir üst kimlik oluşturulmak istenmesinde etkili olmuştur.⁴⁸⁵

Bolşevik Devrimi’nin ardından kurulan yeni hükümetin yayınlamış olduğu Rusya Halklarının Hakları Deklarasyonu belgesinde şu ilkeler yer almıştır:⁴⁸⁶

- a) Rusya’daki tüm ulusal toplulukların eşit ve egemen olduğu
- b) Rusya’daki ulusal toplulukların kendi kaderlerini tayin hakkı ve ayrılma hakkı
- c) Ulusal toplulukların üzerindeki ayrıcalıkların ve sınırlandırılmalarının kaldırılması

⁴⁸¹ J.V. Stalin, s. 287.

⁴⁸² Yuriy Yemelyanov, .438

⁴⁸³ Oral Sander, 21-22.

⁴⁸⁴ Yaşar Onay, *Rusya ve Değişim*, Nobel Yayınları, İstanbul 2002, s. 86-88.

⁴⁸⁵ Merve Suna Özel, “Stalin Dönemi Rus Milliyetçiliği ve Politikaları”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4, No:2, 2014(ss.99-122), s.104.

⁴⁸⁶ Vladimir İliç Lenin, *Ulusal Sorun ve Ulusal Kurtuluş Savaşları*, (Çeviren: Yurdakul Fincancı), Sol Yayınları, Ankara 1979, s. 343.

d) Azınlıklara özgürlük tanınması

Deklarasyondaki bu ifadeler ilerleyen zamanlarda özellikle 1920'li yıllarla değişime uğramıştır. Lenin'in Rusya'daki ulusal topluluklara tanıdığı ayrılma hakkı 1920'den sonra birleşme hakkına dönmüştür.⁴⁸⁷

Sovyet yönetiminin ilk dönemlerinde Rus olmayan yerlerde Rusların belirli bir ayrıcalık ve statüleri olmamıştır. Sovyet yönetimi Rus şovenizminin milliyet konularında en temel problem olduğunu ilan etmiştir. Bu yüzden Rus olmayan toplulukların kültürlerinin gelişebilmesi için bir program hazırlamıştır. Rus olmayan milletlerin parti ve hükümet içerisinde yer almalarını sağlayan ve elitler arasında iş birliği oluşumunu hedefleyen “yerlileştirme” (korenizatsiia) politikası uygulanmaya başlamıştır. Bu politikanın temel hedefi Rus olmayan milletlerin Sovyetlerin inşasında yer almalarını sağlamak olmuştur. Lenin'in bu politikaları uygulamasının nedeni Rus şovenizminden korkmuş olmasıdır. Çünkü Lenin'e göre sosyalizmin oluşabilmesi için Rus olmayanların da desteği gerekli görülmüştür. Fakat Stalin aynı fikirde olmamıştır. Stalin'e göre azınlığı oluşturan milletler tehdit kaynağı olarak görülmüştür.⁴⁸⁸

Stalin döneminde yerlileştirme politikaları terkedilerek milliyetler politikası, Ruslaştırma eksenine geçmiştir. Stalin Ruslaştırma faaliyetleri ile Rus olmayan diğer milletleri Ruslara yakınlaştırmayı amaçlamıştır. Rusçanın, çeşitli milletleri birbirine yaklaştırması ve yeni bir Sovyet insanı inşa etmek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda yerel milliyetler yok edilmek istenmiştir. Özellikle 1933 yılından sonra parti ve hükümet içerisinde ayrılıkçı hareketler olarak şüpheli görünen milliyetler tasfiye edilmiştir.⁴⁸⁹

16. yüzyıl ile beraber Orta Asya ve Kafkas ülkeleri Rus işgaline uğramıştır. Daha sonra bu bölgelerde yaşayan Türkler Ruslaştırma ve asimilasyona maruz kalmıştır. Rusların amacı Türkleri birbirinden uzaklaştırarak, kendilerine karşı tehdit unsuru olmaktan çıkarmak olmuştur. Bu bağlamda 1800'lü yıllarda Çarlık Rusya'sında Ruslaştırma faaliyetleri başlamıştır ve İlminskiy'in görüşleri de Ruslaştırma faaliyetlerinde rehberlik etmiştir. İlminskiy'in çalışmalarından Stalin döneminde de

⁴⁸⁷ Edward Hallett Carr, *Bolşevik Devrimi: 1917-1923*, s. 333.

⁴⁸⁸ Sevinç Alkan Özcan, *Bir Sovyet Mirası Rus Azınlıklar*, Küre Yayınları, İstanbul 2005, s. 14.

⁴⁸⁹ Robert Conquest, *Soviet Nationalities Policy in Practice*, The Bodley Head, Britain 1967, s. 94.

yararlanılmıştır. Sonuç olarak 1924-1936 dönemleri arasında milliyetler politikası bağlamında politikalar uygulanmıştır.⁴⁹⁰

Stalin'in uyguladığı milliyetler politikası, hem etnikleştirici bir işleve sahip olmuş hem de homojenleştirici bir yönetime sahip olmuştur. Bu yöntemle birlikte gerektiği kadar monolitik bir "Sovyet insanı" ve bir Sovyet milliyetçiliği inşa edebilmek için otoriter bir rejim uygulanmıştır.⁴⁹¹

Sovyetler Birliği'nin resmî ideolojisi komünizm olmakla beraber Sovyetlerde Rus milliyetçiliği fikri kabul edilmiştir. Çarlık Rusya'sından kalan Ruslaştırılmış topluluklar ve yeni ortaya çıkan Sovyet ideolojisi, Rus milliyetçiliğinde bir araya getirilerek genel olarak kabul edilmişlerdir. Sovyetler Birliği'nde ulus inşası "*Sovyetler ve Sovyet olmayanlar*" üzerinden oluşturulmuştur. Sovyet Rusya için önemli olan milliyetler meselesi, Rus üst kimliği oluşturularak çözülmeye çalışılmıştır. Özellikle 1920 yılı itibariyle Sovyet Rusya'da bir Sovyet insanı "*Homo-Sovyetikus*" oluşturma çabaları başlamıştır. Bu çaba da eğitim ve edebiyat ve dil politikalarına yansımıştır.⁴⁹²

Stalin, milliyetler politikası ile hem bir üst kimlik hem de yeni bir ideolojinin oluşmasına neden olmuştur. Çarlık Rusya'da hâkim olan Panslavizm olgusu, Stalin rejimi ile; "*Sovyet Milliyetçiliği*" ideolojisi ön plana çıkmıştır. 1930'lardan sonra somut bir şekilde uygulanan millileştirme politikasında Rusçanın önemli olduğu belirtilmiştir. Rusça, bu dönemlerde Sovyet Rusya'nın her alanında üstün bir dil özelliği taşımıştır. Hatta Rus dili pek çok alanda zorunlu hale getirilerek, halkın üst mertebelere çıkmasında önemli bir koşulu oluşturmuştur. Uygulanan bu politikalar halkın asimile edilmesinin bir parçası olmuştur. Bununla da kalınmayarak insanların kimliklerini değiştirmelerine kadar ileri gitmiştir bu uygulamalar. Yani Rus olmayan pek çok halkın kimliklerini değiştirerek kendilerini Rus olarak betimleme ihtiyacı hissettirilmiştir. Yani, yeni bir Sovyet adamı oluşturulurken, Ruslaştırma başarılı olmuştur. Rus nüfusunda fark edilir artışlar gözlenmiştir. Bunun yanında, bu dönem Rus vatani düşüncesi de oluşmuştur.⁴⁹³

⁴⁹⁰ Rasim Bayraktar, "Sovyetlerin Milliyetler Politikası ve Ahıskalı Türkler", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1*, 2012(ss.223-248), s. 225.

⁴⁹¹ Hasan Aksakal, "Stalin ve İkinci Dünya Savaşı Bağlamında Milliyetler Politikası", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi 6*, No:21, 2009(ss. 23-30), s. 28.

⁴⁹² Evren Barut Odacıoğlu, "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde Düşünce Hareketlerinin Edebi Eserlerin Üzerindeki Etkisi: SSCB'de Çeviri Sansürü", *Tarih Okulu Dergisi 9*, No: 26, 2016(ss. 459-479), s. 463.

⁴⁹³ Merve Suna Özel, s.114.

Stalin döneminde uygulanan milliyetçilik politikası, Lenin'in görüşlerinden farklı olmuştur. Stalin döneminde bu politika, “*Sovyetizasyon*” olarak adlandırılmış ve şiddetli bir biçimde özellikle Türk ulusları üzerinde uygulanmıştır.⁴⁹⁴ Şöyle ki Stalin, Sovyetler Birliği’nde yaşamını sürdüren tüm insanları sosyalizme yaklaştırmak için; tek bir Sovyet kimliği inşa etmek istemiştir. Bunu gerçekleştirmeye çalışırken de, tarım ve ekonomide yaptığı sert politikalar gibi burada da oldukça sert ve şiddet içerikli uygulamaları seçmiştir. Bu politikalar, daha çok Rus olmayan Türkler üzerinde uygulanmıştır.

Sovyetleştirmek istenilen unsurlar üzerinde, dil, kültür ve tarih alanlarında değişikliklere gidilmiştir. Dil alanındaki değişimler, alfabe üzerinden yapılmıştır. 1935 yılında Türkler üzerinde, Kiril alfabesinin etkinliği oluşturulmak istenmiştir. Böylece 1940'lara gelindiğinde, Türk ağzındaki İslami sözcüklerin yerine Rus sözcüklerin getirilmesi ve diğer İslam ülkelerinden sanat eserlerinin alınması yasaklanarak, insanların özlerini oluşturan fikir ve görüşlerin savunulmaması yönünde de baskılar yapılmıştır. Türklerin Sovyetleştirilmesi noktasında, tarihsel alanda da değişiklikler yapılmıştır. İnsanların, kendi öz tarihlerini içeren eserler üretmeleri ve Rus tarihinde Türklere karşı yapılan adaletsizlerin bu eserlerle dillendirilmeleri yasaklanmıştır. Buna ek olarak, tarihsel olarak milli duyguları canlandıran “milli destanların” insanlar arasında dolaşımı ve ulaşımı da yasaklar arasında olmuştur. Sovyetleştirme uygulamalarında tarihsel alandaki değişimlerin yanında, dini değişimler de yaşanmıştır.

Elbette dindeki bu değişim ve baskı en çok İslam dinine karşı olmuştur. İlk iş olarak cami sayılarında azalma ve yok etme adımları seyredilmiştir. Örneğin 1942 yılında Türkistan’da faaliyette olan cami sayısının 26.379’dan 1.342’ye düştüğü bilinmektedir. Stalin zamanında, İslam dinine mensup kuruluşlara karşı sert hareketler meydana gelmiştir. Bu hareketlerin içinde İslam dininin kutsal kitabı Kuran-ı Kerim’in geçerliliği ve doğruluğuna karşı çıkan muhalif propaganda eylemlerine başvurulmuştur. Hatta biraz daha ileri gidilerek bu dönem “Allahsızlar Birliği” adında kurumlar oluşturulmuştur. Buradaki İslam karşıtlığının, yani Türklerin sahip olduğu İslami değerlerin yok edilmek istenmesinde; sosyalizmle uyumlu olmayacağı dile getirilmiştir.

⁴⁹⁴ Merve Suna Özel, s.107.

Yani Türkler üzerinde yapılan Sovyetleştirme uygulamalarının nedeni sosyalizmin inşasına bağlanmıştır.⁴⁹⁵

İkinci Dünya Savaşı ile birlikte Stalin'in uyguladığı milliyetler politikası yükselişe geçmiştir. İnsanlarda oluşan Rus vatanseverliği duyguları, savaşta savunma bağlamında bir araç olmuştur. Özellikle bu dönem Stalin, Alman işgali tehlikesine karşı Rus milliyetçiliğini önemli ölçüde kullanmıştır.⁴⁹⁶ Sovyetler Birliği'nde vatanseverlik olgusu 1934 ile beraber yükselişe geçmiştir. Bu dönemde Sovyet halkının dünyanın en şanslıları olduğu gibi ibarelerle bu halka milliyetçi duygular aşılacak istenmiştir. Özellikle bu tarz ibareler İkinci Dünya Savaşı sırasında halkı savaşa çağırırken kullanılmıştır.⁴⁹⁷

3.6. Birinci Beş Yıllık Ekonomi Planı

Tanınmış Rus plancısı Kursky Sovyet Rusya'da uygulanan politikaları göz önüne alarak ülkenin iktisadi gelişimini dört döneme ayırmıştır:⁴⁹⁸

- a) Planlama prensiplerinin ilk kez belirlendiği 1917-1921 dönemi
- b) 1921'den 1930'lara kadar devam eden, hem kamusal kesimin hem de özel kesimin var olduğu dönem. Bu dönemde kamusal kesim doğrudan devlet denetiminde planlar ile yönetilirken, özel kesim devlet müdahaleleriyle yönetilmiştir. Aynı zamanda bu dönem ilk kez yıllık planlar hazırlanmış ve birinci beş yıllık plan uygulamaya sokulmuştur.
- c) İkinci dünya savaşı zamanında ve sonrasında uygulanan beş yıllık planlar. Bu dönemde ekonomide sosyalist kesim üstün olmuştur ve doğrudan planlama, ülkedeki tüm üretim kollarını içeren bir duruma yükselmiştir.

Kursky'nın yapmış olduğu sınıflandırma, Sovyetler Birliği'ndeki planlamaların gelişimi ve yönetimde meydana gelebilecek değişimler açısından yapılmıştır.

1925 yılının aralık ayında partinin on dördüncü kongresi gerçekleşmiştir. Bu kongrede alınan kararlar Sovyetler Birliği'nin iktisadi politikaları ile ilgili olmuştur. Merkez Komite adına siyasi rapor sunan Stalin, bu raporda Sovyetler Birliği'nin iktisadi alanlarda ilerleme sağladığı hatta savaş öncesi seviyeye ulaştığını belirtmiştir. Fakat

⁴⁹⁵ Ahmet Gündüz, s.6.

⁴⁹⁶ Merve Suna Özel, s.107.

⁴⁹⁷ Merve Suna Özel, s.109.

⁴⁹⁸ Gürkan Çelebican, "Sovyet Rusya'da İktisadi Plânlamanın Gelişimi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 29, No: 3, 1973(ss. 247-287), s. 248-249.

bu seviyenin Sovyet Birliği'nin sosyalizm inşası için yeterli olmadığını ve bu doğrultuda Sovyetlerin diğer kapitalist ülkelere olan iktisadi bağımlılıktan sıyrılarak sanayi ülkesi olması gerektiğini ifade etmiştir. Ülkenin sosyalist sanayiye kavuşması, sosyalizmin zaferi için gerekli görülmüştür. Bu noktada Stalin şu ifadeleri kullanmıştır:⁴⁹⁹ “*Ülkemiz bir tarım ülkesinden, ihtiyaç duyduğu makineleri kendi çabalarıyla üretebilecek durumda olan bir sanayi ülkesine dönüştürmek -genel çizgimizin özü, temeli budur*”. Ülkenin sanayileşmesi ile Sovyet Rusya ekonomik bağımsızlığını elde edecek ve sosyalizm için gereken koşulları sağlamış olacaktır.⁵⁰⁰ 1925 yılında partinin on dördüncü kongresinde ana hedef “*ekonomik açıdan kendine yeterli hale gelmek*” olduğu ilan edilmiştir.⁵⁰¹ Genel olarak sanayileşme düşüncesi Komünist Partinin 1925'teki on dördüncü kongresi sırasında kabul edildiği düşünülmektedir.⁵⁰²

Kongrede endüstrileşme için birtakım kararlar alınmıştır. Sanayileşmenin nihai hedefi “makine ve teçhizat ithal eden” bir ülkeyi “makine ve teçhizat üreten” bir ülke seviyesine getirmek olmuştur. Kongre sırasında teknik tesisata sahip bir sosyalist sanayi oluşturma'nın gerekliliği ve sanayileşmenin görevleri belirtilmiştir. Bunlar:

- a) Ülkeyi tarım sektöründen sanayi sektörüne dönüştürmek
- b) Kapitalist ülkelere olan ekonomik bağımlılıktan kurtulma
- c) Sovyet Rusya'nın savunma sanayisini kuvvetlendirmek.

Böylece, Sovyet Rusya makine ve teçhizatı dış ülkelere getiren ülke konumundan çıkıp makine üreticisine dönüşecekti, sonuç olarak ülkenin kapitalist ülkelere olan bağımlılığını ortadan kaldırması ve savunma kabiliyetinin de artacağı yönünde hedefler belirtilmiştir.⁵⁰³

Kongre sonunda Stalin sosyalist sanayileşme fikri onaylanmış ve böylece Yeni Ekonomi Politikasının (NEP) sonlanması, iktisadi hayatın gelişiminde devletin etkisini arttırmak, disiplinin sıkılaştırılması, ağır sanayinin geliştirilmesi ve köylerin sanayileşme ihtiyaçları noktasında araç ve işçi tedarik etmede kullanılacak olması yönünde kararlar alınmıştır.⁵⁰⁴

⁴⁹⁹ J.V. Stalin, *Eserler*, s. 295.

⁵⁰⁰ J.V. Stalin, s.295.

⁵⁰¹ Edward Hallett Carr, *Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi 1917-1929*, s. 211-215.

⁵⁰² Vefa Kurban, s.159.

⁵⁰³ Vefa Kurban, s.160.

⁵⁰⁴ Aleksandr Sergeyeviç Barsenkov, *İstoriya Rossii 1917-2009*, Aspekt Press, Moskova 2010, s. 165.

Peki, Yeni Ekonomi Politikasından neden vazgeçilmiştir? Öncelikle, NEP ciddi ekonomik sorunlara sebep olmuştur. 1928’de Sovyet Rusya sanayisi, Birinci Dünya Savaşı öncesindeki seviyesine ulaşmış ve hızlı bir atılımın gerçekleşme ihtimali çok düşük olmuştur. Sanayinin işlemesi ve canlandırılması kolay gibi görünse de Sovyetler Birliği’nde üretimin gelişmesi ve tüketim mallarına bir yatırım gerekli olmuştur. Fakat ekonomik hayatın “sosyalist sektörü” fonlara ihtiyaç duymuştur ve “serbest sektör” özellikle de köylü sınıf yönetimin beklentilerini karşılayamamıştır.⁵⁰⁵

1920’lerde Sovyet Rusya’nın ekonomisinde ücretlendirme problemleri, en başta tarımsal ücretlerin düşüklüğü ve tüketici ürünlerinin ücretlerinin yüksekliği problemi ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda “makas krizi” olarak bilinen, köylülerin yönetim ve kentlere tahıl ve benzeri ürünlerini arz etmek istememesi durumu meydana çıkmıştır. Bazı uzmanlara göre Bolşeviklerin NEP’i devam ettirmeleri halinde köylünün istikrara kavuşup daha fazla tüketim malı satın alacağı fakat sanayileşmeyi destekleme kuvveti ve isteğinin olmayacağı bir durumun ortaya çıkmasından korkmuşlardır. Ekonomik sorunların yanında politik problemler de ortaya çıkmıştır. Pek çok sıradan komünist, işçi ve gençler NEP’in sosyal sonuçlarına karşı çıkmışlardır. Birçoğu NEP’in ilk ismi olan “geri çekilmenin” sona ermesini ve yeni bir kahramanca gelişmenin başlamasını istemişlerdir. Stalin’in “üstten devrimi” bu isteği sağlar gibi görünmüştür. Stalin’in Beş Yıllık Plan’ı dünyada devrimlerin gerçekleşmesini beklemeden, Sovyet Rusya’nın gerçek anlamda bir sosyalist ülke olacağı sözünü de vermiştir.

O zamana kadar tüm muhalefeti etkisiz hale getiren Stalin ve yandaşları sosyalist sanayileşme hedefleri doğrultusunda Birinci Beş Yıllık Planı kabul etmiştir. Bu plan 1929’da gerçekleşen on dördüncü parti kongresinde sonrasında ise 1929 Mayıs’ta gerçekleşen on beşinci Genel Kurulunda onaylanmıştır.

Böylece 1929 yılında parti tarafından sosyalizm inşası için ünlü Beş Yıllık Plan onaylanmıştır.⁵⁰⁶ Birinci Beş Yıllık Plan’ın (1928-1932) nihai hedefleri aslında Ekim 1928 itibariyle gerçekleştirilmeye başlanmıştır. O zamanın sanayileşme özellikleri şu şekilde olmuştur:⁵⁰⁷

a) İddialı hedefler

⁵⁰⁵ Nicholas V. Riasanovsky, Mark D. Steinberg, *Rusya Tarihi Başlangıçtan Günümüze*, (Çeviren: Figen Dereli), İnkılap Kitabevi, İstanbul 2016, s. 537-538.

⁵⁰⁶ J. V. Stalin, s.316.

⁵⁰⁷ Vefa Kurban, s.160.

- b) Sanayileşmedeki yüksek hız
- c) Ağır sanayi kuruluşların inşasına öncelik verilmesi
- d) Maddi gereksinimlerin ülke içerisinde sağlanması

Stalin İlk Beş yıllık plan doğrultusunda, ekonomik hayatın farklı sektörlerinde meydana gelebilecek büyük hedefler belirlemiştir. Stalin Sovyetler Birliği'ni modernize etme konusunda çok kararlı olmuştur. Neredeyse bütün endüstrinin yalnızca birkaç şehirde yoğunlaştığı ve işçilerin vasıfsız eğitimsiz düzeyde olduğu bir ülkeyi devralmıştır. Sovyetler Birliği'nin birçok bölgesi geri kalmış durumdaydı ve Beş Yıllık planlar, ülkeyi olabildiğince kısa sürede sanayileştirmek için oluşturulmuştur. Rusya, ağır sanayiye geliştirerek, ilk olarak kapitalist ülkelere olan bağımlılığın kurtulacağını ve sonucunda Almanya-Amerika ile sanayi alanında rekabet edeceğini umut etmiştir.⁵⁰⁸

Beş Yıllık Plan'da 1928-1933 yıllarında milli ekonomiye yapılacak olan sermayelerin hacmi 64,6 milyar ruble olarak belirlenmiştir. Bunun 19,5 milyar rublesi elektrifikasyon da dâhil sanayiye, 10 milyar rublesi ulaştırma için ve 23.2 milyar rublesi tarım için ayrılmıştır. Stalin Plan'ın görevleri ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır:⁵⁰⁹ “Beş Yıllık Planın temel görevi”, diyordu Stalin yoldaş, “ülkemizde sadece tüm sanayi değil, ulaştırma ve tarımı da sosyalizm temeli üzerinde yeniden donatabilecek ve reorganize edebilecek bir sanayi yaratmaktır.” Sanayileşme hamlesinin gündeme gelmesiyle birlikte, merkezî denetimin aracı olarak planlama büyük önem kazanmıştır. Üretim hedefleri yükseltilmiş, ancak kaynak ve işgücü sıkıntısı baş gösterince tarım ve tüketim malları aleyhine ağır sanayiye öncelik verme yoluna gidilmiştir.⁵¹⁰

Plan uygulamaya sokulduktan sonra ekonomik faktörler büyük önem kazanmıştır. Planlılar bilmedikleri bir yola girdiklerinden bu planın hedefleri ne ölçüde gerçekleştireceğini de kestirememişlerdir. Plan uygulamasında tarım hızlı bir şekilde kamulaştırılmaya başlanmıştır. Plan, kamulaştırmanın hızlı bir şekilde gerçekleşmesini, toprakların yüzde on dördünün kamulaştırılmasını öngörmüştür. Bu durum karşısında köylülerin başkaldırıda bulunmaları, bireysel çiftçiliğe saldırıların başlamasına neden olmuştur.⁵¹¹

⁵⁰⁸ Ali Çakırbaş, s. 42-43.

⁵⁰⁹ J.V. Stalin, s. 316.

⁵¹⁰ İsmail Özsoy, s. 167.

⁵¹¹ Nicholas V. Riasanovsky, s. 538.

Hükümet, köylülerin emek ve ürünlerinin denetimini verdiği kolektiflerden maddi anlamda sanayi yatırımları için fon sağlayabileceklerini düşünmüştür. Araştırmalara göre Sovyet yönetimi, tüketicilere ürün satışı yaparken almış oldukları ücretin çok az bir kısmını kolektiflere tahıl alırken vermiştir, geriye kalan ücret ise vergi olarak hükümete kalmıştır. Bu vergilerin artması ile beraber Sovyet hükümeti sanayi yatırımı için gerekli olan maddi kaynağı oluşturmuş olmuştur.⁵¹² Birinci Beş Yıllık Planın uygulandığı dönem bin beş yüzden fazla sanayi işletmesi faaliyete geçmiştir. Üretim araçlarının payı yaklaşık olarak yüzde otuzlardan yüzde ellilere çıkmıştır. Sanayi, ekonomik hayatın öncü sektörlerinden biri haline gelmiştir. Stalin plan doğrultusunda kurulan fabrika ve işletmeleri “sosyalizmin ekonomik temeli” olarak nitelemiştir.⁵¹³ Beş Yıllık Plan döneminde toplam 1500 sanayi tesisi inşa edilmiştir.⁵¹⁴ Tüm ülkede muazzam bir sanayi inşası başlamıştır:⁵¹⁵

- a) Hidroelektrik santralının inşası hızlı bir şekilde başlamış, Donetz Havzasında, Kramatorsk ve Gorlovka Demir-Çelik İşletmelerinin inşası, Lugansk Lokomotif Fabrikasını tensik çalışmaları da bu dönem başlamıştır.
- b) Yeni maden ocakları ve yüksek fırınlar da açılmıştır.
- c) Berezniki ve Solikamsk'ta kimya kombinaları, Urallar Makine yapım fabrikası inşa edilmeye başlamıştır.
- d) Magnitogorsk demir ve çelik kuruluşlarının inşasına başlanmıştır.
- e) Moskova ve Gorki'de devasa otomobil fabrikalarının inşası tam hızla ilerlemiş; Don Üzerindeki Rostov'da büyük traktör fabrikaları, biçerdöver fabrikaları ve büyük tarım araçları fabrikası inşası başlamıştır.
- f) Sovyetler Birliği'nin ikinci kömür üssü olan Kuznetsk Havzası genişletilmiştir. Bozkırın ortasında, Stalingrad'da on bir ay içinde büyük bir traktör fabrikası inşa edilmiştir. Öyle ki, Hidroelektrik Santral ve Stalingrad Traktör Fabrikasının inşası zamanında işçiler emek üretkenliğinde dünya rekorlarının üzerine çıkmışlardır.

Yeni inşa edilen fabrikalar hızlı bir şekilde ilerlemiştir. Fakat fabrikaları işletebilmek için ihtiyaç duyulan kabiliyetleri öğrenen bir işgücünün yokluğu bir takım

⁵¹² Nicholas V. Riasanovsky, Mark D. Steinberg, s. 538.

⁵¹³ İlker Aktükün, *SSCB'den BDT'ye Nasıl Varıldı: Marksist Bir Tahlil İçin Saptamalar*, s.95.

⁵¹⁴ Vefa Kurban, s.160.

⁵¹⁵ J.V. Stalin, *Eserler*, s. 317.

problemler oluşturmuştur. İşlerin çoğunluğu herhangi bir eğitim almamış olan köylü kesimden gelmiştir. Dolayısıyla ağır sanayi verimsiz bir şekilde yürütülmüştür. Bütün sanayi ve hizmetler devletleştirilmiş, yöneticilere merkezi plancılarca daha önceden belirlenmiş olan çıktı kotaları verilmiştir. İşçi sendikaları işçi verimliliğini yükseltmekle görevli bir mekanizmaya dönüşmüştür. Ülkenin pek çok yerinde fabrika inşalarının gerçekleşse de Stalin'in radikal olmayan üretim hedeflerini devam etmesi, ciddi sorunlara yol açmıştır.⁵¹⁶

Plan doğrultusunda yapılan yatırımların çoğu ağır sanayiye ayrıldığı için tüketim mallarında kıtlık ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra sanayileşme politikası en başından beri politik bir şekilde eyleme geçirilmiştir.⁵¹⁷ Stalin'in hedefleri gerçeklikten uzak olmuş olsa da ilk beş yıllık planın sonunda Sovyetler Birliği endüstriyel ilerlemenin insanlık tarihindeki en hızlı çıktılarında birini başarmıştır.⁵¹⁸ 1933'ün ocak ayında Stalin Birinci Beş Yıllık Planı'nın nihai hedeflerinin dört yıl içerisinde gerçekleştirildiğini ilan etmiştir.⁵¹⁹ Araştırmalara göre sanayi alanında yaklaşık olarak yüzde doksan üçü yerine getirilmiştir. Diğer yandan üretim araçlarıyla ilgili ağır sanayi kotalarında yaklaşık olarak yüzde yüz dört gibi bir kota aşımı kaydedilmiştir. Bu dönem sadece tahminle birlikte sanayi üretimi önemli ölçüde artmıştır. Fakat bu başarı tüketici mallarının arzının eksikliği, ürünlerin karne ile dağıtılması ve diğer dönemlere göre daha fazla saat çalışmak zorunda kalan halkın tüm eksiklikleri ve yaşadıkları zorluklar ile gerçekleşmiştir. Bütün ülke savaş komünizmine benzeyen yarı askeri bir seferlik halinde olmuştur. Savaş konuşmaları olmuş ve sanayi “cephelerin”, “seferlerin” ve “zaferlerin” olduğu bir savaş şeklinde bir ifade bulmuştur. İlk Beş Yıllık Plan'ın hayalî durumu Stalin'in ünlü bir askeri benzetmesi ile tanımlanmıştır: “Bolşeviklerin alamayacağı kale yoktur!” Ayrıca bu plan “Büyük Dönüşüm” olarak ifade edilmiş ve halkı pek çok yönden değişime uğratacak bir devrim niteliği taşımıştır.⁵²⁰

Beş yıllık planlar 1928 yılından savaş yılları hariç 1960 yılına kadar uygulanmaya devam etmiştir.⁵²¹ İkinci ve üçüncü planlar ilk planın yöntem ve hedeflerini tekrar etmiştir. Ağır sanayinin inşası üzerinde durulmuş, tarımın zorla

⁵¹⁶ Stephen J. Lee, *Hitler and Nazi Germany*, Routledge, New York 2002, s. 2.

⁵¹⁷ Stephen J. Lee, s. 2.

⁵¹⁸ Ali Çakırbaş, s.43.

⁵¹⁹ Vefa Kurban, s.160.

⁵²⁰ Nicholas V. Riasanovsky, Mark D. Steinberg, s. 540.

⁵²¹ Bülent Açma, Kübra Yenişen, “Kafkasya'nın Ekonomik Potansiyeli ve Dönüşümü İçin Politika ve Stratejiler”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi* 20, No:2, 2013(ss. 131-149), s.137.

kamulaştırılması tamamlanmış ve Sovyet toplumu sekiz buçuk yıl daha seferberlik tükenmişliğine maruz kalmıştır. Beş yıllık planların bir değerlendirmesini yapacak olursak, sanayileşmede kazanılan gelişmenin yanında ödenen bedel çok ağır olmuştur. Sovyet devleti hedeflerine, toplumun omuzlarına yük bindirerek ve bu hedefte ülkeyi yarı askeri bir görüntüde, seferlik yaşatarak erişebilmiştir. Özellikle ilk üç planda toplumun çoğu büyük zorluklar yaşamış olsa da belki de en büyük zorluğu “kulaklar” olarak bilinen sınıf ve ailesi yaşamıştır.⁵²² Halka yüklenmiş olan bu zorluklar çalışmanın ilerleyen kısımlarında detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

3.7. Tarımda Kolektifleştirme Hareketi

“Kolektifleştirme, özel mülkiyetteki küçük işletmeleri birleştirerek toplumun ortak işletmeleri haline getirmek, yani bu küçük işletmelerden kooperatifler kurmak anlamına gelmektedir”. Başka bir deyişle kapitalist düzenden sosyalizme geçişte köy işletmelerinin, sosyalist bir yol ile yeniden oluşması demektir.⁵²³

Küçük bireysel çiftlik üretim yoluyla ihtiyacı olan üretime ulaşamayan SSCB, çiftlikleri birleştirerek kolektif çiftlik üretim tipine geçmek istemiştir. Bu noktada Stalin on beşinci parti kongresinde şu ifadeleri kullanmıştır:⁵²⁴ *“çözüm yolu, dağınık, küçük çiftliği toprağın kolektif olarak ve daha yüksek bir teknikle işlenmesi esasına dayanan büyük çiftlikler halinde birleştirmektir”.* Böylece Partinin on beşinci kongresinde beş yıllık planlar onaylanmış ve hızlı bir sanayileşme başlamış ardından tarımda kolektifleştirme başlamıştır. Beş yıllık planların belki de en büyük değişimi tarımda gerçekleşen kolektifleştirmeler olmuştur. Kolektifleştirilen köylü işletmelerinin sayısı, beş yıllık planın hedeflediği oranın çok üzerine çıkmıştır. Bu oran 1932 yılının sonunda yaklaşık olarak yüzde altmışların üzerinde olmuştur. Neticede Beş Yıllık Plan döneminin sonunda, kolektifleştirilen tarımsal toprakların ekilen bütün topraklara oranı yaklaşık olarak yüzde yetmiş yedi olmuştur.⁵²⁵

Kolektif çiftlik üretim modeli ile geniş ölçekli bir ekonomi uygulanabilecek, geçimlik değil -artık ürün- oluşturan bir yapıyla ülkenin gıda ihtiyacı karşılanacak daha

⁵²² Nicholas V. Riasanovsky, Mark D. Steinberg, s. 544-545.

⁵²³ Vecihi Sefa Fuat Hekimoğlu, “20. Yüzyılın İlk Yarısında Kazakistan’da Yaşanan Açlık Felaketleri”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, No: 15, Temmuz 2018(ss.209-227), s.221.

⁵²⁴ Maurice Dobb, *1917’den Bu Yana Sovyet Ekonomisinin Gelişimi*, (Çeviren: Metin Aktan), Özdemir Basımevi, İstanbul 1968, s. 222.

⁵²⁵ Gürkan Çelebican, “Sovyet Rusya’da İktisadî Planlamanın Gelişimi”, *Atatürk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 29, No:3, 1973(ss.247-286), s. 258-261.

da önemlisi tek tek her bireysel çiftliğe verilemeyen tarım araçları desteği, bunların birleştirilmiş haline sağlanabilecektir. Böyle bir ortamda kolhozlar ve sovhozlar yani kolektif çiftlik örgütleri oluşturulmuştur. Kolektif çiftlik düşüncesi somut bir şekilde uygulanmaya başlamış ve 1930'larda tarım pazarının yaklaşık olarak yüzde seksen dördü, pamuk pazarının ise yüzde seksen üçünü kolhoz ve sovhozlar oluşturmuştur.⁵²⁶

Stalin'in sıkı denetimi altında olan parti liderliğinin 1928-1929 yıllarında ortaya çıkarmış olduğu bu yeni ekonomi politikası, tahıl tedarikinin sıkıntılı olduğu bir dönemde gerçekleşmiştir. Sanayileşmenin tehdit altında olduğu düşünülmüştür ve bu yüzden tarımda bu tarz ekonomik politikaların yapılması gerekli görülmüştür. Sanayileşme yönünde yapılan yöntemlerin tarımda da uygulanması ile büyük bir ilerleme kat edileceğine inanılmıştır. Kırsal ekonomide bir devrimin gerçekleşebilmesi için tarımın sanayileşmesi en kolay yol olarak görülmüştür.⁵²⁷

Stalin iktidara geldikten sonra hali hazırda uygulanmakta olan Yeni Ekonomi Politikasını (NEP) kısa süre içerisinde terk etmiştir. Bunun yerine Sovyetler Birliği'nde 1928 yılı itibariyle Beş Yıllık Planlar ve tarımda kolektifleştirme politikalarına geçilmiştir. Bu politika neticesinde:⁵²⁸

- a) Kolhoz ismi verilen kolektif Çiftlikler inşa edilmiştir.
- b) Toplumun sahip olduğu özel mülkiyetin tamamı devlet mülkü sayılmıştır.
- c) Çiftliklerden elde edilen gelirlerin bir kısmı merkeze geriye kalanı ise halka dağıtılmıştır.

Bu kararlar uygulanmadan önce herkesin hayvanlarına, mülküne ve topraklarına el konulmuş, bu kararlara uymayanlar ve karşı çıkanlar ise cezalandırılmıştır.⁵²⁹ Hatta kolektifleştirme kararına karşı çıkanlar Ceza Kanununun 107. Maddesi uyarınca "kulak" olarak adlandırılarak tutuklanma cezalarına maruz kalmışlardır.⁵³⁰

Kolektifleştirmenin olduğu dönemlerde, kolhozlaştırmaya muhalif olan kesim için olumsuz bir kelime olan kulak ifadesi kullanılmıştır. Yani, yararı olmayan, sakıncalı köylüleri; kulak olarak görmüşler ve bu sınıfı da ortadan kaldırmak için ellerindeki

⁵²⁶ Maurice Dobb, s. 249.

⁵²⁷ Moshe Lewin, *Sovyet Yüzyılı*, (Çeviren: Renan Akman), İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s.90.

⁵²⁸ Güljanat Ercilasun, "Kazakistan ve Kırgızistan'da Kolektifleştirme: Sözlü Tarih Çerçevesinden Bir Bakış", *Gazi Üniversitesi Türkiyat Dergisi*, No:19, 2016(ss.11-22), s.12.

⁵²⁹ Güljanat Ercilasun, s.12.

⁵³⁰ Philip Boobbyer, *The Stalin Era*, Routledge, New York 2000, s.29.

mallara zorla el koymuşlardır. Özellikle, Kırgızistan’da kurulan kolhozlar gün geçtikçe hız kazanmış ve artmıştır. Burada çalışan kulaklar tahıl üretmekle görevlendirilmişlerdir. Devlete zamanında teslimatın yapılmaması durumunda kolhozlardaki kulaklardan ceza olarak ücretler alınmıştır. Ayrıca diğer çiftliklerin de kolhozlara katılması konusunda baskılar yapılmıştır. Kendi istekleriyle kolhozlara girmeyen köylüler de kulak olarak ilan edilmiş ve bu yolla kolhozlardaki çiftçi sayısı artmıştır. 1929 yılına gelindiğinde Stalin, kulak sınıfını yok etme söyleminde bulunarak; tümüyle kolhozlaştırma faaliyetini yürütüleceğini de beyan etmiştir. Bu sınıfın yok edilmesinde üretim kaynaklarından yoksun bırakma yoluna da gidilmiştir. 1929 yılında Rusya’da özel çiftliklerin sayısı 25 milyonu bulmuştur. Tarihte görülmemiş bir baskı ve vahşetle başlatılan bir operasyonla, Stalin rejimi, bütün özel mülkiyete ait olan çiftliklerin tasfiyesini gerçekleştirmiş ve kırsal kesimi yeni oluşturulan kolektif çiftliklere dönüştürmüştür. Çiftlik malzemelerine, şehirlere gönderilmek üzere hükümet tarafından silahlı bir şekilde el konulmuştur. Diğer yandan hayvanlar da sahiplerinden alınarak kolektiflere bağlanmıştır.⁵³¹

Tarımda kolektifleştirme planı çerçevesindeki kamulaştırma zorunlu bir şekilde gerçekleşmiştir. Zorunlu kamulaştırma ilk başta yavaş bir şekilde planlanmıştır fakat “*bir sel şeklinde*” gerçekleşmiştir. 25.000’ler olarak adlandırılan bir grup güvenilir komünist ve proletarya, kolhozları organize etmek ve sosyalizmi kurmak için köylere gönderilmiştir. Yönetim ve parti örgütleri ihtiyaç duydukları durumda polis ve askeri güç kullanarak köylüleri kolektiflere girmeleri konusunda zorlamışlardır. “Kulaklar” bu dönem içerisinde ortadan kaldırılmak istenmiştir. Tarihçilerin birçoğu kolektifleştirme planını bütün köylüğe karşı başlatılmış olan bir savaş olarak nitelmişlerdir.⁵³² Nitekim 1934’e kadar Sovyetler Birliği’nde bulunan 25 milyon tarım işletmesi dört bin sovhoz ve iki yüz kırk bin kolhozda birleştirilmiştir.⁵³³

Köylüler genel olarak kolektif harekete karşı çıkmışlardır ve yönetime karşı birleşerek direniş göstermişlerdir, devlet temsilcilerine karşı şiddet uygulamışlar. Fakat insanlar ellerindeki malları devlete vermek istememişlerdir. Hatta mallarını devlete vermemek adına bazı hayvanlarını kesmişlerdir. Köylünün bu karşı çıkışı devlet

⁵³¹ Ali Çakırbaş, s.44.

⁵³² Nicholas V. Riasanovsky, Mark D. Steinberg, s. 541.

⁵³³ Ernest Mandel, *Marksist Ekonomi El Kitabı*, (Çeviren: Orxan Suda), Maki Basın Yayın, İstanbul 2008, s. 513.

tarafından sebep gösterilerek ağır cezaları beraberinde getirmiştir.⁵³⁴ Kolhoz ve sovhozlara girmek istemeyen buna karşı direnenler Stalin rejimi tarafından “*rejim düşmanı*” olarak kabul edilmiştir.⁵³⁵ Stalin rejimi kolektivizasyon sürecine acele bir şekilde girişmiştir. Yani öncesinde bir hazırlık neredeyse hiç yapılmamıştır. Böylece tüm şiddetiyle kolektivizasyon rüzgârları esmeye başlamıştır. Şunu belirtmek gerekirse Stalin’in iktisadi bir bilgi ya da deneyimi yok gibi bir şeydi. Bolşevikler bir sınıf olarak teşebbüs sahiplerini yok etmişlerdi, artık köylerde bulunan eski çiftlikler ve toprak sahiplerinin de ortadan kaldırılması istenmiştir. Dengeli bir ekonomi planı izlemek isteyenler olsa da Stalin’i ikna edememişlerdir.⁵³⁶ Arşivlerin ortaya attığı iddialara göre o dönem kimse Stalin’e söz geçirememiştir. İlk başta köylünün yüzde yirmisinin kolektivizasyonu kararlaştırılsa da 1930 yılının başlarında alınan bir karar ile tarım bölgelerinin tam olarak kolektivizasyonuna karar verilmiştir. Bazı bölgelerin kolektivizasyonu için 1932 yılına kadar süre tanınmıştır. Fakat bundan daha kısa süre içerisinde kolektivizasyon içerisine giren köylü sayısı dört milyondan on dört milyona çıkmıştır. Beş ay gibi kısa bir sürede gerçekleşen bu hareketlere köylüler isyan ederek, ellerinde bulunan av tüfekleri ile kürek, bıçak, balta ve benzeri ellerinde ne varsa bunları silah olarak kullanmış ve ayaklanmışlardır. Hatta Stalin rejimine teslim etmemek için sahip oldukları hayvanları keserek sokaklara atmışlardır.⁵³⁷ Kırgızistan’da benzer olayların yaşandığı ve bu olaylarla ilgili bir vatandaşın şu sözleri durumu netleştirmiştir.⁵³⁸

“1930-31’de yaz aylarında ben yaklaşık 12-13 yaşındaydım. O zamanlar, birbirine yakın dikilmiş olan boz üyelerde (keçeden çadırlarda) yaşadık. Bir gün dışarıdaydım ve geri döndüğümde çadırdan oluk oluk kanın aktığını gördüm. Kapıyı açtım ve çok sayıda koyun ve keçinin kesilmiş olduğunu gördüm. Dışarıdan gelen zayıf bir sesi dikkatle dinlemeye başladım. Sesi takip ettim ve çadırların birinde hep birlikte oturan kadınları buldum. Koyun ve keçilerin neden hepsinin kesildiğini sordum. O zaman şöyle cevap verdiler: Neden olmasın? Bunlar bizim dürüstçe, alın terimizle kazandığımız mallarımız değil mi; hükümet bizden bunları alacağına neden kendimiz yemeyelim?”

⁵³⁴ Elşan İzzetgil, “Stalin Sürgünlerinin Jeopolitiği”, 3. *Türkistan Kurultayı: Kafkasya ve Türkistan’da 1938 Sovyet Katliamı ve Etkileri Göç, Sürgün ve Kimlik*. s.105.

⁵³⁵ Serhat Keskin ve Hazar Ege Gürsoy, “Sovyet ve Sovyet Sonrası Dönemde Ahıska Türklerinin Karşılaştıkları İnsan Hakları İhlalleri ve Ayrımcılıklar”, *Uluslararası Suç ve Tarih Dergisi*, No:18, 2012(ss.13-46), s. 20.

⁵³⁶ Robert Conouest, *Büyük Tedhiş*, (Çeviren: Nüzhet Baba), Durum Yayınları, Ankara 1969, s. 19.

⁵³⁷ Robert Conouest, s. 19-20.

⁵³⁸ Güljanat Ercilasun, s.14.

Bunun sonucunda Rus halkının sahip olduğu çiftlik ve tarlalar savaş alanına dönmüş ve Rusya’da felaket bir ortam ortaya çıkmıştır. Böylece Rus halkı belki Çarlık yönetiminde bile görmedikleri felaket bir ortama sürüklenmeye başlamışlardı.⁵³⁹

Sert bir biçimde köylünün kolektifleştirme işlemi, 1932 ve 1933’te tarımdaki üretimin düşmesine ve bunun neticesinde kıtlığın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Birinci Beş Yıllık plan çerçevesinde ilk olarak köylünün sadece yüzde yirmisinin kolektifleştirilmesi planlanmıştır. Fakat 1940’a kadar köylü nüfusunun neredeyse yüzde doksan yedisi kolektifleştirilmiştir. Diğer yandan özel mülkiyet ortadan kalkmıştır. Köylünün zoraki, baskı ve şiddetle kolektifleştirilmesi Stalin’in hızlı bir biçimde sanayileşme amacını gerçekleştirmesinde büyük katkı sağlamış fakat insani maliyetler hesaba katılmamıştır. Özellikle kıtlığın sebep olduğu ölüm sayıları 1933 yılları arasında beş milyonu bulmuştur.⁵⁴⁰

Kolektivizasyonun en korkunç sonuçları 1932-1933 yılları arasında Ukrayna, Kuzey Kafkasya, Volga Nehri, Güney Ural ve Kazakistan’da yaşanan açlıklar olmuştur. Sonrasında Stalin’in de kabul etmiş olduğu açlık sınırındaki birey sayısı yirmi beş otuz milyona yaklaşmıştır. Bu felaket Stalin rejimi tarafından halktan ve bütün dünyadan saklanmaya çalışılmıştır.⁵⁴¹ Araştırmalara göre kıtlıktan ve hastalıklardan hayatını kaybeden insan sayısı beş buçuk milyonu bulmuştur. Açlıktan ölenlerin yaklaşık üç milyonunu Kazakistan, Ukrayna, Kafkas ve Orta Volga’da yaşayan insanlar oluşturmuştur.⁵⁴² Kolektivizasyon politikasının yol açmış olduğu kıtlık ve köylü üzerindeki baskı Lewin tarafından “köylünün kendisi” şeklinde ifade edilmiştir. Bu politika köylülerce yürütülecekken daha sonra köylüyü karşısına alan bir politikaya dönüşmüştür. Yani tarımın sanayileşmesi hedeflenirken, devlet sanayileşmiştir.⁵⁴³

3.8. Holodomor

Holodomor veya Ukrayna kırımı, Sovyetler Birliği’nde 1931-1933 yılları arasında suni olarak oluşturulmuş bir kıtlık olan, milyonlarca insanın ölümüne sebep olan; olaylara verilen addır.⁵⁴⁴ Yaşanan acının sayısal verileri kesin bir şekilde

⁵³⁹ Robert Conouest, s. 19-20.

⁵⁴⁰ Ali Çakırbaş, s. 44

⁵⁴¹ Vefa Kurban, s.164.

⁵⁴² Robert Conouest, s. 21.

⁵⁴³ Moshe Lewin, *Sovyet Yüzyılı*, s.74-75.

⁵⁴⁴ Salim Durukoğlu, “Türklerin Uğradığı Sürgünleri ve Soykırımları Anlatan Edebi ve Bilimsel Eserler”, *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi*, No:32,2015(ss.6-50), s.27.

saptanamamıştır. Fakat bu dönemde Ukrayna’da ve Kazakların yaşadığı Kuban bölgesinde tarihin tanıklık ettiği en büyük kıtlık yaşanmıştır. Yaklaşık olarak Ukrayna nüfusunun dörtte biri kıtlık sebebiyle hayatını kaybetmiştir.⁵⁴⁵ Stalin totaliter rejiminde yaşanmış olan belki de en kanlı en yıkıcı olaylardan biri kıtlık sebebiyle ortaya çıkan ölümlerdir. 1930-1933 yılları arasında yaklaşık beş milyon kişi hayatını kaybetmiştir.⁵⁴⁶ 1930’lu yıllardaki kıtlığın ana sebepleri zorla kolektifleştirme, ekmek, et ve diğer tarım ürünleri ile hammadde, hayvancılık ve tarımın kamulaştırılması olmuştur. Büyüyen bütün devlet ihale kampanyaları genel olarak tüm halka karşı idari ve adli terör eşliğinde meydana gelmiştir. Böylece, bu acı dolu olayın iç siyasi sebepleri Sovyet devleti ve mevzuatı ile ekonomi yönetimi ve ideolojisi olmuştur. Aynı zamanda ülkenin tamamına köylü çiftliklerinin devamlı olarak kolektifleştirilmesi için göçebe ve yarı göçebe alanlar ortadan kaldırılmıştır. Bolşevik Partisi Merkez Komitesince alınan kararların acıması bir şekilde uygulanması ortaya acı sonuçların çıkarmıştır.⁵⁴⁷

Stalin, Sovyetler Birliği’nin güney batısındaki buğdaya el koyması iki milyondan fazla insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur. İnsan eliyle oluşturulan bu kıtlıktan özellikle etnik Ukraynalılar büyük zarar görmüştür. Bu da bu kıtlığın Stalin tarafından planlı bir şekilde organize edildiğini ve kolektifleştirmenin hedeflerinden biri olduğunu böylece Ukrayna’nın da büyük ölçüde zarar görmesini beraberine getirmiştir.⁵⁴⁸ Ukrayna’da yaşanan bu kıtlığın başlıca sebebi Stalin öneminde uygulamaya konan Kolektifleştirme politikasıdır. Stalin’in hızlı bir şekilde tarımı kamulaştırmak istemesi çok acı sonuçlar doğurmuştur.⁵⁴⁹ Kolektivizasyonun en acı sonucu Ukrayna, Volga Nehri bölgesi, Kuzey Kafkasya, Güney Ural ve Kazakistan’da 1932-1933 yılları arasında yaşanmış olan açlık olmuştur. Ardından Stalin tarafından onaylanan açlık sınırındaki insan sayısı yaklaşık yirmi beş ve otuz milyon olmuştur. Bu da köylerdeki tahılın hükümet tarafından haczedilmesi ve sanayileşme amacıyla ihraç edilmesinden dolayı meydana gelmiştir. Bu durum Stalin rejimi tarafından hem halktan hem e büyük

⁵⁴⁵ Gün Zileli, s.69.

⁵⁴⁶ Merve Suna Özel, “Stalin Dönemi Rus Milliyetçiliği ve Politikaları”, s.112.

⁵⁴⁷ Ainur Arkhymatayeva, “Sovyetler Birliği’nin Kazakistan Politikası (1927-1938)” (Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi), Denizli 2021, s. 139.

⁵⁴⁸ Selim Kurt, “Güvenikleştirme Kuramı Açısından Rusya Federasyonu-Ukrayna Çatışmasını Anlamak”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 75, No:1,2020(ss.1-30), s. 19.

⁵⁴⁹ Nicholas V. Risanovsky, Mark D. Steinberg, s.541.

dünyadan saklanmıştır. Bu da o dönem ölenlerin sayısının net bir şekilde bilinmemesine neden olmuştur.⁵⁵⁰

Yaşanan bu kıtlığın Sovyetler Birliği yetkililerince kabul görmesi kolay olmamıştır. Hatta Sovyet dönemi boyunca bu kıtlık ve yıkıcı sonuçları kabul edilmemiştir. Kıtlık ile ilgili kabullenişler ve incelemeler Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından mümkün olmuştur. Ukraynalı bilim insanları bu kıtlık dönemlerini araştırma ve incelemeye başlamışlardır. Hatta Turuncu Devrimden sonra iktidara gelen Yuşçenko kıtlık olayını bir soykırım olarak gündeme almıştır. Dahası 2006 yılından Ukrayna Parlamentosunda alınan bir karar neticesinde Holodomor, Ukrayna'ya karşı yapılmış olan bir soykırım olarak kabul edilmiştir. Fakat 2010 yılında Ukrayna'daki iktidarın değişmesi ile yeni iktidar Yanukoviç Holodomor olayının soykırım olmadığını iddia etmiştir.⁵⁵¹

3.9.1937 Represya Politikaları ve İnsan Hakları İhlalleri

3.9.1. Genel Olarak

Sovyetler Birliği'nde 20. yüzyıl tüm dünyayı etkisi altına alan baskı politikaları Repressiya (Represya) olarak adlandırılmıştır. Bu bağlamda Represya politikaları denince genel olarak 1937-1938 Stalin döneminde yaşanan baskı politikaları akıllara gelmiştir.⁵⁵² Represya politikaları olarak nitelenen büyük temizlik, büyük terör ve büyük tasfiye 1937-1938 dönemlerinde doruk noktasına ulaşmıştır.⁵⁵³ Represya kelimesinin türetildiği press sözcüğünün kelime anlamı da baskı anlamına gelmiştir. Diğer yandan Sovyet tarihinde Represya kavramının kullanımı genel olarak siyasi baskı ve kitlesel baskı şeklinde olmuştur.⁵⁵⁴

Sovyet halkı Stalin'in kendi amaçları doğrultusunda yönettiği bir sistem iken, zamanla devlet mekanizması daha fazla yetkiyi elinde toplar hale gelmiştir. Stalinist sistem kendi halkına karşı devlet kaynaklı şiddet, her türlü muhalif kesimi ortadan kaldıran bir polis teşkilatı ve siyasi kontrolün aktif olduğu hiyerarşik bir sistem haline gelmiştir. Stalin döneminde Sovyet Rusya'da egemen olan polis rejimi baskısıyla toplu

⁵⁵⁰ Vefa Kurban, s.164.

⁵⁵¹ Selim Kurt, s. 19.

⁵⁵² Ebubekir Güngör, "Kırgız Milli Aydınlarına Karşı Bolşevik Terörü: Repressiya (1937 – 1938)", *International Journal of History 4*, No: 10, 2018(ss. 103-120), s.104.

⁵⁵³ İbrahim Dilek, Türk Dünyası Edebiyatında Repressiya, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, No:48, 2019(ss.27-81), s 33.

⁵⁵⁴ Ebubekir Güngör, s.105.

terör yani insanların çalışma kamplarına gönderilmesi ve haksız yere kurşuna dizilmeleri gibi şiddetli bir terör uygulanmıştır. Bu da Stalin'in en yakınındaki yoldaşına dahi şüphe ile bakan terör mekanizmasını desteklemiştir.⁵⁵⁵

1934 yılında artık Sovyetlerde sistem yerine oturmuş ve bu yılın başından itibaren tarihe “Büyük Temizlik” adı ile geçmiş olan karanlık bir dönem başlamıştır. Bu dönem muhalefetin tutuklandığı, toplu mahkemelere gönderildiği, tasfiye ve sürgün edildiği, idam ve benzeri yöntemler ile muhalefetin yok edilmeye çalışıldığı bir dönem olmuştur. Diğer yandan bu yıllarda milyonlarca insan canından edilirken, kolektivizasyon ve sanayileşme politikalarına direnenler halk düşmanı ilan edilerek çalışma kamplarına gönderilmiştir.⁵⁵⁶ Represya hareketi 1937 yılında SSCB İçişleri Halk Komiserliğinin 30 Temmuz'da yayınlamış olduğu 00447 sayılı yazısı ile başlamıştır.

“Eski Kulakları, Mahkûmları ve diğer Anti Sovyetçi Unsurları Represya Harekâtı Uygulamalı Talimatı” adını taşıyan bu kararda, Represya'nın ceza yöntemleri, gereklilikleri, harekât ve soruşturma şekilleri gibi konular belirlenmiş, ilgili mercilere gönderilmiştir.⁵⁵⁷ Devlet eli tarafından uygulanmış olan ve 20. yüzyılın en çaplı kitlesel baskıları olarak nitelendirilebilecek Represya, 1936 yılı itibariyle doruk noktasına çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı arifesinde Sovyet Rusya bu savaş tehdidini göz önünde bulundurarak SSCB içerisinde yer alan muhalifleri ortadan kaldırmak istemiştir. Bu noktada 1937 yılı ile beraber yakalama ve yargılama faaliyetleri hız kazanmıştır. Stalin iktidarı ele aldıktan sonra muhaliflere karşı savaş vermiştir fakat bu savaşın kanlı bir hal alması bu döneme denk gelmiştir.⁵⁵⁸

3.9.2. “Büyük Temizlik” (Tasfiyeler, Yargısız İnfaz ve İdamlar) Siyaseti

Sovyet Rusya'da 1936-1938 yılları arasında şiddetlenen Stalin'in yürütmüş olduğu tasfiye hareketi Büyük Temizlik olarak adlandırılmıştır. Parti içerisinde hedef almış olan tasfiye hareketleri daha sonra sivil halka karşı ve giderek toplumun bütün kesimlerine karşı uygulanmaya başlamıştır. Büyük temizlik hareketlerinde toplumda bulunan henüz reşit olamayan gençler, parti üyeleri, aydınlar, köylüler, toprak sahipleri ve etnik azınlıklar şüpheli unsur olarak kabul edilmişlerdir. Şüpheli kabul edilen tüm

⁵⁵⁵ Alesker Aleskerov, s.188.

⁵⁵⁶ İsmail Özsoy, s.168.

⁵⁵⁷ Ahmet Buran, *Kurşunlanan Türkoloji*, Akçağ Yayınları, Ankara 2011, s. 312.

⁵⁵⁸ Ebubekir Güngör, s.105.

unsurlar Büyük temizlik hareketleri ile tasfiye operasyonlarının yanında, baskı, sürgün, hapis ve işkencelere de maruz bırakılmıştır.⁵⁵⁹

Bu dönemde Stalin savaş öncesi iç düşman olabilecek kişileri ve çeşitli toplumsal grupları, (kulaklar, nepmanlar, muhalifler, aydınlar ve yabancı işçiler.) “*halk düşmanı, Komünizm aleyhtarı, etnik milliyetçi, Troçkist, muhalif, ajan...*” şeklinde suçlamalar ile ortadan kaldırmak istemiştir. Yani “*evdeki hainleri*” yok etmek için şiddetli politikalar uygulamıştır. Bu politikaları da NKVD (İçişleri Halk Komiserliği) ve Gizli Polis Teşkilatı (GPU) ile yürütmüştür.⁵⁶⁰ Büyük Temizlik Ekim Devrimi’nden sonra muhalif kesime olan karşı duruştan farklı olarak bu dönemde Stalin, kendisine karşı komplo planlandığına ve rejim muhaliflerinin ülkenin birliğine zarar verdikleri iddiası ile tasfiye hareketini başlatmıştır. Kendi partisinden olan kişilerin, Kızıl Ordu üyeleri, kulaklar, bilim dünyasından ünlü isimler ya yargılanmış ya tutuklanmış veyahut çalışma kamplarına ve idama gönderilmişlerdir.⁵⁶¹

Stalin’in karşısında yer alan bütün muhalif kesim ve şüpheli olarak kabul edilen unsurlar ortadan kaldırılmak istenmiş ve böylece Stalin’in diktatörlüğü de sağlamlaşmaya başlamıştır. Daha önceleri mühendis ve diğer pek çok uzman sabotaj ve sanayileşmeye karşı çıktıkları için suçlanmıştır. Fakat asıl tasfiye hareketi 1934 yılında Leningrad’da üst düzey yetkiye sahip parti lideri Sergey Kirov’un öldürülmesi ile başlamıştır, 1936-1938 yıllarında da yoğunluk kazanmıştır.⁵⁶² 1934 yılı Kirov, Leningrad’da ofisinde öldürülmüştür. Leningrad ofisinde merkez toplantısına ait bir raporu hazırladıktan sonra ofisinden çıkarken Nikolayev tarafından vurularak suikasta kurban gitmiştir. Bu cinayetin ardından dört yıl içerisinde ihtilalin en bilinen isimleri de dâhil pek çoğu cinayete ilgili şüpheli görülerek kurşuna dizilmişlerdir. Diğer yandan milyonlarca Rus yine bu cinayetten suçlu tutularak ölümle cezalandırılmışlardır. Gerçekte, cinayetin arkasında yatan planlı bir suikast, Stalin için terör ve zulüm rejimini inşa edebilmesi ve bunu sağlamlaştırabilmesi açısından fırsat olmuştur.⁵⁶³

⁵⁵⁹ Duygu Özakin, “Stalinist Büyük Temizlik” Metaforunda Organizmacı Devletin Bedensel Atıkları”, *Journal of History School*, No: 48, 2020(ss. 3747-3771), s.3754.

⁵⁶⁰ İbrahim Dilek, s.33-34.

⁵⁶¹ Hanife Saraç, “Kurşunlanan Slavbilim”: Stalin Tasfiyelerinden Payını Alan Slavistler”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, No:68, 2020(ss.901-920), s. 902.

⁵⁶² Nicholas V. Riasanovsky, Mark D. Steinberg, s. 546.

⁵⁶³ Robert Conquest, s. 26-27.

Stalin, Leningrad'daki Kirov'un cinayetini politik amaçlarını gerçekleştirmede bir fırsat olarak kullanmaktan çekinmemiştir. Kirov'un cinayeti Stalinci retoriğin merkezi sembolü olarak komplonun varlığını somutlaştırmıştır, kriz ve kaos ortamının devam etmesine de olanak sağlamıştır. Stalin'in cinayet üzerine söylemiş olduğu şu söz, uzun vadede sistemin eksikliklerine muazzam bir açıklama getirmiştir:⁵⁶⁴ “Mutlu ve neşeli” olması gerektiği halde, hayat zorsa, her şey kötü gidiyorsa, bunun suçluları “Kirov'un katilleriydi.” Cinayet olayının bildirilmesinden çok kısa bir süre sonra, Stalin, “1 Aralık Yasası” olarak bilinen bir kararname yayınlamıştır. Bu kararname, Stalin'in talebi üzerine ortaya çıkmış olan ve iki günün ardından Politbüro tarafından ilan edilen olağanüstü önlem niteliğinde olmuştur. Bu önlem, terör olayları ile alakalı soruşturma süresini on güne düşürerek, tarafların katılımı olmadan yargılama olanağını sunmuştur. Bu da idam kararları da hızlı bir biçimde uygulanması anlamına gelmiştir. Davalar ile alakalı değişim gösteren bu yasa ile büyük terörün uygulanması noktasında bir araç vazifesi görmüştür.⁵⁶⁵

Kirov'un cinayetinin ardından Stalin tarafından pek çok insan şüpheli kabul edilmiştir. Bu da yüzlerce hatta binlerce masum insanın öldürülmesine, hapishaneye atılmasına ve sürgün edilmelerine neden olmuştur. “*Gizli teşkilata göre cinayet bizzat Stalin'in tasvibiyle vukua gelmiştir.*” Neticede ülkede bir terör havası esmeye başlamıştır bu da Stalin'e karşı memnuniyetsizliklerin artmasına sebebiyet vermiştir.⁵⁶⁶ Araştırmacılara ve açılan arşivlere göre bu cinayeti kimin düzenlediği ile ilgili Stalin'e dönen oklar da mevcut olmuştur. Hatta partinin 22. Kongresinde yapılan konuşmalardan sonra, bazı uzmanlar Kirov'un cinayetinde Stalin'in parmağı olduğunu düşünmüşlerdir.⁵⁶⁷

Stalin'in sorumlu tutulduğu cinayet ile ilgili bir diğer çarpıcı nokta ise, Kirov'un muhafızı olan Borisov'un tanık olarak gösterilmek istemesi sırasında çıkmıştır. Çünkü Borisov tanık olarak çıksa pek çok tatsız gerçekler meydana çıkacaktı ve şüphelerin Stalin'e çekileceği düşünülmüştür. Borisov, tanık olarak soruşturmaya katılamamıştır. Çünkü ne hikmetse soruşturmaya götürülürken Borisov, trafik kazası sonucu ölmüştür.

⁵⁶⁴ Stephane Courtois, Nicolas Werth, Jean Louis Panne, Andrzej Packowski, Karel Bartosek, Jean-Louis Margolin, s.202.

⁵⁶⁵ Stephane Courtois, Nicolas Werth, Jean Louis Panne, Andrzej Packowski, Karel Bartosek, Jean-Louis Margolin s. 203.

⁵⁶⁶ Robert Conouest, s.28.

⁵⁶⁷ Nicholas V. Riasanovsky, Mark D. Steinberg, s. 547.

Hruşev'in bu kaza ile ilgili beyan etmiş olduğu Şu sözler Stalin üzerindeki Őüpheleri iyice arttırmıştır.⁵⁶⁸

“Stalin, Molotov ve Voroşilov tarafından sorguya çekilmek üzere Kirov'un Őahsi muhafızı Borisov, gya kasden vcoda getirilen bir oto kazasında ölmüştür. Adamın kazada öldüğü söylenmiş ise de Borisov, yanındakiler tarafından öldürülmüştür. Sonra, kendisine refakat edenler de kurşuna dizilmişlerdir. Bu bir kaza değil, mürettep bir cinayettir. Bu karışık meselenin zmi için Şimdi gayret sarf edilmektedir. Araç hareket halinde iken direksiyon, Borisov'a refakat eden biri tarafından Őofrn elinden alınarak kasten duvara çarptırılmıştır. Otodo bulunan hiç kimseye bir Şey olmadığı halde sadece Borisov lmştr. Sonra iki refakat memuru niçin kurşuna dizilmiştir? Bu memurlar içişleri komiserliğinin tanınmış adamları idi. Bu da gösteriyordu ki bunların ve tanıkların izlerinin tamamen yok edilmesinde kendisi için fayda mülahaza eden bir adam vardı için içinde”

Bizce de Hruşev'in konuşmalarında bahsetmiş olduğu adam Stalin'den başkası değildi. Fakat cinayet ile ilgili açılan arşivler ve yapılan araştırmalar yalnızca Stalin üzerindeki Őüpheleri kuvvetlendirmiştir. Fakat kesinleştirememiştir.

Kirov'un katili sol muhalif kesimden olduğunu iddia etmiş ve yüzlerce kişi işbirlikçisi olduğu iddia edilen kişi ile beraber idam edilmiştir. Daha sonra parti içerisinde tasfiye süreci başlamıştır.⁵⁶⁹ Stalin, partide bulunan eski muhalifleri terörist faaliyetlerde buldukları gerekçesi ile suçlamıştır. 22 Aralık 1934 tarihli gazetelerde “*iğrenç suikastın*” “*gizli bir terörist grub*” tarafından yapıldığı ve Nikolayev'in dışında on üç eski “Zinovyevcinin” de dâhil olduğu bu suikastın gya bir “*Leningrad Merkezi*” tarafından planlandığı yazılmıştır.⁵⁷⁰ Bu grubun tüm yeleri 28-29 Aralık günü kapalı bir oturumda yargılanmış ve ölüm cezaları hemen uygulanmıştır. 9 Ocak 1935 tarihinde nl “*Zinovyevci Karşı devrimci Leningrad Merkezi*” davası başlamıştır. Bu davada 77 kişi yargılanmıştır. Yargılananlar arasında geçmişte Stalin fikirlerine karşı çıkmış ve hapis cezalarına çarptırılmış çok sayıda parti yesi yer almıştır. Zinovyev ve Kamenev'in de bulunduğu on dokuz kişi, 16 Ocak 1935 tarihinde Kirov'un cinayetine ortaklık edenler ile iş birliği yaptıkları gerekçesi ile yani suça ortaklık ettikleri varsayılarak yargılanmışlardır.⁵⁷¹ Aralık 1934 yılından 1935 Şubat ayına kadar yani iki ayda, terörizm ile alakalı olan 1 Aralık Yasası uyarınca, toplam 6.500 kişi mahkûm edilmiştir. 1935 yılının sonunda 988 eski Zinovyev yanlıları Leningrad'dan Sibiryaya ve Yakutistan'a sürgün edilmiştir. 1935'te başlayan yargılamalar 1936 yılında devam

⁵⁶⁸ Robert Conouest, s.28.

⁵⁶⁹ Nicholas V. Riasanovsky, Mark D. Steinberg, s. 547.

⁵⁷⁰ Stephane Courtois, Nicolas Werth, Jean Louis Panne, Andrzej Packowski, Karel Bartosek, Jean-Louis Margolin, s.203.

⁵⁷¹ Stephane Courtois, Nicolas Werth, Jean Louis Panne, Andrzej Packowski, Karel Bartosek, Jean-Louis Margolin, s. 203.

etmiştir.⁵⁷² Ağustos 1936'da On altılar davası olarak da adlandırılan dava beş gün sürmüştür. Yargılamanın sonunda yargılananların hepsine kurşuna dizilme cezası verilmiştir⁵⁷³, böylece aralarında Zinovyev ve Kamenev'in de bulunduğu on altı Bolşevik lider Kirov'un cinayeti ve “troçkist-zinovyev terör merkezinin” oluşturulması ile suçlanarak; tüm bu on altı kişi idam edilmiştir.⁵⁷⁴

1937 yılında ise on yedi kişi ve aralarında Buharin ve Rykov'un da bulunduğu yirmi bir lider daha 1938 yılında mahkemeye çıkarılmıştır. Mahkemeye çıkarılanlara atfedilen suçlamalar şunlar olmuştur: “casusluk; emperyalistler, faşistler ve Troçki'nin hesaba terör; Stalin'e suikast girişimi, Sovyet devletini yıkmak, kapitalist düzen kurmak; Almanya ve Japonya'nın yardımıyla SSCB'yi” parçalamak.⁵⁷⁵

Üzerinde dönekler yazılı 1934 tarihli bu karikatürde, eski bir köy arabası içerisinde yer alan Buharin, Kamenev ve Zinovyev; Komünist Partinin sembollerini taşıyan geniş bir tanka yaklaşırken resmedilmiştir.⁵⁷⁶

Tasfiyeler tüm alana sıçramıştır, bütün parti yapılarında ve hükümet kurumlarında tasfiyeler gerçekleşmiştir. Ordu içerisinde Mareşal Tukhaçevski ve yedi üst düzeyde subay hayatlarından olmuştur. Siyasi polis bünyesinde dahi tasfiyeler görülmüştür. Her tarafta, partiden kişilerinden çalıştıkları yerde bulunan rejim karşıtı kişileri ispiyonlamaları istenmiştir. Subaylar, mühendisler, sanatçılar, bilim adamları, memurlar ve aydın kesim korku içerisinde bırakılmıştır. Hatta çocukların ağızlarından bile rejime karşıt olan anne babaları ile ilgili sözler alınmak istenmiştir. Yabancı komünistler ve dini bakımdan inançlı olan gruplar hedef alınmıştır. Suçlamaların arttığı 1937 yılı ile beraber partiden ihraçlar, işkenceler, hapis cezaları ve çalışma kampına göndermeler ya da idamlar da artış göstermiştir. Özellikle Yejev'un NKVD'nin başında olduğu zamanlar yani 1936'dan 1938 yılı bitimine doğru, tasfiyeler zirve noktasına ulaşmıştır.⁵⁷⁷

Tasfiye çemberinin genişlemesiyle beraber akademisyenler, diplomatlar, yabancı dil öğretmenleri de tasfiye operasyonundan nasibini almıştır. Tasfiyelerin sonunda yüksek mertebede 733 ordu komutanının yaklaşık olarak yüzde yetmiş dokuzu

⁵⁷² Vefa Kurban, ss.169.

⁵⁷³ Yuriy Jukov, *Öteki Stalin*, (Çeviren: Orhan Uravelli), Lena Yayınları, Ankara 2013, s.238.

⁵⁷⁴ Vefa Kurban, s.169.

⁵⁷⁵ Nicholas V. Riasanovsky, Mark D. Steinberg, s. 547.

⁵⁷⁶ Nicholas V. Riasanovsky, Mark D. Steinberg, s. 546.

⁵⁷⁷ Nicholas V. Riasanovsky, Mark D. Steinberg, s. 547.

tasfiye edilmiştir. Büyük tasfiye operasyonlarında hayatından edilenlerin sayısı maalesef kesin bir şekilde bilinmemektedir. Pek çok kaynak bu konuda farklı oranlar sunmuştur.⁵⁷⁸

Görüldüğü gibi Kirov'un cinayeti birçok kişinin ölümü ve çoğunun da toplama kamplarına gönderilmesi ile sonuçlanmıştır. Bununla beraber Leningrad teşkilatı bağımsız ellerden alınarak doğrudan Stalin'de o da köle olarak kullandığı Zhdanov'e bırakmıştır. Kitlesele boyutlarda yaşanan tehcirler, kurşuna dizilmeler; Leningrad şehrinin yanında tüm ülkede terör rüzgârlarının esmesine neden olmuştur. Bu terör havası halkın memnuniyetsizliklerini susturamamıştır. Çiftçiler, öğretmenler ve pek çok meslek sahibi partinin başında olan Stalin'e karşı güvensizlikleri artarak devam etmiştir. Hatta henüz reşit olmayan komsomol üyeleri bile kendi aralarında "*Ben büyüyünce, Stalin'e haddini bildireceğim*" gibi konuşmalar olmuştur.⁵⁷⁹

1936-1938 yılları arasında yaşanan tasfiye operasyonlarında hayatlarını kaybedenlerin sayısı kesin olarak bilinemesine de devrim öncesi Bolşevik liderlerinin neredeyse tamamı öldürülmüştür. Parti içerisinde muhalif kesime dâhil olanlar ya da basit bir şekilde Stalin'e karşı eleştiri yapanlar da öldürülmüştür.⁵⁸⁰

3.9.3. Yargısız İnfazlar

Stalin, İçişleri Halk Komiserliği'ni (NKVD) "partiyi yola getirmek için güçlü bir silah" olarak nitelendirmiştir. NKVD Stalin'e bağlanmış ve kendisinin parti içerisinde yer almasını istemediği grupları partiden temizlemede kullandığı bir araç haline gelmiştir.⁵⁸¹ Yargılamalar Ceza Kanunu'nun 58. maddesine dayandırılarak yapılmıştır. İlgili maddenin içeriğinde insan hakları ihlalleri, vatandaşlık haklarının sınırlandırılması, şiddet, hapis, cinayet, işkence, yargısız infaz gibi şiddet içerikli eylemler yer almıştır. Bu esasla siyasi faaliyette bulunanların, muhaliflerin veya halkın yargısız cezalandırılması gibi ayrımcı politikalar uygulanmıştır.⁵⁸² Daha detaylı bakacak olursak 58. maddeye göre suçların cezaları şu şekilde sıralanmıştır: mukabil ihtilal, Troçki eylemlerinde bulunanlar 5-10 yıl, mukabil ihtilal 5 yıl, mukabil ihtilal ayaklanmaları 5 yıl, vatan haini bir aileye bağlı olmak 5-8 yıl, casusluk ile suçlananlar

⁵⁷⁸ "Josef Stalin (1879-1953)", Google, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/>, Erişim tarihi: 12.02. 2021.

⁵⁷⁹ Robert Conouest, s.31.

⁵⁸⁰ Nicholas V. Riasanovsky, Mark D. Steinberg s. 547.

⁵⁸¹ Moshe Lewin, *Sovyet Yüzyılı*, s. 134.

⁵⁸² Leyla Derviş, "Kırgızistan'da Siyasi Katliam (1937-1938)", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, No:23, 2019(ss. 169-185), s.173.

8 yıl, sosyal anlamda tehlikeli eleman olmak 5 yıl, Sosyal zararlı eleman bu da adi suç olarak kabul edilmiştir ve 5 yıl olarak belirlenmiştir.⁵⁸³ 1933 yılından sonra Stalin İçişleri Halk Komiserliği (NKVD) ile iç güvenliği, zor kullanma tekeli ve yargı yetisini de eline almıştır. Böylece ilerleyen zamanlarda gerçekleştirmiş olduğu hukuksuzluğa da zemin hazırlamıştır. Stalin'in Terörü ilk başta siyasi elitler ve parti içerisini kapsamıştır. Fakat kısa sürede masum insanlar da bu teröre dâhil edilmiştir. Neticede mahkeme ve infazlar siyasi çerçevenin de dışına çıkarak, tüm ülkeye toplumun tüm sınıflarına yayılmıştır.⁵⁸⁴ Tutuklanmalarla ilgili Hosking şu ifadeleri kullanmıştır:

“Nüfusun çoğu, bir gece yarısı kapılarında duydukları, onları ailelerinden sonsuza dek ayırabilecek ve muhtemelen ölümlü sonuçlanacak anlamsız bir acıya boğacak bir tokmak sesiyle, valizleri toplanmış biçimde, götürülmeye hazır duruma gelinceye kadar, ihbarlar, tutuklamalar ve başka ihbarlar birbirini takip etti”⁵⁸⁵

Ocak 1935'te Zinovyev ve Kamenev'in yargılamaları sonucu on altı kişinin idamından sonra 1937 yılında Kızıl Ordu'da da mahkemeler başlamıştır. M. N. Tuhaçevski, İ. E. Yakir ve askeri kumandanlar özel askeri mahkemelerde yargılanmış ve sonucunda idam edilmişlerdir. 1938 yılının mart ayında Moskova'da “anti Sovyet sağ-troçkist blok” grubu yargılanmıştır. N.İ. Buharin, A. İ. Rıkov ve pek çok parti çalışanı yargılanmalarının sonucunda idam edilmişlerdir.⁵⁸⁶ Gösteri niteliğinde olan bu mahkemelerde insanların çoğu ya idam edilmiş ya da “*Gulag*” olarak bilinen Islah Edici Çalışma Kampı Genel Müdürlüğüne bağlı, gelişmekte olan NKVD kamp ağına gönderilmişlerdir. Mahkemelerde NKVD memurlarının acımasız bir şekilde yargılananları incelemeleri sonucu milyonlarca masum insan hain, terörist ve halk düşmanı olarak ilan edilmiştir.⁵⁸⁷

Tasfiye operasyonlarında suçlanan kesimin suçları itiraf etmeleri bu yargılamaların ilginç tarafını oluşturmuştur. Yani kendilerine yöneltilen mantıksız iddiaları kabul etmeleri şaşkınlık yaratsa da bunun sebebi kendilerinin parti disiplininden dolayı komünist partinin yanlış yapmayacağı düşüncesi bir diğer daha önemli sebebi de yargılamaları sırasında işkence görmüş olmaları ve aile üyeleri ile

⁵⁸³ Robert Conouest, s.98.

⁵⁸⁴ Duygu Özakın, s.3756.

⁵⁸⁵ Geoffrey Hosking, *Rusya ve Ruslar: Erken Dönemden 21. Yüzyıla*, (Çeviren: Kezban Acar), İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 639-640.

⁵⁸⁶ Vefa Kurban, ss. 169-170.

⁵⁸⁷ Nicholas V. Riasanovsky, Mark D. Steinberg, s. 548.

tehdit edilmiş olmalarıdır.⁵⁸⁸ Örneğin Buharin'in şu ifadeleri yaptırılan itiraflara ışık tutmuştur:

“Üç ay hiçbir şey söylemedim. Ondan sonra ifade vermeğe başladım. Niçin ifade veriyordum? Çünkü zindanda bütün bir mazi gözümün önünde canlanıyor, adeta her safhası geçit resmi yapıyordu. Eğer öleceksem niçin öleceğim? Ölecek bir sebep de yoktu. Hele pişmanlık getirmeden ölmek büsbütün berbattı. Eğer bir mucize kabilinden sağ kalırsam; yaşamak neye yarardı? Herkesten uzak herkesin sana sırtı dönük bir hayat, halkın düşmanı olarak bakılarak yaşamak ve hayatın bütün varlıklarından mahrum bir hayat yaşamaya değer miydi?”

Buharin'in bu sözleri hücrede geçirmiş olduğu kötü zamanları, işkencelerin bir sonucu olmuştur. Öyle ki insanların psikolojisinde tek hâkim duygu korku olmuştur. Bu da insanlara işlemedikleri bir suçun itirafını yaptırmaya mahkûm etmiştir.⁵⁸⁹

Yargılamaların şimdiye kadar olan sayısı kesin olarak bilinemese de Stalin döneminde yargılananların sayısı yaklaşık olarak 3. 7 ile 19,8 milyon kişi olarak değişmektedir.⁵⁹⁰ Fakat bunlar yaklaşık değerler olup, gerçek değerlerin daha vahim olduğu şüphesizdir.

3.9.4. Büyük Terör

Büyük Terör Sovyetler Birliği tarihinin en kanlı dönemini oluşturmuştur. Öyle ki tarihin en yıkıcı olaylarından biri olarak kabul edilmiştir. Bu dönemde teröre kurban gidenlerin neredeyse hepsi hiçbir somut delil olmaksızın karşı devrimci ayaklanmalara katıldıkları ya da potansiyel anlamda şüpheli oldukları için suçlanmışlardır. 1937-1938 yılları arasında gerçekleşen terör operasyonu gizli bir şekilde yürütülmüştür. Bu nedenle bugün dahi büyük terör ile ilgili veriler o dönem halkın bildikleri kadarıyla sınırlı kalmıştır.⁵⁹¹ Büyük Terör dönemi 1937-1938 yılları arasında NKVD başkanı olan Yejev Nikolayy İvanoviç'in ismiyle de anılmıştır. Yejev adından gelen “*Yejevşina*” olarak adlandırılmıştır. Büyük Temizlik olarak da adlandırılan bu dönemin en doruk noktasını bu dönem aralığı oluşturmuştur.⁵⁹² Büyük terör 31 Temmuz 1937 tarihinde partinin en

⁵⁸⁸ “Josef Stalin (1879-1953)”, Google, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/>, Erişim tarihi: 12.02. 2021.

⁵⁸⁹ Robert Conouest, s.55.

⁵⁹⁰ Vefa Kurban, s. 170.

⁵⁹¹ James Harris, *The Great Fear Stalin's Terror Of The 1930s*, Oxford University Press, Oxford 2016, s.1-2.

⁵⁹² Erkam Temir ve Fırat Yıldız, “Büyük Terör Döneminde Hakas Türkü Aydınlar Uygulanan Zulüm ve Bölgesel Sovyet Gazetelerinin Rolü”, *Türkiyat Dergisi* 29, No:1,2019(ss.163-178), s.166.

üst kurulu tarafından onaylanan bir kararnamenin⁵⁹³ 00447 sayılı emri ile başlamıştır.⁵⁹⁴ Nitekim bu emirden önce 2 Temmuz 1937 tarihinde Politbüro yetkililere

“tüm kulak ve suçluların derhal tutuklanmasını, bir troyka tarafından davaları idari olarak gözden geçirildikten sonra, içlerinden en düşmanca tavırları olanların kurşuna dizilmesini, yönetime karşı az çok düşmanca tavırlar sergilemekle birlikte fazla aktif olmayanların da sürülmesini”

Emreden bir telgraf çekmiştir. Daha sonrasında 00447 sayılı harekât emri Politbüro tarafından onaylanmış ve bu harekât bağlamında 259.450 kişinin tutuklanması ve bunlardan 72.950’sinin kurşuna dizilmesi kararlaştırılmıştır.⁵⁹⁵ Söz konusu harekât emrinde ana hedef “*eski kulaklar*”, anti Sovyet unsurları yer almış ve bu harekât bahsedilen unsurların bastırılması operasyonu olarak adlandırılmıştır.⁵⁹⁶ Tabii büyük terör sadece bu harekât ile sınırlı kalmamıştır. 1938’e kadar çeşitli adlandırmalar ile birden fazla harekât düzenlenmiş ve terörün şiddeti günden güne artmıştır.⁵⁹⁷ Terör ile ilgili eski KGB arşivlerinin erişilemez olması operasyonlarla ilgili detayları öğrenmemizi sınırlasa da güncel olarak 1938’e kadar yapılan operasyonları şöyle sıralayabiliriz,⁵⁹⁸

a) 20 Temmuz 1937, “*Ulusal savunmayla ilgili işletmelerde çalışan Alman gruplarının tasfiye edilmesi*” operasyonu.

b) 19 Eylül 1937 “*Harbin’den yurda geri gönderilen terörist, bölücü ve casus Japon şebekesinin tasfiye edilmesi*” operasyonu

c) 4 Ağustos 1937 “*Kozak sağcı askeri Japon örgütünün tasfiye edilmesi*” operasyonu bu operasyon ile 19.000’nin üzerinde insan çeşitli cezalara çarptırılmıştır.

d) 15 Ağustos 1937’de NKVD’nin düzenlemiş olduğu operasyon; 00486 sayılı emir ile “*tutuklu halk düşmanlarının ailelerinin cezalandırılması*”

NKVD’nin Nikolay Yejov tarafından yönetildiği 1936-1938 yılları arasında yapılmış olan zulümler tarihin hiçbir sahnesiyle kıyaslanamayacak kadar korku verici ve yıkıcı olmuştur. “*Cezalandırılacak karşı-devrimci*” kotasını doldurabilmek adına, caddelerde tutuklanan insanlardan Politbüro üyelerine dek, Sovyet toplumunun her

⁵⁹³ Hikmet Öksüz ve Badegül Can Emir, “Kültür Devriminden “Büyük Terör” e: Çön Taş’taki Siyasi Katliam”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi* 14, No:27, 2020(ss.279-307), s.287.

⁵⁹⁴ Erkam Temir s.166.

⁵⁹⁵ Stephane Courtois, Nicolas Werth, Jean Louis Panne, Andrzej Packowski, Karel Bartosek, Jean-Louis Margolin, s.208.

⁵⁹⁶ Erkam Temir s. 167.

⁵⁹⁷ Erkam Temir, s.167.

⁵⁹⁸ Stephane Courtois, Nicolas Werth, Jean Louis Panne, Andrzej Packowski, Karel Bartosek, Jean-Louis Margolin, s.208.

katmanından insan bu zulme maruz kalmıştır.⁵⁹⁹ Böylece, Büyük terör Stalin ve Yejev tarafından 1937-1938 yıllarında ayrı oturumlarla üç yüz defa totalde dokuz yüz saat görüşülerek ve planlanarak yürütülmüştür. Zulüm ve ölümler hem “*elitlere*” hem de “*sosyal bakımdan tehlikeli*” ya da “*etnik bakımdan şüpheli*” kişilere karşı uygulanmıştır.⁶⁰⁰

Stalin dönemi uygulanmış olan terör politikaları bazı Marksist sosyologlarca sert bir şekilde nitelendirilmiştir. Örneğin Zizek, bu dönemle ilgili olarak Stalin Rusya’sını Nazi Almanya’sı ile kıyaslamıştır. Nazi Almanya’sında Yahudi olmayanların ya da siyasi karşıt bir eylemde bulunmayanların yaşama şansı olduğunu, fakat Stalin Rusya’sında özellikle 1930’lu yılların sonlarına doğru hiçbir sebep olmadan insanların tutuklandığını, sürgün edildiklerini ya da idam edildiklerini söyleyerek Stalin’i Naziler karşısında kıyaslamış ve Hitler’den daha kötü olduğunu belirtmiştir.⁶⁰¹

İstatistiklerin olmayışı Büyük Terörün kapsamının belirlenmesini zorlaştırmıştır. Fakat açılan arşivlerde Rus Memorial organizasyonunun yaptığı bir araştırma, 1936-1938 yılları arasında 724.000 kişinin idama mahkûm edildiğini göstermiştir. Bunun yanında Tarihçiler tarafından birçok kişinin çalışma kamplarında öldüğünü ve bunların kayıt altına alınmadığı ileri sürülmüştür. Buna göre S. G. Wheatcroft ve R. W. Davies’in araştırmaları ve NKVD verilerinden elde ettikleri sonuçlar 1937-1938 yıllarında 1-1,5 milyon kişi, Robert Conquest’in tahminlerine göre ise yaklaşık olarak 2-3 milyon kişi öldürülmüştür. Tabi bu ölümlerin yanında teröre kurban gidenlerin aile ve yakınları da terörün şiddetinden psikolojik olarak etkilenmişlerdir.⁶⁰² Robert Conquest’in kurban sayılarındaki saptamalarının yanında terörün merkezileşmesi noktasında Stalin ve Yejev’a yüklediği roller de çok önemli olmuş ve bir o kadar da tartışma konusu olmuştur. Terörün merkezileşme konusu ile ilgili, Politbüro’nun bugün açılmış olan belgelerine göre kitlesel zulümlerin partinin en üst seviyedeki kişiler ile Stalin’in planladığı bir girişimin neticesi olduğunu onaylamışlardır.⁶⁰³

⁵⁹⁹ Stephane Courtois, Nicolas Werth, Jean Louis Panne, Andrzej Packowski, Karel Bartosek, Jean-Louis Margolin, s.206.

⁶⁰⁰ Erkam Temir, s.167.

⁶⁰¹ Slavoj Zizek, *Biri Totalitarizm mi Dedi? Bir Nosyonun (Kötüye) Kullanımına Beş Müdahale*, (Çeviren: Halil Nalçaoğlu), Epos Yayınları, Ankara 2003, s.120.

⁶⁰² Nicholas V. Riasanovsky, Mark D. Steinberg, s. 547.

⁶⁰³ Stephane Courtois, Nicolas Werth, Jean Louis Panne, Andrzej Packowski, Karel Bartosek, Jean-Louis Margolin, s.208.

Büyük Terör döneminin Yejovşçına olarak adlandırıldığını söylemiştik. Buradan Yejov'un NKVD'de üstlenmiş olduğu rollerin önemini anlayabiliriz. Yejov ile ilgili güncel bilgilerin ışığında bir takım önemli iddialar da açığa çıkmıştır. İddialara göre Yejov Sovyet hükümetine ve parti önderliğine karşı bir komplo kurmuştur. Diğer yandan Yejov Alman istihbaratı ile çalışmıştır. Yejov ve parti içerisindeki üst düzey adamları Sovyetlerin Almanya ve Japonya gibi kapitalist ülkelerce işgal edilmesini istemişlerdir. Bu bağlamda milyonlarca masum insanı suçlarını itiraf etmelerini sağlayarak işkenceler yapılmış birçoğu da sebepsiz yere tutuklanarak kurşuna dizilmiştir. Yejov'un kitlesel olarak gerçekleştirdiği bu terördeki amacı Sovyet halkının hükümete karşı gelmesi ve bu sayede kapitalist ülkelerin Sovyetlere saldırdığı sırada Sovyet halkının ayaklanma zemininin oluşması olmuştur. Yejov parti üst yöneticilerine ve Stalin'e bu konuda yalanlar söylemiş olsa da kitlesel idamlar haksız idamları oluşturmuştur.⁶⁰⁴

Elde edilen bilgiler ışığında büyük terör operasyonlarının tamamı Politbüro tarafından yapılmış gibi kabul edilmiştir. Diğer yandan Yejov'un da rolünden de bahsetmiştik. Fakat güncel olarak açılan arşivler neticesinde büyük terör ile ilgili tüm kararların doğrudan Stalin tarafından alındığı görülmüştür. Hatta buna bir örnek verebiliriz. 27 Ağustos 1937'de Doğu Sibiryaya bölgesi parti sekreteri olan Mihail Koroçenko, Merkez Komite sekreterliğine tarım uzmanlarının suçları ile ilgili olan dava konusunda Stalin'e telgraf çekmiştir. Stalin'e sunmuş olduğu bilgiye karşılık Stalin de şu telgrafi çekmiştir:

“Size Andreyev kazası sabotajcılarını idama mahkûm etmenizi ve idam haberlerini gazetede yayımlamanızı tavsiye ediyorum”⁶⁰⁵

Şunu ifade edebiliriz ki Büyük Terör baştan sona Stalin'in planladığı ve yürüttüğü bir operasyon olmuştur. Bu operasyon Stalin emri ile başlamış yine Stalin emri ile sona ermiştir. Terörün sonunu getiren sebepler 1938 yılında Yejov'un NKVD başkanlığından alınması ve halkın ihbarları olmuştur. Bu dönem şüpheli kabul edilenlerin halk tarafından ihbar edilmeleri istenmiştir. Aslında terör 1938'de son

⁶⁰⁴Grover Furr, *Stalin ve Demokrasi Trotskiy ve Naziler*, (Çeviren: Funda Hülagü), Yazılama Yayınevi, İstanbul 2012, s. 278.

⁶⁰⁵Stephane Courtois, Nicolas Werth, Jean Louis Panne, Andrzej Packowski, Karel Bartosek, Jean-Louis Margolin, s.212.

bulmamıştır, Stalin'in liderliğinin sonuna dek tutuklular serbest bırakılmamıştır.⁶⁰⁶ Fakat 1938 tarihli bir kararname ile "kitlesel tutuklama ve sürgün operasyonlarına" geçici süreliğine son verilmiştir.⁶⁰⁷ 1930'lu yılların terör dalgası Azerbaycan halkını da vurmuştur. Nitekim ilk facia 1936 yılında cereyan etmiştir. Halk aleyhine özellikle de aydınlar aleyhine ceza emirleri 1937-1938 yıllarında zirve noktasına ulaşmıştır. Devlet terörü özellikle Azerbaycan aydın temsilcilerini, alim, yazıcı, artist ve öğretmenleri mahvedildiler. Terörün kurbanlarına ölüm ve ceza makinesi durmadan çalışmıştır. Halk düşmanı olarak görülen her mahkûma mahkeme zamanı 15 dakika olarak belirlenmiştir. Bu da ölüme ve sürgüne mahkûm edilen Azeri sayısının ne kadar fazla olduğunu göstermektedir.⁶⁰⁸

Bu terörün büyük mimarı elbette Stalin olmuştur. Fakat geride milyonlarca insanın kaybolan yaşamı, umutları ve aileleri kalmıştır. Son olarak toparlayacak olursak; 1937-1938 yılları arasında 1.575.000 insan NKVD tarafından tutuklanmıştır. Bu insanların 1.345.000'ni yani yaklaşık olarak yüzde seksen beşi bu dönemde mahkûm edilmiştir. Mahkûm edilenlerin 681.692'si ise idam edilmiştir.⁶⁰⁹ Bu dönemin insanlık dışı olduğunu anlamamız açısından tutuklamadan, sürgün ve çalışma kamplarından kurtulan insanların anlatmış olduğu hikâyeler önemli ipuçları vermiştir. Bir mahkûmun şu hikâyesi de bu dönemin acımasızlığını gözler önüne sermiştir:⁶¹⁰

"Alvastiköprük'ten geçen yolun arkasında bir tepelik olurdu. Bizim avlu tepeliğin doğu tarafındaydı. Şöyle yakınımızda yaşı seksenden fazla Resul Ata, Mahkem Sofilar oturuyordu. Ben o zamanlar 27-28 yaşlarında idim. Atahanlar kahvehanede oturarak: "Nasıl zalim zaman a! Tepelik başımıza biten bela oldu ki! Geceleri kurşun sesinden korkarak uyuyamasak da genç yaşta kurşunlananların, acılarından, feryatlarından bıkip, nefessiz boğulur gibi olunca eve gidip yataydık. Ertesi gün sabah, "Ne olmuş?" diye tepeliğe giderek, üstüne ileri geri rastgele toprak atılmış, başı, ayağı, kolu dışarıda kalmış cesetler görürsek "üstlerine toprak atıp, birer kelime Kur'an okuruz, sevap olur" diyorlardı. Geceleri buraların aynı şekilde uyuduğu bir zamanda bir iki saat sürekli silah sesi işitilirdi. Annem yerinden kalkıp abdest alıp Kur'an okurdu. Bu hâl üç dört yıl devam etti. Kurşun sesleri Eski Humdan tarafından da geliyordu. Sonra devlet tepeliği bozup yerinde depolar kurdu. Tepeliğin toprağını Humdan'a taşıyarak götürdü. Duyduğuna göre kerpiç yapmaya yaramadığından onu başka toprakla karıştırarak kullanmışlar. Belki atalarımızın cesetleri o tepedeki toprağın altındadır."

⁶⁰⁶ Erkan Temir, s.167.

⁶⁰⁷ Stephane Courtois, Nicolas Werth, Jean Louis Panne, Andrzej Packowski, Karel Bartosek, Jean-Louis Margolin, s.212.

⁶⁰⁸ Ziya Bünyadov, *Kırmızı Terör*, IQ Kültür Yayınları, İstanbul 2004, s.8-9.

⁶⁰⁹ Stephane Courtois, Nicolas Werth, Jean Louis Panne, Andrzej Packowski, Karel Bartosek, Jean-Louis Margolin, s.213.

⁶¹⁰ Mesud Abdullaev, "Babamın Kabri Nerede?", *Türk Dünyası Edebiyatı Dergisi*, No: 15, 2003(ss.171-176), s. 175.

Büyük terörün bir diğer acımasız yönü de iki milyondan fazla insanın vatanlarından sürgün edilmesi ve çalışma kamplarına gönderilerek oradaki kötü yaşam şartlarına maruz kalmaları olmuştur.⁶¹¹

3.9.5. Toplama Kampları ve Yaşanan Zulümler

Gulag kavramı, Kamplar Genel İdaresi'sin (Rusça ismi: Glavnoye Upravleniye Lagerey) kısaltmasıdır. Bu kavram gün geçtikçe Rusya'nın pek çok bölgesinde; Beyaz Deniz'deki adalardan Karadeniz kıyılarına, kutup çizgisinden Orta Asya düzlüklerine, Rusya'nın Kuzey-batı ucundaki Murmansk'tan Kuzey-doğu ucundaki Kolıma'ya dek uzanan; çok sayıda kampta mahkûmların zorla çalıştırıldığı bir cezai sistem haline gelmiştir. “*Gulag Takımadaları*” olarak da bilinen çalışma kampları farklı farklı bölümlere ayrılmıştır.⁶¹²

- a) Çalışma kampları
- b) Ceza kampları
- c) Adi suçlu kampları
- d) Kadın kampları
- e) Çocuk kampları
- f) Transit kamplar
- g) Altın, kömür, bakır gibi maden elde etme kampları
- h) Ağaç, odun, kereste tedarik kampları

Gulag'ların kökleri 17. Yüzyıldan 20. Yüzyıl başlangıcına yani Çarlık Rusya'sında Sibirya'da faaliyet göstermiş olan zorunlu çalışma taburlarına dayanmaktadır. 1918 yılında Lenin, “*güvenilmez unsurlar*” olarak nitelediği kişileri şehir dışındaki toplama kamplarına gönderilmesini emretmiştir ve potansiyel olarak düşman sayılan bu insanlar bu kamplara gönderilmişlerdir.⁶¹³ 15 Nisan 1919 tarihinde “*Devrim ve komünizm karşıtı unsurların izole edilmesi ve bilinçli emek adına ıslahı*” ile ilgili bir kararname yayınlanmıştır. Bu bağlamda inşa edilmeye başlayan kamplar hızlı bir şekilde yayılım göstermiştir. Nitekim 1921 yılında kırk üç eyalette halk düşmanlarının çoğunlukta olduğu seksen dört toplama kampı var olmuştur.⁶¹⁴ 1921'den

⁶¹¹ Nergiz Gahramanlı, “Stalin Döneminde Sönen Hayatlar: Azerbaycan Kadınlarının Sürgün Hayatı”, *Türük Uluslararası Dil Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* 7, No:19, 2019(ss165-179), s.168.

⁶¹² Gün Zileli, s.229.

⁶¹³ Anne Applebaum, *Gulag*, (Çeviren: Ufuk Demirbaş), Arkadaş Yayınları, Ankara 2008, s.16.

⁶¹⁴ Gün Zileli, s. 230.

sonran 1919 yılında yayınlanan kararnamede birçok değişiklik yapılmış ve gizli polisin denetiminde (NKVD) Gulag'ın kurulması ile sona ermiştir. 1921'den sonra Sovyet lideri olan Stalin döneminde gerçekteştirilen kolektivizasyon sürecinde Gulag kamplarındaki kişi sayısında muazzam artışlar gözlemlenmiştir. Bu dönemlerde kampta bulunan tutuklu sayısı yaklaşık olarak 100.000'i bulmuştur. Gulag, 1936'dan Stalin'in vefatına kadar yani 1953 yılına kadar her yıl artan sayısı ile beraber yaklaşık beş milyon mahkûmu barındırmıştır. Kolektivizasyon dönemlerinde zengin veya köylülerin yanında farklı gruptan insanlar da kamplara gönderilmiştir. Kampa gönderilen gruplar; Komünist parti üyeleri, askeri yetkililer, savaş esirleri, Sovyet askerleri, sıradan vatandaşlar, şüpheli sabotajcılar, muhalif aydınlar, hainler ve Stalin'in tasfiyelerine maruz kalan binlerce masum insan.⁶¹⁵

Stalin'in 1928 yılında uygulamaya başlamış olduğu kolektivizasyon ve zorunlu sanayileşme politikaları, sanayi ve tarım işçilerini büyük çapta etkilemiştir. Bu politikalar ile Sovyet işgücü piyasası iki unsura dayanmıştır: fabrikalardaki serbest işçi gücü ve Gulag olarak bilinen çalıştırma kamplarından sömürölen zorunlu işgücü.⁶¹⁶ 1929'dan sonra ivme kazanan kolektivizasyon ve hızlı sanayileşme politikalarının benimsenmesi ile Gulaglar ekonomik bir araca dönüşmüştür. Kulak olarak adlandırılan köylü toplulukları ve siyasi mahkûmlar, neredeyse kimsenin yaşayamadığı ve çalışmaya bile gitmedikleri dondurucu Kuzey bölgelerine hayatları hiçe sayılarak çalışmaya sürölmüşlerdir. Aynı dönem bütün cezaevlerinin ve kampların yönetimi Sovyet gizli polisine (yani NKVD eskiden GPU) geçmiştir. Böylece Gulaglar, Sovyetler Birliği'nin önemli bir ekonomik aracı haline gelmiştir. Gulag sistemini anlatan Orlando Figes'in ifade ettiği gibi, Gulaglar ilk başta hükümet düşmanları için cezaevi olarak planlanmış fakat daha sonra ekonomik yerler haline almıştır. Nitekim bu dönemde kamplar ölkelerin üçte birini, kömür ve odunun ise büyük bir çoğunluğunu, neredeyse her şeyin büyük bölömlünü üretir hale gelmişlerdir. Sovyet Rusya'nın tarihi boyunca binlerce kamp var olmuştur ve bu kamplar en az 476 ana kampa bağlanmıştır.⁶¹⁷ Bu bilgiler ışığında şunu söyleyebiliriz ki, Gulag kamplarının amacı ilk olarak rejim düşmanlarını cezalandırmak daha sonra ise gereken iş gücü ihtiyacını karşılamak olmuştur. Yani

⁶¹⁵ Stephane Courtois, Nicolas Werth, Jean Louis Panne, Andrzej Packowski, Karel Bartosek, Jean-Louis Margolin, s. 207-208.

⁶¹⁶ Duygu Özakın, "Kötölüğün Sıradanlığı: Aleksandr Soljenitsın'ın Sovyet çalışma kampı izlenimlerini Hannah Arendt'in kavramlarıyla okumak", *Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, No:15, 2019(ss.431-449), s.433.

⁶¹⁷ Gün Zileli, s. 230.

insanların işgücü ücretsiz bir şekilde kullanılmıştır. 1937-1938 yılları arasında gerçekleşen büyük terör döneminde Gulag'ların sayısında çok önemli artışlar yaşanmış ve böylece bu dönemde geniş çaplı bir yayılım göstermiştir.⁶¹⁸Bu kamplarda 1929 yılından Stalin'in ölümüne kadar yani 1953 yılına kadar yaklaşık 18 milyon insan zorlu hayatlara mahkûm edilmiştir.⁶¹⁹ Çalışma ve toplama kamplarındaki yaşam koşulları çok kötü olmuştur. Buralardaki hayat her insanın tahammül edeceği işkencelerden olmamıştır. Sovyet Rusya'nın ünlü şairlerinin de bahsettiği gibi bu kamplarda on seneden fazla yaşayabilen insan olmamıştır.⁶²⁰Kamplardaki yaşanan zorlukları ya da bir insanın neden bu kamplarda yaşayamayacağını cevaplarını şöyle sıralayabiliriz:⁶²¹

a) Gulaglardaki dayanılmaz soğuklar: bazen elli dereceyi bile geçen soğuk havalar hayatta kalabilmeyi güçleştirmiştir. Kamplardaki Soğuk hava; açlığın, hastalığın ve ölümün başlıca nedeni olmuştur.

b) Yetersiz beslenme: Belki de kampın en büyük işkencesi bu olmuştur. Açlık nedeniyle çöp yeme hastalığına yakalanan birçok mahkûm olmuştur. Daha da korkuncu Gulag anılarını paylaşanlar açlıktan yamyamlık olaylarının bile yaşandıklarını anlatmışlardır.

a) Tutuklu mahkûmların uykusuz bırakmak: Polisin tutukluların sinir sistemini çökertmek için uygulamış olduğu en yaygın yöntem, onları uyutmamak olmuştur. Kamplardaki mahkûmlar bütün gece sorguya tutularak, gün içinde de uyumaları yasaklanmıştır. Uykusuz bırakmalarının sebebi; sorguda mahkûmları çökertmek ve zulüm yapmak olmuştur.

b) Aktarma kayışı: Tutuklunun günlerce uyku yasağı ile oturarak sorguya çekilmesi. Mahkûmları sorgulama sırasında kullanılan bu band tutuklunun sinirlerini zayıflatırken aynı zamanda vücut direncini kırarak, onlara istedikleri belgeyi imzalatmaya zorlamışlardır.

c) Havasız ortamlar oluşturmak. Tutukları inşa ettikleri korkunç hücrelere atmanın yanında nefes almalarını da zorlaştırarak havasız sıkışık ortamlar oluşturmuşlardır. Zaten tutuklamalardaki sayıların yüksek oluşu on kişilik koğuşlara yüz kişinin yerleştirilmesine sebep olmuş bu da insanların hareketsiz ve nefessiz kalmalarının ana sebebi olmuştur.

⁶¹⁸ Gün Zileli, s. 231.

⁶¹⁹ Anne Applebaum, s. 16-17.

⁶²⁰ Robert Conquest, s.109.

⁶²¹ Gün Zileli, s. 231.

d) İnsanın en temel ihtiyaçlarından biri olan tuvalet ihtiyacı gardiyanlar tarafından günde bir kere ile sınırlandırılmıştır. Mahkûmları tuvalete götürmemek için gün içinde su vermemeyi dahi planlamışlardır.

e) Gulaglardaki kirlilik, yıkanamama, su ve sabun problemi sebebiyle mahkûmlar bitlenme ve haşerat sorunları ile mücadele etmişlerdir. Dahası bu problemin en önemli çıktısı da ciddi salgın hastalıkların ortaya çıkması olmuştur.

Sovyetler Birliği'nde Gulag kamplarında yaşanan insanlık dramından sonra bahsedeceğimiz bir diğer zulüm örneği de Kafkas insanların yerlerinden edilerek Orta Asya'ya zorla sürgün edilmiş olmalarıdır. Ahıska Türkleri ve Kırım Tatarlarının sürgünü, bu konunun önemli bir örneğini oluşturmuştur.⁶²²

3.9.6. Milliyetler ve Halkların Sürgünü (1943-1951)

3.9.6.1. Genel Olarak

Sürgün kavramı ilk olarak, bireysel ceza şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda sürgün, bireyin politik ya da adi suçlardan özellikle de şahıslara karşı işlenen suçlar sebebiyle; kendi topraklarından zorla ya da kendi rızası ile geçici veya sürekli olarak uzaklaştırılarak cezaya çarptırılmalarıdır.⁶²³

Sovyetler Birliği için 1930 ve 1950 yılları çok sayıda insanın hatta milletlerin kitlesel olarak sürgün edildiği acı dolu tarihler olarak akıllarda kalmıştır. Sovyetler Birliği'nde ilk olarak 1 Şubat 1931 tarihinde Sovyet Merkez İdare Komitesi tarafından çıkarılan bir kararname ile “*kulak*” olarak bilinen zengin toprak sahibi köylüler sürgün uygulamasında yerlerini almıştır. Kulaklara yönelik sürgünün genel anlamda tamamlandığı 1933 yılında bir milyondan fazla insan sürgün edilmiş ve bu sayı ilerleyen yıllarda daha da artmıştır.⁶²⁴ Daha sonra İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkması ile beraber sürgün uygulamaları daha da genel yani daha büyük çaplı hale gelmiştir. Sürgün edilen ilk grubu Rusya'nın İdil boylarında hayatını sürdüren ve Birinci Dünya Savaşı'nda esir olarak bu topraklara yerleşmiş olan Almanlar oluşturmuştur. Almanlarla

⁶²² Fırat Purtaş, *Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu*, Barış Kitap Yayınevi, Ankara 2005, s.27.

⁶²³ Gürkan Polat, 1943-1944 Yıllarında Sovyetler Birliğinden Sürgün Edilen Halkların Sürgününün ve Geri Dönüş Düzenlemelerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi; Ahıska, Kırım ve Karaçay-Malkar Sürgünleri Örnekleri, (Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Uzmanlık Tezi), Ankara 2014, s.4.

⁶²⁴ Kemal Özcan, *Kırım Türklerinin Sürgünü ve Vatana Dönüş İçin Millî Mücadele Hareketi (1944-1990)* (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi) İstanbul 200, s. 43.

savaşın başlamasıyla beraber etnik ilişkilerinden dolayı düşman ile iş birliği yapabilme ihtimalini gerekçe göstererek bu insanlar 1941 yılında Sibiryaya sürgün edilmiştir ardından Gulag kamplarına gönderilmişlerdir.⁶²⁵ Almanların sürgün edilme kararı 28 Ağustos 1941 tarihinde Yüksek Sovyet Prezidyumu tarafından çıkarılan bir kararname ile alınmıştır. Kararnamede Volga Özerk Cumhuriyeti, Saratov ve Stalingrad'da yaşayan bütün Almanların Kazakistan ve Sibiryaya sürgün edilmesi kararlaştırılmıştır. 3-20 Eylül 1941'de 446.480 Alman, yaklaşık elli vagonluk iki yüz otuz konvoy olarak hızlı bir şekilde sürgün edilmiştir. Takip eden günlerde sürgün operasyonları farklı bölgelerde de yaşanmıştır. 1941 ağustos ayından 1942 haziran ayına kadar 1.209.430 Alman sürülmüştür. 1939 yılında Sovyetler Birliği'nde gerçekleşen nüfus sayımına göre 1.427.000 Alman olduğunu göz önüne alırsak, Almanların neredeyse yüzde sekseninden fazlası sürgün edilmiştir. Fakat sürülenlerin hepsi sürgün yerine sağ salim varamamıştır. Örneğin 1941 Kasım ayında sürülen Karaganda bölgesine 26.600 Alman'ın yalnızca 8.304'ü varabilmiştir. Novosibirsk bölgesi planında ise 130.998 kişiden yalnızca 116.612 kişi sürgün yerine ulaşmıştır. Geriye kalan insanlar kayıp mı oldu? Yolda öldüler mi? ya da başka bölgelere mi sürüldüler? Bu sorular sürgünün acımasız tarafını oluştururken diğer acımasız tarafı ise sürgün edilenler için yerleşim yerlerinin planlanmamış olması olmuştur. Bu sebeple de zavallı insanlar barınaklarda ya da ahırlarda kalmak zorunda kalmıştır.⁶²⁶

1943 yılının sonbahar aylarına doğru sürgün çeşitlerinde ve emellerinde farklılığa gidilmiştir. Bu yıla kadar daha çok savaş içerisinde Almanya'nın tehdidi ve güvenlik ihtiyacı göz önüne alınarak sürgünler gerçekleşmiştir. Fakat Almanların lağvedilmesinin ardından hedef tahtasında, savaş alanından oldukça uzak bölgelerde yaşamını süren; Müslüman ve Türk halkları yer almıştır. Bu sürgünler Lavrenti Beria'nın isteği ve Stalin'in onayı ile gerçekleşmiştir ⁶²⁷ Şunu söyleyebiliriz ki, Almanların sürgün operasyonu, kasım 1943'ten haziran 1944'e kadar sürmüş ardından farklı milletler üzerinden bu operasyonlar devam etmiştir. Almanlardan sonra bu sefer sıra altı halka gelmiştir: Çeçenler, İnguşlar, Kırım Tatarları, Karaçaylar, Balkarlar ve

⁶²⁵ Necip Hablemitoğlu, *Sovyet Rusya'da Devlet Terörü*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, Ankara 2004, s.35.

⁶²⁶ Stephane Courtois, Nicolas Werth, Jean Louis Panne, Andrzej Packowski, Karel Bartosek, Jean-Louis Margolin, s.239-241.

⁶²⁷ Elşan İzzetgil, s.114.

Kalmuklar “işgalci Nazilerle kitlesel olarak iş birliği yaptıkları” sebebiyle Sibirya, Özbekistan, Kırgızistan ve Kazakistan’a sürgün edilmiştir.⁶²⁸

Almanya tehdidinin azalması ile beraber Beriya’nın raporu ve Stalin’in “Kırım’ın anti-Sovyet unsurlardan temizlenmesi” talimatı üzerine ilk etapta almanlar ile iş birliği yaptıkları için suçlanan kişiler tutuklanmış daha sonra 18 Mayıs 1944’te 238.500 Kırım Tatarı, Özbekistan ve diğer bölgelere sürülmüştür. Kırım Tatarlarına ek olarak 15.040 Rum, 1119 Alman, 21.422 Bulgar, 9621 Ermeni ve diğer farklı mensuptan 3652 kişi daha sürgün edilmiştir.⁶²⁹

1944 sürgünlerinin son kurbanı ise Ahıska halkı olmuştur. 14-15 Kasım 1944 tarihinde başlayan sürgün operasyonu ile Ahıska Türkleri gece evlerinden zorla alınarak tren istasyonlarına ulaştırılmıştır.⁶³⁰ Ahıska Türklerinin sürgün edilmesinin esas sebebi, Türkler ile yakınlıkları dolayısıyla kuracakları bağlantıları, engellemek üzerine olmuştur.⁶³¹

3.9.6.2. Karaçay Malkar Türklerinin Sürgünü

Alman halkının Kafkasya’dan çekilmesinin ardından Sovyetler Birliği bölgede büyük bir temizliğe girişmişlerdir. SSCB ordusu Karaçay-Malkar çetelerini yok etmek istemiş ve Karaçay köylerine ağır bir şekilde bombardımana başlamışlardır. Fakat SSCB ordusu bu yöntemle kesin sonuçlara ulaşamayacağını anlamış ve daha da ileri giderek 12 Ekim 1943’te Sovyetler Birliği Yüksek Sovyet Prezidyumu tarafından alınan bir kararla Karaçay halkını 2 Kasım 1943’te topyekûn bir sürgüne maruz bırakmıştır. Böylece Kafkasya’dan sürgün edilen ilk halk Karaçaylılar olmuştur. 12 Ekim’de alınan karar 23 Şubat 1944 yılında Çeçen-İnguşlara, 8 Mart’ta da Malkarlılar üzerinde uygulanmıştır. Sürgün esnasında altmış dokuz binden fazla Karaçaylı hayvan vagonlarında sürgün edilmiştir. Savaş sona erdikten sonra Karaçaylı askerler de sürgüne gönderilmiştir.

3.9.6.3. Çeçenler-İnguşların Sürgünü

⁶²⁸ Stephane Courtois, Nicolas Werth, Jean Louis Panne, Andrzej Packowski, Karel Bartosek, Jean-Louis Margolin, s. 241.

⁶²⁹ Kemal Özcan, s. 205-221.

⁶³⁰ İbrahim Hasanoğlu, “Sovyetler Birliği’nde 1944 Sürgünleri ve İnsan Kayıpları”, *Bizim Ahıska Dergisi*, No:40, 2015(ss. 6-10), s. 6.

⁶³¹ Suast Kolukırık, “Sürgün, Toplumsal Hafıza ve Kültürel Göç: ABD’deki Ahıska Türkleri Üzerine Bir Araştırma”, *Bilig Dergisi*, No:59, 2011(ss. 167-190), s.171.

Çeçenistan ve İnguşıstan olarak bilinen bu topraklar 1934'te Çeçen İnguş vilayeti, 1936 yılında ise Rusya Federasyonu'na bağlı Çeçen-İnguş Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adı ile birleşmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanlar karşısında Kızıl ordu yanında yer alarak savaşmış olan bu halk buna rağmen ihanet ile suçlanmış ve Orta Asya'ya sürgün edilmişlerdir.

1944 yılında yaklaşık olarak 400.000 masum insan sürgün edilmiştir ve diğer sürgünlerde olduğu gibi sürgün edilen halkın neredeyse 145.000'i hayatını kaybetmiştir. Sürgün edilen halkın toprakları Kuzey Osetya ve Dağıstan arasında paylaştırılmıştır. Stalin rejiminin yumuşama politikalarıyla beraber bu halk da anavatanlarına dönmeye başlamıştır. Böylece 13 yıl geçtikten sonra 9 Ocak 1957 tarihinde vatanlarına geri dönmüşlerdir.

3.9.6.4. Ahıska Türkleri ve Sürgün Yılları

Sürgün operasyonlarının son halkasını Ahıska Türkleri oluşturmuştur. İkinci Dünya Savaşı'na Türkiye'nin de gireceği endişesi ile sınırdaki Türk topluluğunun Sovyetler Birliği'ne ihanet edeceği ve Türkler ile iş birliğine gireceği ihtimali ile 14 Kasım 1944 tarihinde Ahıska Türklerinin Kırgızistan, Özbekistan, Kazakistan ve diğer Orta Asya bölgelerine sürgünü başlamıştır.⁶³² Yani Ahıskalıların bu sürgününün genel anlamda sebebi şu olmuştur: Birincisi Türk-Sovyet sınırında yaşamaları olmuştur. Çünkü ihanet edecekleri varsayılarak bu dönem "güvenilmez halk" olarak nitelendirilmişlerdir. İkinci sebep ise bu dönemlerde yoğunluğunu hissettiren Gürcü milliyetçiliği olmuştur.⁶³³

Gürcistan Sovyetler Birliği'ne dâhil edildikten sonra Ahıskalıların hayatı zorlaşmaya başlamıştır. Stalin'in yönetime gelmesi ile beraber baskılar artmış ve hayat daha da zorlaşmıştır. Ahıska 1928 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan önce Osmanlı Devleti'nin Çıldır eyaletine bağlı olmuştur. Fakat bu savaştan sonra, Çarlık Rusya'nın eline geçmiştir.⁶³⁴ 1829 Edirne antlaşması ile Rusya'ya bağlanan Ahıska, 1917 yılında Çarlığın sona ermesi ile tekrar Osmanlıya bağlansa da Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'ndaki mağlubiyeti ile kısa bir süre bağımsızlık yaşamıştır. Fakat 1921 yılında

⁶³² Gürkan Polat, s.29.

⁶³³ Ayşegül Aydıngül, *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk Ulusötesi Aileler*, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk Kazak Üniversitesi, Ankara 2014, s.41.

⁶³⁴ Nergiz Gahramanlı, s.169.

Türkiye ve Rusya arasında imzalanan Moskova Antlaşması ile Ahıska tekrar Rusya'ya bağlanmıştır.⁶³⁵

Ahıskalılar için en kötü zamanlar 1930'lu yıllar olmuştur. Çünkü Türkiye'de bir akrabası veyahut bir yakını olanlar tehlikeli olarak kabul edilmiş, hali vakti yerinde olanlar “kulak”, casuslukla suçlanmış ve takip edilmiştir. Tutuklanan insanlar ya öldürülmüş ya hapse atılmış ya da Sibiryaya sürgün edilmiştir. Baskı ve zulme dayanamayan bazı Ahıskalılar Türkiye'ye kaçmıştır.⁶³⁶ Bu manzara ise 1944'te yaşanacak olan “*etnik temizliğin habercisi*” olmuştur. Böylece 1944'te bölgede yaşayan Türkler kitlesel bir şekilde sürgün edilmiştir.⁶³⁷

1944 yılının kış aylarında Stalin tarafından yaklaşık 100.000 ila 120.000 Ahıskalı, trenlerle Orta Asya'ya sürgün edilmiştir. Yolculuk bir buçuk ay kadar sürmüştür. Yolculuk sırasında soğuk hava ve olumsuz şartlar sonucu pek çok insan hayatını kaybetmiştir.⁶³⁸ Yurdundan zorla sürgün edilen binlerce insan temizlik koşullarının olmadığı, su ve yemeğin kıt olduğu, sağlık hizmetinin olmadığı; büyükbaş hayvanların taşınmasında kullanılan vagonlarda yolculuk etmiştir. Bu kötü şartlar Tifüs hastalığının yayılmasına neden olmuştur. Tutuklulardan bir kişinin ifadesine göre: “Ölüleri, uzaklarda, terk edilmiş yerlerde verilen kısa molalarda, trenlerin hemen yanına, lokomotifin isinden daha kara bir karın içine gömdüler.”⁶³⁹

Bu kısacık cümle bile, insanların yaşadığı zulmü göz önüne sermiştir.

Bu zulmü anlamanın en iyi yollarından biri de zulmü yaşamış insanların anılarını okumaktır. Sürgünü yaşamış olan bir Ahıskalının şu sözleri dönemin koşullarını anlayabilmemiz açısından önemlidir:⁶⁴⁰

“Vagonların hepsi eşya ve insan doluydu. Kapı günde bir defa açılırdı. İdrar kesesi patlayarak ölen kadınlar vardı. Çünkü tuvalet yoktu. Vagonun zeminini delmek zorundalardı. Ancak bu ağır bir suç idi. Firar etme sebebi olarak görülebilirdi. Annem herkesin önünde rezil olmamak için yemek yemez, su içmezdi. Kadınlar daire oluşturur, etten duvar arkasında su döküyorlardı. Erkekler de aynı...”

⁶³⁵ İbrahim Hasanoğlu, “Ahıska Türkleri: Bitmeyen Bir Göç Hikâyesi”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 16, No:1, 2016(ss. 1-20), s.4.

⁶³⁶ Hüsamettin Tuğaç, *Bir Neslin Dramı*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1975, s.54.

⁶³⁷ Yunus Zeyrek, “Ahıska'da çıkan gazeteler ışığında: İkinci Dünya Savaşı ve Ahıska Türkleri”, *Bizim Ahıska Dergisi*, No:42, 2016(ss.3-11), s.9.

⁶³⁸ Alper İpek, “Sovyetler Birliği'nin Dağılması Karşısında Sovyet İnsanının Tepkisizliğinin Nedenleri”, *Savunma Bilimleri Dergisi* 14, No:1, 2015(ss.89-118), s.95.

⁶³⁹ Geoffrey Hosking, s.694.

⁶⁴⁰ Nergiz Gahramanlı, s.170.

Sürgünde ölen Ahıska Türkleri ile ilgili farklı rakamlar ileri sürülmüştür. Sürgün esnasındaki kayıplar yaklaşık 17-30 bin aralığında olmuştur.⁶⁴¹ Ahıska toplumunun 1944 yılında maruz kaldıkları bu sürgün, insani suç çerçevesinde yer almıştır. Temel insan hakları ihlallerinin yaptırımından sorumlu olan Uluslararası Ceza Mahkemesi kurucu sözleşmesi olan Roma Statüsünün yedinci maddesinde geçen “*nüfusun sürgün edilmesi veya zorla nakli*” ibaresi esas alınarak; Ahıskalıların yaşamış oldukları bu sürgün de insan hakları ihlaline girmiştir.⁶⁴²

3.9.6.5.Kırım Sürgünü

Kırım Hanlığı yıkıldıktan sonra 1783 yılında Çarlık Rusya’ya bağlanmıştır. Akabinde sistemli bir biçimde göçe zorlanmışlardır. Sonuç olarak kendi toprakları üzerinde azınlık halini almışlardır. 20. Yüzyılda da bu durum devam etmiş ve Kırım Türkleri Sovyet Rusya’nın acımasız sürgün politikasına maruz kalan milletler arasında yerini almıştır.⁶⁴³

Kırım Tatarlarının sürgünü, 18 Mayıs 1944 tarihinde saat gece üç sularında başlamıştır.⁶⁴⁴ Kırım Tatarlarının, Ahıska Türklerinin, Çeçenler ve İnguş’ların sürgünü “*intikam sürgünü*” olarak adlandırılmıştır. Bu milletlerin sürgünü ile ilgili yapılmış olan resmî açıklamada, düşmanla iş birliği yaptıkları yer almıştır. Fakat bu açıklamalar sürgün sonrası dile getirilmiştir. Yani bu iddialar gerçeklikten uzak, sahte deliller altında belirtilmiştir. Bazı araştırmalar bu sürgünlerde, Gürcistan’ın topraklarını genişletme hırsı olduğunu da ortaya koymuştur. Nitekim sürgün sonrası Gürcistan’ın toprak kazanması bu iddiayı kuvvetlendirmiştir.⁶⁴⁵

Kırım Türkleri için sürgünün yolda geçen zamanları acı dolu olmuştur:⁶⁴⁶

“Tıka basa vagonlara doldurulan halk, günlerce aç-susuz bir şekilde, en temel ihtiyaçlarını gidermeden, sonunun ne olacağını bilmediği bir seyahate çıkmıştı. Yol boyunca birçok insan hastalanmış, özellikle yaşlılar ve çocuklar açlığa, susuzluğa, vagonların havasızlığına dayanamayıp hayatını kaybetmişlerdi. Ölenler durulan ilk yerde vagonlardan indirilmiş ve defnedilmelerine müsaade edilmeden yol kenarlarına bırakılmıştı”

Sürgünü yaşamış olanların ifadelerinden anlaşılan şudur ki, Kırım Tatarlarının sürgünü ile Ahıskalıların sürgünü pek çok yönden benzerlik göstermiştir. Ahıskalılarda

⁶⁴¹ İbrahim Hasanoğlu, “Sovyetler Birliği’nde 1944 Sürgünleri ve İnsan Kayıpları”, s. 7.

⁶⁴² İbrahim Hasanoğlu, “Ahıska Türklerinin Geri Dönüş Sorunu ve Gürcistan’ın Yükümlülükleri”, *OAKA Dergisi* 10, No: 20, 2015(ss. 75-105), s. 81.

⁶⁴³ Nergiz Gahramanlı, 2019, 168.

⁶⁴⁴ Gürkan Polat, s.56.

⁶⁴⁵ İbrahim Hasanoğlu, “Sovyetler Birliği’nde 1944 Sürgünleri ve İnsan Kayıpları”, s. 8.

⁶⁴⁶ Vasfiye İbrahim, “Bitmeyen Çileli Yıllar”, *Emel Dergisi*, No:208, 1995, (ss.29-32), s.29-32.

olduğu gibi hayvan vagonlarında ulaşım, vagonlarda yaşamını yitirenler, baş gösteren salgın hastalıklar ve bu hastalıklardan ölenler. Tüm bunlar Ahıska ve Tatarların benzer zulümleri olmuştur.⁶⁴⁷Kırım Tatarları, Uzun ve zorlu geçen yolculukların sonunda Sovyet rejimi tarafından belirlenen sürgün bölgelerine ulaştırılmıştır. 151.604'ü Özbekistan'a, 31.551'i Rusya'nın farklı bölgelerine sürgün edilmiştir.⁶⁴⁸

Kırım sürgünü sırasında neredeyse 113 bin çocuğun 60 bini, 93 bin kadından 40 bini ve 33 bin erkekten 12 bini yaşamını yitirmiştir. Sağ kalanların çoğunluğu ise hastalıktan telef olmuştur.⁶⁴⁹

Buraya kadar bahsetmiş olduğumuz sürgünleri Stalin sürgünleri olarak adlandırabiliriz. Lenin'den sonra ülkedeki denetimin tek sahibi olmayı başaran Stalin'in büyük temizlik sonrası kişisel diktatörlüğünü de sağlamlaştırmış ve sürgün operasyonlarını başlatmıştır. Sürgünler 1953 yani Stalin vefatına kadar sürmüştür. Sürgünler her milletten insanı kapsamıştır. Sürgün kapsamı dışında olanlar ise Rus ve Gürcü asıllı milletler olmuştur. Stalin'in Gürcü kökenli olması bu durumu açıklayabilir fakat Rus asıllı olmayan her milletin bu sürgüne dâhil edilmesi; Slav milliyetçiliği ve komünist rejimin üstünlüğü ile açıklanabilir. Çünkü hatırlayacak olursak, Komünist rejim, Rus olmayan milletleri kendisine tehdit olarak görmüştür.⁶⁵⁰

3.10. Stalin'in Ölümü ve Yumuşama Politikaları

Tarih 5 Mart 1953'ü gösterdiğinde Rusya'nın karanlık yüzü, Stalin ölmüştü.⁶⁵¹ Stalin ölümünün ardından parti içerisinde bir iktidar yarışı başlamıştır. Liderlik yarışında şu isimler yer almıştır: Lavrenty Beria, Gyorgy Malenkov, Lazar Kaganoviç, Vyaçeslav Molotov, Nikolayi Bulganin ve Nikita Hruşev. Bu isimler arasında liderlik için en güçlü isim, Stalin döneminde Gizli Servis ve İçişleri Bakanlığı görevlerinde bulunan Beria olmuştur. Fakat daha sonra Komünist Parti liderleri arasında Beria'nın kendilerini öldürteceği iddiaları dolaşmaya başlamış ve böylece Komünist parti liderleri ilk etapta Malenkov'u daha sonra ise Hruşev'e destek vermeye başlamışlardır. Liderlik yarışı

⁶⁴⁷ Gürkan Polat, s.58.

⁶⁴⁸ Gürkan Polat, s.60.

⁶⁴⁹ Cemile Şahin, "Rus Yayılmacılığına Bir Örnek: 1944 Kırım Türklerinin Sürgünü", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8, No:39, Ağustos 2015(ss.326-339) s.133.

⁶⁵⁰ Süleyman Erkan, "Çarlık Rusya'sı ve Sovyetler Birliği Dönemlerinde Etnik Sürgünler", *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi*, No:1, 2006(ss.155-173), s.171.

⁶⁵¹ Vefa Kurban, İstanbul 2020, s.273.

Hruşev'in 7 Eylül 1953 Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin tek lideri olana kadar sürmüştür.⁶⁵²

Hruşev'in liderlik koltuğuna oturması ile beraber Sovyetler Birliği için yeni bir sayfa açılmıştır. Böylece, Stalin sonrası uygulanan politikalar iki ana çizgide ilerlemiştir: Stalin kültürünün yok edilmesi ve ülkede barışın tesis edilmesi. Hruşev'in 1953-1964 yılları arasında yürütmüş olduğu tarım-sınai politikaları, âdemi merkeziyetçi yönelişler, 1956'da gerçekleşen yirminci parti kongresinde kararlaştırılan “*Stalinsizleştirme*” ve “*Barış içinde bir arada yaşama ilkesi*” ile Sovyetler Birliği'nde yaşanacak olan uzun soluklu değişimlerin ilk adımları atılmıştır.⁶⁵³

Stalin'den sonra Lavrenti Beriya ve Vyaçeslav Molotov ile birlik olan Georgi Malenkov başbakan aynı zamanda parti lideri görevine getirilmişlerdir. Yeni bir kişisel diktatörlüğün oluşumundan korkan parti üyeleri Hruşev'i parti şefi, diğerini birinci sekreterliğe atayarak gücü paylaşmıştır ve “kolektif liderlik” politikası ilan edilmiştir. Bu da Stalin'in oluşturduğu tek adam rejiminden vazgeçişin sinyallerini vermiştir. Yeni yönetim üyeleri arasında Stalin tarafında olanlar ve daha önceleri Stalin ile anlaşmazlık yaşayanlar da yer almıştır. Bu da Sovyetler Birliği'nde, Stalin çizgisinden uzaklaşmanın ilk belirtileri olmuştur.⁶⁵⁴

Hruşev dönemi Stalinizm'den çıkış olarak adlandırılmıştır. Bu dönemde milli politikalar yine Stalin'in Milliyetler politikasına benzer bir şekilde devam etmiştir. Bu politikalar daha çok Rus olmayanların asimile edilmesini hedeflemiş ve “*Sovyet halkı*” inşasına yönelik olmuştur. Bu politikalar ilk etapta milletlerin yakınlaşmasına yönelik gibi görünse de aslında Ruslaştırma politikaları ile benzerlik göstermiştir.⁶⁵⁵

Toplumun Stalin diktatörlüğünün etkilerinden çıkmasının sonuçlarını şöyle sıralayabiliriz:⁶⁵⁶

- a) Siyasi tutukluların salınması ve rehabilite edilmeye başlanması.

⁶⁵² Cem Karadeli, “Stalin ve Kruşçov Dönemlerinde Doğu Avrupa'da Sovyetler ve Krizler”, *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, No:15, 2019(ss. 239-253), s.244.

⁶⁵³ Alesker Aleskerov, s.190.

⁶⁵⁴ Alesker Aleskerov, s.190.

⁶⁵⁵ Vefa Kurban, s.274.

⁶⁵⁶ Vefa Kurban, s.274.

- b) Sürgün edilmiş olan milletlerin hakları geri verilmiştir. Almanlar ve Kırım Tatarları hariç olmak üzere Milletlerin eski topraklarına geri dönüşüne izin verilmiştir.
- c) İlk etapta Stalin'in politikaları ve totaliter sistem yenilgiye uğratılmıştır.
- d) Sovyetler Birliği'nde demokrasi adına önemli ilerleyişler ve umutlar ortaya çıkmıştır.

SONUÇ

Siyaset bilimi, kamu hukuku, siyaset sosyolojisi ve benzeri bilim dallarının önemli konularından biri siyasi sistem kavramıdır. Bu kavram siyasi rejim, siyasi kültür, devlet sistemi vs. kavramlarla yakından ilintilidir. Siyasi sistemlerin karakteristik özellikleri her ne kadar genel ve ortak hususlar içerse de yapı ve işleyişi itibarıyla belli farklılıklar ihtiva etmektedir. Bu noktada, siyasi sistemlerin sınıflandırılması önem kazanmaktadır. Sınıflandırma, genellikle birbirine benzer şekilde siyaset yazınında yer alan klasik bir yaklaşımla yapılmaktadır. Bu bağlamda totalitarizm, otoriterizm ve demokrasi türlerine ayrılmaktadır. Bu türler arasında, en çok alt türlere ayrılan kavram demokrasidir. Totalitarizm ise sağ ve sol olarak iki yere ayrılmaktadır.

Bu kavram 1945 sonrası dünyada faşist ve sosyalist diktatörlüklerin ortak özelliklerini ifade etmek için kullanılmıştır. En bariz örneklerini Stalin Rusya'sında görmek mümkündür. Özellikle sistemin temel unsurları olan terör-şiddet, tek parti ve ideoloji unsurlarının Stalin tekelinde nasıl işlendiği bu sistemi anlamada son derece önemli olmuştur. Bolşevik Devrimi'nin ardından şekillenmeye başlayan Sovyet totalitarizmi, 20. yüzyılın sonlarına kadar (1991) geçen süre zarfında Sovyet totaliter sistemi değişik aşamalardan geçmiştir.

Bu aşamalar, dönemin sosyo-politik koşulları ve dünyada gelişen güç dengelerinin etkisiyle oluşum, yükseliş, yumuşama ve atalet gibi evreleri geçmiştir. Bu evreler içinde en şiddetlisi Stalinizm evresidir. Fakat Stalinist totalitarizmin temeli Bolşeviklerin iktidara gelmesi ve Lenin'in kurduğu siyasi sistem zemininde büyüyerek gelişmiştir. Ülkenin iç savaşa sürüklendiği, devrim-karşı devrim güçler arasındaki mücadele, mülkiyetin devletleştirilmesi vs. gelişmeler ışığında şekillene yeni sistemde baskı, şiddet, infaz ve tasfiye kaçınılmaz olmuştur. Lenin'in amacı, Rusya'yı yeniden 1914 sınırlarına genişletmekti; nitekim bunu yapmak için devletin elindeki gücü, terör ve şiddet aracı olarak kullanmıştır.

Lenin iktidarı devam ederken ismi pek fazla duyulmayan fakat parti içerisinde birtakım görevler üstelenen Stalin, Lenin'in ölümünden sonra parti örgütünde etkinliğini arttırmayı başarmış ve 1953 yılına kadar ülkeyi sıkı bir totaliter sistem altında yönetmiştir. Şunu da belirtelim ki Lenin'in ölmesi parti içerisinde yoğun bir iktidar yarışmasını başlatmıştır. Lenin'in yerine geçebilecek en muhtemel adaylar Zinovyev, Kamenev, Troçki ve Buharin gibi görünse de asıl çekişme Stalin ve Troçki arasında

gelişmiştir. Stalin büyük bir ustalıklarla parti kadrolarını ve tabanını kendi politikalarına çekmiş ve parti içerisinde çeşitli gruplaşmalar kurarak her seferinde farklı bir ismi saf dışı bırakmıştır. Özellikle Troçki ile girdiği iktidar yarışı Stalin zaferiyle son bulmuştur. Burada merak edilen husus örneğin Lenin'den sonra belki de en muhtemel aday olan Troçki'nin Stalin karşısında nasıl yenildiğidir. Burada Stalin'in izlemiş olduğu yol ve ustaca politikalar dikkat çekmektedir. Diğer yandan parti içerisindeki destekçilerin üst görevlere getirilmesi de Stalin'i rakipleri karşısında kuvvetlendirmiştir. 1930'lara kadar süren bu yarış Stalin zaferiyle sonuçlanmış ve ülke, Stalin'in tekelinde bulunan totaliter sisteme teslim olmuştur.

Stalin'in yönettiği totaliter sistemde iki husus dikkat çekmektedir. Bunlardan birisi Büyük Tasfiye politikasıdır. 1937-1938 yılları arasında gerçekleşen terör veya tasfiye operasyonu gizli bir şekilde yürütülmüştür. Dönemin insanları, en küçük memurundan Politbüro'daki en yüksek yetkiliye kadar, her an hapsedilmek korkusuyla yaşamıştır. Zira, hiç kimsenin, Stalin'in zulmü karşısında güvencede olduğu söylenemez. Öncelikli olarak parti içindeki "devrim karşıtı unsurları" hedef alan tasfiye hareketleri daha sonra sivil halka karşı ve giderek toplumun bütün kesimlerine karşı uygulanmıştır. Şunu da vurgulamak gerekir ki 1921'den itibaren muhalif kesime karşı cezalandırmalar vardı. Ancak o dönem yalnızca parti dışındakiler düşman olarak tanımlanıyordu. Fakat Stalin döneminde parti üyeleri de düşman olarak görülmüştür. Özellikle bu dönemde Stalin, Kirov cinayetini kendi terörünü gerçekleştirmede bir araç olarak kullanmıştır. Bu cinayetin arkasında Stalin'in olduğu varsayılsa da bir kanıtın bulunmaması bu konuda soru işaretlerine neden olmuştur. Cinayet sonrası politik adımlarına baktığımızda, Stalin'in konu ile yakından ilgili olduğu aşikârdır. Tasfiye politikası sırasında toplumda bulunan henüz reşit olamayan gençler, parti üyeleri, aydınlar, köylüler, toprak sahipleri ve etnik azınlıklar şüpheli unsur olarak kabul edilmişlerdir.

Stalin yönetimin en önemli politikalarından biri milliyetler politikası olmuştur. Lenin sosyalizm için Rus olmayanların da desteğini gerekli görerek yerleştirme politikası uygulamıştır; ancak Stalin'e göre azınlıkların hepsi sosyalizm için birer tehditti. Bu noktada yerleştirme politikası yerini milliyetler politikasına bırakmıştır. Bu politika Ruslaştırma ekseninde işleyerek ülkede bir Sovyet üst kimliği inşası başlamıştır. Burada en önemli değişim Bolşeviklerin belki de en önemli söylemlerinden biri olan kendi haklarını tayin hakkının Stalin tarafından kesin bir şekilde terkedilmiş olmasıdır.

Böylece Stalin bu politika ekseninde birçok insanı tehdit olarak nitelendirerek tasfiye edilmelerine neden olmuştur. Büyük Tasfiye’de sadece bireyler değil, toplu olarak halklar bile sürgün ve tasfiyeye maruz bırakılmıştır. Büyük Tasfiye politikasının mağdurları ağırlıklı olarak Türk-Müslüman halkları olmuştur. Almanları ve Kalmukların yanı sıra, sürülen diğer halklar Çeçenler, İnguşlar, Kırım Tatarları, Karaçaylar, Balkarlar, Ahıska Türkleridir.

Büyük Tasfiye sırasında, rejime karşı en ufak şüphe uyandıran hareketler şiddetli bir şekilde önlenirken, çok sayıda insan Pantürkist, Panislamist, zararlı milletçi unsurlar adıyla suçlanarak tasfiye edilmiştir. Stalin dönemini simgeleyen şiddet araçları arasında toplama kampları son derece korkutucudur. Bu kamplarda sayıları hiçbir zaman belli olmayacak kadar insan infaz edilmiş, bir kısmı ise soğuğa, ağır çalışma koşullarına, iklim şartlarına dayanamamaya hayatını kaybetmiştir. Stalin totalitarizminin dikkat çeken bir başka unsuru ise kişi kültü olmuştur. Kişi kültü sayesinde Stalin, kendinden öncekilerle (Marks, Engels, Lenin) birlikte anılırken, onları bile geride bıraktığını söylemek yanlış olmayacaktır. Stalin’in yüceltilmesi, totalitarizmin olmazsa olmazı olan kişi kültürünün en bariz ifadesidir.

Stalin dönemine ait olup, uzun süre üzerinde durulmayan bir başka konu da halkın aç bırakılarak ölüme terk edilmesidir. Özellikle kolektifleşmenin yaratmış olduğu kıtlık milyonlarca kişinin ölümüne sebep olmuştur. Stalin’in gerçek amacı tarımın sanayileşmesi miydi yoksa bu halkları yok etmek miydi sorusu güncelliğini korumaktadır. Kuşkusuz, bu sorunun açık ve adil cevabı, döneme ilişkin belge ve bilgiler üzerinden yoğun araştırmalara yapmakla mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdullaev Mesud, “Babamın Kabri Nerede?”, *Türk Dünyası Edebiyatı Dergisi*, No: 15, 2003(ss.171-176).
- Abdullayev Natig, “Rusya’da Sosyalizmin Kurulma Sorunsalı veya Sonun Başlangıcına Bakış”, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi* 3, No: 11, 2007(ss. 53-70).
- Acar Kezban, *Orta Çağ’dan Sovyet Devrim’ine Rusya*, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2017.
- Akad Mehmet, *Genel Kamu Hukuku*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1997.
- Akbay Muvaffak, *Umumî Amme Hukuku*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1961.
- Akçalı Nazif, *Çağdaş Siyasi Rejimler*, Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İzmir 1994.
- Akgün Sibel ve Atıf Abbasov, “Ekim 1917 Bolşevik İhtilali’ni Hazırlayan Süreç ve Rus Olmayan Azınlıkların Durumu”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 7, No: 1, 2020(ss. 1-17).
- Akın Erkan, *Bilim ve Siyasal Sistem*, Büro Kitapevi, Ankara 1997, s. 144 – 145.
- Akın İlhan, *Kamu Hukuku*, Beta Yayınları, İstanbul 1993.
- Aksakal Hasan, “Stalin ve İkinci Dünya Savaşı Bağlamında Milliyetler Politikası”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi* 6, No:21, 2009(ss. 23-30).
- Aksoy Sevilay Z., “Rejim Teorileri”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 12, No:46, Ocak 2015(ss. 56-77).
- Akşin Sina, *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi*, 5. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.
- Aktaş Murat, “Demokrasi Kavramına Eleştirel Bir Bakış”, *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3, No:1, Temmuz 2015(ss. 87-105).
- Aktükün İlker, “1917 Ekim Devrimi Neden Rusya’da Gerçekleşti?”, *İktisat Dergisi*, No:538, Temmuz-Aralık 2017(ss. 18-36).
- Aktükün İlker, *SSCB’den BDT’ye Nasıl Varıldı: Marksist Bir Tahlil İçin Saptamalar*, Sorun Yayınları, İstanbul 1995.
- Akyol Taha, *Sovyet Rus Stratejisi ve Türkiye*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1976.

- Aleskerov Alesker, Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişmeleri, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara 2007.
- Altındal Aytunç, *Siyasal Kültür ve Yöntem*, Destek yayınları, İstanbul 2019
- Anık Cengiz, “Siyasi Rejimler ve Kamuoyu”, *Selçuk İletişim Dergisi* 1, No:1, 1999(ss. 78-83).
- Anweiler Oskar, *Rusya’da Sovyetler (1905-1921)*, (Çeviren: Temel Keşoğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1958.
- Anweiler Oskar, *Rusya’da Sovyetler:1905-1921*, (Çeviren: Temel Keşoğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1990.
- Applebaum Anne, *Gulag*, (Çeviren: Ufuk Demirbaş), Arkadaş Yayınları, Ankara 2008.
- Arı Cafer Tayyar, Uluslararası Sistem Teorisi Açısından Hindistan-Pakistan Çatışmasına Bir Yaklaşım, (Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Bursa 1986.
- Arkhyatayeva Ainur, Sovyetler Birliği’nin Kazakistan Politikası (1927-1938)” (Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi), Denizli 2021.
- Armaoğlu Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 11. Baskı, Alkım Kitabevi, İstanbul 2012.
- Âşık Uğur, Faşizm İdeolojisi Bağlamında Türk Milliyetçiliği: Milliyetçi Hareket Partisi Üzerine Bir İnceleme (İstanbul Gelişim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora tezi, İstanbul 2020.
- Ataç A.M., *Rusya Tarihi Türkler ve Komşularıyla Münasebetleri*, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1954.
- Aydın Gün Ayşegül, *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk Ulusötesi Aileler*, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk- Kazak Üniversitesi, Ankara 2014.
- Bakar Bülent, *Esir Şehrin Misafirleri Beyaz Ruslar*, Tarihçi Kitapevi, İstanbul 2012.
- Bank Berker, “Rusya’da 1905–1920 Yılları Arasında Tarihsel Dönüşüm Süreci ve Siyasal Tartışmalar”, *Sosyal Bilimler Dergisi* 4, No:1, Nisan 2011(ss. 2-37).
- Baykara Hüseyin, *Azerbaycan İstiklal Mücadelesi Tarihi*, Azerbaycan Halk Yayınları, İstanbul 1975.
- Bayraktar Rasim, “Sovyetlerin Milliyetler Politikası ve Ahıskalı Türkler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları* 1, 2012.

- Bekcan Umut, “Devrimden Sonra: Bolşeviklerin Zorunlu Dış Politikası 1917-1925”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 68, No:4, 2013(ss. 73 – 102).
- Berhin, İ. B, *İstoriya SSSR (1917-1978)*, Vıssaya Şkola, Moskova 1979.
- Beydilli Kemal, *Rusya*, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2008.
- Beyhan Mehmet Ali, “Orta Asya Ve Kafkasya Tarihi”, *XVII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 2018.
- Buran Ahmet, *Kurşunlanan Türkoloji*, Akçağ Yayınları, Ankara 2011, s. 312.
- Buran Hasan, “Siyasal Rejim Sınıflamalarının Yeniden Gözden Geçirilmesi Üzerine”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 14, No:1, 2009(ss. 69-97).
- Burnham James, *Rus- Amerikan Mücadelesi*, (Çeviren: Mustafa Demiralp), Nebioğlu Yayınları, İstanbul.
- Bushkovitch Paul, *Rusya'nın Kısa Tarihi*, (Çeviren: Mehmet Doğan), Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016.
- Bülent Açma, Kübra Yenişen, “Kafkasya'nın Ekonomik Potansiyeli ve Dönüşümü İçin Politika ve Stratejiler”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi* 20, No:2, 2013(ss. 131-149).
- Bünyadov Ziya, *Kırmızı Terör*, IQ Kültür Yayınları, İstanbul 2004.
- Büyükdüvenci Sabri, “Demokrasi, Eğitim ve Türkiye”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 23, No:2, 1990(ss.583-597).
- Büyükgüzel Halime, *Rusya'nın Türk Cumhuriyetleri Politikası*, Kripto Yayıncılık, İstanbul 1993.
- Can Nevzat Can, *Siyaset Felsefesi Problemleri*, Elis Yayınları, Ankara 2005.
- Can Nevzat, “Şiddetin İdeolojik Yüzü ya da Faşizmin Korunan Baltası”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13, No:1, Nisan 2009(ss. 1-10).
- Carl J. Friedrich ve Zbigniew K. Brzezinski, *Totaliter Diktatörlük ve Otokrasi*, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara 1964.
- Carr E. H., *Bolşevik Devrimi 2*, (Çeviren: Orhan Suda), Metis Yayınları, İstanbul 2002.
- Carr E.H., *Rusya Tarihi Bolşevik Devrimi 1 (1907-1923)*, 4. Baskı, (Çeviren: Orhan Suda), Metis Yayınları, İstanbul 2012.
- Carr Edward Hallett, *Bolşevik Devrimi 1917-1923*, (Çeviren: Orhan Suda), Metis Yayınları, İstanbul 1998.

- Carr Edward Hallett, *Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi 1917-1929*, (Çeviren: Levent Cinemre), Mer Yayınları, İstanbul 1992.
- Cevizci Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları İstanbul, 2005, s. 1631-1632.
- Chauvier Jean-Marie, *SSCB: Ekonomik ve Siyasi Gelişmeler (1917-1988)*, (Çeviren: Temel Keşoğlu), BDS Yayınları, İstanbul 1991.
- Cliff Tony, *Bütün İktidar Sovyetlere*, 2. Cilt, (Çeviren: Tarık Kaya ve Bernağ Kutluğ), Yeni Uluslararası Yayıncılık, İstanbul 1994.
- Cliff Tony, *Kuşatılmış Devrim*, 3. Cilt, (Çeviren: Bernar Kutluğ), Z Yayınları, İstanbul 1996.
- Cliff Tony, *Partinin İnşası*, Cilt 1, (Çeviren: Tarık Kaya), Yeni Gün Yayınları, İstanbul 1987.
- Conouest Robert, *Büyük Tedhiş*, (Çeviren: Nüzhet Baba), Durum Yayınları, Ankara 1969.
- Conquest Robert, *Soviet Nationalities Policy in Practive*, The Bodley Head, Britain 1967.
- Coşar Ömer Sami, *Troçki İstanbul'da*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.
- Courtois Stephane, Nicolas Werth, Jean Louis Panne, Andrzej Packowski, Karel Bartosek, Jean-Louis Margolin, *Komünizmin Kara Kitabı*, Felix Kitap, Ankara 2020.
- Çakırbaş Ali, *İki Savaş Arası Dönemde Avrupa'da Kaos ve Otoriterizm*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2019.
- Çam Esat, *Çağdaş Devlet Sistemleri*, Der Yayınları, İstanbul 2000.
- Çam Esat, *Devlet Sistemleri*, Der Yayınları, İstanbul 1993.
- Çam Esat, *Siyaset Bilimine Giriş*, Der Yayınları, İstanbul 1999.
- Çeçen Anıl, "Siyasal Rejimlerin Sosyal Yapıları", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 34, No:1, 1997(ss. 88-145).
- Çelebican Gürkan, "Sovyet Rusya'da İktisadî Plânlamanın Gelişimi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 29, No: 3, 1973(ss. 247-287).
- Çelen Kuter, *Adolf Hitler Kimdir?* Kastaş Yayınevi, İstanbul 2015.
- Çelikçi Abdül Samet ve Can Kakışım, "İtalyan Faşizmi ve Tarihsel Gelişimi", *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1, No:2, Aralık 2013(ss.83-99).

- Çetin Halis, "Totalitarizm: İdeolojik Kökenleri ve Toplumsal İnşa Araçları," *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi* 26, No:1, Mayıs 2002 (ss. 15-43).
- Dahl Robert A., *On Democracy*, Yale University Press, New Haven and London 1998.
- Daver Bülent, *Siyasal Bilime Giriş*, Sevinç Matbaa, Ankara 1968.
- Daver Bülent, *Siyasal Bilime Giriş*, Simurg Kitabevi, İzmir, 1968.
- David Fernbach, *Siyasal Marx*, (Çeviren: Murat Akad), Yeni Hayat Kütüphanesi, İstanbul 2004.
- D'encausse Helene Carrere , *Lenin Biyografisi*, (Çeviren: Ali Cevat Akkaoyunlu), Doğan Kitap, İstanbul 2000.
- Derviş Leyla, "Kırgızistan'da Siyasi Katliam (1937-1938)", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, No:23, 2019(ss. 169-185).
- Deutscher Isaac, *Silahsız Sosyalist Troçki 1921-1929*, Alfa Yayınları, İstanbul 2016.
- Devlet Nadir, *Devlet, Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi (1905-1917)*, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
- Devrisheva Leyla, "Rusya'dan Türkiye'ye Göç Eden Aydınların Gözüyle Bolşevik İhtilali", *Mediterranean Journal of Humanities*, No:2, 2014(ss.61-70).
- Dicle İlhan Atilla ve Ülkü Dicle, "Sistem Kuramı ve Toplumsal Örgütlere Uygulanışı", *Amme İdaresi Dergisi* 2, No.4, Aralık 1969(ss.86-98).
- Dilek İbrahim, "Türk Dünyası Edebiyatında Repressiya", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, No.48, 2019(ss.27-81).
- Dobb Maurice, *1917'den Bu Yana Sovyet Ekonomisinin Gelişimi*, (Çeviren: Metin Aktan), Özdemir Basımevi, İstanbul 1968.
- Doğan M. Sait, "Sosyalleşme, Sosyal Değişme ve Siyasal Sosyalleşme," *Sosyoloji Konferansları*, No.32, 2011.
- Dönmezer Sulhi, *Sosyoloji*, 7. Baskı, İ.İ.T.İ. Akademisi Nihad Sayar Yayınları, İstanbul 1978.
- Dursun Davut, *Siyaset Bilimi*, Beta Yayınları, İstanbul 2004.
- Durukoğlu Salim, "Türklerin Uğradığı Sürgünleri ve Soykırımları Anlatan Edebi ve Bilimsel Eserler", *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi*, No:32,2015(ss.6-50).
- Duverger Maurice, *Siyasal Rejimler*, Sosyal Yayınları, Ankara 1947.

- Ebenstein William, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, 3. Baskı, (Çeviren: İsmet Özel), Şule Yayınları, İstanbul 2003.
- Ebenstein William, *Two Ways of Life: The Communist Challenge to Democracy*, Rinehart and Winston, New York 1964.
- Emine Gürsoy-Naskali ve Liaisan Şahin, *Stalin ve Türk Dünyası*, Kızkulesi Yayıncılık, İstanbul 2007.
- Eralp Atila, *Devlet ve Ötesi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.
- Ercilasun Güljanat, “Kazakistan ve Kırgızistan’da Kollektifleştirme: Sözlü Tarih Çerçevesinden Bir Bakış”, *Gazi Üniversitesi Türkiyat Dergisi*, No:19, 2016(ss.11-22).
- Erkam Temir ve Fırat Yıldız, “Büyük Terör Döneminde Hakas Türkü Aydınlar Uygulanan Zulüm ve Bölgesel Sovyet Gazetelerinin Rolü”, *Türkiyat Dergisi* 29, No:1,2019 (ss.163-178).
- Erkan Süleyman, “Çarlık Rusya’sı ve Sovyetler Birliği Dönemlerinde Etnik Sürgünler”, *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi*, No:1, 2006(ss.155-173).
- Ertuğrul N. İltar, “Reel Sosyalizm ve Bürokrasi”, *Mülkiye Dergisi* 33, No: 264, 2009(ss. 173-198).
- Esad Muhammed, *Diktatör Joseph Stalin*, (Çeviren: Şahin Uzun), İlgı Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2020.
- Faulkner Neil, *A People’s History of the Russian Revolution*, Pluto Press, London 2017.
- Furr Grover, *Stalin ve Demokrasi Troçkiy ve Naziler*, (Çeviren: Funda Hülagü), Yazılama Yayınevi, İstanbul 2012.
- Gahramanlı Nergiz, “Stalin Döneminde Sönen Hayatlar: Azerbaycan Kadınlarının Sürgün Hayatı”, *Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, No:19, 2019 (ss165-179).
- Gerek Nüvet, *Siyaset Bilimi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2004.
- Giddens Anthony, *Ulus Devlet ve Şiddet*, (Çeviren: Cumhuriyet Atay), Kalkedon Yayınları, İstanbul 2008.
- Gorki Maksim , Molotov, Vorosilov, Kirov, Jdanov, Stalin, *1917 Sovyet Devrimi*, (Çeviren: Alaattin Bilgi), Kor Kitap, İstanbul 2004.
- Gökçe Birsen, *Türkiye’nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar*, Savaş Yayınevi, Ankara 2004.

- Gökdeniz Kutay, “Ekim Devrimi’nden Federasyon’a Rusya’da Rejim Yapılanması”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 15, No: 57, 2016 (ss.440-462).
- Göze Ayferi, *Liberal Marxiste Faşist Nasyonal Sosyalist ve Sosyal Devlet*, 8. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul 2016.
- Göze Ayferi, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1982.
- Gözler Kemal, *Anayasa Hukukuna Giriş: Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku*, Ekin Yayınları, Bursa 2016.
- Gözübüyük A. Şeref, *Anayasa Hukuku*, Turhan Kitapevi, Ankara 1998.
- Griffin Roger, *Faşizmin Doğası*, (Çeviren: A. Selman), İletişim Yayınları, İstanbul 1993.
- Gulland Robin Milner ve Nikolayy Dejevskiy, *İletişim Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi Rusya ve Sovyetler Birliği Tarihi*, 3. Cilt, (Çeviren: Metin Çulhaoğlu), İletişim Yayınları, İstanbul 1993.
- Gündüz Ahmet, “1917 Bolşevik İhtilalinin Türk Dünyasındaki Yansımaları”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* 6, No:1, 2005(ss. 1-12).
- Güneş Mehmet, Bir Siyasal Rejim ve Demokrasi Uygulaması Olarak: Vesayetçi Demokrasi (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora tezi) Ankara 2011.
- Güngör Ebubekir, “Kırgız Milli Aydınlarına Karşı Bolşevik Terörü: Repressiya (1937 – 1938)”, *International Journal of History* 4, No: 10, 2018(ss. 103-120).
- Gürbüz Yaşar, *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler*, 2. Baskı, Beta, İstanbul 1987.
- Hablemitoğlu Necip, *Sovyet Rusya’da Devlet Terörü, Toplumsal Dönüşüm Yayınları*, Ankara 2004.
- Haimson Leopold, “The Problem of Social Stability in Urban Russia”, *Slavic Review* 23, No: 4, Aralık 1964 (ss.619-642).
- Harris James, *The Great Fear Stalin’s Terror Of The 1930s*, Oxford University Press, Oxford 2016.
- Hasanoğlu İbrahim, “Sovyetler Birliği’nde 1944 Sürgünleri ve İnsan Kayıpları”, *Bizim Ahıska Dergisi*, No:40, 2015(ss. 6-10).
- Hekimoğlu Vecihi Sefa Fuat, “20. Yüzyılın İlk Yarısında Kazakistan’da Yaşanan Açlık Felaketleri”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, No: 15, Temmuz 2018(ss.209-227).
- Heywood Andrew, *Political Theory*, Palgrave Macmillan, New York 2004.

- Heywood Andrew, *Siyaset*, Adres Yayınları, Ankara 2015.
- Heywood Andrew, *Siyaset*, Liberte Yayınları, İstanbul 2006.
- Hocabaşoğlu Uygur ve Metin Berge, *Bolşevik İhtilali ve Osmanlılar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.
- Hosking Geoffrey, *Rusya ve Ruslar: Erken Dönemden 21. Yüzyıla*, (Çeviren: Kezban Acar), İletişim Yayınları, İstanbul 2011.
- İbrahim Vasfiye, “Bitmeyen Çileli Yıllar”, *Emel Dergisi*, No:208, 1995, (ss.29-32).
- İnce Mustafa, *Bolşevik Propagandasına Karşı Bir Uyarı Aracı: Bildiriş Gazetesi (1930-1931)*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, Doktora Tezi) İstanbul 2016.
- İpek Alper, “Sovyetler Birliği’nin Dağılması Karşısında Sovyet İnsanın Tepkisizliğinin Nedenleri”, *Savunma Bilimleri Dergisi* 14, No:1, 2015(ss.89-118).
- İshaki Ayaz, *İdil-Ural Devleti 1917-1918*, (Çeviren: Bayram Kodaman), Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İzzetgil Elşan, “Stalin Sürgünlerinin Jeopolitiği”, 3. Türkistan Kurultayı: Kafkasya ve Türkistan’da 1938 Sovyet Katliamı ve Etkileri Göç, Sürgün ve Kimlik, 2018.
- Jukov Yuriy, *Öteki Stalin*, (Çeviren: Orhan Uravelli), Lena Yayınları, Ankara 2013.
- Kaban Zeynep Y., “Genel Sistem Teorisi ve Sibernetik”, *Marmara İletişim Dergisi* 8, No:8, Ekim 1994 (ss. 219 – 226).
- Kaboğlu, İbrahim Ö. *Anayasa Hukuku Dersleri Genel Esaslar*, Legal Yayınları, İstanbul 2014.
- Kapani Münci, *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1995.
- Kara Füsün, “1917 Bolşevik İhtilali’ndeki Hayal Kırıklığı ve Türkistan Türkleri”, *TDAV Dergisi*, No:205, Ağustos 2013(ss. 9-24).
- Karagöz Betül, *Toplumsal Adalet ve Totalitarizm*, Divan Kitap, Ankara 2011, s. 141.
- Kershaw Lan, *Hitler 1936-1945: Nemesis*, (Çeviren: Zarife Biliz), İthaki Yayınları, İstanbul 2007.
- Keskin Serhat ve Hazar Ege Gürsoy, “Sovyet ve Sovyet Sonrası Dönemde Ahıska Türklerinin Karşılaştıkları İnsan Hakları İhlalleri ve Ayrımcılıklar”, *Uluslararası Suç ve Tarih Dergisi*, No:18, 2012(ss.13-46).

- Kılavuz İdil Tunçer “Sovyetler Birliği’nde Rus Milliyetçiliği ve Rus Milli Kimliğinin Gelişimi”, *Journal of Political Sciences* 26, No: 2, Ekim 2017(ss.79-110).
- Kışlalı Ahmet Taner, *Siyaset Bilimi*, İmge Kitapevi, Ankara 2002.
- Koç Yıldırım, “Rus Devrimi ve Vatan Savunması”, *Teori Dergisi*, Mart 2007(ss. 15-21).
- Kolakowski Leszek, *Totaliterizm ve Yalan*, (Çeviren: Aydın Yalçın), Siyasal Kitabevi, Ankara 1993.
- Kolukırık Suat, “Sürgün, Toplumsal Hafıza ve Kültürel Göç: ABD’deki Ahıska Türkleri Üzerine Bir Araştırma”, *Bilig Dergisi*, No:59, 2011(ss. 167-190).
- Kongar Emre, *Toplumsal değişme kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1979.
- Kor Kitap, *Sovyetler Birliği Komünist Partisi (Bolşevik) Tarihi*, İstanbul 2018.
- Kubalı Hüseyin Nail, *Anayasa Hukuku Dersleri*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul 1971.
- Kurat Akdes Nimet, *Kazan Türklerinin Medeni Uyanış Devri*, Anadolu Sahaf, Ankara 1969.
- Kurat Akdes Nimet, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’ye kadar*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul 1987.
- Kurban Vefa, *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Tarihi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2020.
- Kurt Selim, “Güvenlikleştirme Kuramı Açısından Rusya Federasyonu-Ukrayna Çatışmasını Anlamak”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 75, No:1,2020(ss.1-30).
- Kuruç Bilsay, “100. Yılında Ekim Devrimi”, *İktisat ve Toplum Dergisi*, No:84, Ekim 2017(ss. 15-22).
- Kuyucuklu Nazif, *İktisadi Olaylar Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Siyasi Bilimler Fakültesi Yayınları, İstanbul 1982.
- Küçük Ayşe, “Türkiye’de Sosyal ve Siyasal Değişim: 1980 ve Sonrası”, *Econharran Harran Üniversitesi İİBF Dergisi* 3, No:4, Eylül 2019(ss.20-45).
- Lale Aybala, “Kuzey Kore'nin Juche İdeolojisi ve Marksizm-Leninizm, Maoizm ile Mukayesesi”, *Doğu Araştırmaları Dergisi* 2, No: 2, 2019(ss. 66-93).
- Lenin Vladimir İlyiç, *Devlet ve Devrim*, (Çeviren: Halim Spatar ve Celal Üster), Yordam Yayınları, İstanbul 2016.

- Lenin Vladimir İlyiç, *Ekim Devrimi Dosyası*, (Çeviren: Kenan Somer), Sol Yayınları, Ankara 1999.
- Leonhard Wolfgang, *Bugünkü Sovyet İdeolojisi*, (Çeviren: Cemil Ziya Şanbey), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1976.
- Lev Troçki, *Rus Devriminin Tarihi*, (Çeviren: Bülent Tanatar), Yazın Yayıncılık, İstanbul 1998.
- Lewin Moshe, *Lenin'in Son Mücadelesi*, (Çeviren: Seyfi Öngider), Mer Yayınları, İstanbul 1992.
- Lewin Moshe, *Sovyet Yüzyılı*, (Çeviren: Renan Akman), İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- Lijphart Arend, *Çağdaş Demokrasiler*, (Çeviren: Ergun Özbudun ve Ersin Onulduran), Yetkin Yayınları, Ankara 1997.
- Linz, Juan José *Totaliter ve Otoriter Rejimler*, (Çeviren: Ergun Özbudun), Sevinç Matbaası, Ankara 1984.
- Luxemburg Rosa, *1917 Ekim Devrimi*, (Çeviren: Ferit Muzaffer), BDS Yayınları, İstanbul 1989.
- Maillet Jean, *İktisadi Olayların Evrimi*, (Çeviren: Ertuğrul Tokdemir), Remzi Kitabevi, İstanbul 1983.
- Mammadova Lamia, *Sovyet Sonrası Dönem Gürcistan ve Azerbaycan'da Demokratikleşme ve Otoriterleşme Eğilimleri* (Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi İngilizce Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora tezi) İstanbul 2016.
- Mandel Ernest, *Ekim 1917 Darbe mi, Sosyal Devrim mi?*, Yazın Yayıncılık, İstanbul 1997.
- Mandel Ernest, *Marksist Ekonomi El Kitabı*, (Çeviren: Orxan Suda), Maki Basın Yayın, İstanbul 2008.
- Mardin Şerif, *İdeoloji*, Sosyal Bilimler Derneği Yayını, Ankara 1976.
- Mazower Mark, *Karanlık Kıta: Avrupa'nın 20. Yüzyılı*, (Çeviren: Mehmet Moralı), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008.
- Montefiore Simon Sebag, *Genç Stalin*, 1. Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul 2010.
- Mutlusu A. Faruk, "Yönetmel Yapıların Oluşumunu ve Niteliğini Belirleyen Etkenler", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3, No:3, 2001(ss. 72-94).

- Odacıoğlu Evren Barut, “Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nde Düşünce Hareketlerinin Edebi Eserlerin Üzerindeki Etkisi: SSCB’de Çeviri Sansürü”, *Tarih Okulu Dergisi* 9, No: 26, 2016(ss. 459-479).
- Oktay Cemil, *Siyaset Bilimi İncelemeleri*, Alfa Yayınları, İstanbul 2005.
- Onay Yaşar, *Rusya ve Değişim*, Nobel Yayınları, İstanbul 2002.
- Ozankaya Özer, *Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1971.
- Ozankaya Özer, “Toplumsal Değişme Üzerine Düşünceler,” *Ankara Üniversitesi Siyasal Fakülteler Dergisi* 28, No:3, Mart 1973(ss. 35-55).
- Öksüz Hikmet ve Badegül Can Emir, “Kültür Devriminden “Büyük Terör” e: Çön Taş’taki Siyasi Katliam”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi* 14, No:27, 2020(ss.279-307).
- Örs Hatice Birsen, *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler ’de “Faşizm: Modernitenin Karanlık Yüzü*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.
- Özakın Duygu, “Kötülüğün Sıradanlığı: Aleksandr Soljenitsın’ın Sovyet çalışma kampı izlenimlerini Hannah Arendt’in kavramlarıyla okumak”, *Rumeli’de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, No:15, 2019(ss.431-449).
- Özakın Duygu, “Stalinist Büyük Temizlik” Metaforunda Organizmacı Devletin Bedensel Atıkları”, *Journal of History School*, No: 48, 2020(ss. 3747-3771).
- Özcan Kemal, *Kırım Türklerinin Sürgünü ve Vatana Dönüş İçin Millî Mücadele Hareketi (1944-1990)* (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi) İstanbul 2001.
- Özcan Kemal, *Kırım Türklerinin Sürgünü. Türkler*, Yeni Türkiye Araştırma ve Yayın Merkezi, Ankara 2002.
- Özcan Merve Suna Özel ve Ravshan Gozıev, “XIX. Yüzyılda Doğu Asya’da Rus-Japon İmparatorluklarının Güç Mücadelesi”, *Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi* 1, No:2, 2019(ss. 46-65).
- Özcan Sevinç Alkan, *Bir Sovyet Mirası Rus Azınlıklar*, Küre Yayınları, İstanbul 2005.
- Özdemir Burcu, “Troçki Muhalefeti ve Komsomol’a Yansımaları”, *DTCF Dergisi* 58, No:1, 2018(ss. 283-300).
- Özsoy İsmail, “Sovyet Sisteminin Çöküşünden Tarihî ve Evrensel Dersler”, *Bilgi Dergisi*, No: 39, 2006(ss. 163-194).
- Öztekin Ali, *Siyaset Bilimine Giriş*, 1. Baskı, Siyasal Kitapevi, İstanbul 2003.

- Polat Gürkan, 1943-1944 Yıllarında Sovyetler Birliğinden Sürgün Edilen Halkların Sürgününün ve Geri Dönüş Düzenlemelerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi; Ahıska, Kırım ve Karaçay-Malkar Sürgünleri Örnekleri, (Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Uzmanlık Tezi), Ankara 2014.
- Polat Kürşad, *Heil Hitler*, Yeniüzyıl Yayınları, İstanbul 2009.
- Popper Karl R., *Açık Toplum ve Düşmanları*, Liberte Yayınları, Ankara 2008.
- Potyemkin Vladimir, *Uluslararası İlişkiler Tarihi (Başlangıçtan bugüne Diplomasi Tarihi)*, (Çeviren: Attila Tokatlı), May Yayınları, İstanbul 1979.
- Poyraz Rıza, *Leninci Parti Öğretisi*, Aşama Yayınları, Ankara 1974.
- Purtaş Fırat, *Rusya Federasyonu ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu*, Barış Kitap Yayınevi, Ankara 2005.
- Rabinowitch Alexander, *Bolşevikler İktidarda*, (Çeviren: Can Saday), Hakkı Başgüney ve Nihan Elmas, Yordam Kitap, İstanbul 2016.
- Rabinowitch Alexander, *Devrime Doğru Petrograd Bolşevikleri ve 1917 Temmuz Ayaklanması*, (Çeviren: Serpil Pehlivan), Yordam Kitap, İstanbul 2014.
- Reed John, *Dünyayı Sarsan On Gün*, (Çeviren: Rasih Güran), Yordam Yayınları, İstanbul 2006.
- Richman Sheldon L., “War Communism to NEP: The Road from Serfdom”, *The Journal of Libertarian Studies* 5, No:1, 1981(ss.89-97).
- Risanovsky Nicholas V. ve Mark D. Steinberg, *Rusya Tarihi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2011.
- Roskin Michael G., *Çağdaş Devlet Sistemleri Siyaset, Coğrafya, Kültür*, 8. Baskı, (Çeviren: Bahattin Seçilmişoğlu), Liberte Yayınları, Ankara 2016.
- Sakman Mücella, “İdeolojik Hegemonya İçerisinde Örgütlenen Siyasal Bir Sistem Olarak Totalitarizm”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, No:55, 2015(ss.117-126).
- Sander Oral, *Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918’e*, 29. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2015.
- Saraç Hanife, “Kurşunlanan Slavbilim”: Stalin Tasfiyelerinden Payını Alan Slavistler”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, No:68, 2020(ss.901-920).
- Saray Mehmet, *Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1998.
- Saray Mehmet, *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

- Sarıahmetoğlu Nesrin, Nadir Devlet ve Esra Hatipoğlu, *Rusya Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2013.
- Sarıbay Ali Yaşar, *Siyasal Sosyoloji*, Uludağ Üniversitesi, Bursa 1996, s. 174-178.
- Sarıbay Ali Yaşar, *Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler*, Alfa Yayınları, İstanbul 2001.
- Sarıca Murat ve Rona Aybar, *Faşizm*, İzlem Yayınları, İstanbul 1962.
- Schapiro Leonardo, *The Government and Soviet Union*, 6. Edition, Hutchinson Educational, Britain 1984.
- Schmidt Annie M. G., *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, (Çeviren: M. Emin Köktaş), Vadi Yayınları, Ankara 2002.
- Sitembölükbaşı Şaban, “Siyasal Kültürün Kavramlaştırılmasında Karşılaşılan Bazı Güçlükler,” *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi* 2, No:2, Ocak 1997(ss. 249-266).
- Spitz David, *Antidemokratik Düşünce Şekilleri*, (Çeviren: Şiar Yalçın), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1996.
- Stalin J.V., *Eserler*, Cilt 15, (Çeviren: İsmail Arkın), İnter Yayınları, İstanbul 1938.
- Stalin J.V., *Eserler*, İnter Yayınları, (Çeviren: İsmail Yarkın), İstanbul 1938.
- Starikov Nikolayy, *Stalin Vspominaem Vmeste, İzdatelstvo Piter*, St. Petersburg 2013.
- Süleyman Ekici, Hayek’te Devlet ve Siyasal Sistem, (İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi) Bursa 2015.
- Sürmeli Serpil, *Türk- Gürcü İlişkileri (1918-1921)*, Halk Kitabevi, Ankara 2001.
- Swain Geoffrey, *Rus Devrimi’nin Kısa Tarihi*, (Çeviren: Mert Büyükkarabacak), İletişim Yayınları, İstanbul 2019.
- Swietochowski Tadeusz, “1920 Öncesinde Rus Azerbaycan’ında Milli Kimliğin Yükselişi ve Edebi Dil Politikası”, *Tarih Araştırmaları Dergisi* 22, No: 34, Ekim 2003(ss. 3-10).
- Şahin Cemile, Rus Yayılmacılığına Bir Örnek: 1944 Kırım Türklerinin Sürgünü”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8, No:39, Ağustos 2015(ss.326-339).
- Şeker Burak Şakir, “Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve Rusya Federasyonu’nun (RF) Siyasal Sistemleri”, içinde: Karşılaştırmalı Politika ve Siyasal Rejimler, Adom Yayınları, İstanbul 2020.

- Şenel Alaeddin, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1998.
- Şimşir Nahide, *Rus Devleti Tarihi (XVI. – XX. Yüzyıllar)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2010.
- Taymas Abdullah Battal, *Rus İhtilalinden Hatıralar I*, Güven Basımevi, İstanbul 1947.
- Tekeli Şirin, *David Easton'un Siyaset Teorisine Katkısı Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1976.
- Terkan Nurullah, "Siyasal Sistemler ve Halkla İlişkiler", *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 2, No:4, 2003 (ss. 64-75).
- Teyyuboğlu Tofiq Mustafazade, *Guba Hanlığı*, 7. Cilt, (Çeviren: Sadık Sadıkov), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- Togan Zeki Velidi, *Türklüğün Mukadderatı Üzerine*, 1. Baskı, Kayı Yayınları, İstanbul 1970.
- Tolan Barlas, *Sosyoloji*, Adım yayıncılık, Ankara 1993.
- Topbaş Hasan David Easton'un Siyasal Sistem Teorisi Bağlamında Türkiye'de Siyasal İletişim ve Siyasal Katılma (Erzurum Seçmeni Üzerine Bir Araştırma), (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Doktora Tezi) Ankara 2009.
- Tuğaç Hüsamettin, *Bir Neslin Dramı*, İstanbul 1975.
- Tunaya Tarık Zafer, *Siyasî Müesseseler ve Anayasa Hukuku*, Sulhi Garan Yayınları, İstanbul 1969.
- Tunçay Mete, *Batıda Siyasal Düşünce Tarihi*, Teori Yayınları, Ankara 1985.
- Turan İlter, *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*, Der Yayınları, İstanbul 1986.
- Türköne Mümtazer, *Siyaset*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2012.
- Uçarol Rifat, *Siyasi Tarih*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995.
- Uslu Ferhat ve Huzeyfe Karabay, "Siyasi Kültür ile Parti İçi Demokrasi Arasındaki İlişki", *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 5, No:2, Temmuz 2019(ss. 381-405).
- Üçok Coşkun, *Siyasal Tarih: 1789-1960*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1980.
- Vergin Nur, *Siyasetin Sosyolojisi*, Doğan Yayınları, İstanbul 2003.
- Voline, *Rus Devrimleri*, (Çeviren: Ramazan Macit), Babil Yayınları, İstanbul 2000.

- Wade Rex A., *Revolutionary Russia: New Approaches*, Routledge, London 2004.
- Yavuz K.Haluk, *Türkiye’de Siyasal Sistem Arayışı ve Yürütmenin Güçlendirilmesi*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2000.
- Yayla Atilla, *Siyaset Bilimi*, Adres Yayınları, Ankara 2016.
- Yazıcı Tuğba, “Hannah Arendt’te Totalitarizmin Niteliği”, *Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, No:30, Nisan 2018(ss. 191-207).
- Yemelyanov Yuriy, *Stalin İktidara Giden Yol*, 2. Baskı, (Çeviren: Orhan Uravelli), Lena Yayınları, Ankara 2014.
- Yıldırım Mutlu, Türkiye’nin Demokratikleşme Sürecinde Çıkış Güvencelerinin Rolü ve Etkisi (Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Doktora tezi) Denizli 2017.
- Yılmaz Hakan, *Tarih Boyunca İhtilaller ve Darbeler*, TİMAŞ Yayınları, İstanbul 2014.
- Yücekök Ahmet, *Siyasetin Toplumsal Tabanı*, AÜSBF Yayınları, Ankara 1987.
- Zeyrek Yunus, “Ahıska’da çıkan gazeteler ışığında: İkinci Dünya Savaşı ve Ahıska Türkleri”, *Bizim Ahıska Dergisi*, No:42, 2016(ss.3-11).
- Zileli Gün, Sovyetler Birliğinde *Devlet Terörü ve Gulaglar*, Kaos Yayınları, İstanbul 2021.
- Zinoviyev G., *Rusya Komünist Partisi Tarihi*, Mızrak Yayınları, İstanbul 2012.
- Zizek Slavoj, *Biri Totalitarizm mi Dedi? Bir Nosyonun (Kötüye) Kullanımına Beş Müdahale*, (Çeviren: Halil Nalçaoğlu), Epos Yayınları, Ankara 2003.

ÖZGEÇMİŞ

Tuğçe Akçabaş, 2014 yılında TÇMB Anadolu Meslek Lisesinden mezun olduktan sonra 2019 yılında Karabük Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Yüksek Onur Derecesinde mezun oldu. 2019 yılında Karabük Üniversitesinde Bölge Çalışmaları Anabilim dalında Yüksek Lisans Programına başladı. Bölge çalışmaları ile ilgilenmektedir.